

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANNA SOPHIE

**DRONNING
ANNA SOPHIE**

Fig. 1. Dronning Anna Sophie.

Malet af J. S. Wahl(?). Brahe Trolleborg. Ikonografi Nr. 11.

DRONNING
ANNA SOPHIE

J. JØRGENSEN & CO. BOGTRYKKERI

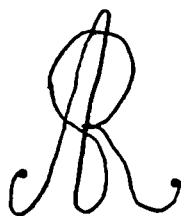

KØBENHAVN 1951

INDHOLD

<i>Albert Fabritius: Anna Sophie. Slægt og Personlighed</i>	7
<i>Henrik Berner: Anna Sophie's Vaabener og Segl</i>	29
<i>Harald Langberg: Arkitektonisk Baggrund</i>	45
<i>Otto Andrup: Anna Sophie's Ikonografi</i>	66
<i>Torben Holck Colding: Malerier og Pretiosa</i>	99
<i>Ellen Andersen: Anna Sophie's Dragter</i>	131
<i>Tove Clemmensen: Anna Sophie's Møbler</i>	149
<i>Chr. Axel Jensen: Anna Sophie's Gravkapel i Roskilde Domkirke</i> .	187
<i>H. Topsøe-Jensen: Eftermælet. En kronologisk Oversigt</i>	193
Noter og Kildehenvisninger	227
Ordforklaringer	235
Register	237
Billedfortegnelse	243

ANNA SOPHIE SLÆGT OG PERSONLIGHED

Af Albert Fabritius.

CLAUSHOLM — alene Navnet vækker en ganske særegen Stemning hos den, der blot een Gang har set dette betydelige Monument fra Baroktidens Danmark. Det er en Følelse af levende Historie, som man mærker, allerede inden man naar Slottet, og endnu mere griber den, naar man staar i Slotsgaarden og lader sig indfange og ligesom indeslutte af de to Fløje. De graa Bygninger hviler vægtigt i sig selv, tungsindigt omgivet af Gravenes stille Vandspejl. Allingaadalens Taager svøber sig om Mur og Have, indhyller Dronningealléens Lindekroner og skjuler Bygningens Konturer, saa man tilsidst mere aner end ser dem. Som Taagen saaledes udvisker Omridset og gør Billedets Overgange bløde, saaledes har Tidernes Taageslør lejret sig om den Kvindeskæbne, hvis Navn uløseligt er forbundet med Clausholm. Vi skimter vel Konturerne, men Detaillerne lader sig kun med Vanskelighed afdække, og visse Problemer lader sig overhovedet ikke løse trods Historikernes ihærdige Forsken i Emnet gennem Generationer. Vi ved, at Clausholm var det faste Punkt, hvorm hendes Tilværelses Akse drejede sig — her tilbragte hun sin Ungdom, herfra blev hun bortført af sin kongelige Elsker, og hertil vendte hun tilbage — en Kvinde i sin bedste Alder — for at tilbringe de faa Aar, der endnu var hende beskaaret, i Sorg og Kummer over sin Lykkes Forlis, men ogsaa i Fortrøstning om sin sluttelige Forening med den, hun kaldte sit elskede Hierte.

Fig. 2. Storkansler Conrad Greve Reventlow.
Har tilhørt Anna Sophie. Malet af Nicolai Wichmann. Frederiksborg.

ANNA SOPHIE REVENTLØWS Fødested er, mærkværdigt nok, ukendt. Det eneste Udsagn, som er os overleveret, er den franske Gesandt Greve PIERRE DE CAMILLYS Indberetning om det danske Hof i 1728, hvor han siger, at Dronningen er født i Holsten 16. April 1693 (1). Sandsynligheden taler da for, at hendes Fødested er Sandbjærg i Sottrup Sogn i Sundeved, som CONRAD REVENTLOW erhvervede 1673, og som 1681 blev Hovedsædet i Grevskabet Reventlow (2). Holsten bruges jo ofte i Flæng for begge Hertugdømmerne.

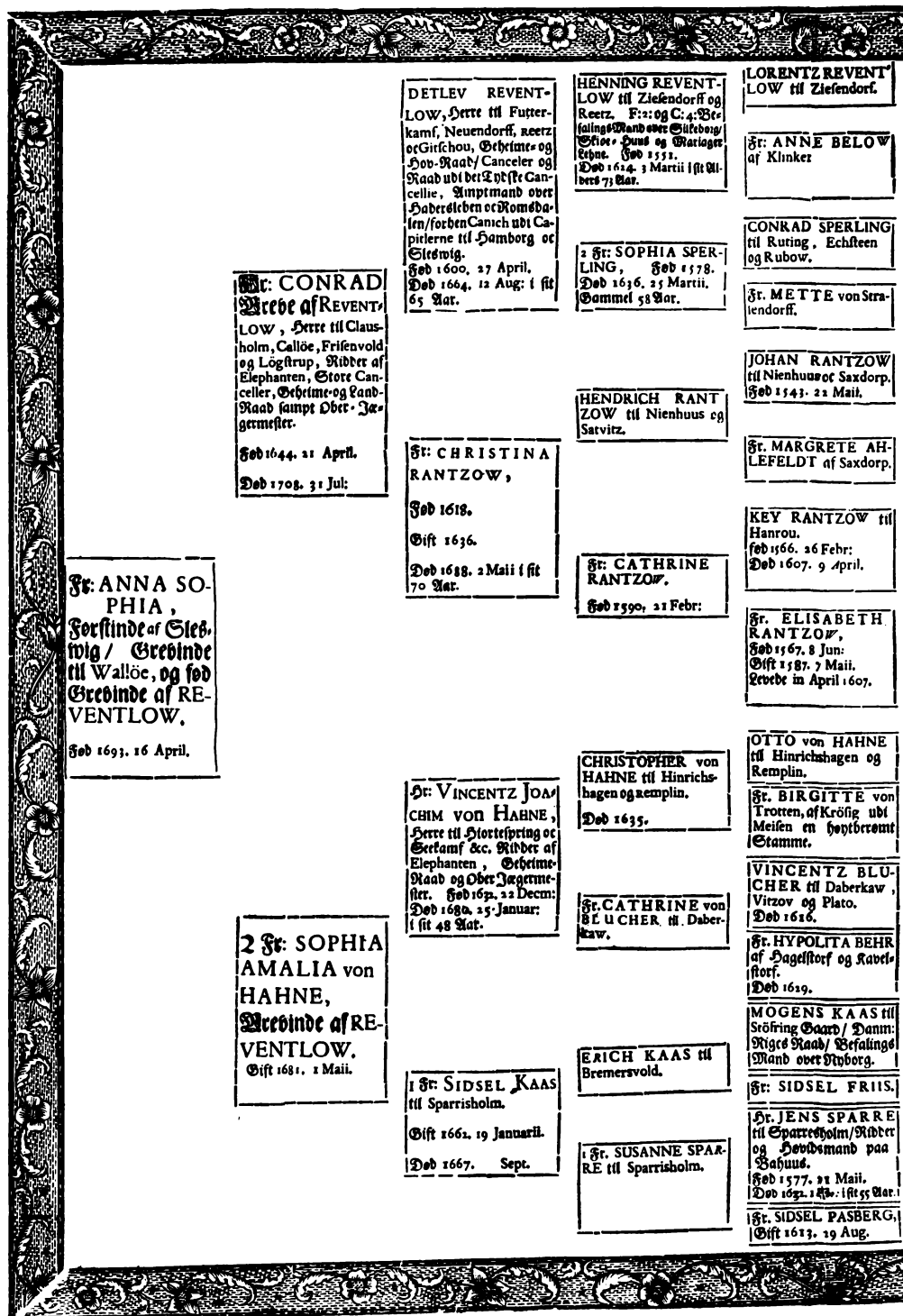
Hendes Slægt er velkendt i Hertugdømmernes som i Danmarks Historie. Formentlig oprindelig en af de i Ditmarsken hjemmehørende Fogedmandsslægter bredte Reventlow'erne sig i Middelalderen over hele Holsten og naaede tidligt til Mecklenburg, hvor Ziesendorf var dens Hovedsæde. Herfra kom HENNING REVENTLOW (1551—1624) til Danmark i 1573, men først hans Søn DITLEV REVENTLOW (1600—64) til Reetz i Mecklenburg og Futterkamp i Holsten fæstede varigt Bo her i Landet. Som tysk Kansler, hvortil han udnævntes 1632, ledede han med praktisk Dygtighed og Talent,

Fig. 3. Sophie Amalie Hahn.
Brahe Trolleborg.

parret med Finhed og store Kundskaber, vigtige udenrigspolitiske Forhandlinger (3).

Ditlev Reventlow giftede sig 1636 ind i Rantzau'ernes mægtige Æt, hvad der dog ikke afbødede Ridderskabets Uvilje mod Mecklenburgeren, og blev 1644 Fader til CONRAD REVENTLOW, den senere Greve og Storkansler, hvis politiske Rolle i Christian V's Regeringstid blev af afgørende Betydning. Selvom man har nægtet Conrad Reventlow Plads blandt de »store« danske Statsmænd (4), saa har man dog anerkendt hans ubestridelige diplomatiske Snille og hans tolerante og socialt forstaaende Indenrigspolitik. Personlig skildres han som en elskværdig, charmerende Mand med Sans for denne Verdens Goder, en Elsker af festlige Optrin og samtidig en Statsmand, der tværs igennem Fester og Fornøjelser saa praktisk og kynisk paa Statens som paa sin egen Fordel. Han var en af Tidens største Godsbesiddere, og hans Rigdom og grandiose Natur gav det Hjem, hvori hans Børn voksede op, et Format, som var over Gennemsnittets. I to Ægteskaber, først med Statholderen CHRISTOPHER GABELS Datter ANNA MARGRETHE

Fr. CONRAD
Arbe af REVENT-
LOW, Herre til Claus-
 holdm, Calløe, Frisenvold
 og Løgstrop, Ridder af
 Elefanten, Stort Cancellar,
 Stort Raad og Raad-
 Raad samt Ober-Jæ-
 gemester.
 Født 1644. 21 April.
 Død 1708. 31 Jul.

Fr. ANNA SO-
PHIA,
 Forstinde af Gled-
 sig / Grebinde
 til Walløe, og fød
 Grebinde af RE-
 VENTLOW.
 Født 1693. 16 April.

2 Fr. SOPHIA
AMALIA von
HAHNE,
Arbeinde af RE-
VENTLOW.
 Gift 1681. 1 Maii.

DETLEV REVENT-
LOW, Herre til Futter-
 kamf, Neuendorff, Keetz
 og Girschou, Ørthime og
 Hov-Raad/ Cancellar og
 Raad ubi det Lytste Can-
 cellie, Amtmand over
 Hadersleben og Romsdæ-
 len/for den Gamle ubi Ca-
 pitlerne til Hamborg og
 Slesvig.
 Født 1600. 27 April.
 Død 1664. 12 Aug. i sit
 65 Aar.

Fr. CHRISTINA
RANTZOW,
 Født 1618.
 Gift 1636.
 Død 1688. 2 Maii i sit
 70 Aar.

Fr. VINCENTZ JOA-
CHIM von HAHNE,
 Herre til Hortspring og
 Seefamf &c. Ridder af
 Elefanten, Ørthime-
 Raad og Ober-Jægem-
 ster. Født 1627. 22 Decem:
 Død 1680. 25 Januar:
 i sit 48 Aar.

1 Fr. SIDSEL KAAS
 til Sparrisholm.
 Gift 1662. 19 Januaril.
 Død 1667. Sept.

HENNING REVENT-
LOW til Ziefendorff og
 Reetz. F. 2: og C. 4: Ør-
 thime Mand over Slesvig/
 Stort Raad og Raad-
 Raad. Født 1551.
 Død 1624. 1 Martii i sit 71
 Aar.

2 Fr. SOPHIA SPER-
LING, Født 1578.
 Død 1636. 25 Martii.
 Dammel 58 Aar.

HENDRICH RANT-
ZOW til Nienhuus og
 Sarvitz.

Fr. CATHRINE
RANTZOW.
 Født 1590. 21 Febr:

CHRISTOPHER von
HAHNE til Hinrichs-
 hagen og aemplin.
 Død 1635.

Fr. CATHRINE von
BLUCHER til Daber-
 kaw.

ERICH KAAS til
 Bremersvold.

Fr. SUSANNE SPAR-
RE til Sparrisholm.

LORENTZ REVENT-
LOW til Ziefendorff.

Fr. ANNE BELOW
 af Klinker

CONRAD SPERLING
 til Ruting, Echsteen
 og Rubow.

Fr. METTE von Stra-
lendorff.

JOHAN RANTZOW
 til Nienhuus og Saxdorp.
 Født 1543. 22 Maii.

Fr. MARGRETE AH-
LEFELDT af Saxdorp.

KEY RANTZOW til
 Hanrou.
 Født 1566. 26 Febr:
 Død 1607. 9 April.

Fr. ELISABETH
RANTZOW,
 Født 1567. 8 Jun:
 Gift 1587. 7 Maii.
 Levede in April 1607.

OTTO von HAHNE
 til Hinrichshagen og
 Remplin.

Fr. BIRGITTE von
 Trotten, af Krøsig ubi
 Meisen en høytberemt
 Stamme.

VINCENTZ BLU-
CHER til Daberkaw,
 Vitzow og Plato.
 Død 1616.

Fr. HYPOLITA BEHR
 af Dagelstorf og Kavel-
 storf.
 Død 1629.

MOGENS KAAS til
 Stöfving Gaard / Danm:
 Riges Raad/ Befalinge
 Mand over Nyborg.

Fr. SIDSEL FRIS.

Fr. JENS SPARRE
 til Sparrisholm/Ridder
 og Høvedsmænd paa
 Bahus.
 Født 1577. 21 Maii.
 Død 1627. 1 Aar: i sit 55 Aar:

Fr. SIDSEL PASBERG,
 Gift 1613. 19 Aug.

Fig. 4. Anna Sophies Anetavle af Joachim Wielandt.

Kbb. 1718.

GABEL (1651—78), dernæst med Overjægermester VINCENT HAHNS Datter SOPHIE AMALIE HAHN (1644—1722), havde han ialt 17 Børn, og desuden havde han med en Borgerdatter, ANNA CATHRINE HAGENSEN, fra Aabenraa tre Børn, der blev adlet med Navnet Revenfeld (5).

Slægtskære var de Reventlow'er — karakteristisk i saa Henseende er det, at den første Anetavle, den danske genealogiske Litteratur kender, er Rostgaards »Atrium Domus Reventlowianæ«. FREDERIK ROSTGAARD, den bekendte Gehejmearkivar, var tidligt genealogisk interesseret, og da han var gift med Conrad Reventlows legitimerede Datter CONRADINE REVENFELD, falder det ganske naturligt, at hans første genealogiske Arbejder blev en Stamtavle over den Reventlowske Slægt og en Anetavle for Conrad Reventlow — »Atrium« blev trykt 1715, altsaa efter Conrad Reventlows Død (6). Kun tre Aar efter saa en anden Reventlowsk Anetavle Lyset — denne gang var det Anna Sophies Aner, som 1718 tryktes af JOACHIM WIELANDT (Fig. 4).

Om Anna Sophies Barndom og første Ungdom vides bogstavelig talt intet — Livet har vel formet sig for hende som for enhver anden ung Adelsdame, der voksede op under økonomisk gode Kaar. Skal man dømme efter hendes skriftlige Efterladenskaber, saa har hun foruden sit Modersmaal lært Tysk og Fransk; at Ortografien og Syntaksen svigtede svært, er Skader hun ikke var ene om. Jens Møller, der tidligst har behandlet Dronningens Biografi udførligt, antager, og formentlig med Rette, at Moderen »med Omhu har vaaget over hendes Sæder og tillige søgt at bibringe hende strængere Grundsætninger om Forholdet mellem Mand og Kvinde end de, som gjaldt baade ved den Tids Hoffer og i de Familier, hvortil Storkanslerinden selv hørte« (7). Men vi maa her som paa saa mange andre afgørende Punkter nøjes med Formodninger — Vidnesbyrd foreligger ikke.

Efter Conrad Reventlows Død i 1708 — da Anna Sophie var femten Aar gammel — tog Moderen fast Ophold paa Clausholm, og her er hendes Liv henrundet stille, kun sjældnere afbrudt af Fornøjelsesudflugter som den skæbnesvangre Tur til Kolding i 1711, hvor Kong Frederik den Fjerde — formentlig for første Gang — saa hende som voksen og blev aldeles betaget af hendes Skønhed og muntre Sind. Hoffet var under den svære Pest i

Fig. 5. Anna Sophie.
Ikonografi. Nr. 1.

København i 1711 flyttet til Koldinghus, og den jyske Adel blev da lejlighedsvis indbudt til Maskeraderne, der var Frederik IV's Yndlingsfornejelse, som de blev Anna Sophies.

Hvorledes Forholdet videre har udviklet sig er ogsaa et af de uopklarede og uopklarlige Punkter i Anna Sophies Liv. Jens Møller forsøger i sin Biografi at supplere Hoiers kortfattede Beretning med Riegels' fantasifulde Skildring og mener paa Grundlag af Ytringer i Kongens Breve at kunne sige, at saavel Anna Sophies Broder, General CHRISTIAN DITLEV REVENTLOW, der stod Kongen nær, som Søsteren CHRISTINE SOPHIE og hendes

Fig. 6. Frederik IV.

Har tilhørt Anna Sophie. Malet 1693 af Hyacinthe Rigaud. Frederiksborg.

Mand Greve ULRIK ADOLPH HOLSTEIN, der jo ogsaa fra Kongens unge Dage havde været nært knyttet til ham, havde arbejdet kraftigt for at faa Forbindelsen i Stand. Det maa vel fortsat anses for sandsynligt, at disse personlige Baand mellem Parterne har været medvirkende til det endelige Resultat, men i Detailler kan det ikke følges; at Familien har haft en direkte Interesse i Forholdet eller ment at kunne faa det, kan dog selvsagt ikke afvises, og et hidtil ikke i højere Grad paaagtet Moment, nemlig Vielsen i 1712, hvorom mere nedenfor, taler afgjort for en positiv Medvirkning fra Holsteins Side.

Nok er det — sidst i Snapsting 1712 kom Kongen, som Erik Torm fortæller, til Viborg, var der i 3 Dage, logerede hos Biskop Deichman. Den 24. Juni rejste han til Clausholm, Skanderborg og Boller. »Den 26de blev Comtesse Reventlau af Kongen medtaget til Schanderborg, derefter toge de til Boller; bekom Titel af Fyrstinde af Slesvig, forblev der den Sommer til i October«(8).

Dette er den eneste samtidige Beretning om Anna Sophies Bortførelse fra Clausholm, skrevet af den senere Etatsraad og Borgmester i København ERIK TORM, der 1710 var traadt i Frederik IV's Tjeneste som Lakaj og var Øjenvidne til Begivenhederne. Torms summariske Beretning er fantasifuldt udsmykket af Riegels, som ved at fortælle, at Storkanslerinden den 24. Juni modtog Kongen med al sømmelig Ærbødighed, men holdt sin Datter borte fra ham, efter at Anna Sophie, klædt i en simpel Jagtdragt, lige havde faaet Lov til at hilse paa ham; Kongen vendte saaledes bedrøvet tilbage til Skanderborg, hvor C. D. Reventlow og Grevinde Holstein forsikrede ham om Søsterens Kærlighed til ham. Den 26. aflagde Kongen paany Besøg paa Clausholm — har Storkanslerinden været uvidende om, hvad der var i Gære, maa hun have undret sig over den saa hastigt gentagne Naadesbevisning, men hun har jo nok anet Hensigten, siden hun ogsaa denne Gang sørgede for, at Anna Sophie blev holdt borte. Ved Hjælp af Hofmesteren, en Lakaj og en Pige, med hvilke Anna Sophie havde truffet Aftale, begav hun sig — klædt i en rød Stofs Morgenkjole med sorte Knapper — hemmeligen uden for Gaarden ind i Vognen til Kongen og kørte med ham til Skanderborg, hvor Grevinde Holstein modtog dem. I samme Øjeblik de steg ud af Vognen, udnævnte Kongen hende til Hertuginde af Slesvig og lod hende af Thomas Clausen vie til sin venstre Haand. Rejsen var sket saa hovedkulds, skriver Riegels, »at hun ei engang var bleven forsynet med et Nattøi, men maatte laane samme af sin Søster« (9).

Beretningen kan imidlertid yderligere suppleres, nemlig gennem Kabinetskassens Regnskaber, hvor Kongens Kammertjener ANDREAS LÜDERS saa at sige har gjort Rede for, hvad Bortførelsen kostede den kongelige Elsker (10). I Regnskabet for Juli Maaned 1712 er der under den 1. indført følgende Poster: An der Duchesse ihr CammerMädgen 300 Duc. — An Andreas Simonsen 100 Duc. — An Mons: Iver 500 Duc. — An Andreas

July		
§1 ^b	an Der Duchesse i ^r Kammerstrågen	500 Duc.
	ditto an Andersens Frønterben	100 Duc.
	ditto an Mond: Iver	500 Duc.
	ditto an Andersens Lunderp	500 Duc.
	ditto an Hr Maytt. Lacqey Paul haben Hr Maytt. Koffrent	100
	ditto an Der Duchesse i ^r ren Lacqeyen Niels	100
	ditto an sin Musikanten aus Horsens	50
	ditto an Herr Haupt Voigt zu Schanderburg	20
§3 ^d	im Ringbrühl	2
	ditto haben Hr Maytt. auf Boller Hoffl. Ct.	200 Duc.
§4 ^d	ditto	

Fig. 7. An: en Bortførelse.

Lüders' Kabinetskasseregnskaber.

Lüderß 500 Duc. — An Ihr Maytt. Lacqey Paul haben Ihr Maytt. geschenckt 100 Rthlr. — An der Duchesse ihren Lacqeyen Niels 100 Rthlr. — An die Musicanten aus Horsens 50 Rthlr. — An dem Hauß Voigt zu Schanderburg 20 Rthlr.

Heraf ses det saaledes klart, hvem der har medvirket direkte ved den dramatiske Flugt fra Clausholm. Musikanterne fra Horsens har vel spillet til Bal paa Skanderborg Slot efter Vielsen.

Paa samme Maade har Opholdet paa Boller afspejlet sig i Regnskabet — Kongen fordelte selv 200 Dukater, og 13. Juli, den Dag han rejste, udbetalt 150 Dukater til Anna Sophies anden Kammerpige og 100 Dukater til Justitsraad Wulff, medens det tjenende Personale paa Boller fik udbetalt Dusører, der gik fra 100 Rdl. til Husholdersken ned til 20 til Gartneren, Ladefogeden og Stuepigerne. Musikanterne fra Horsens har sikkert flere Gange været tilkaldt til Boller, siden de fik 100 Rdlr. udbetalt, og endelig er der en bemærkelsesværdig Post — nemlig 28 Rdlr. »an Graf Fries vor seines Priesters Pferd todt gefahren worden« — den kan maaske tages som Bekræftelse paa Riegels' Ord om den hovedkulds Rejse; der er kørt til, alt hvad Remme og Tøj har kunnet holde.

Fig. 8. Storkansler Ulrik Adolph Greve Holstein.
Water Neversdorf.

Først i den nyeste Tid har man hæftet sig ved den Kendsgerning, at den Vielse, der den 26. Juni 1712 fandt Sted paa Skanderborg Slot ved Flensborg-Konrektoren THOMAS CLAUSEN, ikke var gyldig, idet Clausen først senere blev præsteviet (11) — Paavisningen rummer i og for sig en ubehagelig Anklage mod Frederik IV for at have ført Anna Sophie bag Lyset. Kravet om Vielsen synes jo at have været rejst, og det er lidet rimeligt med Jens Møller at antage, at Frederik IV, om han havde ønsket det, ikke havde kunnet bevæge en Præst til at foretage den; at U. A. HOLSTEIN, der var Amtmand i Flensborg, har været medvirkende, maa anses for overvejende sandsynligt. Kendsgerningen lader sig imidlertid ikke bortforklare, men tjener til Gengæld til at forklare den lidet sømmelige Hast, hvormed Vielsen efter Dronning Louises Død fandt Sted. Frederik IV har utvivlsomt gennem de 9 Aar, Forbindelsen da havde varet, følt sig saa nøje knyttet til Anna Sophie, at det har været magtpaaliggende, ja nødvendigt for ham umiddelbart at legalisere Forbindelsen.

Efter to Dages Ophold paa Skanderborg rejste Kongen og Anna Sophie

Fig. 9. Christine Sophie Comtesse Reventlow.
Water Neversdorf.

til Boller ved Horsens, som tilhørte den unge Greve CHRISTIAN FRIIS, Søn af Grevinde CHRISTINE SOPHIE HOLSTEIN i hendes første Ægteskab, og her blev Kongen som nævnt til den 13. Juli, da han over Ribe rejste til Hærens Hovedkvarter i Itzehoe. Anna Sophie blev paa Boller, efter Torms Optegnelser til Oktober, hvorefter hun vel har mødt Kongen i København.

De bevægede Krigsaar har oftere nødvendiggjort en Adskillelse, men undertiden fulgte Anna Sophie dog ogsaa med paa Kongens Rejser, saaledes i 1713, da hun i Foraaret var sammen med PETER DEN STORE og CATHERINA paa Slottet i Husum; Bekendtskabet med Czarinaen behøver dog ikke, som Jens Møller formoder det, at have indgivet Anna Sophie Tanken om, at ogsaa hun kunde opnaa Tronen (12).

Forbindelsen medførte for Anna Sophies Vedkommende et Brud med Moderen. Storkanslerinden havde svært ved at acceptere saavel Flugten som Forbindelsen, men der synes dog i 1718, det Aar Frederik IV købte Clausholm af hende, at være kommet en Forsoning i Stand. Det følgende Aar var Frederik IV og Anna Sophie paany paa Slottet. Storkanslerinden

undskyldte sig dog med Upasselighed, da Kroningen skulde finde Sted i 1721 (13).

Dronning LOUISE døde 15. Marts 1721 og blev 2. April ført fra København for den 3. at blive bisat i Roskilde Domkirke. Dagen efter lod Frederik IV sig paa Københavns Slot af Thomas Clausen vie til Anna Sophie. Man har i Samtiden som i Eftertiden hæftet sig ved det Hastværk, hvormed Frederik IV her gik til Værks — man vilde endog vide, at Bryllupsgæsterne havde Stadstøjet paa under Sørgekapperne ved Bisættelsen (14) — og nægtes kan det jo ikke, at det saa ilde ud. Jens Møllers Opfattelse, at Forklaringen maa søges i, at Kongen har villet lette sin Samvittighed, er ikke blevet anfægtet af senere Forskere; den bestyrkes direkte af den Passus, hvormed Bekendtgørelsen af Vielsen oprindelig skulde have været indledt: Saasom Vi for at stille Vor Samvittighed tilfreds have indgaaet Ægteskab — en Motivering som blev strøget, sandsynligvis efter Henstilling fra DITLEV VIBE. Forklaringen vinder yderligere i Sandsynlighed, men faar ganske vist et dybere Indhold, hvis man akcepterer, at pro-forma Vielsen i 1712 var et bevidst Falsum. Der var da gode Grunde for Frederik IV til ikke at tøve en Dag længere end nødvendigt med at bringe Forholdet i Orden; hertil kommer saa det religiøse Moment. Med den Udvikling, Frederik IV's, og iøvrigt ogsaa Anna Sophies, religiøse Følelser tog i stedse mere pietetisk Retning, er der intet paafaldende i, at de selv har følt Forbindelsen som syndig og har ønsket denne Tilstand ændret.

Hvorledes Forholdet mellem Ægtefællerne har været i det daglige, kan det være svært for en sen Eftertid at dømme om — det ser jo imidlertid ud, som om den stormende Lidenskab har udviklet sig til en hos begge Parter dyb og varig Følelse. Det synes vel nok, som om den letfængelige Konge lejlighedsvis har kunnet give Anna Sophie Anledning til Jalousie, men hvormeget Hold, der paa dette Punkt er i Hofsladderens, er ikke godt at vide. Givet er det, at Samlivet for dem begge har betydet uendelig meget, de har været i Harmoni, og man tør vel endog slutte, at Børnenes Død kun har bidraget til at bringe dem nærmere sammen. Hvor mange Børn Anna Sophie har født, vides ikke med Bestemthed; Camilly beretter, at hun havde tre Børn før 1721, men af disse var sikkert kun de to levende. De er utvivlsomt født paa Vallø og ligger i hvert Fald begravet i Valløby Kirke (15).

Den 4 april 1721 vüört ich
mit meinem vilgelibten
könig vermählt gott lass
diessen tuch ein tuch
sein im nahmen
iesus

Donerstag den 29 maius 1721 von
fridrichsbourc nach Copenhagen
gereist selbigen mitach auf rosen-
bourc mit meinem lieben könig
gespeist daches darauf als am frei-
tag den 30 maijus auf fridrichs-
berg durch seinen gnädigen hant
gekrönt, mein gott dorch mich
auch dorten mit der ewigen krone
und lass nimmer frungnat von mir
wissen, sonabent den tuch darauf als den

Fig. 10. Side af Anna Sophies Dagbog.

Hos Frøken Inger Marie Plum.

Den gengivne Tekst lyder saaledes:

Den 4 april 1721 wurde ich mit meinen vilgelibten könich vermählt. Gott lass diessen tuch ein tuch des segens sein im nahmen iesus.

Donerstach den 29 maius 1721 von fridrichsbourc nach copenhagen gereist, selbigen mitach auf rosenbourc mit meinem lieben könich gespeist, daches darauf als am freitag den 30 maijus auf fridrichsberg durch seine gnädige hant gekrönt, mein gott kröne mir auch dorten mit der ewichen krone und lass nimmer deine gnade von mir wissen, sonabent den tuch darauf als den (og fortsætter paa den følgende side: 31 maius wieder von fridrichsberg nach fridrichsbourc gekommen).

Ifølge Præsteindberetningen stod der 1755 i Gravkapellet i Valløby tre med sort Fløjl betrukne Kister, indeholdende Døtrene FRIDERICA SOPHIA og FRIDERICA CONRADINE, samt et dødfødt Barn, hvilke Kister 1782 blev nedgravet under Kapellets Gulv (16). Som Dronning fødte Anna Sophie tre Børn, der alle er indført i Slotskirkens Daabsprotokol over de kongelige Børn. Der kan saaledes kun regnes med fem levende Børn, hvad der stemmer med, at der i Audiensgemakket paa Clausholm er Navnetræk for fem Børn, ligesom det svarer til, at der paa det bekendte Himmelfartsbillede (Fig. 69) ses fem smaa Engle svævende over Frederik IV's og den tomme Tronstol; efter hele Allegorien maa disse fem Engle være Børnene. Hvornaar de tre første Børn er født, vides ikke; Kongebørnene var Prinsesse CHRISTIANA AMALIA, der fødtes 23. Oktober 1723 og døde 7. Januar derefter; Prins FREDERIK CHRISTIAN, født 1. Juni 1726 og død den paafølgende 15. Maj og Prins CARL, der fødtes 16. Februar 1728 og døde 10. December Aaret efter.

Efter Vielsen gik der nogen Tid, før Kroningen fandt Sted. Det skete 30. Maj 1721 paa Frederiksberg Slot, hvor Frederik IV i det uforberedte Hofs Nærværelse (17) selv satte Kronen paa hendes Hovede med Ordene: Hermed erklære vi Eder for Dronning til Danmark og Norge. Denne Krone give vi Eders Majestæt af godt Hjerte og ønske al Lykke og Velsignelse dertil (18).

Den Pause, der havde været i Begivenhedernes Udvikling, er blevet opfattet som en Tid, hvor Kongen har betænkt sig paa at gøre Skridtet fuldt ud. Efter Camillys Beretning i 1728 skal Vibe i Forbindelse med Prins Carl og de øvrige Tilhængere af den afdøde Dronning Louise have søgt at forhindre Anna Sophies Ophøjelse, og Dronningens senere Biografer mener gennemgaaende, at hendes egen Ærgerrighed tilsidst har tvunget Frederik IV til at overvinde sine Betænkeligheder. Det er næppe rigtigt. At Anna Sophie selv har ønsket den fuldstændige Anerkendelse, der laa i Kroningen, skal ikke betvivles — det vilde have været mærkeligere, om hun ikke havde stræbt efter dette Maal, men Udsættelsen kan dog alene forklares i Hensynet til de nødvendige Forberedelser og til Dekorum. Medens Vielsen, saaledes som Forholdene laa, har syntes begge Parter tvingende nødvendig umiddelbart efter, at Kongen ved Dronning Louises Død var blevet en fri Mand,

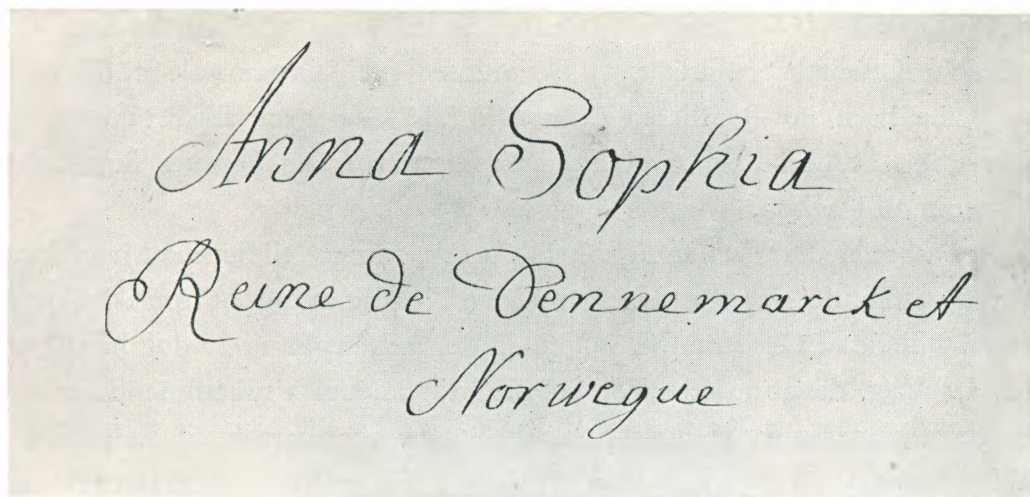
A photograph of a handwritten signature in cursive script on aged paper. The text reads: "Anna Sophia", "Reine de Denmark et", and "Norwegue" on three separate lines.

Fig. 11. Ejernavn i David Martin: *La sainte Bible*.
Vemmetofte Kloster.

saa forelaa en saadan Nødvendighed ikke for Kroningens Vedkommende; den kunde vente og den burde vente — om den saa fandt Sted i passende Tid efter Dronning Louises Død, længe inden Hofsorgen var til Ende, kan diskuteres; Begivenheden fik imidlertid ikke det samme odiøse Skær som Vielsen.

I sine Virkninger blev Kroningen imidlertid langt mere skelsættende end Vielsen. Brasch har paavist, at Bruddet mellem Kongen og hans Søkende fandt Sted i Tilslutning til Kroningen, ikke som tidligere antaget var en Følge af Vielsen (19). Og paa samme Maade er der næppe heller Tvivl om, at det er Kroningen — den ikke-fyrstelige Dames Ophøjelse til Dronning — der blev den store Anstødssten i Forholdet til Kronprinsparret. Den Kendsgerning, at SOPHIE MAGDALENE i 1731 fik kasseret den saaledes besmittede Dronningekrone og den ikke mindre besmittede Tronstol, er tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, hvad det var, der generede. At Sophie Magdalene har sin store Andel i Christian VI's skarpe Fremfærd imod Faderens Enke maa anses for givet og er i hvert Fald psykologisk ganske forstaaeligt. Her kom denne Prinsesse fra et lille tysk Markgrevskaab, fattig paa alt, undtagen paa Aner, og fandt Pladsen som Landets første Dame optaget af en Kvinde, i hvis Aarer ikke en Draabe fyrsteligt Blod var at finde. Sophie Magdalene har lagt stor Vægt paa Herkomsten — det ses alene af det Træk, at hendes senere Fundats for Vallø satte det som Betingelse for Indskrivningen, at

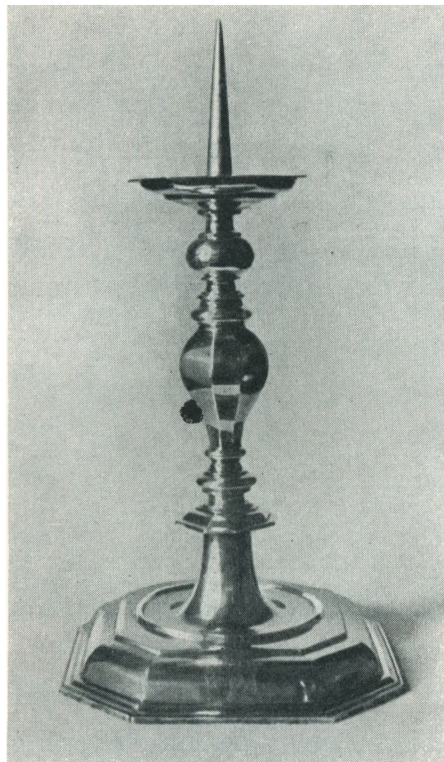
den paagældende »vermittelst 16 Ahnen von Vater und Mutter ihre adeliche Geburth erweisen«, at Dekanessen skulde være »alt-gräfflicher« og Abbedissen »alt-fürstlicher Abkunfft« (20) — det har sikkert ikke været godvilligt, at hun den 23. Oktober 1723 bar Anna Sophies førstefødte Prinsesse til Daaben.

Anna Sophie har formentlig selv følt Modsætningen til Sophie Magdalene særlig stærkt; det synes at fremgaa af den Kendsgerning, at hun ikke ejede noget Billede af Christian VI's Gemalinde, medens han selv dog hang paa hendes Væg, da hun døde. For Sophie Magdalenes Vedkommende er det meget karakteristisk, at hun skænkede Stager og Altersølv til Vallø Slotskirke, skønt Anna Sophie kun en Snes Aar tidligere havde gjort det samme, men hendes Gave var jo ogsaa forsynet med Hertugindens Vaaben.

Om Kroningen har faaet Virkninger udover Forholdene inden for Kongefamilien kan derimod være tvivlsomt. De Forandringer, der efter Kroningen fandt Sted i Regeringen, er af senere Biografer og endnu af Edv. Holm (21) først og fremmest sat i Relation til Kroningen — det var Anna Sophies Parti »den Reventlowske Bande«, som nu kom til Magten med Greve Ulrik Adolph Holstein som Storkansler; man har overset, hvad dog Holm fremhæver, at de personlige Forhold indenfor den Reventlow-Holsteinske Kreds langt fra var de bedste; man har set bort fra det Faktum, at hvis Anna Sophie havde haft Indflydelse paa Regeringens S sammensætning, maatte den have gjort sig gældende længe før, og man har navnlig overset, at et Regeringsskifte, der fjernede de Mænd — i første Række DITLEV VIBE og CHR. SEHESTED — som i den foregaaende Tid var gaaet saa stærkt ind for den østlige Alliance, og erstattede dem med engelsk-fransk orienterede Politikere, var den naturlige Konsekvens af Freden i 1720.

De storpolitiske Forhold foreligger der intet Steds Vidnesbyrd om, at Anna Sophie har blandet sig i, og i det hele er Spørgsmaalet om hendes Indflydelse paa Kongen i Sager af nogen Betydning omdiskutabelt. At hun har faaet A. E. WILLARST løs fra Munkholm eller J. C. DYPPEL fra Hammershus er ikke ensbetydende med nogen afgørende Magtstilling, end sige Misbrug af sin Magt, og heller ikke det, at mange troede at naa deres Maal bedre gennem Omvejen ad Dronningen er noget Bevis. Vi ved faktisk intet om, hvor vidt hendes Indflydelse har rakt, og intet om, hvori det intrigante i

Fig. 12. Alterstage paa Valø.
Skænket af Anna Sophie.

hendes Personlighed har ytret sig. Familietraditionen indrømmede hende vel megen Aand, men karakteriserede hende samtidig som »stolt, lunefuld og bydende« — dette tyder ikke paa, at Familien selv har følt sig favoriseret.

Hendes Ærgerrighed er et staaende Tema i Historikernes Bedømmelse af hende — hvormeget ved vi derom? Endnu Edv. Holm bygger sin Karakteristik op over Trinrækken Fyrstinde 1712, Hertuginde 1721 og dernæst Dronning. Ingen har hæftet sig ved, at Patentet af 1. Juli 1712 udtrykkeligt ophøjede hende til Hertuginde. Fyrstinde bruges i danske Dokumenter synonymt med de tyskes Herzoginne og de franskes Duchesse.

Hvilken Rolle Anna Sophie spillede i Sagen med Den gehejme Kommission er ganske uoplyst; at den blev nedsat for at værne hendes Rygte er imidlertid givet, og i den Forbindelse vidner den saaledes kun om Kongens Omsorg for hendes Ære. Bortset herfra hører den til de mærkelige mørke Pletter i Frederik IV's Regering.

De sidste Aar, Ægtefællerne levede sammen, var fattige paa Glæder. Rygterne, der førte til Kommissionens Nedsættelse i 1725, maa have generet dem begge, Børnene, der døde som ganske smaa, Kongens tiltagende Svagelighed og hendes egen neurasteniske Tilstand (21) — alt dette har kastet Skygger over Tilværelsen og har medvirket til den stigende Religjøsitet og det stedse mere pietistisk farvede Fromhedsliv parret med en fremtrædende Syndsbevidsthed, der har faaet dem begge til at opfatte Børnenes Død som Himlens Straffedom, og har faaet Frederik IV til alvorligt at overveje en delvis Abdikation for at kunne tilbringe sine sidste Dage paa Fredensborg, helliget Bod og fromme Betragtninger (22).

Oplivende har vel Udenlandsrejsen i 1724 været for dem begge. Kongen rejste i April ledsaget af Anna Sophie og sin Datter CHARLOTTE AMALIE til Achen for at bruge Brønden, men Helbredstilstanden bedredes dog ikke væsentlig. I 1728 kom Københavns store Ildebrand, der med alle sine Rædsler og al sin Nød maa have virket meget stærkt — Charlotte Dorothea Biehl ved at fortælle, at Dronningen gav sine Smykker til Afhjælpning af Nøden blandt de Brandlidte (23) — og Aaret efter indtraf de Begivenheder, som for Frederik IV selv, og dermed ogsaa for Dronningen, indledte Afslutningen. 26. Marts 1729 faldt Kongen med Hesten, som styrtede i en Kalkgrube, og sidst paa Aaret kom han alvorligt til Skade, da han under en Sprængningsulykke i Gjethuset blev trampet ned i den opstaaede Panik. Erik Torm har berettet et lille levende Træk fra denne skæbnesvangre Novemberdag, da Kongen i en Lænestol blev baaret ind paa Slottet, »Dronningen kom i Møde paa Løngangen; den ene Side af hendes Haar var ucofferet; hun lamenterede og græd« (24). I Maj 1730 fik Kongen efter en Aareladning en Betændelse i Foden, som ikke vilde læges, og i Juli samme Aar tiltraadte Majestæterne den sidste sørgelige Rejse; mod sine Lægers Raad vilde Kongen som sædvanlig foretage sin Mønstringsrejse til Holsten — han naaede kun til Gottorp og maatte saa efter nogle Ugers Forløb vende om; efter langsomme Dagsmarcher kom han 29. August til Odense, hvor han forblev (25).

De sidste Uger af Kongens Levetid har været drøje. Den tiltagende Svækkelse og Vattersoten, som stedse bredte sig, lod ingen Tvivl tilbage om Udfaldet. 6. Oktober lod Kongen sende Bud efter Kronprinsen, som

Fig. 13. Clausholm.

Stukket 1767 af J. Haas. Fra Pontoppidan Danske Atlas.

sammen med sin Gemalinde, Prinsesse SOPHIE HEDVIG og flere andre ankom til Odense den 10de. Den 11. Oktober — det var Kongens 59 Aars Fødselsdag — tilkaldte han Gehejmeraad CARL ADOLPH PLESSEN og hængte sin egen Elefantorden om hans Hals for at stemme denne Anna Sophies argeste Modstander blidere, og tidligt om Morgenen den 12. Oktober døde han. Torm fortæller, at Dronningen de to sidste Nætter laa paa en Dyne uden for hans Seng — Natten efter hans Død gik hun, som to af hinanden uafhængige Overleveringer ved at berette, grædende omkring paa Gangene i Slottet og vred sine Hænder i den heftigste Fortvivelse (26).

Har Anna Sophie i denne Sorgens Nat tænkt paa sin egen Fremtid, eller har hun kun haft Tanke for alt det, der nu var forbi? Vi kender ikke hendes Tanker, men vi ved, at hun straks flyttede fra sit Værelse over i en af Frøken-Pigernes Kamre i den anden Fløj (27), og da Christian VI ved Middagstid den 12. Oktober forlod Odense, gik Anna Sophie ned i en Karet og kørte ud til Herregaarden Bramstrup, en Mils Vej syd for Odense. Her forblev hun til Kongens Lig den 12. December sent om Aftenen blev kørt fra Odense. Dagen efter rejste Dronning Anna Sophie over Boller, hvor hun tilbragte Julen, til sit Forvisningssted Clausholm (28).

De Begivenheder, der fulgte efter Kongens Død, er velkendte. Om Dronningen selv har haft den Tanke at overgive sig paa Naade og Unaade til Christian VI, eller om nogen har raadet hende til det usædvanlige Brev, hun den 1. November tilskrev ham fra Bramstrup, er ganske uopklaret; Skridtet vidner imidlertid om overordentlig Klogskab og har utvivlsomt gjort sin Virkning. Ganske vist var det Reskript, hvormed Kongen svarede den 11. November, overordentlig skarpt i Tonen, langt over Maalet i sine Beskyldninger og lidet sømmeligt for den Konge, der med Haand og Segl havde forpligtet sig til at overholde sin Faders Bestemmelser (29), men dog var Realiteterne blidere, end man kunde have ventet. Til Gunst for Kongens Adfærd taler det, at to af de tre Mænd, der fik Kommissorium til at tage sig af hendes Sager, stod hende personligt nær, og selvom alle hendes Ejendomme, Grevskabet Vallø, Frydenlund, de Udendigs-Lande i Ditmarsken, saavel som hendes Obligationer, Penge og Juveler blev frataget hende, saa fik hun dog Lov til at beholde Dronningetitlen, fik Clausholm overdraget frit og kvit, 100.000 Rdl. een Gang for alle og 25.000 Rdl. i aarlig Appanage.

Det var trods alt et stort Spring fra det Plessenske Forslag om at sætte hende i Citadellet (30), men Hensynet til det endnu mægtige Holstein-Reventlowske Parti har vel gjort sig gældende; at det alligevel vidner om megen Sindets Smaalighed hos den nye Konge kan ikke nægtes. Vel er det forstaaeligt, at han har følt sig personlig krænket ved den aabenlyse Tilside-sættelse af hans Moder, forstaaeligt ogsaa, om hans Dronning, som fordem Sophie Amalie i Forholdet til Leonore Christine, har ønsket Oprejsning for mange Aars mere indbildte end virkelige Tilside-sættelse, men alligevel lidet overensstemmende med den Kongeværdighed, han overtog, det kristelige Sindelag, han ellers var besjælet af. Kongens Eftermæle har visselig ikke vundet derved.

Det dybt religiøse Følelsesliv, hvori Dronningen i sine sidste Aar paa Clausholm fandt Fred efter Livets stormfulde Omskiftelser, bidrog dog til at stemme Kongen blidere, og selvom han endnu i 1735 fandt, at han havde gjort for lidt imod hende (31), lod han sig dog af BLUHME overtale til en venligere Tone. I Virkeligheden var Christian VI og Anna Sophie heller ikke saa langt fjernede fra hinanden i religiøs Henseende. Dronningen

gennemførte med stor Strenghed Sabbatsforordningen paa Clausholm og lod sine Hoffolk mulktene, hvis de forsømte Kirkegangen (32). Mærker og Tilskrifter i hendes Bibel vidner om, hvor inderligt hun fordybede sig i den hellige Skrift, og smaa ubehjælpomme Vers viser, hvormed hendes Tanker var sysselsatte — In Angst und Pein, bleibt Gott doch mein (33).

Uden Kvaler var hun ikke naaet hertil. NIELS SCHIWE, som fra 1733 havde været hendes Konfessionarius og Præst i Voldum, har i sin Ligprædiken berettet om den religiøse Krise, hun gennemlevede sandsynligvis i Begyndelsen af sin Enkestand. »Hun lod Graad flyde med som en Bæk Dag og Nat«, skriver Præsten, og han fortsætter:

»Hun gav sig ingen Hvile og lod sine Øynesteene ikke holde stille, og i disse Vande begyndte Satan at angle med sine Fristelsers Kroge, og søgte at betage hende Ærens uforvisnelige Krone. . . . Saa dette Sted var for vor Høysalige Dronning som Ørken for vor Frelser, et Fristelses Sted. Her fandt Hun, hvorledes Satans gloende Piile kan tørre, tære og forvandle en Siæls Vædske til Sommerens Tørke og Tørhed. Og man kan ikke undre over, naar Fristelserne satte an som Hvirvelvinden i Disciplenes Sejlads, der fyldte Skibet med Bølger, at hendis Siæl da bruuste over hende, og Hun kunde blive som Naal Øyet paa Compasset, der vakler i en Flyv-Storm. Men hun vendte sig til sin Nord-Stjerne igien, til sin Frelser Jesum, og satte sig under hans Skygge og skiulte sig i hans Vunder, som Duen i Klippens Revner. O! hvor forsøgt var hun i denne aandelige Kamp og Striid (34)«.

Knapt 38 Aar var Anna Sophie, da hun vendte tilbage til Clausholm, endnu en ung Kvinde med store aandelige Interesser og vant til at spille en Hovedrolle i Hoffets Liv. Der er intet mærkeligt i, at hun har haft svært ved at komme i Ligevægt igen, intet besynderligt i, at Sorgen til Tider har overvældet hende, saa at hun, som Charlotte Dorothea Biehl fortæller, hyppigt ved Taflet betragtede Kongens Billede saa længe, at Taarerne strømmede af hendes Øjne, »hvorpaa hun reyste sig og gik bort, endskiønt hun ofte ikke havde spiist tre Skeer fulde« (35). Men i Ligevægt kom hun. Aarene forsonede hende vel ikke med Tabet, men mildnede dog Sorgen, og gennem sin Omsorg for syge og betrængte, sin Godgørenhed og Hjælp-somhed vandt hun Egnens Befolkning i langt højere Grad, end hun som Dronning havde forstaaet at gøre sig populær.

Iøvrigt var hun ingenlunde uvirksom i sin Enkestand — hendes store Interesse for Haven paa Clausholm er velkendt (36) — Dronningealléen skyldes hende — og ellers var hun optaget af sine Fugle og af Læsning.

Hendes efterladte Bogsamling rummer en Del navnlig fransk Skønlitteratur, men ogsaa historisk og genealogisk Læsning var for Haanden, selvom Hovedparten var Opbyggelsesskrifter i Overensstemmelse med hendes Livssyn (37).

Niels Schiwe kunde med hele sin dramatiske Iscenesættelse af Modsætningen mellem hendes fysiske Tilstand under den Koppesygdom, der blev hendes Død, og hendes aandelige Frigjorthed, give et smukt og sikkert rigtigt Billede af den Frelsens Forvisning, hvormed hun imødesaa sin himmelske Forening med den, »Hendes Siæl elskte saa høyt paa Jorden, og som elskte hende igien som sit eget Hierte«, og han fortæller, at hun ved Esajas 52,12 havde tegnet et »F. 4 A.S. i Himmelen« (38).

7. Januar 1743 bukkede Dronning Anna Sophie under for den Sygdom, der havde vansiret den fordum saa dejlige Kvinde til Ukendelighed. — Var hendes Lykke for dyrt betalt? — Selv har hun vel næppe følt det saaledes, thi som Leonore Christine har udtrykt det:

Ey noget siunis tungt for Ecte Kierlighed.

Trofasted er den Dyd, man ey tør bluis ved.

ANNA SOPHIE'S VAABENER OG SEGL

Af Henrik Berner.

I god Overensstemmelse med hele Datidens Form for Livsudfoldelse kan man ogsaa paa de Vaabener, ANNA SOPHIE gennem sit Levnedsløb har haft Ret til at føre, aflæse hendes Karriere fra Comtesse over Hertuginde til Dronning — ja end ikke Besiddelsen af det for hende oprettede Grevskab Vallø undlod at sætte sig heraldiske Spor.

Anna Sophie fødtes som bekendt i 1693 som yngste Datter af Landets første Greve Reventlow og derfor med Ret til som Comtesse at føre hans Vaaben (Fig. 15). Dette var 20 Aar tidligere, 3. 7. 1673, blevet ham tildelt ved Optagelsen i den danske Grevestand. Det fremtræder som de fleste af den Tids nydannede Vaabener som 4-delt med Hjerteskjold, 3 Hjælme med Hjælmtegn samt Skjoldholdere. Netop paa Christian V's Tid — med Skabelsen af den nye betitlede Højadel — dannes en Mængde Adelsvaabener som Regel ved Kombination af flere allerede eksisterende Vaabener, som saa sammensættes i eet Skjold. Oftest ser man genealogiske Momenter optræde ved Valget af Udseendet af det nye, sammensatte Vaaben, idet Stamvaabenet fremtræder som et Hjerteskjold, og dets Hjælmtegn sættes paa den fornemste Plads blandt de som Regel flere nye Hjælmtegn. Hovedskjoldets Felter og de øvrige Hjælmtegn kommer derefter hyppigst til at repræsentere forskellige Forfædres Vaabener, fjernere eller nærmere som det nu kan passe sig. Nogen fast Fremgangsmaade kan man ikke faa Øje paa, dog er Hovedreglen den, at man lader de nærmeste Aners Vaabener fremtræde »foran« de fjernere, paa »fornemmere« Pladser i det nye

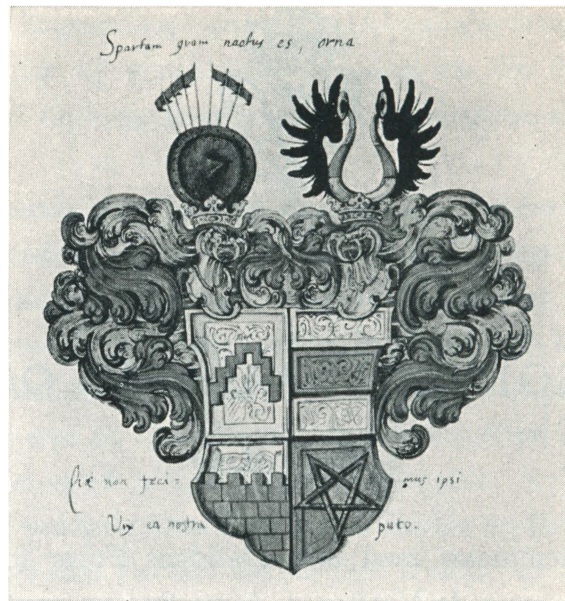

Fig. 14. Greve Holck.
Originalpatent.

Vaaben og iøvrigt medtager saa mange andre, som man nu med Rime-
lighed har Plads og Lyst til.

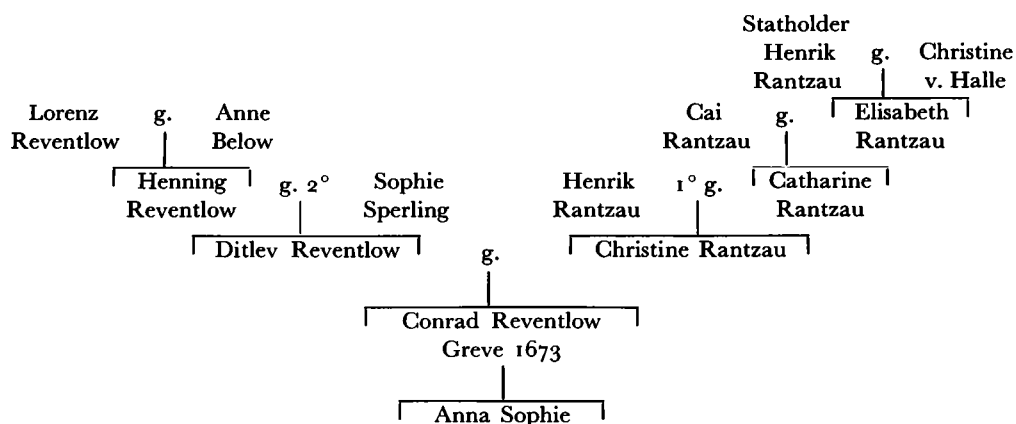
Grev CONRAD REVENTLOW'S i 1673 nydannede Vaaben repræsenterer
ikke noget større Brud med de paa den Tid gængse — ovenfor skitserede —
Regler for Vaabendannelse. Dog kan det formentlig her være af Interesse
at gennemgaa dette Anna Sophie's første Vaaben nøjere og se, hvad det
kan fortælle.

Som ovenfor berørt fremtræder Skjoldet 4-delt med Hjerteskjold. I dette
ses den kendte Reventlow'ske »Mur« — af GRANDJEAN i hans grund-
læggende heraldiske Værk »Dansk Heraldik« korrektere benævnt et Felt frem-
kommet ved et Tindesnit. I det oprindelige — usammensatte — Revent-
low'ske Vaaben fremtræder denne »Mur« altid skraa og med tre Tinder,
delende Skjoldet fra øverste højre Hjørne til nederste venstre. I det greve-
lige Vaabens Hjerteskjold — og i alle senere Kombinationer — fremtræder
»Muren« vandret og med fire Tinder. Hvorfor der ved Udstedelsen af
Greve-Patentet i 1673 er sket en saadan Ændring af ældgammel Sædvane
er uvist, det kan være sket af æstetiske Grunde eller af blot og bar Uviden-
hed. I denne Forbindelse skal dog Opmærksomheden henledes paa et For-

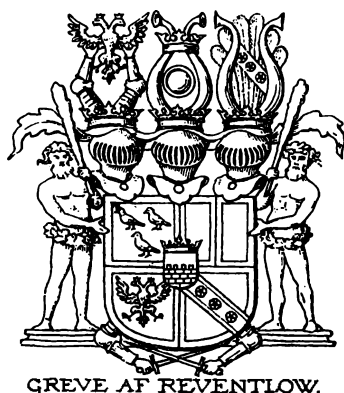
tilfælde, nemlig det rigsgrevelige Holck'ske Vaaben af 1633, hvor Felt Nr. 3 repræsenterer den første Rigsgreve HOLCK's Farmoder, MAGDALENE REVENTLOW, og hvor »Muren« fremtræder vandret og med fire Tinder (Fig. 14).

Hovedskjoldets fire Felter repræsenterer fire Slægter blandt den nybakte Greves Aner i følgende Rækkefølge: 1°: Sperling, 2°: Rantzau, 3°: Below og 4°: Halle. For at anskueliggøre, hvorledes netop disse fire Slægter har Adkomst til at »deltage« i det nye Vaaben, bringes nedenfor et Uddrag af Conrad Reventlow's Anetavle:

Havde man ønsket at give det nydannede Vaaben et Udseende analogt med de saakaldte 4-Ane-Vaabener, som i talrige Tilfælde ses paa Ligprædikener og mange andre Steder navnlig i det 16. og 17. Aarhundrede, og som fremtræder som et 4-delt Skjold uden Hjerteskjold, havde det været korrekt, om man havde ladet disse fire Felter repræsentere (i nævnte Rækkefølge): Reventlow, Rantzau, Sperling og — igen — Rantzau for henholdsvis Faderen, Moderen, Farmoderen og Mormoderen.

Stadfæstelsen af et paa denne Maade dannet Vaaben er mærkværdigvis saa godt som uset herhjemme, idet der egentlig kun kendes 2 officielle Adelsvaabener af denne Type, nemlig de, som i 1662 tildeltes HANNIBAL SEHESTED og hans Hustru, Fru CHRISTIANE, CHRISTIAN IV's og KIRSTINE MUNK's Datter. Her er Typen endda ikke ren, idet 4-Ane-Vaabenet kun optræder som det 4-delte Hjerteskjold med henholdsvis hans eget og hendes Moders 4-Ane-Vaabener samt med de tilsvarende fire Hjælme med Hjælmtegn. Endelig godtoges — altsaa ikke dannedes — 1676 for Greverne CHR.

GREVE AF REVENTLOW.
Fig. 15.
 Storcks Vaabenbog.

CHRISTOPHER og HENRIK DITLEV HOLCK ved deres Naturalisation det 4-Ane-Vaaben, som i 1633 tildeltes deres Fader, Oberst HENRIK HOLCK, ved dennes Optagelse i Rigsgravestanden. Her ses kun to Hjælme, men til Gengæld med ialt fire Hjælmtegn, idet disse to og to er kombinerede paa en meget opfindsom og dog naturlig Maade: de Holck'ske Faner (Fader) sat paa det Reventlow'ske Skjold (Farmoder) paa den første Hjælm, de Krabbe'ske Vesselhorn (Moder) omgivet af de Skave'ske Vinger (Mor-moder) paa Hjælm Nr. 2 (Fig. 14).

Ellers ses alle mulige Kombinationer af Aners — eller andre nært tilknyttede Personers — Vaabener i de nydannede sammensatte Vaabener. Hurtigt fandt man paa at fremhæve Faderens Vaaben — Stamvaabenet — ved at anbringe det i et Hjerteskjold midt i Hovedskjoldet, en Fremgangsmaade, der efterhaanden efterfølges i saa godt som alle Tilfælde, hvor det overhovedet er muligt, formentlig især under Indflydelse fra tysk heraldisk Sædvane. Som Regel 4-deles Hovedskjoldet, og Problemet bliver da at udfylde fem Felter (Hjerteskjold + fire Felter i Hovedskjoldet) paa bedste Vis. Her er det, man her i Landet har udvist en Opfindsomhed, som er milevidt fjernet fra enhver Form for Efterfølgelse af et Skema.

Almindeligst — uden at man derfor kan sige, der er Tale om nogen Dannen Skole — er vel nok de saakaldte Hustru-Moder-Vaabener, dvs. de hvori — foruden Stamvaabenet i Hjerteskjoldet — Hustruens og Moderens Skjoldemærker optræder hver for sig to Gange i det 4-delte Hoved-

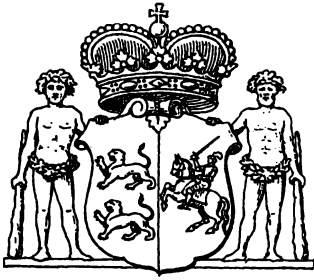

Fig. 16. Hertuginde af Slesvig.
Storcks Vaabenbog.

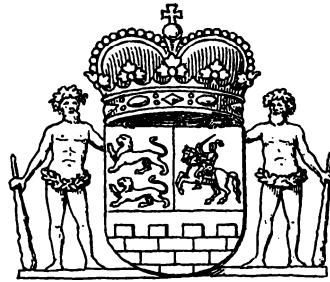

Fig. 17. Grevsabet Vallø.
Storcks Vaabenbog.

skjold. I Tid spænder denne Fremgangsmaade fra 1681 (Baron HØEG (BANNER)) til 1834 (Greve af MOLTKE).

Kun forbavsende sjældent har man valgt den Fremgangsmaade, som skulde synes den naturligeste, nemlig at udfylde de fire Felter med de fire nærmeste Aners Vaabener og paa femte Plads enten at gentage eet af de allerede benyttede eller her at anbringe Vaabenet for den Ane, som efter maskulin Tankegang maa være den første efter de fire allerede anvendte, nemlig Farfaderens Moder. Disse Fremgangsmaader er strengt taget kun benyttede to Gange, begge i 1767: den førstnævnte (med Gentagelse af Moderens Vaaben) for DETLEV REVENTLOU, den anden (med Oldemoderens Vaaben paa femte Plads) for OTTO THOTT ved deres Optagelse i Grevestanden.

For Valg af Hjælmtegn ved nydannede Vaabener gælder lignende, men om muligt endnu mindre regelret efterfulgte Retningslinier end for Skjoldets Vedkommende. Een Hovedregel gaar dog næsten usvækket igennem: den at et Greve-Vaabener forsynes med tre, et Friherre-Vaabener med to Hjælme. Her gælder det altsaa mere om at vælge mellem de givne Muligheder end om at udvide de bestaaende Rammer, hvilket — som ovenfor meddelt — skete for Skjoldets Vedkommende (1).

For nu at vende tilbage til det grevelige Reventlow'ske Vaaben af 1673, saa har man her bestemt sig for det gængse Udseende med Stamvaabenet i Hjerteskjoldet. Man kunde nu maaske forvente de resterende fire Felter udfyldt som følger: 1°: Rantzau, 2°: Sperling, 3°: Rantzau (denne Gang repræsenterende Mormoderen) og 4°: Below (for Farfaderens Moder). Denne Fremgangsmaade er, som det ses, imidlertid ikke fulgt. Man har

Fig. 18. Hertuginde af Slesvig.
Rønningesøgaards Arkiv. Odense L. A.

i Stedet valgt at lade 1° og 3° — Skjoldets højre Del — repræsentere de fædrener Aner, Sperling og Below, mens Skjoldets venstre, mindre fornemme Halvdel repræsenterer Moderens Aner. Da der her forekommer saa mange Rantzau'er, har man aabenbart syntes, det var lidt trivielt at anbringe Rantzau-Vaabenet to Gange her, hvorfor man har valgt at medtage et fjernere Ane-Vaaben: von Halle. Hvorfor man netop er standset ved CHRISTINE VON HALLES Vaaben, maa formentlig forklares derved, at Ægteparret Statholder HENRIK RANTZAU — CHRISTINE VON HALLE i Slægtens Bevidsthed har indtaget en overmaade central Stilling. Herved ses det Særsyn, at et Vaaben dannes under Indflydelse af en Tipoldemoders Vaaben — endda i stærk Grad, som det nedenfor vil ses.

Over Skjoldet ses tre Hjelme — som det nu var blevet Skik for Greve-Vaabener. Den midterste, og fornemste, er her ikke blot forsynet med Slægtens eget Hjelmtegn, men fremtræder med en Kombination af Hjelmtegnene fra Forældrenes Vaabener, Reventlow og Rantzau, en Fremgangsmaade, der vel er sjælden, men ikke enestaaende herhjemme, jævnfør iøvrigt de ovenfor omtalte kombinerede Hjelmtegn i det rigsgrevelige Holck'ske Vaaben af 1633 (Fig. 14). Familien Reventlow's Hjelmtegn har gennem Tiderne været udsat for talrige Fortolkninger. Som det oprindelige maa sikkert anses den som en Vifte opslaaede Paahale, der i det 15. Aarhundrede og fremefter oftest forvanskes til saa forskellige Ting som et Skjold, et Spejl, en Rose eller et Møllehjul, senere endda oftest anbragt paa Toppen af en hvid Kegel, tre eller fem Gange omvundet med et rødt Baand. For Fuldstændigheds Skyld anføres, at en i det 15.—16. Aarhun-

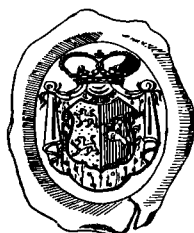

Fig 19. Hertuginde af Slesvig.
Storcks Seglsamling. R. A.

drede paa Fyn bosat Linie førte to Lilliekonvalstilke paa Hjælmen. Da Conrad Reventlow fik dannet sit grevelige Vaaben, valgte man Skjoldet som repræsenterende hans Slægts Hjælmtegn, sikkert fordi han selv har ført det saaledes. Herpaa tyder ogsaa, at der ses et Skjold i 1° og 4° i det Vaaben, som i 1695 dannes for hans naturlige Børn DETLEV, CONRAD og CONRADINE ved disses Optagelse i Adelsstanden under Navnet REVENFELD. Det er ikke helt sjældent netop paa de Tider saaledes at lade et Hjælmtegn »dukke« op i Skjoldet i et nydannet Vaaben. Slægtens gamle Hjælmtegn kombineredes altsaa med Familien Rantzau's hvide og røde Vesselhorn. Dog sammenholdes disse foroven af en Krone, rimeligvis under Indflydelse af det Hjælmtegn, der 1651 fastsattes som det fornemste — og altsaa repræsenterende Slægtens eget — for CHRISTIAN RANTZAU ved dennes Optagelse i Rigsgrevestanden, et Vaaben som uændret herhjemme godtoges ved hans Søn DITLEVS Udnævnelse til dansk Greve i 1671. Samme Hjælmtegn — og ogsaa uden al Tvivl repræsenterende Slægten Rantzau — ses som Nr. 2 over det Vaaben, der 1672 tildeltes BURCHARD AHLEFELDT ved hans Optagelse i Grevestanden (baade hans Moder og Farmoder var født Rantzau).

Naar man nu er saa heldig til sin Disposition at have tre Hjelme og blandt sine allernærmeste Forfædres Hjælmtegn at finde to, der — som lige set — saa smukt lader sig kombinere, og saaledes netop har to tomme Pladser disponible, skulde man tro, man greb Chancen og paa disse to anbragte Hjælmtegnene for de næste nærmest i Anetavlen fremkommende to Slægter: Sperling og Below — da det vilde være trivielt at gentage de Rantzau'ske Vesselhorn. Men nej, Sperling springes fuldstændig over, og paa Hjælm Nr. 2 placeres Familien Below's Hjælmtegn, mens man paa den

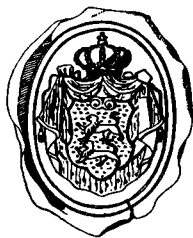

Fig. 20. Slesvig.
Storcks Seglsamling. R. A.

Fig. 21. Ditmarsken.
Storcks Seglsamling. R. A.

trede Hjælm lader Christine von Halle's Hjælmtegn dukke op — atter en Understregning af den dominerende Plads, hun maa have indtaget i Slægtens Bevidsthed.

Efter de bedste Mønstre forsynedes Vaabenet — som nævnt — ogsaa med Skjoldholdere: en Vildmand paa hver Side. Vildmanden som Skjoldholder forekommer i Dag noget banal, anvendt saa ofte som han er det — nemlig i godt 20% af de Tilfælde, hvor vi her i Landet i det hele taget anvender Skjoldholdere. Men dengang var han ny og ubrugt. Begrebet Skjoldholdere var i det hele taget først paa denne Tid rigtig kommet paa Mode, og det syntes da naturligt til at beskytte og holde oprejst et Vaaben at antage en stor og stærk Menneskeskikkelse. Som en yderligere Tilskyndelse hertil maa det antages, at man herved har villet antyde en vis — mere eller mindre stærk — Tilknytning til Suverænen; netop paa Christian V's Tid begynder Vildmanden for Alvor at dukke op som holdende Rigsvaabenet (2).

Som et ekstra Sirat forsynedes Grev Reventlow's Vaaben med noget helt enestaaende: de to væbnede, jernklædte Arme, der rager frem under Skjoldet. Den eneste Forklaring, som ogsaa er meget rimelig, paa deres Optræden her er, at ogsaa de er medbragt fra Christine von Halle's Vaaben. Dette udstyres nemlig i det gamle Adels-Lexicon med een saadan Arm (fra højre), afbildet ganske som de to her. At man ikke har villet nøjes med een Arm skyldes formodentlig kun Trang til Symmetri.

Allerede som godt 19-aarig tildeltes ANNA SOPHIE Titel af *Hertuginde af Slesvig*, nemlig 1. 7. 1712, faa Dage efter hendes Vielse til venstre Haand til Kong FREDERIK IV. Herved tillagdes der hende et nyt Vaaben: Skjoldet delt af Slesvigs to Løver og Ditmarskens Rytter, og kronet med en Hertug-

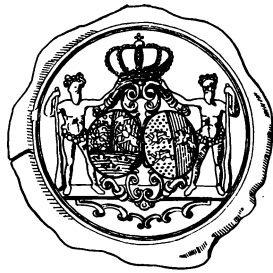

Fig 22. Alliancevaaben Danmark-Hertuginde af Slesvig.
Storcks Seglsamling. R. A.

krone samt flankeret af to Vildmænd som Skjoldholdere (Fig. 16). At Skjoldets første Felt stemmer overens med den ny Hertuginde's Titel kan ikke undre, mærkeligere kunde det derimod synes, at man har forøget Vaabenet med Ditmarskens Mærke. Den naturligste Forklaring herpaa er, at man har villet hentyde til hendes Besiddelse af de uden-digs Lande, som Frederik IV skænkede hende samtidig med Ophøjelsen.

Hertugkronen over Skjoldet er — bortset fra nedennævnte Vaabens tilsvarende Krone — enestaaende herhjemme. Knap 20 Aar tidligere — 25. 4. 1693 — havde Kong CHRISTIAN V i et kongeligt Reglement givet meget nøje og detaillerede Anvisninger paa Kroners Udseende og Benyttelse. Ingen af de deri givne Forskrifter er overholdt, med sine 4 lukkede Bøjler minder Anna Sophie's Hertugindekroner nærmest om de i Reglementet for Kronprinsen eller de kongelige Prinser fastsatte Kroner; dog bemærkes, at Anna Sophie's Krone øverst er forsynet med Kløverblads-kors paa en Kugle, noget der ellers var forbeholdt Kongen selv (3).

Om de to Vildmænd som Skjoldholdere er bragt i Anvendelse her for at markere Hertuginde's fædrene Slægt eller for at understrege hendes nære Tilknytning til Suverænen, der — som foran berørt — netop i de nærmest foregaaende Aar i stedse stigende Grad benytter Vildmændene som støttende Rigsvaabenet, faar staa hen, begge Forklaringer har lige megen Sandsynlighed for sig; maaske har man endda frydet sig over saaledes at slaa to Fluere med eet Smæk!

Knap et Aar senere — 21. 1. 1713 — skænkede Kongen Anna Sophie *Vallø* som et Grevskab for hende og de Børn, hun maatte føde ham. Herved dannedes for Grevskabet et Vaaben direkte afledet af Anna Sophie's

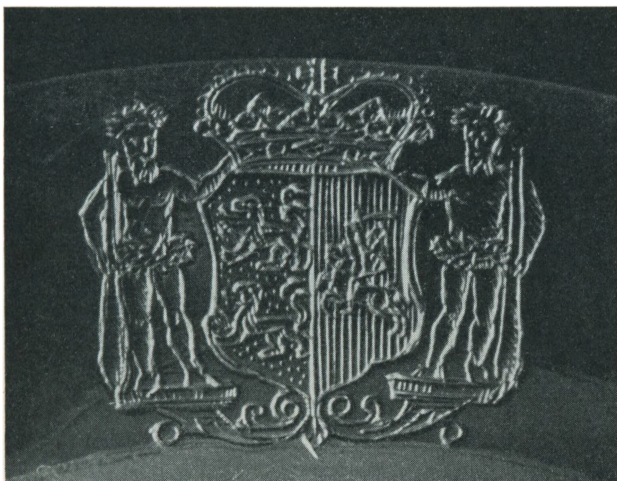
Hertuginde-Vaaben ved at forsyne dette med en Skjoldfod og heri indsatte den Reventlow'ske »Mur«, vandret og med fire Tinder — ganske som i det grevelige Vaabens Hjerteskjold. Over Skjoldet den tidligere omtalte Hertugkrone og som Skjoldholdere Vildmændene (Fig. 17).

Efter Dronning LOUISES Død 1721 ophøjedes ANNA SOPHIE til Landets Dronning, efter at hun 4. 4. 1721 havde ægtet Kong FREDERIK IV for anden Gang — nu til højre Haand! Det ses ikke, at denne Begivenhed har sat sig officielle heraldiske Spor i Form af Dannelse af endnu et nyt Vaaben som Udtryk for den nye Værdighed.

Som man vel kan forestille sig, er det ret begrænset, hvilke heraldiske Minder Anna Sophie har efterladt sig.

I Professor Storck's Seglsamling i Rigsarkivet ses ialt 6 Segl, som kan tilbageføres til hende. Desværre ses intet fra hendes Tid som Comtesse, hvilket er meget rimeligt, da hun som nævnt allerede som 19-aarig ophøjedes til Hertuginde. Fra denne Tid ses i Samlingen tre Segl, hvoraf de to er saa godt som ens, begge udvisende det ovenfor beskrevne Hertuginde-Vaaben (Fig. 18), i det tredje er Skjoldholderne udeladt, til Gengæld er Skjoldet omgivet af en Vaabenkappe (Fig. 19). Signeter for eet af de to førstnævnte (4) samt for det sidste (5) opbevares paa Rosenborg. Det sidste har Form af et tre-sidet Prisme af Bjergkrystal, paa de to andre Sider ses henholdsvis Anna Sophie's kronede (Hertugkrone) Initialer i Spejlmonogram omgivet af en Vaabenkappe samt et Skib paa oprørte Bølger, for fulde Sejl, bestraalet af talrige Stjerner og omgivet af Ordene »FIES VOUS A CELLE DU NORT«. Et Pendant-Signet, tilhørt Kongen, opbevares ligeledes paa Rosenborg (6), paa de tre Sider ses her: »lille Rigsvaaben«, kronet F 4 i Spejlmonogram, samt de fire Rigsregalier, opstillet saa de danner et kongekronet F, bestraalet af Solen og omgivet af Kongens Valgsprog: Dominus Mihi Adjutor. Fra Tiden som Dronning ses tre Segl, hvoraf de to stammer fra hver sin Side af et tosidet Signet, som nu er paa Rosenborg (7). Det ene af disse to Segl viser et Skjold, hvori kun ses de slesvigske Løver, over Skjoldet en Kongekrone, ingen Skjoldholdere, derimod Vaabenkappe (Fig. 20). I det andet ses i Skjoldet Ditmarskens Rytter, Kongekrone over Skjoldet og to Løver som Skjoldholdere (Fig. 21). I det sidste Segl ses et Alliancevaaben for Anna Sophie som Dronning,

Fig. 23. Hertugindevaaben paa Alterdisk.

Valle.

hun repræsenteret ved sit Hertuginde-Skjold, Kongen ved det paa den Tid ret ofte benyttede, saakaldte »lille Rigsvaaben« sammensat af Vaabenmærkerne for Danmark, Norge og Unionen (Sverige), begge Skjolde under en Kongekrone og understøttet af Vildmænd (Fig. 22). Signetet hertil opbevares paa Rosenborg (8).

I Landsarkivet i Odense findes en Del Breve fra Dronningens Kammersekretær, Justitsraad JOHAN THOMAS HOFFMANN, forseglede med det Signet, han utvivlsomt har benyttet i Embeds Medfør, udvisende Hertugindevaabenet (Fig. 18), mærkværdigt nok, da Brevene alle daterer sig fra Tiden 1727—1740, altsaa da Anna Sophie var Dronning. Disse Segl er utvivlsomt identiske med det ene, ovenfor omtalte i Professor Storck's Seglsamling.

Paa Vallø opbevares i en Boks Fundatsen til et endnu bestaaende Legat, indstiftet, underskrevet og forseglet af Dronning Anna Sophie den 1. Januar 1729. Fundatsen er yderligere konfirmeret af Kongen ved Underskrift og Segl (»lille Rigsvaaben«). Dronningens Segl (Fig. 27) opbevares i en vedhængt Messing-Kapsel og fremtræder som en paa den Tid ikke ualmindelig Form for Rigsvaabenet: i Midten et Skjold med Mærkerne for Danmark, Norge og Unionen (dvs. »lille Rigsvaaben«) omgivet af en Kreds af 12 mindre Skjolde med Mærkerne for: Gother, Vender, Danne-

Fig. 24. Segltrester paa en Dør paa Clausholm.

Fra oven Vaabnerne: Reedtz, Kaalund, Reventlow og Hertuginde af Slesvig.

brog, Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Oldenburg, Delmenhorst, Grønland, Færøerne og Island. Over det hele en Kongekrone, ingen Skjoldholdere, ingen Ordenskæder.

Der er en Del Sandsynlighed for, at det tilsvarende Signet ikke er stukket til Anna Sophie, men til FREDERIK IV og blot benyttet af hende ved denne Lejlighed, da der her ikke er Tale om et Alliancevaaben, hvilket ellers altid er Tilfældet for Dronningerne og de gifte Prinsesser paa den Tid. Signetet findes paa Rosenborg (9) og er her anbragt i en Montre i Christian VI's Værelse, hvilket formentlig atter har foranlediget de tilsvarende Segl i Rigsarkivets Seglsamlinger henført til denne Konge, hvoraf man dog intet kan udlede, udover at FREDERIK IV aabenbart ikke særlig flittigt har benyttet sig af dette Signet, siden man ikke har fundet noget Segl herfra til Anbringelse i Seglsamlingerne paa rette Plads. Tilsvarende Fejltagelser ved Pla-

Fig. 25. Alterbog paa Clausholm med Rigsvaaben. 1734.

ceringer af Signeter kendes iøvrigt paa Rosenborg (10), ligesom den her nævnte gaar igen i GRANDJEAN: »Det danske Rigsvaaben« (11). Der er dog ogsaa ret god Mulighed for, at Signetet virkelig er stukket til Anna Sophie. Herfor taler forskelligt, først og fremmest, at Elefantordenens Klenodie ikke er medtaget. Dette sker ellers blandt andre i begge de to Segl i Rigsarkivets Seglsamling, som er henført til FREDERIK IV og er af samme Type som Seglet paa Vallø (dvs. med kredsstillede Skjolde). Normalt udelades Ordenskæderne kun i Kongens mindre Signeter. Tilsvarende Iagttagelser gælder for CHRISTIAN VI. Yderligere kan i denne Forbindelse meddeles, at Signetet i sin Udførelse — baade hvad angaar Grebet med Ornamenten i tidlig Rokoko, som hvad angaar Stikningen — ganske

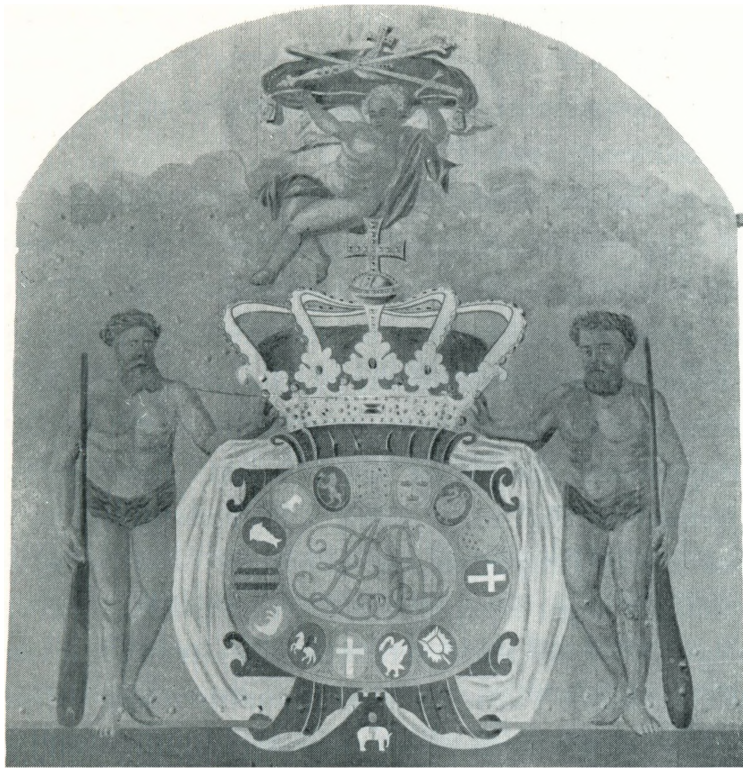
overordentlig stærkt ligner et lidt mindre Signet, ligeledes paa Rosenborg i Christian VI's Værelse (12). Her ses en mindre Udgave af Rigsvaabenet (4-delt Skjold med Mærkerne for Danmark, Norge, Unionen og Slesvig) under en Kongekrone og omgivet af Elefantordenens Baand (13). Paa Grund af disse to Signeters indbyrdes store Lighed tør man maaske gisne, at de samtidig er fremstillet af samme Mester. Det vilde da være besynderligt, om Kongen lod det mindre Vaaben forsyne med Elefantordenen, mens han om det mere omfangsrige undlod dette, hvis det da ikke netop skyldtes den Omstændighed, at dette Signet udtrykkelig var tiltænkt Dronningen. Sluttelig anføres, at der i Anna Sophie's Skifte blandt andre omtales »1 stort Signet det danske Vaaben udstukken i en Carniol og i Guld indfattet med sort Chagerins Futteral«. Maaske hentyder disse Ord netop til det her omhandlede Signet (14).

Den Maade, paa hvilken Rigsvaabenet her er gengivet (med eet eller flere Skjolde i Midten omgivet af flere mindre i Kreds), forefindes allerede paa CHRISTIAN II's Tid, men bliver først almindelig under CHRISTIAN IV og holder sig helt frem til FREDERIK VI. Antallet af medtagne Skjolde og disses Rækkefølge ændres overmaade hyppigt, dog benyttes fra CHRISTIAN VI's Tid og fremefter næsten udelukkende en Ordning, allerede dannet under FREDERIK III (15). Det bemærkes, at kun under FREDERIK IV ses Mærket for Dannebrog stundom anbragt i et Skjold for sig i Stedet for — som vanligt — bag hele Arrangementet (16).

Ordningen med de 3 + 12 Skjoldemærker falder iøvrigt i god Traad med nogle malede Dekorationer paa Clausholm, henholdsvis paa en Port (Fig. 26) i Staldgaarden og paa et Panel i Kapellet, sidstnævnte formentlig udført 1734. Begge disse Steder kan man tale om en Art Alliancevaabener, idet saavel Kongens som Dronningens Initialer ses i Midten omgivet af ialt 15 Skjolde med de samme Mærker som i Seglet paa Vallø, men i anden Rækkefølge.

Paa Vallø opbevares ligeledes de Altersager, som ANNA SOPHIE i sin Tid har skænket den af hende selv paa Slottet indrettede Kirke. Det drejer sig om to Stager (Fig. 12), en Kalk og en Disk, alle af Sølv og med Stempel 1720. De har formentlig kun været i Brug en kortere Aarrække, da der i samme Boks opbevares et lignende, men flottere Sæt Altersager, skæn-

Fig. 26. Port paa Clausholm.

ket af Dronning SOPHIE MAGDALENE og forsynede med Stiftets eget Vaaben, formentlig dekretet benyttet for at udslette Mindet om Anna Sophie's Tid som Ejerinde af Vallø. Paa hvert af de af Anna Sophie skænkede Stykker ses indgraveret hendes Vaaben som Hertuginde, i Stil meget nøje svarende til de kendte Segl (Fig. 23).

Paa Frederiksborg findes en Sølvkaffekande med Anna Sophies Vaaben som Hertuginde indgraveret (Fig. 77). Denne Kande, der er forsynet med Københavns Mærke 1717, er købt til Museet i nyere Tid (17).

Med Kong FREDERIK IV's Død 1730 forvistes ANNA SOPHIE som bekendt til Clausholm og samtidig formentes hende Tilladelse til at føre Titel og Vaaben som Dronning af Danmark og Norge, kun Dronning Anna Sophie maatte hun kalde sig. Ikke desto mindre har man Eksempel paa, at hun har benyttet Rigsvaabenet i denne Tid. Foruden de to nævnte maledede Dekorationer skal nævnes en Alterbog med Bind af sort Stof, ens Beslag af forgyldt Sølv paa begge Sider: i Midten en oval Plade, hvori ind-

graveret hele Rigsvaabenet med Kongekrone, Vildmænd som Skjoldholdere og Ordenskæder, i de fire Hjørner kongekronede Initialer, henholdsvis A S og F 4; under Rigsvaabenet er graveret Aarstallet 1734, Bogen selv ifølge Titelbladet udkommet 1730 (Fig. 25).

Som nogle særlige heraldiske Mindelser om Dronningen — og især om hendes Død 1743 — maa nævnes de ret talrige Seglrester, som endnu ses paa Døre og Karne flere Steder paa Clausholm (Fig. 24). Adgangen til de Gemmer, hvor kostbarere Dele af det efterladte Indbo opbevaredes, forseglede ifølge en kongelig Befaling af 18. 1. 1743. Imellem disse Seglrester ses flere, som ganske givet er Fragmenter af det efterhaanden velkendte Hertuginde-segl, formentlig Mage til dem i Landsarkivet i Odense, thi ogsaa Justitsraad Hoffmann deltog i Forseglingerne, og han har da naturligt nok benyttet sig af sit Embeds-Signet. Paa eet af de bevarede Rester ses muligvis noget af en Mur underst i Skjoldet, desværre kan man ikke med nogen Form for Sikkerhed antage, at der her har været benyttet Signetet for Grevskabet Vallø, saa meget sørgeligere som det da vilde være det hidtil eneste kendte Sted, dette saas. Med i Forseglingen var ogsaa Dronningens Overhofmester FREDERIK REVENTLOW, og det er formentlig Rester af hans Segl, man aner, naar man blandt de Segl, der bringer et sidste Bud om et Levnedsløb fra Comtesse til Dronning, ser hendes fædrene Stamvaabens berømte Mur (18).

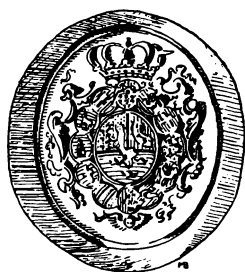

Fig. 27. Rigsvaaben.

1729. Vallø.

ARKITEKTONISK BAGGRUND

Af Harald Langberg.

Det Billede, vi kan danne os af ANNA SOPHIE REVENTLOW, bliver tydeligere, naar vi trækker Hovedlinierne i den arkitektoniske Baggrund op. De Huse, i hvilke hun færdedes, og de Rum, hun beboede, er for en stor Dels Vedkommende bevaret, og vi kan med bemærkelsesværdig Sikkerhed tænke hende ind i et arkitektonisk Milieu. Hendes omskiftelige Skæbne faar ikke Billedet til at flimre. Hendes Ophøjelse og Fald sker inden for samme Sceneri. I en Tidsalder, hvor Klasseforskellene var store, og det boligkulturelle Register spændte fra de mest brovtende Slotte til de nedrigste Hytter, kan den »Baggrund«, vi her taler om, dramatisk kaste dybe Skygger ind i et Menneskes Livshistorie, saadan som det er Tilfældet med MARIE GRUBBE. Men Anna Sophie Reventlows Barndom og hendes Tid som Kongens Gemalinde til venstre Haand, som regerende Dronning og som forvist Dronning blev henlevet i Omgivelser, der kun ændredes lidt, hvad den boligkulturelle Standard angaar.

Den unge smukke Pige, Kongen saa træde Dansen paa Koldinghus hin Balnat 1711, var ikke en tilfældig jysk Herremandsdatter, der her havde sin eneste Chance for at blive set af Monarken. Hun var født til kongelige Omgivelser. Hendes Familie og Omgangskreds udgjorde en Del af Hoffet og ikke den ringeste Del. Faderen, Storkansler CONRAD REVENTLOW, der var død 1708, havde modtaget saavel CHRISTIAN DEN FEMTE som FREDERIK DEN FJERDE i sit Hjem, og han havde ikke behøvet at skamme sig for at vise, hvordan han boede. Conrad Reventlow ejede vidtstrakte Godser

Fig. 28. Clausholm set fra Sydvest.

i Jylland og Hertugdømmerne, han besad en stor Adelsgaard paa Købmagergade og raadede over et Landsted, »Frydenlund«, ved Vedbæk. Det er uoverkommeligt at opremse alle de Bygninger, han havde til sin Disposition, men blandt dem træder Clausholm ved Randers frem som den mest moderne Bolig og den Ejendom, der stod hans Hjerter nærmest.

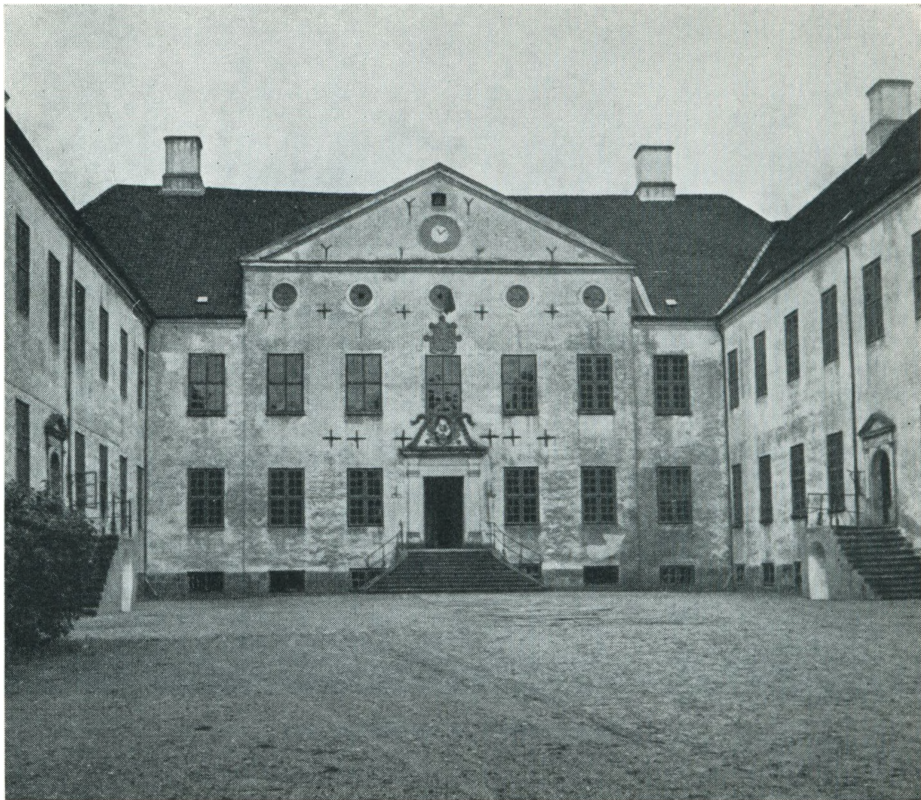
Storkansleren erhvervede Clausholm som ufyldestgjort Pant 1684 og lod selv den Hovedbygning opføre, der endnu er bevaret. Paa Holmen stod ved Overtagelsen en forbygget og faldefærdig Gaard, som hovedsagelig stammede fra det 15. og 16. Aarhundrede. Det havde været Meningen at istandsætte den, og Reventlow havde i den Anledning henvendt sig til Charlottenborgs Bygmester, EVERT JANSEN, der imidlertid døde 1692. En Søn af Bygmesteren, JOACHIM EVERTSEN, der var traadt i Reventlows Tjeneste og havde hjulpet sin Fader, søgte forgæves at faa Byggearbejdet betroet. Reventlow bad sin Ven FREDERIK KRAG til Stensballegaard om Raad. Krag anbefalede sin egen Bygmester, og snart efter var der Gang i Arbejdet paa Clausholm. Den gamle Gaard blev nedrevet, og et regu-

Fig. 29. Clausholm set fra Nordvest.

lært, trefløjet, symmetrisk Anlæg blev skabt. Alle tre Fløje fik hvælvede Kældre og derover to Etager med ensartede Planer. Hovedprincippet i disse Planer var, at indbyrdes forbundne Korridorer bag Gaardfacaderne gav Adgang til næsten alle Værelser, saaledes at man for at komme fra et Rum til et andet aldrig behøvede at passere et tredie. Midt i Sydfløjen laa den vældige Spisesal, hvis pragtfulde Stukloft endnu er bevaret, og derover indrettedes den endnu større Kongesal med et højt, hvælvet Loft, der gik op i Taget. En Kvist som den, der nu findes mod Gaarden, fandtes ogsaa til Haven, og begge Kviste havde runde Vinduer, »œils-de-bœuf«, hvorfra Lyset førtes ind til Aabninger i Kongesalens hvælvede Stukloft. Anlæggets Hovedakse gik tværs igennem disse Sale og gennem saavel Gaardsidens Indgangsportal som Havedøren. Kom man fra Gaarden, kunde man — følgende Aksen — gaa tværs over en bred Gang ind gennem Spisesalen og ud i Haven. Den brede Gang tjente som en Slags Forstue, hvorfra to symmetrisk anbragte Trapper førte op til en lidt smallere Gang ovenover. Begge disse Gange var i Øst og Vest forbundet med Sidefløjenes

Fig. 30. Clausholm. Hovedfløjen set fra Slotsgaarden.

Korridorer. Denne højt udviklede Plan var i Virkeligheden saare simpel og meget streng. Der blev taget pinligt Hensyn til, at Symmetrien overholdtes. Ensartede Vindues- og Pillestørrelser gennemførtes i hele Huset. Det Ydre er mærket af denne Strenghed, der understreges af den nuværende haarde, graalige Farveholdning. Fra først af var Murene dog malet røde med hvide Fuger. Huset har saaledes i det Ydre mindet ikke saa lidt om en ældre Gaard som Nørlund.

Clausholms Bygmester har hidtil ikke været kendt, men af Storkanslens Korrespondance fremgaar det, at en Mand, som oftest kaldet »Mester Ernst«, stod for Byggeriet og havde vidtstrakt Fuldmagt til at træffe Afgørelse i kunstneriske Spørgsmaal. Denne Mester Ernst er identisk med Murermester ERNST BRANDENBURGER, og det kan med det samme siges, at han ikke blot byggede Clausholm for Reventlow, men at han tillige rejste det mærkelige spirkrøede Taarn, der endnu pryder Galten Kirke, som den-

gang ejedes af Storkansleren. Han er tillige Stensballegaards Bygmester, og flere andre jyske Arbejder kan utvivlsomt henføres til ham (1).

Blandt de Kunstnere, der iøvrigt arbejdede paa Clausholm, skal Stukkatoren CARLO TAGLIATI, Billedhuggeren P. COELEMAN samt Malerne KROCK og LE COFFRE nævnes. Den sidste leverede ikke blot Loftbilleder, men forestod tillige Dekorering af Panelfelter.

Medens Bygningen i det Indre blev fuldt moderne og meget pragtfuld, kunde det samme ikke siges om det Ydre, og det kan ikke undre, at Storkansleren 1694 bad den danske Gesandt i Stockholm, BOLLE LUXDORPH, spørge den i København forgudede svenske Arkitekt NICODEMUS TESSIN til Raads. Tessin saa Tegningerne til Clausholm og udtalte sig kritisk derom. Men han var villig til at yde Bistand og sendte 1695 Storkansleren sine Forslag til Portalerne og til Haven.

Tessins Tegninger til Portalerne blev efter alt at dømme fulgt, men om det samme er Tilfældet med Haveplanen, faar staa hen. Haven udgjorde en meget vigtig Del af Anlægget, og Storkansleren omfattede denne Del med særlig Interesse. Tessin kunde nok tegne Haver, men havde ikke Forstand paa det rent gartneriske og arbejdede derfor ofte sammen med den højt æstimerede svenske Hofgartner JOHAN HÅRLEMANN. Det faldt derfor naturligt, at Reventlow 1695 satte en ung Gartner, NICOLAI BRANDT, i Lære hos Hårlemann, der lovede i Løbet af tre Aar at lære ham alt, hvad han selv kunde. Allerede i Januar 1696 maa Reventlow imidlertid kalde sin Gartner hjem, fordi JUCHUM JACOBSON, der passede Clausholms Have, var død. Da der fire Aar efter forhandles om Tegninger til Clausholms Have, nævnes Tessin ikke, men det er muligt, hans Planer har ligget til Grund for de Tegninger, man arbejdede med Aar 1700 (2).

ANNA SOPHIE blev født 1693, samme Aar som Byggeriet paa det nye Clausholm sættes igang, og hun voksede saaledes bogstaveligt talt op sammen med Huset. Da hun var seks Aar, og Bygningen i det ydre stod færdig, iværksattes for Kronprinsen, der skulde blive hendes Gemal, et Arbejde, der fik et Forløb, som paa flere Maader minder om Clausholms Opførelse: Rejsningen af Frederiksberg Slot. Ogsaa her var det ERNST BRANDENBURGER, der stod for Byggeriet, ogsaa her blev Tessin spurgt til Raads og leverede Tegninger (3). Det første — rødmalede — Frederiksberg

Fig. 31. Clausholm. Stuetagens sydøstre Hjørnegemak med Stukarbejder fra Storkanslerens Tid.

Slot, som for Størstedelens Vedkommende staar indbygget i det nuværende gule Slot, var mindre end Clausholm og havde et helt andet Formaal. Planerne var følgelig vidt forskellige, men de to Bygninger var beslægtede,

Fig. 32. Clausholm. Stueetagens sydvestre Hjørnegemak med Stukarbejder fra Storkanslerens Tid.

hvad det idémæssige Grundlag, det konstruktive og Rummenes Udsmykning angaar. Begge Bygninger blev udvidet og skiftede Farve, endnu medens FREDERIK DEN FJERDE levede, men Slægtskabet beholdt de. De samme

Hænder virkede begge Steder. Stukdekorationer fra Clausholm er gentaget paa Frederiksberg (4). LE COFFRE leverede Loftmalerier til de to Bygninger samtidig. Ogsaa KROCK har malet til begge Huse. Men Forskelle var der.

Paa sine Udenlandsrejser havde Frederik den Fjerde studeret Havekunst, og hans Lystslot maa ses i Relation til denne hans Interesse. Da han som ung havde faaet Prinsens Gaard, der laa, hvor Frederiksberg Runddel nu findes, udvidede han Haven, og det maatte blive hans Maal at inddrage Bakken i Anlægget og lade den spille en fremtrædende Rolle paa italiensk Manér. Allerede PONTOPPIDAN skriver derom i Danske Atlas (1764) og nævner blandt andet Frascati som Kongens Forbillede (5). Det maa være rigtigt. Villa Aldobrandini i Frascati ligger med sin store Front som en vældig Skærm øverst paa en Bakke, et Syn, der gør umaadeligt Indtryk paa den Besøgende. Kronprinsen vilde uden Tvivl skabe noget tilsvarende, og Ingeniørkaptajnen HANS S. SCHEEL tegnede 1697 en Plan med et Hus anbragt øverst paa Frederiksberg Bakke. Kronprinsen spurgte som allerede nævnt Tessin til Raads, men han misforstod Sagen, tegnede en opløst Pavillon paa Toppen, beskæftigede sig med Mulighederne for Udsigt til København og tænkte paa at fordærve Bakkeskraaningens med perspektiviske Snurrepiberier. Kronprinsen lod sig ikke distrahere, men holdt sig i Hovedsagen til den Scheelske Plan.

Her kommer Clausholms Bygmester ind i Historien. Hans første Hus paa Bakken viste sig imidlertid straks at være for smaaligt, og Kongen lod det 1708—09 udvide under J. C. ERNST's Ledelse, saa det ud mod Haven fik den Front, det har i Dag. Bygningen er italiensk, ikke blot i sine fine Detailler, men ogsaa ved den Maade, der er arbejdet med Vinduerne i Fladerne. Siderisaliterne, der springer langt frem, er ud mod Haven faamælte og lukkede, Midtrisaliten, der har samme Bredde, rejser og aabner sig. Men kommer man Huset nærmere, griber Siderne af de store Risaliter ind med en fin Variant af Midtpartiets Vinduesmotiv. Man fornemmer en Rytme og Sammenhæng i det hele, som gør én glad og festlig stemt. Det lave italienske Tag, der er et af de første i sin Art herhjemme, gør, at Husets Virkning som Skærm paa Bakketoppen ikke forplumres.

Da Anna Sophie 1712 blev bortført fra Clausholm og bragt til Skanderborg Slot, forlod hun et moderne Hjem, som næsten var kongeligt udstyret,

Fig. 33. Frederiksborg Slot.
Gouache af J. J. Bruun ca. 1740.

og kom til en karsk Borg uden megen Komfort. Frederiksborg Slot var den eneste moderne Nybygning, Kongen raadete over til sit personlige Brug.

I København ejede han imidlertid en herskabelig Købmandsgaard opført 1696 ikke langt fra Slottet. Den laa bag Børsen med Portindkørsel og Hovedindgang fra Slotsholmsgade. Paa gamle Prospekter stikker dens regelrette Facade svært af mod det gamle Slot (6). Kongen havde her huset sin Elskerinde, Frøken SCHINDEL, og til dette Formaal var Gaarden idéel, idet han fra Slottet uset kunde bevæge sig ad Løngangen til Arkivbygningen og gennem en Korridor i Proviantgaarden til en Dør, der førte ind til Gaardens Bagside. Denne Ejendom fik Anna Sophie overladt. Man havde netop taget fat paa at sætte den i sømmelig Stand. Atter leverer KROCK og LE COFFRE de uundgaelige Loftmalerier, ANTONIO AUZONI og J. C. STURMBERG laver Stuklofter, og en lang Række andre kendte Kunsthåndværkere virkede med under J. C. ERNST's Ledelse (7). Der kom et Palæ ud af det med Rum, hvor Tonerne synes at have bevæget sig fra det lette, kølige til det varme — for ikke at sige amourøse.

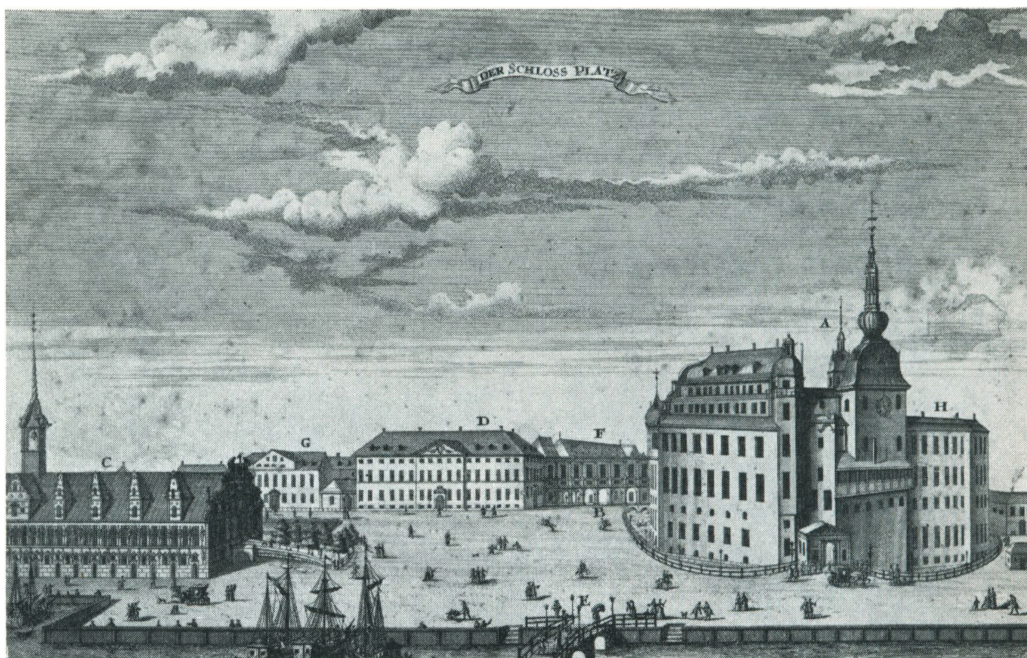

Fig. 34. Anna Sophies Gaard (G), Løngangen (F) og Københavns Slot (A).

Stik efter Tegning af C. Marselis 1718.

Over Porten fandtes en stor Sal, hvor Paneler og Døre var perlefarvede med Forgyltning. Paa samme Maade var Træværket malet i det tilstødende lange Galleri, som havde tre »Plafonder« af KROCK. I andre Rum var Panelerne strøget med Zinober eller med lyserød Farve. Kongen havde sit eget Værelse, hvortil LE COFFRE leverede et Loftbillede med »Venus Fødsel«. I et Rum, indrettet som Ermitage, kunde Parret spise uden Tjenerskabets Tilstedeværelse, idet Bordet lod sig hejse op gennem Gulvet fra Kælderen, hvor Køkkenet fandtes.

I Ermitagen havde LE COFFRE malet et Loftbillede med de tre Gratier. Billedet er væk, men Rummet med det smukke Stukloft findes stadig, og i Kælderen ses endnu den runde Aabning, hvorigennem Bordet blev hejst op (8). Sovegemakket havde det kostbareste Loftmaleri. Det leveredes af KROCK. Gemakket laa paa første Sal, hvor der endnu i Sidefløjen eksisterer et stort Rum med et Billede af AURORA, medens Bygningens Indre iøvrigt forlængst er molesteret. Forsvundet er saaledes desværre den Serie Billeder, LE COFFRE 1719 maalede til Palæet med Motiver, som Anna Sophie maaske kan have opfattet som en galant personlig Gave fra Monarken — »Psykes

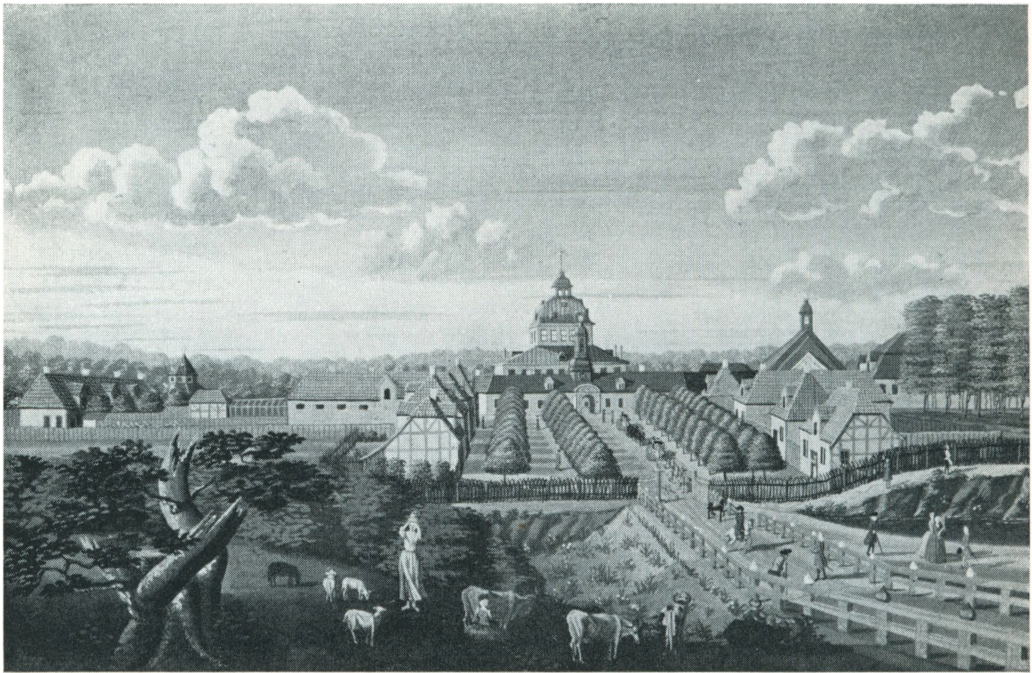
Fig. 35. Københavns Slot efter Ombygningen 1724-27 og Anna Sophies Gaard (yderst til venstre).

Gouache af J. J. Bruun.

Bortførelse«, »Musernes Hyldest«, »et muntert Selskab« og »Flora og Zephyr strør Blomster« (9).

Kongens Omsorg for den unge Hertuginde fik ham 1713 til at oprette et Grevskab af Vallø, Billesborg og Gunderup med det gamle Vallø som Hovedsæde. Det skænkedes Anna Sophie og bestemtes som Enkesæde for hende. Hun udvidede selv Besiddelsen 1720 ved Køb af Taagerød og Lellinge. I 1718 erhvervede han Clausholm med alt Indbo, et Køb, som kun kan opfattes som en Artighed overfor Anna Sophie. Parret kom jævnligt dertil i de nærmest følgende Aar. Der indrettedes Rytterkaserner paa Clausholm, hvad der gav Anledning til en Del Byggeri, men Hovedbygningen, der forbeholdtes Kongen og Anna Sophie, ændredes ikke foreløbig. Heller ikke paa Vallø skete der meget. I det hele taget byggede Kongen kun lidt for sig selv i disse Aar, hvor den store nordiske Krig tærede paa Statens Finanser.

I 1720 kom Freden, og Aaret efter døde Dronning LOUISE. Da Kongen to Maaneder efter satte Kronen paa Anna Sophies Hoved, skete det i hele Hoffets Nærværelse paa Frederiksberg Slot. Det var endnu det mest mo-

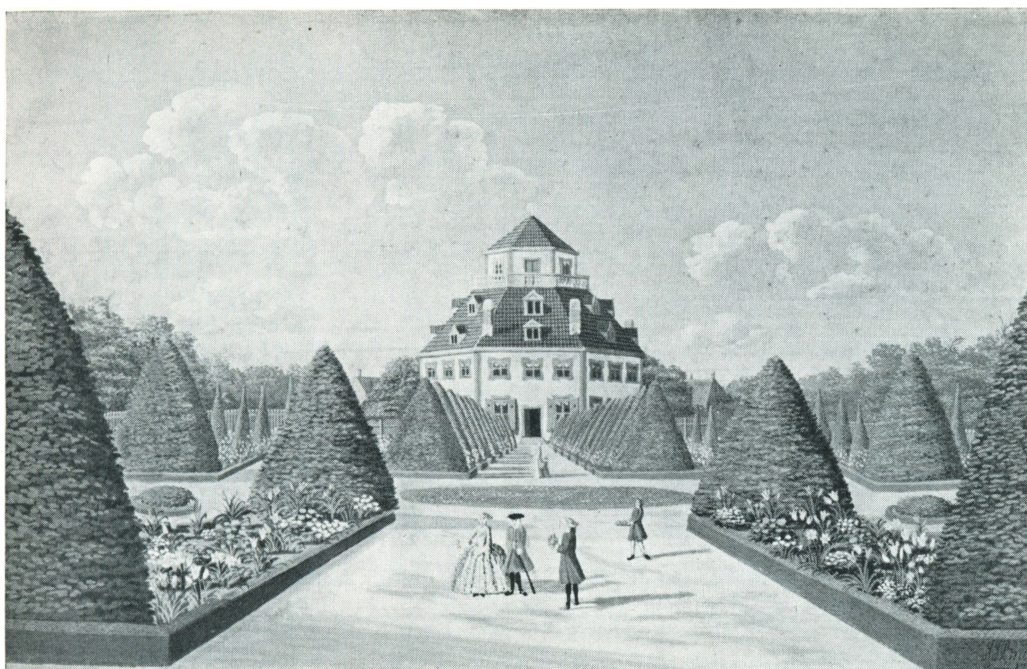
Fig. 36. Fredensborg.

Gouache af J. J. Bruun 1739.

derne Slot, Kongen raadede over, og det prægtige Anlæg faldt ganske naturligt i den muntre, unge Kvindes Smag. Der gik seks Uger, før hun som Dronning af Danmark og Norge holdt sit Indtog i Hovedstaden, hvor Kongen modtog hende for samme Aften at følge hende tilbage til Frederiksberg. Da hendes Fødselsdag Aaret efter fejredes paa Københavns Slot, sattes der en Gengivelse i Sukkerværk af Frederiksberg Slot paa Festbordet. Det var hende et kært Opholdssted, og hun fødte her 1726 en Prins (10).

Kongen var ogsaa nok glad for dette Sommerslot, men han længtes efter den store Natur og det Jagtliv, som Frederiksberg ikke kunde byde paa. Han var indtaget i Egnen omkring det gamle Østrup, som ogsaa Faderen havde holdt af, og her paabegyndte han Fredensborg 1720. Hans Historiker, ANDREAS HOIER, meddeler, at Kongen selv havde udkastet Planen til Anlægget (11), og han skal have sagt til den franske Gesandt, at Stedets Beliggenhed havde gjort det muligt for ham at efterligne Marly. Der er næppe nogen Tvivl om, at Kongen har været delagtig i Planernes Udformning, selv om hans Arkitekter, og deriblandt først og fremmest den unge JOHAN

Fig. 37. Frydenlund.
Gouache af J. J. Bruun 1741.

CORNELIUS KRIEGER, maa anses for de egentlige ansvarlige, men Ligheden med Marly er, bortset fra de smukke Omgivelser, ikke stor. Rummene i de to Slottes Hovedbygninger er begge Steder grupperet om en Kuppelsal, men paa Fredensborg skyder denne Sal op gennem Taget og giver Huset Karakter af italiensk Villa. De oprindelige Facader holdt den italienske Tone. FREDERIK DEN FJERDE lagde imidlertid en lukket, ottekantet Gaard foran Hovedbygningen, hvor Marly netop har et aabent Anlæg. Kongen havde Mani for Ottekanter (12). Den aabne Plads foran Marly er flankeret af to Rækker smaa Pavilloner; saadanne forekommer ogsaa i Fredensborg, men paa en anden Maade. De indfatter Vejen op til Slottet, er anbragt, saa de for tilkørende virker som Kulisser i en perspektivisk Sceneanordning. Gader af denne Art kan Kongen have set i Slotsbyen foran Versailles, hvor LE VAU i 1670'erne paabegyndte Gadebebyggelser efter et Skema, der svarer til Fredensborgs (13). Der var intet Anlæg som dette i Danmark, men Hovedbygningens store Sal kan have mindet Anna Sophie om Kongesalen paa Clausholm. Slottets mange Rum fik pragtfulde Stuklofter af

CARL H. BRENNØ, ANTONIO AUZONI, ABRAHAM STØY og J. C. STURMBERG. Loftmalerier leveredes af KROCK og LE COFFRE, og der blev marmoreret, stafferet og forgyldt.

Anna Sophies Moder, der havde solgt Clausholm til Frederik den Fjerde, endte 1722 sine Dage paa Storkanslerens gamle Landsted Frydenlund. Storkansleren havde egentlig kun haft Ejendommen i Forpagtning af Kronen, og nu var det naturligt, at Datterens kongelige Gemal tog Vare paa Stedet. Kongen lod et lille ottekantet Lystslot opføre efter J. C. KRIEGER'S Tegning (14). Det havde som Fredensborg en Kuppelsal i Midten. I Krans om denne laa de øvrige Værelser i to Etager. Og ligesom paa Fredensborg løb et Galleri rundt langs Væggene foran Dørene ind til anden Etages Gemakker. Fra disse Gallerier kunde man iagttage det kongelige Herskab under Taflet. Ogsaa i Kongesalen paa Clausholm havde der været et Galleri, hvorfra Randersborgerne overværede Taflet. Det var styrtet ned under et Kongebesøg i Storkanslerens Tid.

Efter Anna Sophies Kroning blev en Lejlighed gjort i Stand til hende paa Københavns Slot, og hertil malede KROCK seks Dørstykker (15). Samtidig indrettedes en Lejlighed til Kronprinsen, der netop var blevet for-mælet med SOPHIE MAGDALENE. At disse to og Anna Sophie vanskeligt lod sig huse under samme Tag, er forstaaeligt, og Kronprinseparret tog snart efter Ophold i det senere ombyggede Prinsens Palæ. Kongen var imidlertid ikke tilfreds med det gamle Københavns Slot. Han vilde have det moderniseret. J. C. KRIEGER havde 1720—23 ombygget Sct. Hans Kloster i Odense, som allerede af FREDERIK DEN ANDEN var gjort til Slot, og det var nu blevet en fornem Provinsresidens. Klosteret var nogenlunde regulært, derfor gik det. Men saa besluttede Kongen at løse Spørgsmaalet om et moderne Slot i Hovedstaden ved at ombygge Københavns gamle Borg paa tilsvarende Vis. Man satte sig som Maal at faa ens Vindues- og Gesimshøjder, men man opgav at gøre Grundplanen regulær. Enkelte Fløje blev fra Grunden fornyet af ERNST, men det meste af det gamle blev blot ombygget, og dette store Arbejde lagde Kongen i Kriegers Hænder. De formentlig af Ernst angivne Vinduesformer førtes den tunge Vej rundt om Slottet, der i det Ydre blev en besynderlig Vanskabning, som den næste Konge straks besluttede at nedrive (16).

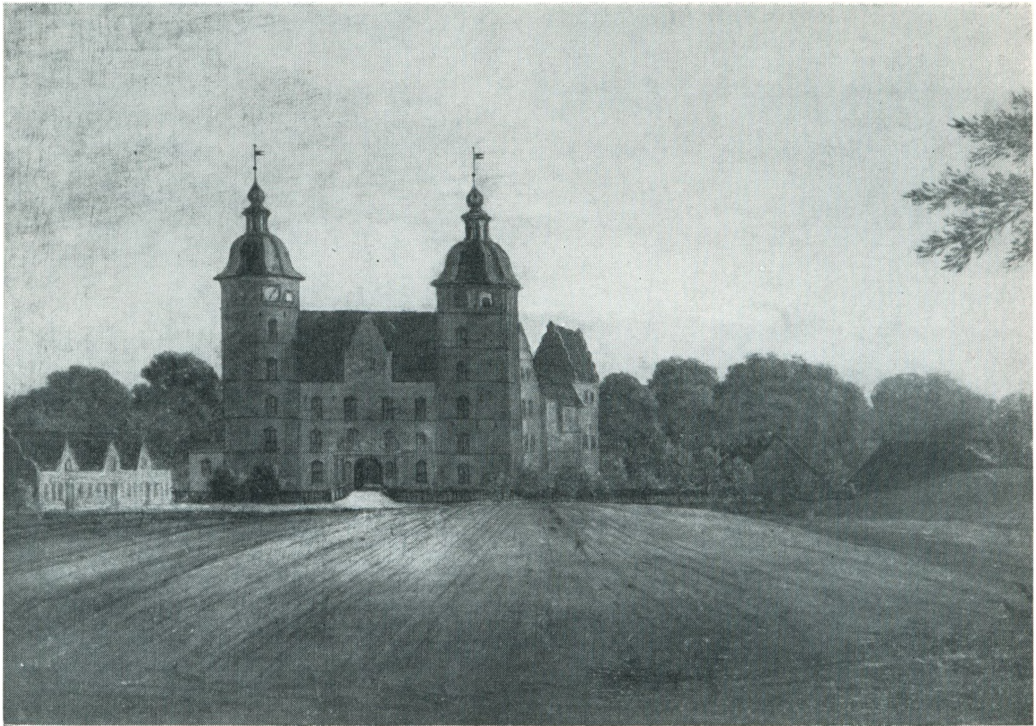
Fig. 38. Clausholm.

Stukarbejde af Brenno fra Frederik den Fjerdes Ombygning af Slottet.

Ogsaa Clausholm blev ombygget i disse Aar. Arbejdet blev her ledet af den lidet kendte Landkonduktør J. D. PLANITZ. Man føjede to korte Fløje til Sydfronten. Vindues- og Pillestørrelser tog man fra Storkanslerens Hus, hvis Hovedgesims ligeledes blev nøjagtig kopieret. Fløjene giver sig saaledes ikke i det Ydre til Kende som senere Tilbygninger. I det Indre blev de forsynet med dejlige Stuklofter, udført af BRENNØ, der ogsaa lavede Loftet i en stor Sal, som samtidig indrettedes i Sydfløjens nordvestre Hjørne. Man spolerede derved Symmetrien og Korridorsystemet, men Clausholm var nu et anseeligt Slot, som Kongeparret ofte søgte til.

Vallø blev ligeledes bygget om, og man fulgte for saa vidt tilsvarende Linier som paa Clausholm, men medens det ikke er egnet til at vække større Forundring, at man paa Clausholm anvendte et Facadesprog, som var fastslaaet ca. 30 Aar forinden, kan det nok forbavse, at man paa Vallø gav sig til at efterligne de Former, METTE ROSENKRANTZ ca. 140 Aar tidligere — i 1580'erne — havde iklædt Østfløjen og en Del af Vestfløjen.

Fig. 39. Vallø.

Maleri af Jacob Coningh 1718.

Men det gjorde man, og det havde man ogsaa gjort, da Vestfløjen, formentlig engang i det 17. Aarhundrede, forlængedes. Da Nordfløjen skulde opføres, fik Krieger Besked om, at Nybygningen skulde rette sig efter de ældre Dele, og der skulde mod Gaardspladsen være baade Vindueskarme, Lister og Billedhoveder ganske som paa »det store nye Hus« (Vestfløjen). Man gjorde det saa godt, man kunde, men adskillige af de Hoveder, der titter frem fra de smaa Trekantgavle over Vinduerne, har svært ved at gøre gode Miner til slet Spil; de røber sig som Børn af det 18. Aarhundrede (17).

I Nybygningens Indre fulgte man helt sin egen Tids Former. En Kirke blev indrettet i Stueetagen. Den fik et Alterbillede af KROCK og blev 1723 indviet i Nærværelse af Kongeparret. De var ofte dernede. Tre af deres Børn ligger begravet i Valløby Kirke.

Samtidig med, at Vallø ombyggedes, blev der af de samme Haandværkere rejst nye Hovedbygninger paa Lellinge og Billesborg. Ogsaa her stod KRIEGER for Arbejdet (18).

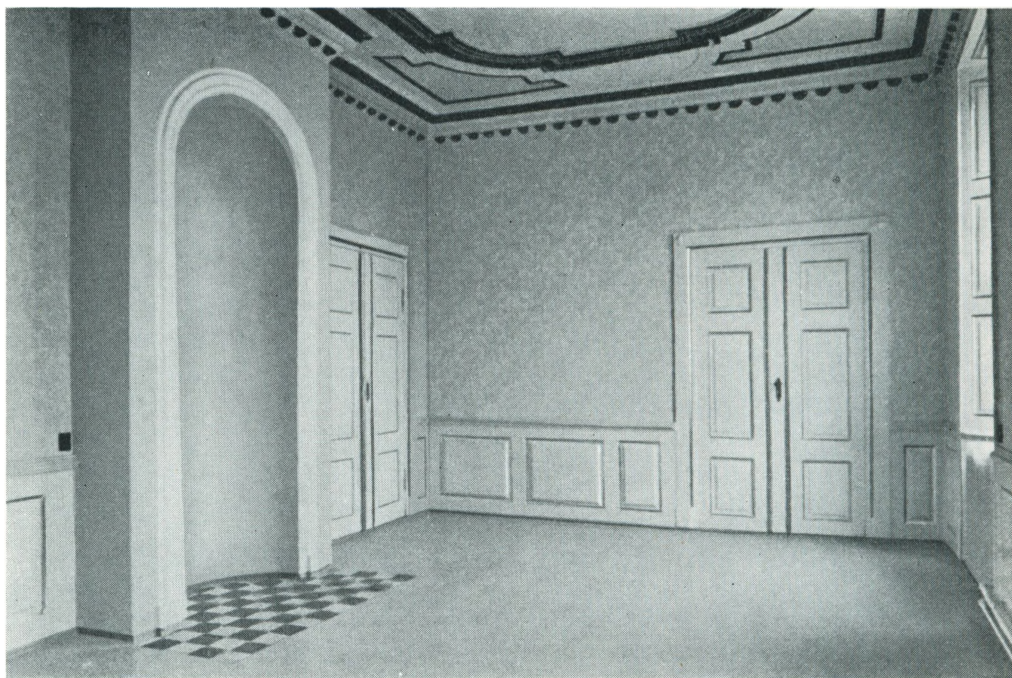

Fig. 40. Billesborg.
Maleri af Rach og Eegberg.

Kunstnere og Haandværkere havde Hænderne fulde i de ni Aar, Anna Sophie var Dronning af Danmark og Norge, og hendes Navnetræk forekommer utallige Steder baade alene og sammen med Kongens. En Tegning i Privateje — som her skal offentliggøres — viser et Forslag, formentlig af J. C. Krieger, til en Facade, smykket med Kongeparrets Navnetræk og Buster. En fuldstændig Ligestilling af de to er aabenbart faldet Arkitekten selvfølgelig (afbildet nedenfor Side 65).

I Løbet af forholdsvis faa Aar havde de skabt sig en Rigdom af smukke, nye Boliger. De rejste meget fra det ene Sted til det andet, og disse Rejser skulde nu kunne foregaa paa den mest glimrende og festlige Maade. Overalt vilde Putti binde Blomsterkranse i Stuklofterne over deres Hoveder, eller svævende Gudinder hilse dem fra Plafonderne. Forgyltning straaede, Marmorering glimrede, men trods denne Pragt hviler der en egen dyster Stemning over deres sidste Rejser, da det hele endelig var ved at være færdigt.

Fig. 41. Odense Slot. Et af Dronning Anna Sophies Gemakker.

I November 1729, da Kongen kom til Skade ved en Ulykke paa Giet-
huset, boede Anna Sophie i sin Gaard bag Børsen. Dens Tilknytning til
Slottet var 1726 markeret ved Opførelsen af en kongelig »Corps de
Garde« (19), og formentlig er det ved denne Lejlighed, at Gadedøren, der
havde givet Gaarden Præg af Privatbolig, fjernedes. Efter Ulykken boede
Parret 14 Dage i Gaarden. Den var de to dybt hengivne Menneskers
intime Hjem i Kongens Residensstad. De tog saa til Fredensborg. »Indtil
medio Febr. vare de paa Fredensborg. Vinteren var noget stræng, Kakkell-
ovnene vilde ikke trække, derover var i deres Gemakker mere Røg end
Varme, saa at de maatte nogle Gange gaae fra Taffelet, og i et koldt
Cabinet, paa en Tallerken spise; derover reiste de derfra til Kjøbenhavn«
(20). I Maj tog de igen tilbage til Fredensborg. Den 19. Juli kom de til Vallø
for i nogle Timer at tage det ombyggede Slot i Øjesyn, men Trapperne
tog paa Kongens Kræfter (22). Da han snart efter sammen med Anna
Sophie kom til Odense, maatte han give op. Han søgte at sikre Anna
Sophie Besiddelsen af Frydenlund efter sig, men naaede ikke at faa Papi-
rerne i lovformelig Stand (21). Den 12. Oktober udaandede han i hendes

Fig. 42. Clausholm. Slotskapellet set fra Dronningens Kirkestol.

Gemakker paa Odense Slot, og hun fik straks Ordre til at forlade den kongelige Bolig (23).

Paa Frederiksberg Slot, der havde været Skuepladsen for hendes Op-højelse til Dronning 1721, underskrev CHRISTIAN DEN SJETTE en Maaned efter Frederik den Fjerdes Død det Reskript, der forviste hende til den fædrene Gaard, Clausholm.

Paa Rejsen derop tilbragte hun en Tid hos Søsteren CHRISTINE SOPHIE HOLSTEIN paa Boller, hvor hun havde boet med Kongen umiddelbart efter sin Vielse, og hvor hun gentagne Gange havde opholdt sig, naar han af den ene eller anden Grund rejste alene.

Anna Sophie levede nu det meste af tretten Aar i det Slot, hendes Fader havde bygget. Dets Karakter var ikke blevet væsentligt ændret ved den Udvidelse og Ombygning, Frederik den Fjerde havde foretaget. Kongens Krav til et Landslot var ikke meget større end Storkanslerens. Men Kongen havde kunnet bygge sig betydeligt flere Slotte, og hvad Udvalget af egne Boliger angik, har faa her i Landet haft saa meget at vælge imellem som

Frederik den Fjerde og Anna Sophie. Nu havde hun kun Clausholm. Dette Slot var blevet til og udvidet i Takt med hendes eget Livsløb, og en besynderlig Skæbne vilde, at Bygningen fortsat fulgte hende.

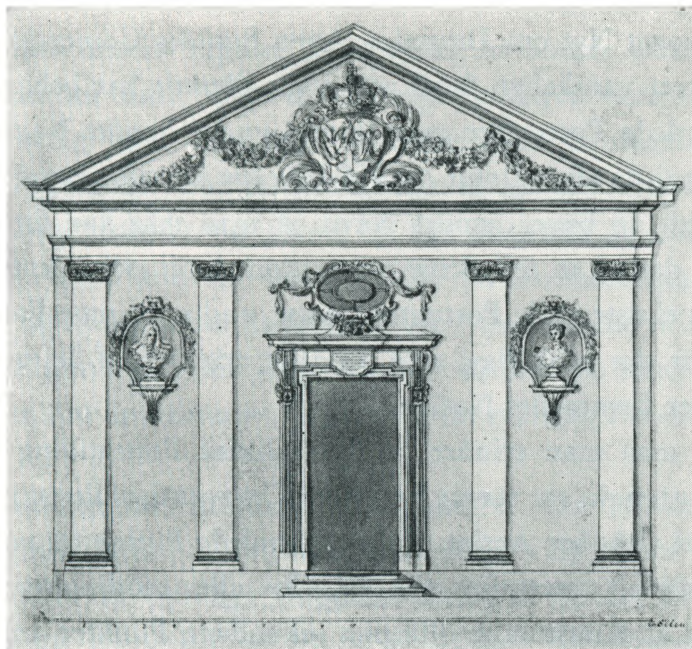
Kongesalen brast.

Loftet sprak, store Gipsfigurer styrtede ned, og hele den ene Skorsten brød sammen. BRANDENBURGER havde ikke funderet Slottet paa betrygende Maade. Allerede 1701 tales der om en Revne, og det første Jernanker blev indsat(24). Nu sank Sydmuren. Man maatte nedtage Frontespicen og afstive Kongesalens Hvælv. Dronningen havde Planer om, at hele Sydmuren skulde nedrives og genopføres fra Grunden. En københavnsk Mester gav Tilbud paa Arbejdet, der var absolut nødvendigt, hvis Kongesalen skulde genskabes, men saa døde Anna Sophie. Og der blev aldrig mere nogen Kongesal paa Clausholm.

Slottet stilledes til Auktion i den Skikkelse, det havde, og man nedtog sidenhen det store Hvælv, bandt Sydmuren og Nordmuren sammen med Bjælker og Jernankre, og undgik saaledes den kostbare Fornyelse af Sydmuren. Et fladt Gibsloft dækker nu Rummet, men mellem Bjælkerne over det sidder endnu Stumper af det gamle hvælvede Lofts Stukdekoration. Størstedelen af Slottets øvrige Rum er imidlertid bevaret, som de var i Dronningens Tid. Vel er de efterfølgende to Aarhundreder ikke gaaet sporeløst hen over dem. Der er slidt dybt i Gulvene, Farver er falmet, Stuk faldet ned. Værst er det, at det meste Panelværk, som Tiden gik, blev overmalet, men den nuværende Ejer, hvem vort Skrift er tilegnet, har med nænsom Haand kaldt meget af det gemte frem. Alle Lofterne er istandsat, og talrige Panelfelter staar nu i deres oprindelige Farver, selv om lidt af den fordums Glans er tabt. Med Lehnsbaronens eget Skrift »Dronning Anna Sophie paa Clausholm« i Haanden er det let for enhver at komme Datidens Clausholm paa nært Hold (25).

Anna Sophies Efterfølger paa Tronen vilde ikke sætte den Krone paa sit Hoved, som Forgængereren havde baaret, og hun skyede de Boliger, Anna Sophie havde holdt af. Gaarden bag Børsen blev Postkontor, Københavns Slot jævnedes med Jorden, Vallø blev Stiftelse, og Fredensborg forlod man for en Tid. SOPHIE MAGDALENE fik først tilfredsstillende Boliger paa Christiansborg og Hirschholm, der begge i Henseende til Pragt langt

overgik, hvad Forgængerer havde haft. Vor Slotsbygningskunst gik med CHRISTIAN DEN SJETTE og SOPHIE MAGDALENE ind i en ny Fase. Der blev arbejdet efter en større Maalestok, men medens alt dette stod paa, sad Anna Sophie paa Clausholm, der helt var præget af den tidligere Tid. De faa Ændringer, hun lod udføre, er holdt i denne Tids Aand. Hun byggede ottekantede Lysthuse og lod Dekorationsmalere fortsætte i den gamle Manér. Havde hendes Fader maaske i sit Byggeri været lidt forud for sin Tid, saa undlod hun selv til Gengæld i sine sidste Aar at følge den Smag, hendes kongelige Stifsøn førte frem til Sejr. Anna Sophies boligkulturelle Milieu er fra først til sidst Frederik den Fjerdes.

Fig. 43. Tegning til Façade med Frederik den Fjerdes og Anna Sophies Portrætbuster og Navnetræk.

ANNA SOPHIE'S IKONOGRAFI

Af Otto Andrup.

At skrive noget Nyt om Dronning Anna Sophies Udseende har for saavidt været vanskeligt, fordi adskillige allerede har behandlet Emnet; mange uhjemlede Portrætter gaar stadigt under hendes Navn; nogle kan let afvises, fordi de efter Dragt og Tid ikke *kan* forestille hende, andre maa tages op, fordi de bærer hendes Navn og man ikke kan føre fuldgyldigt Bevis for, at det er en fejl Benævnelse, skønt intet, selv fjernt, Forbillede findes blandt eksisterende Portrætter, atter andre er rene Fantasibilleder. Og endelig er der adskillige, som jeg ikke erindrer af Selvsyn, men kun har ældre eller fremmedes Notitser om.

Endvidere maa man erindre, at en realistisk Fremstilling af Individet indenfor Kunsten da var stærkt betinget af konventionelle og modemæssige Hensyn, og at virkelige Ansigt til Ansigt malede Portrættet var yderst faa, og at disse stadigt anvendtes »forbedrede« eller moderniserede af andre Malere, samt at Kunstnerne ofte paa sekundære Punkter anvendte deres tilvante Manér (Ører, Hænder o. l.). Naar der i efterfølgende Beskrivelse er taget Hensyn til slige Detailler, maa det anses for et Forsøg paa ad denne Vej at belyse Billedets Autencitet, datere Portrættet eller nærmere fæstne Kunstnerbetegnelsen.

Hvordan Anna Sophie egentlig saa ud, har vi et sikkert skriftligt Vidnesbyrd om, nemlig den franske Gesandt Greve Pierre de Camillys Ord fra 1728, at hun er høj og ser godt ud; hendes Figur vilde være fuldkommen, om hun kunde vogte sig for Embonpoint. Hun er brunet, har sorte, ildfulde

Øjne; hendes Næse er velskabt, hendes Mund smuk; men en for stærk Ansigtifarve og meget slette Tænder vanhelliger det øvrige skønne Udvortes.

En anden Kilde er selvfølgelig selve Portrætterne, trods Kunstnernes Vilje til at give noget behageligt. Sikkert er det, efter disse Fremstillinger, at hun var paa Højde med Kongen, altsaa efter Datidens Mening mindst af Middelhøjde, efter vor ret almindelig. Hun var brunhaaret, men bar i Reglen Frisuren pudret, havde stærke mørke Øjne og en Teint, der synes fra ferskenfarvet at være naaet frem til en kraftig Bordeaux-Rødme. Hun havde i sin Ungdom et fint ovalt Ansigt, med Bredden lige ud for Kindbenene, men efterhaanden bliver hun fyldigere og faar noget af de Reventlowers Pluskæbethed, Bredden i Ovalen ligger i det højeste ovenfor Munden. Hun blev ogsaa efter sine Barnefødsler tykkere i Ansigtet; men først i hendes sidste Aar synes hendes typiske Ansigtspreg at afløses af slappe Linjer.

Disse Grundtræk maa tillige med Dragtændringer være daterende for hendes Portrætter, naar man bag moderniserende Gentagelser skal søge tilbage til Udtrykkene fra de oprindelige Originaler. Hendes Næse er efter Portrætterne skildret snart kort og lige afskaaret og uden Ind- eller Udbuening, snart konveks med ligesom en duenæbsagtig Afslutning, snart konkav og spids; mens de første Træk synes at høre til Ungdomsbillederne, er de sidste to Træk jævnt fordelte mellem de senere Portrætter. I hendes yngre Aar er Næsen ret lille; de stærkt svungne Næsefløje markeres næsten altid.

Uanset forskellige tvivlvækkende Momenter (f. Eks. Kjolelivets Form), maa man antage, at Nr. 1, som helt synes at give de senere Grundtræk i hendes Ansigt, er et virkeligt Ungdomsbillede af hende. De samme ret uudviklede Træk gør ogsaa, at Nr. 2, Rosenborg Miniaturen, og Nr. 3, som er en sen og moderniseret Gentagelse efter en ukendt Original, maa betragtes som Portrætter af hende. Overhovedet giver Frisuren med de to Krøller i Panden, og deres forskellige mere eller mindre udprægede Form en vis Datering af Originalernes Oprindelsestid. Man maa her se bort fra de specielle Kostumer, hun kunde ikklædes som Jægerinde o. l., hvad der krævede andet Udstyr end den tilvante Indendørsdragt, og holde sig til Repræsentationsbillederne.

Man tør da vel opstille den Tidsfølge for Indendørsbilleder af Anna

Sophie, at en pudret Frisure, som var ret lav, opstrøget og skilt i Midten og med de to tydelige Krøller, er de ældste, at Formindskelsen af Krøllerne viser en Modeudvikling til de kun antydes svagt, samtidig med at Skilningen forsvinder, og Frisuren hæves noget og bliver let buklet; hertil kommer Ændringerne i Kostumet. Hvad Dragten angaar, ligger der en Bevægelse i Hofkjolen, fra Dragter med Livet spaltet lodret i Midten og med Livet delt af et indsat, anderledes farvet Midtstykke, til Kjolen med helt, rundt nedringet Liv. Mere Betydning synes dog Juvelbesætningens Rigelighed og Juveludstyret at have for Dateringen, fra Fremstillingen med Blomster alene, til Perlesnorens Fremkomst (Nr. 8 b, jvf. Noten til Nr. 11), til Ædelstensbesætningens Fremkomst (Nr. 5 g og 9) og til Diamantaigretten i Haaret, som først viser sig (Nr. 9), efter at hun er blevet Dronning. De store Billeder, hvor hun sidder ved Sølvbordet (Nr. 23) og Billedet paa Rosenholm (Nr. 22) synes at være de ældste af Billederne uden Krøller; men allerede paa det store Dronningebillede paa Brahetrolleborg (Nr. 11) er Krøllerne i Panden stærkt formindskede. De seneste Billeder af Dronningen viser en lav pudret, tilbagestrøget Frisure.

Mens det er sikkert fastslaaet, hvem der er Mestre for de pousserede Fremstillinger, er der absolut Usikkerhed om, hvilke Malere, der har udført de fleste af Malerierne. At Balthasar Denner er Mester for det yndige Husum-Billede (Nr. 5) er sikkert, og at Wahl har malet Portrættet af hende i rød Dragt og med Miniaturen af Kongen i Haanden (Nr. 26) er ogsaa arkivalisk fastslaaet; men om de øvrige er der fremkommet forskellige Angivelser. Det store Dronninge-Billede paa Brahetrolleborg (tidl. Christianssæde) med Denners modificerede Ansigtsmaske, men uden hans Malemaade i øvrigt, er tillagt Wahl, hvad der ikke synes naturligt efter den noget upræcise Gennemførelse af Dragt og Hænder; i hvert Fald maa Billedet være relativt sent malet og noget fjernet fra Virkeligheden (Dronningens Krone har Perlespidser, hvorimod Wahls Krone paa Nr. 26 er i Stil med Kongekronen). Et Denner-Portræt (Nr. 7) er i Følge Arkivalierne, blevet ommalet af J. H. König, og denne Maler har ogsaa tidligere været knyttet til hendes Hof. J. Bøhling viser sig at have Forbindelse familiært med Dronningens Hofstab og være Kopist for hende (Nr. 29), ligesom Frederik la Croix (Nr. 21). Willarst har hun selv nævnt som Leverandør af Portrætter

Fig. 44. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 2. Miniature. Rosenborg.

af hende og Kongen (jvf. Nr. 25); har han malet Nr. 9? Og efter alt at dømme, har Andreas Møller udført Billeder af hende (Nr. 23b), hvad enten det nu er Original eller Kopi, i 1729. Der var mange Portrætmalere i Arbejde i Danmark paa den Tid; hvad ved vi egentlig udtømmende om Coffres og Krocks seneste Malemaade, naar det gælder større Portrætter. Og saa er der et Hav af smaa Malere, som vi kun kender af Navn. Kun faa af Billederne af Dronningen er af Kvalitet.

Egentlig er Studiet af Dronningens Portrætter som et Skoleeksempel paa, at man ikke i Ikonografien maa tage alt for absolut paa det enkelte forefundne Fænomen; thi Portrætter gentages og moderniseres; Malere laaner Masken fra tidligere Kollegers Fremstilling og indpasser den i deres Portræt; kun overfor en Serie kan man overskue, hvad der er Originalportræt og hvad der er Derivationer; men Sideskuddene kan naturligvis give Antydninger af, om Kunstneren i Originalbilledet har fjernet sig fra Virkeligheden og maattet korrigeres. Og saa danner hele Serien her paa sin Vis en sammenhængende Række, de fleste Billeder er letgenkendelige som hendes Portræt fra det første til det sidste. Hovedtrækkene genfindes stadigt.

Livets Sorger og Livets Modgang, Kongens Sygelighed, Børnenes Død, den sjælelige Depression, som Kongens og hendes Forhold fremkaldte hos begge, efter som de pietistiske Strømninger voksede herhjemme og gjorde alle syndsbevidste, alt dette synes efterhaanden stærkt at have præget Dronningens Udseende. Det lyse og friske, man tør vel sige muntre og spillende, som de første Billeder viser, gled over til Alvor, det lette og gracile blev tungt og ubevægeligt, det faste og initiativrige til sidst slapt, stivnet og næsten

sløvt, alt efter Portrætterne at dømme, et sørgeligt Eksempel paa, hvad sjæleligt Slid kan betyde. Men blandt danske Dronninger har hun iblandt Folket beholdt sin Plads blandt de yndigste; det er Balthasar Denners Billede, som har været det bestemmende for Opfattelsen.

PORTRÆTFORTEGNELSE

1. Maleri. Som ung Pige. Et Midjebillede, Ansigtet mod Venstre, Kroppen til Højre; mørkøjet; tilsyneladende blomstrende Teint. Haaret pudret, skilt i Midten, opstrøget ved Øret og med en Blomsterbuket; to store Krøller. Næsen er kort, let buet, med spids Næsetip og buede Fløje; Ansigtet en spidst ægformet Oval, lidt bredt i Profilen paa Linjen lige under Øjnene; »blommet Hage«. Øreflippen tilsyneladende fastvokset. Hun bærer en løs nedringet Dragt, som tydeligt markerer Brysterne; den er delt fortil; stor Knipling langs Udskæringen og i Opslidsningen foran. Derover en Kappe med en paa venstre Skulder beskeden tilbageslaet hermelforet Flig (Comtesse?). Afrundede Hjørner. — Portrættet har stor Lighed med Anna Sophie fra de sikre Billeder, vi kender fra de forskellige Tider i hendes Liv. Dets Proveniens kendes ikke, lige saa lidt som dets nuværende Ejer. Om Farverne er intet oplyst; Fotografiet er taget for en Snes Aar siden; formentlig hos en Restaurator.

Dragten med Nedskæringen foran og Kjølens løse Form, kunde man være tilbøjelig til at sætte lidt senere end før 1712; men hvem kan lodde en datidig Malers Lyst til at forbinde et Negligé (jfr. det formodede Portræt af Grevinde Vieregg, tidligere paa Frijsenborg) med et Værdighedstegn som Hermelinskappen, naar han skulde afkontrafje en Majestæts Elskede; Kongens Interesse for hende skrev sig jo allerede fra 1711 efter Maskeraden paa Koldinghus. Det kan absolut ikke afvises som hendes Portræt. (Fig. 5).

2. Omtrent 1712 (Bortførelsesaaret) synes Miniaturen fra Rosenborg at være udført. Brystbillede mod Højre. Kroppen mod Venstre. Hun har pudret Frisure, Haaret opstrøget og med de to store Krøller i Panden, derover en guldgalonneret rød Hue med en Esprit. Fastvokset Øreflip, rund nedringet Underkjole med bred Linnedbræmme over Udskæringen; en blaa Kjole med broderet Bræmme af Guldbroderi i Regencestil, sammenholdt over Underkjolen med et Ædelstensbaand; til Venstre og Højre en rød Kappe med Hermelin. Ansigtsformen spids-oval uden synderlig markerede Træk; kort, maaske lidt klumpet Næse; fastlukket Mund; »blommet Hage«. (Fig. 44) — Portrættet maa i hvert Fald være udført kort efter 1712. En Baret, som hendes, ses sjældent paa samtidige Billeder. Fra gammel Tid var det Skik, at Kongehusets Medlemmer, især af lettere Tilknnytning, havde Prærogativet at bære Hat eller Baret indendørs; ogsaa af Dr. Louise, Frederik IV's første Dronning, kendes Billeder med Hue (Marsvinsholm, Gaunø). Portrættets Tilstedeværelse paa Rosenborg, hvortil det allerede er skænket 1858—59 af Slotsforvalter STOUENBERG, og den Omstændighed, at det har hendes Navn H:M: A. S. G. af Reventlow indprikket i Skrift fra 18. Aarh., synes i nogen Grad at garantere dets Autenticitet. Dets Lighed med Nr. 1 er betydelig.

Fig. 45. Anna Sophie.

Ikongrafi Nr. 5 c. Miniature af G. Saleman. Holsteinborg.

- 3a. Firkantet Miniature paa Pergament paa Frederiksborg. Midjebillede, Kroppen nærmest mod Højre, Ansigtet mod Venstre. Lysere (lysebrune) Øjne. Tilbagestrøget, lav Frisure med Ansats til de to Krøller i Panden. Lokker paa Skulderen. Udringet, ikke gennemskaaret Guldmorskjoleliv, med bred Kniplingskant i Udskæringen. Rød Hermelinskappe med Kroner over begge Skuldre. Blaa Baggrund. Afrundede Hjørner. Ansigtets Form er ægformet, ret spidst, med Bredde under Øjenlinjen, Næsen lige, lidt klumpet i Spidsen. Lille Mund med fremskudt Underlæbe; lille, markeret Hage. — Portrættet forestiller hende vel som Dronning (Guldkroneerne paa Kappen), men det er tydeligvis en Kopi efter et ældre Portræt fra Hertuginde-tiden, som Maleren har udstyret med Dronningattributter og moderniseret Frisure. Ligheden med Nr. 2 er tydelig. Synes at være i Slægt med Miniaturemalerier af J. J. BRUUN c. 1750 (Serierne af den oldenborgske Kongefamilie). Portrættet er, med den grevelige Knuthske Samling, skænket Frederiksborg og var af Ejeren noteret som købt for 5 Kr. —
- 3b. Et ganske lignende Billede hænger paa Amalienborg som Led i en Suite af Miniaturebilleder af Danske Konger og Dronninger.
4. Maleri paa Gaunø. Midjebillede mod Venstre. Pudret, i tre Bukkelrækker over hinanden opsat Frisure uden de to Krøller, Bukler ved Ørerne og med Lokker paa Skuldrene. Nedringet blaa Dragt med korte Ærmer. Linned i Udskæringen og ved Albuerne. Kjolen er gennemskaaret fortil og besat med en Række Guldgaloner paa tværs med Kvaster. Afrundede Hjørner. Maleriet har traditionelt gaaet under hendes Navn (Gaunøs trykte Katalog Nr. 266). Kun den tydelige Ansigtslighed taler for, at det *kan* være Anna Sophie Reventlow. Ansigtsovalen er dog mere fyldig og bredere udfor Munden end vanlig. Ingen Smykker. Øreflippen er fri forneden.
- 5a. Brystbillede til Venstre. Pudret Frisure, tilbagestrøget ved Ørerne, let opstaaende og delt i Midten, med Blomster paa venstre Side, de to Krøller i Panden, Lok

Fig. 46. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 5 b. Malet af Balth. Denner. Brahe-Trolleborg.

paa højre Skulder; hvid, firkantet udringet Kjole. Blaa Kappe paa venstre Skulder. Blaat Gevandt fra Frisuren ned fra Nakken. Billedet stammer fra en Ætling af den grevelige Reventlowske Familie og findes nu paa Frederiksborg. — Gengivet i H. Berner Schilden Holsten: Clausholm S. 17 og i Frederiksborg Museets Nyerhvervelser, 1925, S. XXXVII.

Balthasar Denner kom 1713—17 tre Gange til Husum og 1718—19 til Kbh.; han havde, trods sine mange Rejser til Nordeuropas Hoffer, sit Ophold i Altona, hvor han boede paa Reventlowsk Grund og betalte Afgift med Portrætter; senere i Hamburg. — Denne almen gængse Portrættype af Anna Sophie Reventlow skyldes Denner og antages at være udført 1719 i Kbh. men synes snarere malt omkring 1713, da Denner var i Husum og Kongen utvivlsomt med Anna Sophie

Fig. 47. Anna Sophie.

Ikongrafi Nr. 5 d. Malet af Balth. Denner. Holsteinborg.

i sin Nærhed beboede Gottorp. Ansigtet har en noget spids Ægform, bredest under Øjnene. Sart Teint; »Blommehagen«. Fastvokset Øreflip. Hendes Næse er her ret lille, svagt buet og med tydelig Næsespids og svungne Fløje, meget ligt Nr. 1. Portrættet er meget friskt, i Dragtdetailler løst, udført, sikkert som et første Udkast ad vivum af Kunstneren; han malede almindeligvis selv kun Hovedet og overlod til sine »Dreng« senere at fuldføre Portrættene. Dette Portræt har været Grundlag for en Række mere eller mindre ændrede Gentagelser eller Kopier. Bl. a. Kopi 1937 ved Ellen Ottesen paa Vallø.

5b. Et lignende Billede findes paa Brahetrolleborg. (Fig. 46). — Dronningen har selv ejet dette Billede, der bærer hendes Segl som Hertuginde (Slesvig og Ditmar-

sken) og den lidt senere Paaskrift: Dronning. Næsen er noget mere klumpet og Frisuren mere gennemført. Omtalt i Danske malede Portrætter VIII, S. 153. Efter dette Maleri har A. REPHOLTZ udført et ikke helt vellykket Sortkunstblad (Avant lettre-Aftryk paa Fredensborg).

- 5c. Et lignende Billede, men ovalt indrammet, paa Altenhof.
- 5d. Et for Ansigtets Vedkommende lignende Billede paa Holsteinborg, dog nærmest Midjebillede. Sort Hue med Esprit og gult Silketøj; Kjolen er sort, hermelinsbræmmet, opskaaret i Midten, saa man ser en hvid Underkjole med Kniplingskant, nederst sort Kappe med Hermelinsfor. Hermelin ved Albuerne. Ansigtet er nærmest som 5b men lidt mere fyldigt. Frisuren er strammere, uden Blomster. Ansigtet er mere vendt en face, Portrættet synes at være et Arbejde af BALTH. DENNER selv, men fra et lidt senere Stadium end 1713. Den Omstændighed, at hun bærer Sorg, kan vel ikke datere Billedet bestemt. 1714 døde Enkedronning Charlotte Amalie, og dette Aarstal vilde passe godt paa Tilblivelsen af Portrættet med dets hele rolige Karakter; men Anna Sophie havde jo ogsaa andre Grunde til at klæde sig i Sorg i de første Aar efter Bortførelsen, bl. a. hendes Børns Død. Paa dette Billede synes hendes Ansigt noget fyldigere. En ulæselig Signatur anes ved Ærmet. (Fig. 47).
- 5e. Miniaturebillede paa Holsteinborg. Staar 5a nær, men Ansigtet er fyldigere. Mange Blomster i Haaret. Perler i Øret. Lok paa venstre Skulder. Hvid Kjole, guldindvævet Kappe, bræmmet med en Juvelkæde. Mørk Baggrund. Et meget smukt Stykke, som maa tilskrives Miniaturemaleren G. SALEMANN, som i 1717 fik Betaling for at kopiere Anna Sophie Reventlows Portræt. (Fig. 45).
- 5f. Et lignende Portræt hænger paa Schackenborg. Her er ingen Blomster i Frisuren og den er ikke skilt i Midten, men tilbagestrøget; et rødt Drapperi, hænger fra Frisuren ned i Nakken. Rød Kappe med Guld kroner. Violet Kjole med Udskaering, langs hvilken en (muligvis senere tilføjet) Kniplingskant af Guld knipling. Ansigtet synes spidsere, og Ørepartiet er ret udetaillet i Modsætning til 5a Billedet. Formentlig en moderniseret Kopi, malet da hun blev Dronning af en samtidig Kunstner fra den gottorpske Skole (Kronernes udanske Form) (Gengivet i Danske malede Portrætter, Bd. VIII, S. 81).
- 5g. Miniaturebillede i en Daase af Glasfluss, i Privateje i Kbh. Ret nær 5e, men Ansigtet er endnu mere fyldigt, bredt udfor Næsespidsen. Lav pudret Frisure, delt i Midten, løst tilbagestrøget Haar med Bukler. Lokker. Perle i Ørerne, hvid kniplingskantet Dragt. Rød Kappe med Juvelbaand langs Kantene. Dragten er ændret i Detailler og ikke saa delikat malet som Nr. 5e. (Fig. 68).
6. Portrættet paa Skærmen paa Brahetrolleborg, hvor Dronningen er fremstillet sammen med Kongen. Han har en halvhøj dobbelt delt, pudret Paryk. Hun er, som Kongen, malet i hel Figur; hvid halvhøj Frisure, delt i Midten og med de to Krøller. Dybtudringet blaa Kjole med Sølv mors Indlæg med gulligt Foer samt med Pelsbræmme; udvendig paasyet Nederdel af samme Stof som Overkjolen med rig Guldbroderibræmme langs den nederste Kant. Overkjolen er let tilbage-slaaet forneden, med Hermelinsfoer; i den højre Haand en Vifte, venstre i Kongens højre Haand. Til venstre ses en ældre Hofdame med tydelige to Krøller

Fig. 48. Anna Sophie.
 Ikonografi Nr. 7. Brahe-Trolleborg.

i den pudrede Frisure og formentlig Fontange, dyb Udkæring i den grønne Kjole, der har broget Indlæg. Korte Ærmer med Kniplinger. En ejendommelig tilsyet Nederdel paa Kjolen, som Anna Sophies, besat med en broderet Bræmme; hun fører diskret en Vifte op mod Munden. Bag hende en Page i violet Liberi. Guds Sols Straaler ned mod et luende Alter. — Anna Sophie Reventlow synes her at have højere buklet Frisure end i de tidligere omtalte Portrætter, men har samme Ansigtsform, lille Næse og snærpande Mund. Billedet maa vel skrive sig fra Tiden omkring 1715. (Fig. 94).

7. Ovalt Maleri paa Brahetrolleborg. Brystbillede, nærmest en face. Ansigtet mod venstre. Lav pudret Frisure, delt i Midten, tilbagestrøget ved Ørerne og med en Bukkelrække over Issen og med de to Krøller og en stor juvelbesat Esprit. Næsen let konkav med svungne Fløje; fast Øreflip. Antydning af Underbid. Blaa, spidst

Fig. 49. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 8 a. Erholm.

udskaaret, sølvbroderet Kjole, sammenholdt med Ædelstensbaand. Linned i Udskaeringen. Hermelinskatte uden Kroner. Blaadt Draperi. Jfr. Nr. 19 og 20.

Det er antageligt dette Billede, som i Dødsboinventaret er opført som: Malet af Denner, siden repareret af König. Det omtales i Danske malede Portrætter Bind VIII, S. 153 f.; men Tilføjjelsen: Gengivet i Danmarks Adels Aarbog er fejlagtig. Det er ikke det, men Nr. 19 som er gengivet. (Fig. 48).

Portrættet er stærkt overmalet, og af Denner synes der kun lidet tilbage. Typen er forskellig fra de øvrige Portrætter, det er utvivlsomt fra Tiden, før hun blev Dronning. J. H. CONING (König) var i Frederik IV's sidste Aar stærkt beskæftiget af Kongen med Kopiering, Restaurering o. l. og anvendes ogsaa af Dronning Anna Sophie. I Maj 1730 var han saaledes paa Vallø paa Dronningens Regning, og i August fik han Betaling for Reparation og Forstørrelse af Skilderier af den oldenborgske Stamme.

Fig. 50. Anna Sophie.
 Ikonografi Nr. 8 c. Rosenborg.

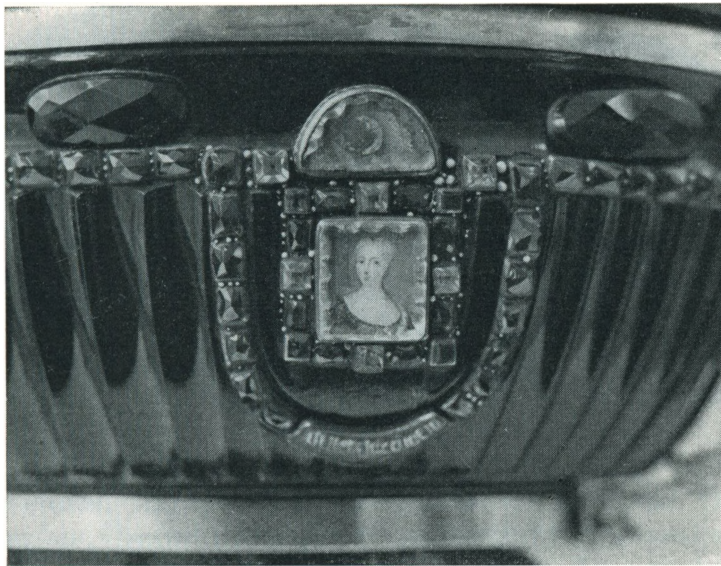
- 8a. Et Maleri paa Erholm (gengivet i H. Berner Schilden Holsten: Clausholm, S. 17). Det synes at være meget ligt efterfølgende (8b), dog forekommer Ansigtet yngre; Kappen er uden Kroner, og hun bærer ikke den store Ædelstensaigrette paa Frisuren. — Ansigtstypen gaar igen i Nr. 26 og 27. (Fig. 49).
- 8b. Et lignende Billede hænger paa Altenhof.
- 8c. Midjebillede paa Rosenborg. Afrundede Hjørner. Kroppen en face; Ansigtet til Venstre. Lav pudret Frisure, næppe delt i Midten, tilbagestrøget Haar uden Krøller. Ædelstensaigrette. Lokker paa Skuldrene, den til Højre med Perlesnor. Diamantsmykke i Øret. Udringet Guldmorskjole med blaåt Foer, nedskaaret fortil, saa det kniplingskantede Linned ses. Ved Slidsens Ende Diamantsmykke. Over begge Skuldre Hermelinskaabe med Kroner. Dronningen har her en helt sammenknebet Mund, som var hendes Tænder delvis borte. Det synes at være

malet af J. S. DU WAHL, ca. 1728, men moderniserende en tidligere Original (8a). Gengivet i Danske malede Portrætter, Bd. III, S. 9. (Fig. 50).

8d. Lignende Maleri paa Gaunø. Gl. Kopi. (Gaunø-Katalog Nr. 265).

9. Paa Rosenborg gemmes en Skaal af Obsidian med en Camé af Christian V indvendigt i Laaget; 1725 gav Kong Frederik IV Ædelstensskærerens HARTVIG HOLST »404 Rdl. for en Terrin i sort Agat«. Paa Ydersiden er anbragt to smaa Billeder af Kong Frederik IV og Anna Sophie, aabenbart tidlige Miniaturer. Anna Sophie er fremstillet i Brystbillede, Kroppen til Højre, Hovedet til Venstre. Pudret, lav delt Frisure med de to Krøller; Aigrette af Diamanter. Diadem(?). Lokker paa Skulderen, udringet Guldmors-Kjole med Ædelstensbaand langs Udskæringen, lille Linnedkant. Hermelinskappe paa Skulderen, graa Baggrund. — Billedet er kun ganske lille og viser Anna Sophie med lang lige Næse og en ret rødlig Teint; staar i Ansigtform 5d ret nær; men da hun her bærer mange Smykker, maa man betragte det som en Kopi fra Dronningetiden efter et ældre Billede, men gjort moderne. Det har en Del Lighed med Dronningebilledet Nr. 23 i Ansigtform og har samme lige Profil som Munkholmframstillingen. Er det Willarst, som er Mester derfor? (Fig. 51).
10. Miniature paa Frederiksborg, Gouache paa Pergament, overfærneret. Midjebillede, Kroppen til Højre, Ansigtet til Venstre; lav pudret Frisure med de to Krøller i Panden og med Ædelstensaigrette. Lokker paa Skuldrene. Perle i Øret. Firkantet rød udringet Kjole med lille Knipling i Udskæringen, derunder en Guldbrokades-Underkjole, med levende Blomster paa Korsagen, Albuarmer med Perle i Opslidsningen og stor Knipling. Rød Hermelinskappe med Guldkroner over venstre Arm og paa højre Skulder sammenhæftet med Ædelstenssnor. Ædelstensbælte. Mørkt Draperi til Højre. Blaa Himmel. Til Højre Kronen paa en rød Pude. — I en rigt udskåret oval Louis XVI Ramme. — Billedet er meget ligt 5a-Typen, men er tydeligvis senere, Næsen er sværere, ligesom Munden er bredere. Staar i Type 9 og 23 nær. Billedet er, hvad Accessorierne viser, udført efter at hun er bleven Dronning, altsaa efter 1721. Det er købt paa Winkel & Magnussens Auktion ca. 1943 under Navnet Anna Sophie. (Fig. 57).
11. Helfigursbillede, tidligere paa Christianssæde, nu paa Brahetrolleborg. Staaende, nærmest en face, Hovedet vendt mod Venstre. Opstrøget lav, pudret Frisure med smaa Bukler og to korte Krøller; perleomvundne Lokker paa begge Skuldre. Lille Diadem, Ædelstensaigrette. Øresmykke af Diamanter. Stærkt udringet blaa Dragt med rige Sølvbroderier langs Nederdelen. Paa Korsagen Frederik IV's kronede Navneciffer i Diamanter; Kniplinger ved Albuerne. Medailloner om begge Haanded, den ene med Kongens Portræt, den anden med hans Monogram, Slæbet, der er foret med Sølvmor, er lagt frem over højre Hofte. Rød hermelinsforet Kappe (med Kroner); venstre Haand i Siden, højre Haand er lagt paa Dronningekronen, som sammen med et Scepter ligger paa en rød Pude paa et Bord med guldindvirket Tæppe til Venstre. Draperi med Guldkvast. Søjle, rødt Tæppe. For Ansigtets Vedkommende er det en nær Gentaagelse af Type 5. Billedet gaar for at være malet af J. S. DU WAHL. (Afbildet i Danske malede Por-

Fig. 51. Anna Sophie.

Ikongrafi Nr. 9. Miniature i Obsidianskaal. Rosenborg.

trætter, Bind X, S. 119). I sin Dagbog skriver Dronningen, at hun 25. Aug. 1721 af Kongen fik forærende »ein collies von 37 perlen«. Man maa være tilbøjelig til at tro, at Portrættet er ret sent malet, ev. efter Kongens Død (Fig. 1).

12. Omtrent samtidig med Anna Sophies Kroning er den store Medaille fremstillet, som ANTON SCHULTZ i København, der senere flyttede til Rusland, skar. Den har paa Aversen Kongens og hendes Brystbillede. Kongen til Venstre, Profil mod Højre; Dronningen til Højre, Profil til Venstre. Hun fremstilles med de to Krøller, tilbagestrøget let buklet Haar, Krone paa Hovedet; lange Lokker flager ned fra Nakken. Øret frit med Perle. Nedringet, rigt figureret Kjole med Ædelstensbræmme langs Udskæringen og Smykke. Lille Knipling i Udskæringen. Ærmerne er opslidset ved Albuen, Perlesmykke, ved Opskæringen Guldfrynser; derunder ses et Kniplingsærme. Hermelinskatte med Guld kroner over venstre Skulder og forneden til Venstre. Kongens Navn og Titler, og hendes Navn: Dronning Anna Sophia, samt begges Fødselsdato og Signaturen: S. fec. — Profilen viser hendes lille korte, kun svagt buede Næse, med svungne Fløje som paa Nr. 5, den relativt store Overlæbe, den lille fastlukkede lige Mund og den korte, men faste Hage. — Billedet virker ret ungdommeligt, Ansigtet har begyndende Fyldighed.

Paa Reversen staar følgende, af FREDERIK ROSTGAARD forfattede Indskrift: Til Dronning Anne Sophie lood Fridrich den Fierde sig vie d. 4 Aprilis 1721. Han satte og paa Hendis Hovet Guld Kronen af Gud hende lovet d. 30. May 1721. I Omskrift: Gud sette evig fast Kong Fridrichs Arve Throne som skenkte sin Gemahl sit Hierte, Spir og Krone (Fig. 52).

I sin Dagbog noterer Dronningen, at hun 16. Juni 1722 gav 8 Dukater til Medailøren som skal lave Stemplet til Medaillen »auf meine glückliche vermählung mit

Fig. 52. Kroningsmedaille.

Ikonografi Nr. 12. Skaaret af Anton Schultz.

meinem König sampt die durch gottes gnade geschehene cronung«. Det er antagelig denne og ikke Peter Bergs Medaille (se dog Nr. 15), der menes.

Medaillen blev færdig kort efter og uddeltes paa Kongens Fødselsdag 11. Oktober 1722 ved Indvielsen af Fredensborg; der sloges 12 Guld- og 100 Sølvmedailler (G. Galster: Danske og Norske Medailler, S. 201 med Afbildning).

13. Nævnte Medaille er indfældet i Laaget paa det berømte Guld-»Ejderstrømsbæger« paa Rosenborg. Dets Sider er smykkede med Medailler, som glorificerer Frederiksborgfredens Gevinster for Kongen, Ejderstrømmen som Danmarks Grænse og Svenskerne Opgivelse af Toldfriheden i Sundet. Imellem dem to ciselerede Felter, det ene viser Anna Sophies Vielse, Kongen og Anna Sophie fremstilles staaende i Profil under en Tronhimmel med Lambrequiner og hængende Gardiner. Kongen til Venstre, hun overfor, rækkende ham sin højre Haand, som han tager i sin Højre; han bærer Krone, Hermelinskaaben og derunder Kroningsdragt. Hun har en lang Kjole, udringet med spidst Brystindlæg paa Korsagen. Kappe. Derover: Kong Friderich IV viet til Dronning Anna Sophia d. 7. Aprilis 1721. Af Guds og Kongens haand Blev Knyttet dette baand. Det andet Felt viser Kroningen. Tronhimlen ses til Venstre og derunder sidder Dronningen, Profil til Højre, klædt som paa det andet Relief. Kongen staar i Profil foran hende, i »romersk« Kostume og sætter med højre Haand Kronen paa hendes Hoved. Overskrift: Kong Friderich IV cronede Sin Dronning Anna Sophia d. 30. May 1721; og derefter Rostgaards Vers: Gud sette evig fast o. s. v. som paa Medaillen.

Figureerne er saa smaa, at de ikke kan give specielle ikonografiske Oplysninger, men man bemærker, at Dronningens Profil viser en kort, fremstaaende Næse jfr. Nr. 17. Bægeret er senere ornamenteret med Rococo-drivninger (Fig. 55-56).

14. En Medaille som en Halvdukat, foreligger ogsaa i Sølvafslag, med Kongens Billede paa den ene, Anna Sophies paa den anden Side. Hun i Profil til Højre. Lav, buklet Frisure, næppe med Krøller, Haaret samlet som Knude i Nakken

Fig. 53. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 15. Skaaret af Peter Berg.

Fig. 54. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 16. Skaaret af Peter Berg.

med Perlebaand, flagrende Lok, løst Gevandt om Skuldrene. Omskrift Anna Soph. Reg(ina) Dan(iæ) N(orvegiæ) V(andalorum) G(othorumque) (G. Galster S. 211 med Afbildning). Profilen er ret forskellig fra Bergs Medaille. Næsen er kort og lige, noget i Lighed med Nr. 13.

15. PETER BERG har udført to Medailler af Anna Sophie som Dronning, den første kendes fra 1726 (udført i 82 Eksemplarer). Paa den ene Side ses Kongens Brystbillede, paa den anden Dronningens Navn Anna Sophia og Titel. Profil til Højre. Tilbagestrøget Frisure med Bukler paa Issen og Knude med Perlebaand i Nakken, løsthængende Lokker, smaa Krøller i Panden; Øret ses ikke. Nedringet glat Kjole med Ædelsten langs Udskæringen og Smykker paa Korsagen. Ganske lille Knipling i Udskæringen. Hermelinsforet Kappe fastholdt paa hendes venstre Skulder med en Roset; den hænger nedover Kjolen, atter fæstnet paa højre Skulder med en Agraf og føres saa bagom Ryggen. Kort Ærme af mønstret Stof, opskaaret, derunder et rigt figureret Underærme. — Ansigtet er mere almindeligt i sine Former end Schultz's Medaille, mere modnet, noget fyldigere end nævnte, Ansats til Dobbeltthage. Har i Type en Del at gøre med foregaaende (Nr. 14) (Fig. 53).
16. En anden Medaille af lignende Udseende udførte Berg ogsaa, men uvist naar. (G. Galster, S. 188. f.). Her ses Øret; Haaret er tilbagestrøget med Bukkel paa Issen og Antydning af Pandekrøllerne; lille Knude i Nakken med Diamantbaand; Lok; nedringet, mønstret Kjole med lille Knipling i Udskæringen og med Juvelbaand. Perle- og diamantbroderet Korsage. Hermelinskappe paa højre Skulder, kort Ærme med Kniplingsunderærme. Forneden Signaturen P. B. Ansigtet er forskellig fra No. 15. Næsen er kortere og lige og synes spidsere, der er Antydning af Underbid (Fig. 54).
17. Norsk Jernovn fra Fritzøe eller Laurwigen Jernværk 1724. Paa Pladen ses Kongens og Dronningens Silhuetter over hinanden mod Højre. Hun har Diadem. Krøllet Haar. Lok paa venstre Skulder, nedringet Kjole; men Portrættet synes i sin Ikonografi at være en grov Udformning af Halvdukaten (Nr. 14). Pladen er ogsaa, ikonografisk, en lidet ændret Gengivelse af en lignende Ovnplade med Dronning Louise. (Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur I, S. 226, II, Nr. 381). Modellen

Fig. 55. Ejderstrømsbøgeret.
Ikonografi Nr. 13. Rosenborg.

skaaret af DIDRIK JANSEN. Tegning dertil (eller deraf) findes nu paa Fritzøehus. Ovnpladen bl. a. paa Rosenborg, Fredensborg og Frilandsmuseet i Lyngby (Fig. 59).

18. Et ovalt Stik, betegnet: Anna Sophia Regina Dan. Norv. V(andalorum), G(othorumque). Brystbillede til Højre, Ansigtet til Venstre. Hvid Frisure, delt, men halvhøj, de to typiske Krøller. Hermelinskaabe, spidst udskaaet Kjole med Tværnsnore. Lin i Udskæringen, stærkt markerede Bryster. Kan tænkes at være efter et tidligt Billede; en Forgrovelse af Nr. 5. (jfr. i enkelte Detailler Gaunø-Billedet (Nr. 4)). Aabenbart en fremmed, ret fri »Nyheds Udsendelse«, antagelig fra c. 1721—22 (Fig. 61). Jfr. dog Stikket Nr. 20a og Nr. 10.
19. Et Maleri paa Brahetrolleborg (gengivet i Danmarks Adels Aarbog, Bd. X, S. 400 og i H. Berner Schilden Holsten: Clausholm, S. 17) viser hende som Midjebillede med Hovedet til venstre og Kroppen til højre. Pudret halvhøj Frisure, delt i Midten og med to Krøller; Ædelsten i Frisuren. Tilsyneladende fastvokset Øreflip. Hun bærer en dybt nedringet gyldenstyks Kjole med Kniplinger i Udskæringen; Livet er delt i Midten; Ædelstensbort langs Udskæringen og ned langs Opplidsningen i Midten; en rød Kappe med Guld kroner og Hermelin over begge Skuldre. Afrundede Hjørner. — Kort afskaaret, men let buet Næse. Ægformet Ansigtsform, sammenknebet Mund, markeret Hage. Billedet har utvivlsomt Lighed med Billedet Nr. 7, som dog maa fremstille Dronningen

Fig. 56. Ejderstrømsbegeret.
Ikonografi Nr. 13. Rosenborg.

noget yngre. — Billedet er beskrevet i Danske malede Portrætter, Bind VIII. S. 136.

- 20a. Knæstykke. Kobberstik af G. P. BUSCH i Berlin, efter Stikkets Opgivelse efter et Maleri af N. LARGILLIERRE. Dronningen sidder i en rigt udskaaet Lænestol med høj Ryg. Hermelinskappen sammenholdt med Juvelbaand med Hængeperler. Spidst nedskaaen Kjole. Knipling i Udskæringen. Pudret halvlav, smaabuklet Frisure med Ansats til de to Krøller i Panden; Perler i Frisuren og Øret og Lok paa venstre Skulder. Vifte i venstre Haand, højre hviler paa et Bord med Kronen. Underskrift: Die jetzige Königin von Dänemark, Anna Sophia, gebohren den 16. April 1693. Billedet har som Pendant et Blad af Kongen, udført af samme Kobberstikker, efter »Hyacinthe Rigaud«, men i en Type, som ellers ikke kendes, og man maa antage, at Stikkeren frit har sat Malernavn paa sine Arbejder. At Largillière skulde have set Dronningen er umuligt, men han kan naturligvis, omend usandsynligt have malet et Portræt efter et ham sendt Forbillede. Hendes Ansigt er holdt i den Dennerske Type, men jævnfør dog Nr. 7 og Nr. 19, der kan have virket som Forbillede for en meget fri Gengivelse (Ansigtsovalens Bredde er højere oppe end Næsens Spids) mere fyldigt og med stærkere udformede Detailler, som den større Næse og den fremskudte Underlæbe. (Strunk Nr. 631).
- 20b. Efter 20a er utvivlsomt E. FORTLINGS Litografi fra Em. Bærentzen & Co's Institut, udført i 19. Aarh. Ansigtet er ikke fyldigt, men længere og smallere. Det findes i to Udgaver, med og uden tonet Grund. (Strunk Nr. 632).

Fig. 57. Anna Sophie.

Ikonomografi Nr. 10. Miniature. Frederiksborg.

21. Det lille Maleri paa Brahetrolleborg af Anna Sophie Reventlow som Jægerinde. Hel Figur, staaende en face, Ansigtet mod Højre. Pudret halvlång, i Midten tilbagestrøget og paa Siderne smaabuklet Paryk. Halsbind med Kniplingshalsklud, sammenholdt med en smal rød Baandsløjfe. Grøn Frakke, broderet med Guld- og Sølvbroderier langs Kanten og foret med Hermelin. Langskødet Vest af guldfigureret Sølvmor, foret med rødt, vid grøn Fløjlsnederdel med rige Guld- og Sølvbroderier. Pilekogger paa Ryggen; lille Bue i venstre Haand. Højre Haand i Siden. Skovbaggrund. — Figur og Baggrund synes udført af en Maler, men Ansigtet (ret stort f. Eks. i Forhold til Hænderne) er paamalet nærmest i Type som Nr. 5 og i enkelte Træk som Nr. 22 (Rosenholmbilledet); Ansigtet lidt fyldigere, Munden bredere, Næsen spidsere og lidt konkav. Blommehagen tydeligere. Jagtdragten kræver ikke Smykker, men Kostumet er meget rigt. Ansigtstypen maa vel sættes til ca. 1722. Det samme Misforhold i Størrelse mellem Ansigtet og Hænder findes paa Bøhlings Portrætter ligesom de smaa, helt skematiske Hænder. Det har adskillige Steder ogsaa været henført til J. S. DU WAHL. Maleriet her maa anses for en Kopi efter et tidligere, nu ukendt Maleri. I Fortegnelsen over Anna Sophies Bo nævnes (H. Berner Schilden Holsten i Hist. Aarvog for Randers Amt 1911, S. 82): Dronningen i habit de chasse. Efter Meddelelse af Torben Holck Colding er et lignende betegnet Portræt malet 1730 af FREDERIK LA CROIX. Men det 1730 udførte Portræt blev malet som Gave til Baronesse Regitze Sophie Gyldenkrone, en af hendes Hofdamer, som netop kort før Billedets Betaling, 8. April 1730, havde

Fig. 58. Anna Sophie.

Ikongrafi Nr. 18. Stik ca. 1721-22.

faet Dronningens Navneciffer i Diamanter i Anledning af sin Fratræden, da hun 12. April ægtede Holger Skeel til Birkelse. Det synes derfor lidet sandsynligt, at det netop er 1730-Portrættet, som nu findes paa Brahetrolleborg (Fig. 86).

22. Rosenholm Portrættet. Hel Figur, staaende en face. Hovedet til Højre, pudret, let buklet Frisure med Perler, tydelig delt i Midten og uden Krøllerne; Lokker paa Skuldrene, ingen Diamanter i Haaret. Firkantet udringet Kjole af rig Guldbrokade. Spidst Liv, vid Nederdel, bræmmet forneden med Juveler. Ærmer til Albuen, Kniplingsunderærmer. Hermelinskappe med Kroner fæstnet til venstre Skulder og gaaende frem over hendes højre Skulder, og fastholdt paa Brystet. Venstre Haand udstrakt, Højre omfatter Kongens Miniatureportræt, som hun bærer paa Brystet. Til Venstre Bord med Krone. Draperi; til Højre Arkitekturhvælving med Udsigt til Fredensborg Slot, foran det Balustrade. Dronningen staar et Trin hævet paa et tyrkisk Tæppe. Typen er ret forskellig fra den Dennerske, Ansigtet fyldigere og lidt længere, Næsen spidsere, lidt konkav med svungne Fløje, lang Overlæbe. Antydning af Underbid. Da Fredensborg først blev færdigt efter Dronningens Kroning kan man næppe sætte Billedet tidligere end til ca. 1724. Maleren er ukendt. Kan det mon være Willarst (se nedenfor Nr. 25) (Fig. 60).

Fig. 59. Omplade fra Fritzøe eller Laurwigen Jernværk 1724.

Ikongrafi Nr. 17. Dansk Folkemuseum.

- 23a. Knæstykke paa Frederiksborg. Kroppen nærmest mod Højre, Ansigtet mod Venstre. Lav pudret Frisure, uden de to Krøller, med Lok paa venstre og, perleomvundet, paa højre Skulder. Diamantaigrette paa Frisuren. Diamanter i Øret. Blaa, bredt udringet Kjole med lille Linnedkant i Udskæringen; Kjolen er langs Kanten og ned foran besat med Diamanter og Perler. Paasyet Ædelstensbælte med en Hængeperle; vid Nederdel, opslidset og slaæet tilbage, saa det hvide Foer ses; derunder ses en gyldenstyks Underkjole. Korte opslidsede Ærmer, sammenholdt med Perle- og Diamantsmykker; udposende Linned ved Albuen. Rød Hermelinskaabe med Kroner over venstre Skulder og frem under højre Arm. Hendes højre Arm holder Kaaben, den venstre holdes paa Brystet. Luftbaggrund med Træer; til Højre violet Draperi om to Søjler og et udskaaet Sølvbord med en Sølvorspude, hvorpaa Krone, til Venstre Ballustrade med Vase. — Ansigtet er udført i Retning af Nr. 9 og 10, men fyldigere og modnere, ret stærk Teint. Let krænget Underlæbe, tydelig »Blommehage« (Fig. 62).
- 23b. Lignende Billede, som tidligere tilhørte Overhofmarskallen, Markisen af Breadalbane, og hang i hans Embedsbolig paa Holyrood i Edinburgh; en af Hertugens Slægtninge, JOHN CAMPBELL, Lord GLENORCKY, 3' Jarl af BREADAL-

BANE, var Gesandt ved det danske Hof i 1720'erne. Billedet er et Led i en Suite af danske Portrætter af Kongehuset fra denne Periode; de er formentlig malet af ANDREAS MØLLER, som i Tyverne, indtil 1732 mest opholdt sig i England. Billedet har ikke den rige Diamantudsmykning af Kjolen og Perlerne i Lokken og Ansigtet synes ældre end 23a. Munden sluttet. Billedet er dateret 1729 ligesom flere af de andre Billeder i Suiten.

- 23c. Lignende Billede, tidligere paa Pløen i Holsten; grovere Kopi af 23b og endnu enklere i Udstyret.
- 23d. Lignende Billede paa Brahetrolleborg (Danske malede Portrætter, Bind VIII, S. 153).
24. *Munkholm-Billedet*. Paa et Miniaturemaleri i Gouache med Fremstilling i Forgrunden til Højre af Throndhjem med dansk Orlogsfartøj foran og danske og fremmede Skibe paa Fjorden og af Munkholm med Flag paa Taarnet, ses foran Muren, omgivet af to Soldater, en knælende Skikkelse med bønfoldende oprakte Arme. Foroven til Venstre en Ovaludsparing, kronet, omgivet af Palmegrene, holdt af tre svævende Engle med Skriftbaand: Grosser Gott Erhalte Doch Unser gnädigster Köning noch. Das er Erleben mag Viellen 11te Octobertag. — Wier bitten Gnade vor dise aus Ihro Maiestet vorbitte Hilft dise aus. — Grosser König las Genade Vors Recht mir wider Fahren dero allerunterthänigst: Knecht A. E. WILLARST. — I Ovalen staar i hel Figur til Højre Kong Frederik IV, Profil til Venstre. Rød guldbroderet Dragt, det blaa Baand og Stjernen; bag ham Træ og et kronet Arrangement med hans kronede Navnetræk. Overfor ham Dronning Anna Sophie. Profil til Højre. Pudret Frisure med Aigrette, de to Krøller, Lokker. Ædelstensbaand om Halsen. Udringet rød, ædelstensbroderet Dragt, nedskaaret, saa et sort Indlæg ses foran i Brystet; Albuarmer med Knipling, Nederdelen synes tilbageslaaet, saa den juvelbroderede Underkjole ses. Bag hende Fredensborg Slot. Gave til Frederiksborg Museet fra Professor, Dr. med. E. SCHMIEGELow, som ved Aarhundredskiftet havde fundet det hos en Marskandiser i Skindergade. — Dronningen har en ikke kort, let buet Næse, lille Mund, markeret Hage og lige Profil (Fig. 66).
25. *Fiskerbilledet*. Miniature paa Rosenborg. Fredensborg Slot ses omgivet af Træer i Baggrunden til Højre. Foran Slottet Stakit, Allé, Statuer og en hvid Kronhjort. Alléen fører ned til en Baadebro med Rækværk og med en Pavillon. Foran den staar en rødklædt Hofkavallér og en graaklædt Dame. Nogle Trin fører ned til Anlægspladsen, paa et af dem staar en Lakaj, der holder en Parasol over Dronning Anna Sophie, som afbildes en face mod Venstre, staaende. Pudret Frisure med de to Krøller, Aigrette, Lokker. Nedringet rødlig Kjole med mørkere Brystindlæg. Hun holder en Medestang med en lang Snøre, de to ovenfornævnte Personer holder i Snøren, som en i Vandet værende Person i rød Dragt med Sølv paa Opslaget (Lakajuniform?) har grebet Enden af. Bag ham en kærtret Baad med Anker, Aarene flyder. Paa Baaden staar A. E. WILLARST 1727. Overfor Dronningen staar Kongen, Profil til Højre.

Fig. 60. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 22. Rosenholm.

Rød Dragt med det blaa Baand, Dronningen peger paa Manden i Vandet og taler med Kongen om ham. Til venstre Søens skovklædte Bredder og et lille saluterende Lystfartøj med tre Splitflag. Erhvervet til Rosenborg ved Bytte 1886 med Dr. C. M. LIND i Assens, tilligemed et andet lille Bønskriftsbillede til Kong Frederik IV (fra M. C. THRANE). Billedet er gengivet i Danske malede Portrætter, Bind IV, S. 4. Motivet er aabenbart delvis overensstemmende med en Dug dateret 1726 (Rosenborg), hvor Kongeparret ses fiskende paa samme Sted og med omtrent samme Baggrund, dog er Willarst og den kængrede Baad der ikke, men i Stedet to Grønlændere i Kajak; det var i 1724, at Poek og Keperock, dør viste Kongen deres Kunst, og Willarst var da i Kongens Følge. Man maa derfor antage, at Willarst ogsaa har givet Tegning til Dugen. I Dronningens Bo fandtes efter Boregistreringen ogsaa en Anglestok og et rundt

Fig. 6r.

Ikonografi Nr. 34.

Federal med Anglesnore og Angler. (H. Berner Schilden Holsten, Side 72 i Hist. Aarbog for Randers Amt 1911.) I sin Dagbog for 1722 beretter Dronningen, at hun paa sin Fødselsdag 1722 som Gave fik en Parasol af Sølvmor. Det minder stærkt om den, som Lakajen holder. Disse to Situationsbilleder hører sammen og maa sikkert opfattes som Bønskrifter fra A. Edwardus de Willarst, der vel paa Grund af sine Færdigheder som Miniaturemaler havde faaet Stilling som »Livkarl« hos Kongen, boende »bag Slottet« paa Slottets Grund, aabenbart i gode Forhold. En tysk Juvelerer havde ved Juletid 1724 paa Fredensborg forevist Kongeparret forskellige Juveler, og Willarst havde da sammen med en Major Køhler forsøgt at komme i nærmere Forbindelse med ham og ofte inviteret ham. Juleaften gik Juvelereren til ham, blev drukket fuld og korporligt stærkt maltrakteret af de to sammensvorne og

kom først fri efter at have underskrevet en Vexel paa et stort Beløb. Da han klagede derover, slog Willarst paa sine høje Forbindelser, men Juvelereren gik direkte til Kongen, som beordrede Sagen nøje undersøgt af Overhofmarskallen. Majoren skød sig, Willarst søgte Udflugter som den af Majoren forførte, men 1726 faldt der Dom. Willarst skulde betale Bøde og Erstatning, Honorar til Generalfiskalen, hensættes i Fængsel i fire Aar, og som den, der havde øvet Vold i Kongens Gaard have sin Haand naglet til Kagen, saa han kun kunde komme fri ved at rive den løs. For den sidste Del af Straffen fritoges han; men blev øjensynlig anbragt paa Munkholm. Under Sagen oplystes det, som en betegnende Omstændighed, at han i 6 Aar ikke havde været til Alters. — Willarst synes at have været særlig yndet af Dronningen, der brugte ham som Portrætmaler. I sin Dagbog skriver hun 27. Jan. 1722 en Notering, som maa forklares som en Befaling til sin Kasserer Hoffmann om at give en Nytaarsgave til »Wilars«, der har malet Portrætter saavel af Kongen som af hende selv (Fig. 85).

- 26a. Dronningen er fremstillet siddende i en høj Stol med lige Ryg og betrukket med Gyldenlæder. Knæstykke. Kroppen til Højre, Ansigtet til Venstre. Lænene og Lænestolperne er af ornamenteret Sølv. Frisuren er pudret, meget lav, med lavt Ædelstenssmykke og med en Antydning af Diadem. Øresmykke. Udringet helt Kjoleliv med diminutiv Kniplingskant fra Linnedet i Udskæringen, Brysterne markerede, Kjolen har ingen Opskæring fortil, men Korsagen er besat med en aftagende Række af 8 parallelle Diamantbaand. Korte Ærmer med Linned og vifteformet Knipling ved Albuen. Nederdelen slaaet til Side, Sølv mors Underkjole. Hermelinskappe med Kroner over venstre Arm og under højre Albue. Højre Arm paa Armlænet, venstre, som holder et Miniaturebillede af Kongen, peger paa Kronen, som ligger paa et Bord med Tæppe paa en Pude. Draperi til Højre, Billedet er utvivlsomt malet af J. S. WAHL. — Ansigtet er fyldigere og mindre »ferskenagtigt« i Farve end de foregaaende. Munden er vel tillukket, men ikke indfalden. — Maleri paa Holsteinborg med det Reventlowske Segl paa Bagsiden. Ansigtet synes at være i Overensstemmelse med Nr. 9b, spidsere i Ovalen og med lidt indfalden Mund. Portrættet staar Nr. 8a meget nær (Fig. 63).

Naar Dronningens Regnskabsbog under 27. Juli 1730 noterer en Udgift til J. S. Wahl paa 320 Rdl. for 4 Knæstykker af Dronningen, er det utvivlsomt Billeder af denne Type, det gælder.

- 26b. Et lignende Billede paa Gaunø (Nr. 264). I Modsætning til Nr. 26a viser det et fyldigere Ansigt (Fig. 64).
- 26c. Lignende Billede paa Ravnholt (gengivet i H. Berner Schilden Holsten: Claus-holm S. 17).
- 26d. Lignende Billede paa Holckenhavn (omtalt i Danske malede Portrætter, Bind VIII, S. 209).
- 26e. Lignende Billede paa Altenhof, nærmest som 26a.

Fig. 62. Anna Sophie.

Ikongrafi Nr. 23 a. Frederiksborg.

- 26f. I mindre Format paa Gl. Estrup. Gennemført Kopi efter 26b, men Ansigtet er fyldigere og grovere, rødligere. Det er signeret J. BØHLING og har tilhørt Dronningen selv. Det er maaske malet efter Frederik IV's Død. Johannes Bøhling (død 1737) arbejdede ogsaa for Hoffet som Miniaturemaler og især Malerirestaurator. Dette er det eneste Oliemaleri fra hans Haand, der kendes.
- 27a. Et malet Brystbillede, tidligere hos Greve F. REVENTLOW i København. Det stemmer i Ansigtstype overens med Nr. 8a, men er utvivlsomt fra et senere Tidspunkt i hendes Liv. Frisuren er uden de to Krøller og har foruden Aigretten Antydning af et Diadem. Lokkerne paa begge Skuldre er indflettede med Perler. Kjolen er udringet med Hermelinskantning og Smykke med Perle i Midten, smaa Tunger med Perler ved Skuldrene, Livet er nedskaaret med Hermelinskantning og smaa Diamant- og Perlespænder. Korte Ærmer, pelsforede og

Fig. 63. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 26 a. Malet af J. S. Wahl(?). Holsteinborg.

med Smykker, Hermelinskaabe, formentlig med Krone. Aabenbart en Kopi, maaske fra Enketiden (Fig. 65).

27b. Et meget lignende Billede findes paa Altenhof.

28. Maleri, tidligere hos afdøde Baronesse MARGRETHE HOLCK; nuværende Ejer ukendt. — Midjebillede, Kroppen nærmest en face, Ansigtet mod Venstre. Pudret Frisure, halvhøjt opredt over Issen, de to Krøller i Panden er store, ingen Lokker. Udringet Sølvorskjole med Knipling i Udkæringen. Rød Hermelinskaabe med Guld kroner over Skuldrene, sammenholdt med et rigt Smykke med tre store Hængeperler. (Gengivet hos H. Berner Schilden Holsten: Clausholm S. 16). — Ansigtet er spidsere, Munden bredere, Næsen længere og mere lige end paa de øvrige Billeder af Dronning Anna Sophie. Heller ikke den lette Skelen udad paa venstre Øje, som ses paa mange af Portrætterne,

Fig. 64. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 26 b. Malet af J. S. Wahl (?). Gaunø.

genfindes. Billedet har ikke kunnet undersøges nærmere. Det er maaske tvivlsomt, om den kronede Hermelinskappe overhovedet er dansk.

29. Et lille Maleri paa Rosenborg viser Dronningen i hel Figur ledet af Christus og støttet af en sortklædt Hofdame (Dorte Sophie von Holstein?) paa en Flaade i et oprørt Hav, hvor Uvæsner, som sender Pile mod hende, ses og i en mørk Sky et andet Hoved, som blæser til Storm. Dronningen staar i hel Figur mod Højre. Sort Slør over den lave pudrede Frisure, uden Krøller. Sort udringet Kjole med højt Lin i Udskæringen, sort hermelinsforet Kaabe. Hun rækker den hvidklædte glorieomstraalede Christus sin højre Haand, med venstre holder hun paa den ene røde Arm af et Kors, som ligger paa hendes Skuldre. Hofdamen, som ogsaa er i sort, med sort Baret og pudret, ved Ørene let udstaaende Frisure, og som har hvidt Lin over Skuldrene langs Kjølens spidse Udskæring,

holder bag hende paa Korsets lange Gren. Over det en Engel med et nu ulæseligt Skriftbaand. Øverst i Himlen til Højre en solomstraalet Bog med ulæselige Ord. Over hende en lignende Udsparing, hvori to Tronstole, omsvævede af 5 Engle, paa den ene sidder Kong Frederik IV med Krone og i sit hvide Dødslin, en Bog i Haanden, paa den anden tomme Stol, som bærer hendes Navnetræk, er hæftet en Papirrulle med nu udslettet Indskrift.

Paa Flaaden er de gamle fintmalede Indskrifter ikke helt udviskede ved Restaureringen. Man synes at kunne læse, under Hofdamen:

Wie gerne wollt ich helfen dir
Stünde es nur bey mir.

Under Dronningen kan formentlig læses:

Ich will bleibe Her! bey Dir
denn Du hältst mich bey meinen
rechten Hand und leitest mich
nach Deinem raht.

Under Christus staar:

Folg Du nur mir
nicht Soll schaden dir.

Bagpaa Lærredet er malet: No. 184. ANNA SOPHIA Verwittvete Königin zu Dännemarck und Norwegen — König Friderich des Vierten zweyte Gemahlin. Portrættet er omtalt i Dronningens Dødsbo (H. Berner Schilden Holsten: Aarbøger fra Randers Amt 1911 S. 93): Christus ledende en Dame som bærer Korset, betegnet udi Emblemate (Fig. 69 og 87).

30. *Hollandsk Kobberstik* (PET. SCHENCK exc.). I et pragtfuldt udsmykket Værelse staar paa et et Trin ophøjet og med Tæppe dækket Podie under en Baldakin en pragtfuld Seng med stor akantusslynget Prydelse paa Fodstykket, bærende en Krone. Ved Hovedenden ses rigt slyngede Ornamentter med en Vaabenplade med Krone over. Ved Sengens Side en Lænestol med Krone. Mod Væggen en Taburet. I Sengen ligger Dronningen med et lidet, svøbt Barn i sine Arme. Kongen staar lænet til Sengens Hovedgærde. Tre Damer ved Fodenden og tre Herrer paa Gulvet. De bærer ikke danske Dragter. — Det er fuldt ud et Fantasibillede. — Paa Hollandsk og Latin staar, at Dronningen af Danmark den 23. Okt. 1723 mellem 8 og 9 har født en Datter, som har faaet Navnet Christiana Amalia.

Prinsesse Christiane Amalie fødtes 23. Oct. 1723 paa Københavns Slot, men døde allerede 7. jan. 1724.

31. *Hollandsk Kobberstik* (PET. SCHENCK exc.) Til venstre i Billedet paa en Forhøjning under en Baldakin en pragtfuld Himmelseng. Himmel med udskaarne Putti, Fodstykke med Krone og Muslingeskaller, baaret af nøgne Putti. Hovedgærde formentlig med et Tapet, hvorpaa en Krone. I Sengen ligger Dronningen, foran hende et Bord med en Dug, der naar Jorden, derpaa forskellige Flasker og Glas. Ved Fodenden to Damer. Ved Hovedgærdet i en pragtfuld udskaaret Lænestol

Fig. 65. Anna Sophie.

Ikonografi Nr. 27.

med Krone sidder en Dame. I Værelsets Baggrund Tapet med Jagtscener og en udskaaret Stol. Til Højre Kamin med Baal, som en Lakaj passer. I en højrygget Stol sidder en Kvinde med det nyfødte Barn paa Skødet. Ved hende to eller tre Kvinder. — Underskrift paa Hollandsk og Latin: Den danske Dronnings Barselfærd med en Prins, den 1. Juni 1726.

32. Hollandsk Stik: »La Reine de Danemark«, udgivet hos Cornelis Danckert op de Nieuwen dyck i Amsterdam, henføres dels til Dronning Louise, dels til Dronning Anna Sophie. Helfigur, iklædt Hermelinskaabe og pegende paa en Krone. Nedringet Kjole med Tværbesætning af Snore. Ansigtet med flere Skønhedspletter; to smaa sorte Krøller i Panden. Da Frisuren er mørk, meget højtopsat, kan det ihvert Fald ikke være Dronning Anna Sophie, og det synes heller ikke at have Lighed med Dronning Louise. Det maa anses for at være et

Modebillede, som af salgsmæssige Hensyn er forsynet med den danske Dronnings Navn (Schlegel Nr. 483).

33. Kobberstik. Brystbillede i en oval Ramme, omhængt med Draperi: Kroppen en face, Hovedet til Venstre. Pudret tilbagestrøget Frisure med lille Diadem. Lokker. Nedringet Kjole af figureret Stof med Knipling i Udskæringen. Stærkt markerede Bryster. Hermelinskatte over begge Skuldre, fastholdt ved et Juvelbaand. Underskrift: Anna Sophia Daniæ Norwegiæ, Vandalorum ac Gothorum Regina Ducissa Schleswigæ, Stormariæ et Ditmarsæ, Illustri Comitissæ de Reventlau Filia etc. etc. Nata 1693 d. 16. Apr. despons, 4. Apr. 1721. — Cum Priv. Sac. Cæs. Maj. Joh. Christ. Leopold excudit Aug. Vind. — 16. — Stikket har en vis omend ringe Lighed med nogle af de tidligste Portrætter af Anna Sophie og med Stikket Nr. 34; men det er aabenbart et Slags »Reportageportræt«, skruppelløst udført af Leopold med mange opdigtede Til sætninger (omtalt Strunk: Kongelig Nr. 630).
34. Et Stik udsendt af Albrecht Schmidt i Augsburg, som bærer Underskriften: Anna Sophia Daniæ et Norwegiæ Regina, maa ligeledes anses for en Spekulationsudsendelse. Hun er i hel Figur, Ansigtet mod Højre pegende paa Kronen. I Baggrunden Søjle, Draperi og Udsigt til et Palads af herhjemme ukendt Type. Der er kun lidt i den afbildedes Træk, som minder om Anna Sophie, højst en fjern Afart af Denners Portræt. Billedet har de to Krøller, mellem dem en Ædelstensstjerne, firkantet nedringet Kjole, stærkt markerede Bryster; Stikket maa opfattes som en fantasifuld Overbrodering af Portrættet Nr. 33 (Fig. 61).
35. Miniature paa Brahetrolleborg. Firkantet. Brystbillede til Venstre. Tilbagestrøget Frisure med Aigrette, Perle i Øret, Lokker. Nedringet lys Dragt. — Miniaturen er et Led i en stor Serie af Danske Konger og Dronninger, udført i Tiden omkring Hundredaarsfesten for Regeringsforandringen og meget ringe Arbejde.
36. Relief i Pibeler. Rundt. Brystbillede, Profil til Venstre. Højt opsat Frisure, opstrøget buklet Haar, de to Krøller. Lokker paa Skulder og Ryg, Knude med Perler i Nakken, Øret dækket af Frisuren. Treradet Perlehalsbaand. Nedringet Kjole, derover Kappe, sammenholdt i Brystet. Let indfaldende Overlæbe, lille, lige Næse med svungne Næsefløje. Det er antagelig en Overarbejdning af Schultz' Medaille (Nr. 12); men det er et Led af en Serie af Danske Konger og Dronninger, udført ca. 1760 i Anledning af 100-Aarsdagen for Enevældens Indførelse, af D. M. GIANELLI, og Relieffet har sin faste Plads i en fælles Indramning af alle Reliefferne. Et godt Eksempplar paa Nationalmuseet (1049—1942), et forvasket paa Frederiksborg (Fig. 67).
37. En Miniature fra en Bracelet paa Rosenborg (Nr. 10—159) har gaaet under Anna Sophies Navn, omend med Spørgsmaalstegn. Det forestiller en ældre Dame med et meget spidsovalt Ansigt og en lang, lige Opstoppennæse og med de to stærkt udformede Krøller i Panden i Tilslutning til en opadredt, lav pudret Frisure. Hvidligt Slør. Graalig, spidstudskaaret Kjole, Hermelinskaabe paa venstre Skulder. Det opbevaredes før 1784 i Regalieskabet. — Man vilde ikke

Fig. 66. Munkholm-Billedet.

Ikongrafi Nr. 24. Malet af A. E. de Willarst. Frederiksborg.

af noget i Fremstillingen antage, at det skulde forestille Anna Sophie Reventlow, i hvert fald er det fjernt fra den Dannerske Type. Naar Navngivningen er sket, vides ikke, men det synes at være sent. Det maa anses for meget tvivlsomt, om det forestiller hende. (Danske malede Portrætter, Bd. IV. S. 64).

38. Miniature paa Rosenborg (Nr. 10—161), ubenævnte i Katalogerne, men baade kaldet Dronning Louise (Danske malede Portrætter, IV, S. 63) og Dronning Anna Sophie. Først købt 1899. Brystbillede til Højre. Kroppen til Venstre. Mørke Øjne. Pudret, opstrøget Haar; lav, let delt Frisure med de to Krøller og mørke Lokker paa Skuldrene. Udringet, violet, sølvbroderet Kjole med Linned i Udskæringen. Rød Kappe paa højre Skulder, Ansigtet er langagtigt, Næsen lang; kortere, opadkruset Overlæbe, relativt bred Mund, kort markeret Hage. Billedets Lighed med Dronning Louise er minimal og maa afvises; heller ikke med Dronning Anna Sophie synes det at have nogen Lighed af Betydning.
39. Oval Miniature, i 1908 i Familiens Besiddelse i København. Brystbillede til Venstre. Lav pudret Frisure med Aigrette, Diadem, Øresmykke, Lok med Perlebaand. Nedringet gul Kjole med Diamantsmykke foran. Hermelinskappe paa venstre Skulder. Beskrevet i Danske malede Portrætter, Bd. VIII, S. 194; men findes nu ikke paa Brahetrolleborg.
40. I Laaget paa en Guldlugtedaase var indfattet et kronet, ganske lille hjerteformet Miniaturebillede af Kongen og Anna Sophie. Brystbilleder. Hun har pudret

Fig. 67. Anna Sophie.

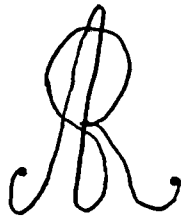
Ikongrafi Nr. 36. D. M. Gianelli. Nationalmuseet.

Frisure. Beskrevet: Danske malede Portrætter, Bd. VIII, S. 194; findes nu ikke paa Brahetrolleborg.

41. Brystbillede, købt af Købmand P. Simonsen i Kristiania ved en Auktion paa Jægerspris og siden solgt paa hans Auktion i Kbh. 1896 (Kat. Nr. 750) med Betegnelsen: Malet af A. Thornborg i Mandal. I original Rococo Bronceramme. (Meddelelse fra Riksantikvar Dr. A. Nygård-Nilssen). Mon her ikke er en Sammenblanding af to Billeder, en Miniature af Thornborg (Nr. 750) og et Brystbillede i fuld Størrelse (Malede norske Portrætter, S. 7), der da tilhørte P. Simonsen (Auktionens Nr. 944)?
42. Miniature i norsk Eje, malet af A. Thornborg (omtalt i Malede Portrætter i Norge, S. 7).
43. Brystbillede i lille Størrelse, findes formentlig endnu paa Gimle ved Christianssand. (Omtalt sst.).

Gennem Tiderne har Folk sendt Frederiksborgmuseet Meddelelse om Portrætter, og blandt dem er der følgende af Anna Sophie:

44. Maleri tidligere hos Fru Hvass, Rolighed, Randers. Maskeradedragt med rød Hermelinstrøje og med mørkeblaat Fløjl bag Hovedet. Stammede fra Bidstrup.
45. Hos afd. Overretssagfører Hennings. Portræt i Pastel. »Haar med Slør og blaat Baand«. Beskrivelsen synes at gøre det umuligt, at det kan være et Billede af hende.
46. Maleri i Brystbillede hos afdøde Godsejer Jørgensen paa Tidselholt.

MALERIER OG PRETIOSA

Af Torben Holck Colding.

Her kom han til — her for han hen —
og kun hans Aftryk blev igen,
i flygtigt Stof — løst sammentvunden
og dog — dens Traad var bedre spunden.
Her er hans Kisteklæder.
Selv er han ingen Steder.

Sven Clausen.

ANNA SOPHIE og CAROLINE MATHILDE er Danmarks to kendteste Dronningeskikkelser i nyere Tid; om deres romantiske Skæbne har Eftertiden spundet Sagn og Fabler, og adskillige Genstande, med hvilke de aldrig har haft eller har kunnet have nogen Berøring, har man knyttet til deres Person.

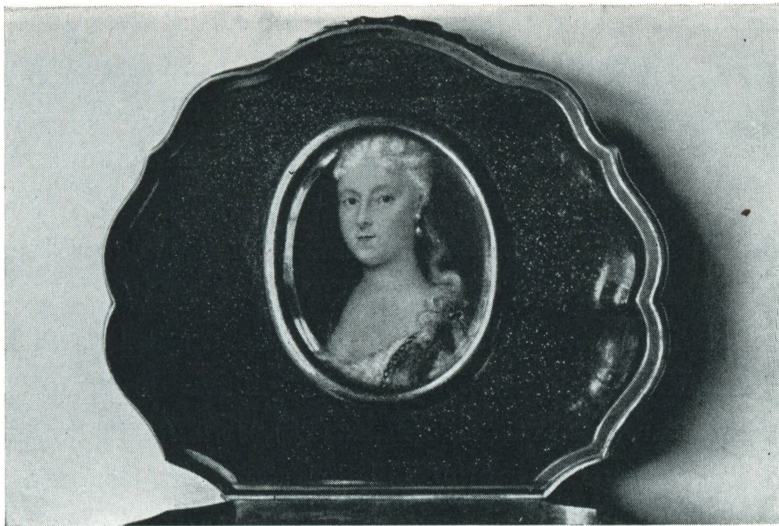
Naar man prøver at genskabe Milieuet omkring en Person, er eventuelt bevarede Regnskaber ofte en værdifuld Kilde. Dronningens Regnskabsbøger er desværre kun bevaret for Aaret 1730; de indeholder faa Poster, som det er værd at hæfte sig ved, og Bilagene er gaaet tabt. De fleste Poster er Udbetalinger til hendes Tjenestefolk og almindelige daglige Udgifter i Hofholdningen, Indkøb af Kandissukker, Betaling af Aviser fra Hamborg (1), Frø til Kanariefluglene paa Københavns Slot og paa Fredensborg (2), Bogbinderarbejde fra Bogbinderen LARS GRAA (3), Handsker fra Handskemageren RASMUS NIELSEN i Aarhus (4) o. s. v. — Et Par Gange har Dronningen skaffet sig Varer fra Udlandet, i April betaler hun saaledes Gehejmeraadinde SEHESTED i Paris for 24 Par Sko, 6 Baand, 16 Dusin Knapper og 6 Vifter, som Gehejmeraadinden har tilsendt hende (5), og

netop i de Dage, da Kongen ligger for Døden paa Odense Slot, ankommer fra England et Repeter- og Vækkeur af Guld (eller forgyldt) (6).

Faa af Posterne har nogen kunsthistorisk Interesse: Den 8. April betales Maleren FREDERIK LA CROIX for et Portræt af Dronningen »en habit de chasse welches der freulein Gyldenchrone destinirt 20 Rdl.« (7) og ti Dage senere Lakerer TØNDER »für einen lacquirten Rahmen zu dem Jagt-Stück so Mme Scheel bekommen hat 8 Rdl.« Det drejer sig aabenbart om samme Billede, der blev givet til Dronningens Hoffrøken REGITZE SOPHIE GYLDENKRONE, der paa dette Tidspunkt fratraadte sin Tjeneste for at blive gift med HOLGER SKEEL. Selve Billedet er maaske identisk med — eller sikkert i hvert Fald overensstemmende med — Portrættet af Dronningen i Jagtdragt paa Brahetrolleborg (Fig. 86).

I April 1730 betalte Dronningen Fragt fra Hamborg for en Kasse med fire Malerier, malet af J. S. WAHL, det er antagelig de samme fire Malerier, Trekvartfigursportrætter, forestillende Dronningen selv, som hun betaler i Juli samme Aar med 320 Rdl. — JOHAN HERMAN CONING — eller, som han ofte af Samtiden er kaldt, KÖNIG — restaurerede ofte Malerier paa Slottene. Han nævnes et Par Gange i Dronningens Regnskaber fra 1730, bl. a. faar han Betaling for at reparere og øge nogle Malerier af de oldenborgske Konger (8). Ogsaa enkelte Smykker nævnes i Regnskaberne, f. Ex. Dronningens kronede Monogram i Diamanter, som blev foræret til Frøken Gyldenkrone ved hendes Afgang fra Hoffet (9). I November — efter Frederik IV's Død — forærede Dronningen Gehejmerraadinde BLOME et Guld Toiletskrin til 455 Rdl. Maaske er ogsaa et Par Tabatièrer, som nævnes i Regnskabet, brugt som Gave, den ene, en Gulddaase, udførtes af Guldsmed LE NOIR, den anden blev leveret af RASCH fra Fredensborg (10). Denne sidste Post er ikke uinteressant, maaske er den omtalte Rasch Miniaturemaleren JENS RASCH, der antagelig boede i Fredensborg paa det Tidspunkt (11). Han var den danske Miniaturemaler, som Samtiden knyttede størst Forhaabninger til; 1733 rejste han til Paris, men døde i 1745 inden han var naaet tilbage til Danmark. Ingen Arbejder af ham er bekendt. I det foregaaende er nævnt en Guldfussdaase med Dronningens Miniatureportræt paa Laaget (Fig. 68), Daasen maa dateres til omkring 1730 og kan altsaa være identisk med den i Dronningens Regnskab nævnte, men intet

Fig. 68. Anna Sophie.

Miniature i Flusdaase. Ikonografi Nr. 5 g. Tilhører Grosserer Carl-Eilert Wivel.

sikkert Arbejde af Rasch er bekendt, og en eventuel Hypotese om, at Miniaturen i Guldflydasken er malet af ham, er derfor umulig at underbygge.

Medens Dronning Anna Sophies Regnskaber er lidet tjenlige til at give et Billede af hendes daglige Liv og af hendes Ejendele, fordi de kun er bevaret fra de sidste Maaneder før Frederik IV's Død, er et Inventar, som blev optaget ved Dronningens Død paa Clausholm i 1743, derimod en uvurderlig Kilde. Malerierne blev registreret af den jyske Maler MOGENS CHRISTIAN THRANE, Sølvtojet af Randerssølvmeden PETER NORMAN. Det er Lensbaron BERNER SCHILDEN HOLSTENS Fortjeneste at have henledt Opmærksomheden paa dette Dokument, der findes i Brahetrolleborgs Arkiv, og som den første at have anvendt det til Belysning af Dronningens Personlighed i sit Skrift: Dronning Anna Sophie paa Clausholm.

Der er næppe Tvivl om, at Størstedelen af de Genstande, som dette Inventar nævner, er Gaver fra Kongen eller Ting, som Dronningen har købt sig under sit Ægteskab. Men nogle Ejendele har Dronningen dog overtaget fra sit eget Hjem. Der er endnu bevaret en lille Bog i et smukt blomstret broget Papirbind med Udskriften »Betreffendt Ihre May: zugefallenes Loss von der Herlassenschaft der Hochseel. Frau Mutter«, dateret d. 3. Juni 1722 (12). Denne Arvepart omfatter Juveler, Møbler, Malerier, Bøger,

Sølvtøj, Linned m. m. ialt vurderet til et Beløb af lidt over 4000 Rdl., en beskeden Sum i Forhold til de godt 6.500 Rdl., som alene Dronningens Sølvtøj paa Clausholm var vurderet til (13). Men Fortegnelsen, til hvilken der vil blive refereret et Par Gange i det følgende, er ikke fuldstændig.

Da Storkanslerinden, Anna Sophies Moder, i 1718 solgte Clausholm til Frederik IV, forbeholdt hun sig en Række Portrætter af den danske Kongefamilie, som hidtil havde prydet den saakaldte Kongesal paa Clausholm, den nuværende Riddersal (14). Det er sandsynligvis de samme Malerier, »12 store Skilderier, det kongelige Hus« (15), som Anna Sophie arvede efter sin Moder, og atter de samme Billeder, som J. H. Coning i 1730 paa Dronningens Regning havde øgt, maaske for at de skulde passe ind i nogle andre Vægfelter. Disse Billeder, der har udgjort Kærnen i Dronning Anna Sophies Portrætsamling, nævnes ikke i den lige omtalte Fortegnelse over Arveparten fra Storkanslerinden, hvilket kan skyldes, at de muligvis har hørt til de Genstande fra Frydenlund, som Dronningen arvede efter sine Forældre (16), men som ikke er indbefattet i Fortegnelsen. Clausholm-Inventaret af 1743 nævner en Række oldenborgske Portrætter, som tilsammen kan have udgjort Størsteparten af Serien, de fire første omtales udtrykkeligt som Helfigursportrætter: CHRISTIAN IV (efter KARL VAN MANDER), hans Dronning ANNA CATHRINE, FREDERIK III og Dronning SOPHIE AMALIE (de to sidste efter ABRAHAM WUCHTERS); desuden fire Portrætter af FREDERIK III's Børn: ANNA SOPHIE, WILHELMINE ERNESTINE (begge efter D'AGAR), FREDERIKKE AMALIE og ULRIKA ELEONORA (efter EHRENSTRAHL). De fire resterende Billeder har antagelig forestillet CHRISTIAN V, Dronning CHARLOTTE AMALIE, FREDERIK IV og Dronning LOUISE. Af disse synes Christian V's ihvertfald ikke omtalt i Inventaret. Frederik IV's kan være et af de mange Portrætter af denne Konge, som Inventaret opregner, og som nedenfor skal omtales. Dronning Charlotte Amalies og Dronning Louises Portrætter kan have været følgende to: »Dronning Charlotte Amalie af d'Agar, repareret 10 Rdl.« og »Dronning Lovisa, gammelt repareret af Cupher [c: Benoît le Coffre] 8 Rdl.«

Disse to sidstnævnte Billeder har man tidligere identificeret med to mindre ovale Portrætter, der nu findes paa Brahetrolleborg (17). Af dem synes

Fig. 69. Himmelfartsbilledet.

Har tilhørt Anna Sophie. Ikonografi Nr. 29. Rosenborg.

Dronning Louises Portræt at være et Værkstedsarbejde af D'AGAR, medens Charlotte Amalies er af noget bedre Kvalitet og vistnok skyldes JACOB CONING. Ingen af Billederne har paa Bagsiden nogen Indskrift udover den portrætteredes Navn, skrevet med ældre Skrift paa et paaklæbet Stykke

Papir. Begge Billeder er i Rammer fra det 18. Aarhundredes senere Del, deres Form og Størrelse kunde tyde paa, at de har været anbragt som Dør- eller Kaminstykker. Dersom Formodningen om, at de har tilhørt Dronning Anna Sophie, er grundet paa en rigtig Tradition, er de snarere identiske med to andre Portrætter, som Clausholm-Inventaret omtaler: »Dronning Lovisæ Portræt med Billedhuggerarbejde om til at sætte over en Kamin 3 Rdl.« og »Dronning Charlotte Amalie ligeledes med Billedhuggerarbejde til at sætte over en Kamin 3 Rdl.«

Blandt de andre Portrætter (18) af ældre oldenborgske Konger, som Inventaret nævner, er »Kong CHRISTIAN V i fuld Corpus i romansk Habit in Copie, noget brækket«. Dette Billede har man identificeret med det store Billede paa Brahetrolleborg, forestillende Christian V's Apoteose (19). Billedet maa henføres til HENRIK KROCK eller hans Værksted, og sandsynligvis er det malet efter Christian V's Død. Kompositionen — især den svævende Kvindefigur, Fama, der bekranser Kongen med Laurbær—Billedets ret grove Udførelse og dets enorme Størrelse (over 3 × 3½ Meter) lader formode, at det oprindeligt er malet som et Loftsmaleri, Krock var som bekendt særlig yndet som Plafondmaler. Dets nuværende Ophængning i Riddersalen paa Brahetrolleborg har ikke muliggjort en Undersøgelse af Bagsiden, hvorpaa Kongens Navn, Fødsels- og Dødsaar skal være skrevet, og det er saaledes ikke konstateret, om det bærer Dronningens Ejermærke.

Det højst vurderede af samtlige Dronningens Malerier var et Helfigursportræt af FREDERIK IV i udskaaret Ramme til 60 Rdl. Det fandtes i Audiensgemakket paa Clausholm. Et andet Helfigursportræt gengav Kongen i »Kronings-Habit«, hvid Silke dragt med Hermelinskaabe, vurderet til 10 Rdl. og malet af LE COFFRE (»Cupher«). Sandsynligvis var det af samme Type som Coffres store Helfigursportræt paa Brahetrolleborg (20). — Clausholm-Inventaret nævner desuden fire Knæstykker af Kongen, et af dem var »Frederik IV som Kronprins gjort af Regaud 1693, 10 Rdl.«, et andet fandtes i Sølvkammeret og var vurderet til 6 Rdl., et tredje — i Guldkabinettet over Kaminen — gengav Kongen i Harnisk, med kronet brillantlakeret Ramme, og var vurderet til 20 Rdl. Det første af disse to Billeder tilhørte i forrige Aarhundrede Dronning CAROLINE AMALIE og hænger nu paa Frederiksborg (Fig. 6) (21). Det er udført paa Frederik IV's

første Rejse til Italien under hans Besøg ved det franske Hof af Ludvig XIV's Hofmaler HYACINTHE RIGAUD. Paa Billedets Bagside er Dronning Anna Sophies Ejermærke: et sammenslynget kronet AS og Kongens Navn, endvidere Kunstnersignaturen »Rigaud 1693«. Det er kun et lille Billede, hvad der vel forklarer dets lave Vurdering paa Skiftet, flere større Exemplarer af samme Portræt, udført af Rigaud er bekendt, et, der paa Dronning Anna Sophies Tid fandtes i Kunstkammeret, hænger nu paa Rosenborg, et andet, der dengang antagelig tilhørte Kongens Rejseledsager i Italien, FREDERIK WALTER, ejes af Statens Museum for Kunst. Alle Billeder er udført i Rigauds repræsentative Stil, mere brillante, mere imponerende end de tilsvarende danske Portrætter af Kongen, men næppe af en fuldt paalidelig Karakteristik. — Et af de to andre Knæfigursportrætter, som Dronningens Inventar nævner, er sandsynligvis identisk med et Portræt, der tidligere har tilhørt Baroniet Gaunø, men nu ejes af Frederiksborg (22). Hvem, der har malet det, vides ikke, utvivlsomt en eller anden dansk Kunstner. Det er en Kopi efter et af Rigauds Portrætter fra 1693, men Ansigtet er gjort magrere og ældre; paa Billedets Bagside er malet Dronningens Ejermærke og No. 135.

Clausholm-Inventaret nævner nogle Brystbilleder, forestillende Frederik IV (23) og nogle, der, selvom det ikke udtrykkelig nævnes, sandsynligvis ogsaa har været Kvartfigursportrætter: Et originalt Portræt i Oval til at sætte over en Kamin malet af BALTHASAR DENNER (10 Rdl.), en Kopi (derefter ? 1 Rdl.) og et Billede »som skal være gjort af Denner« (6 Rdl.). Denne Kunstner havde malet Kongen i Husum 1713 og 1717, dette Aar forfærdigede han Kongens Portræt i ikke mindre end 15 Exemplarer (24). Paa Rosenborg hænger et »Denner« signeret Portræt af Kongen i gul Køllet, andre Exemplarer af det samme findes bl. a. paa Frederiksborg og Brahesborg. Maaske har Dronningens været et lignende Portræt.

Med de ialt tolv Olieportrætter, som Inventaret nævner, synes Dronningen i sin Portrætsamling at have haft de vigtigere Portrætfremstillinger af Frederik IV repræsenteret. — Ogsaa af sig selv havde hun en Del Portrætter; de af dem, der er bevaret, er alle omtalt i Ikonografien. Det højst vurderede var et Portræt af Denner »siden repareret af König« til 20 Rdl. Dette Billede har man identificeret med det lille ovale Portræt, Fig. 48, der i nyere Tid

er sat paa nyt Lærred (25). Om Dronningens Ejermærke har staaet paa det gamle Lærred kan nu ikke afgøres; men det er usandsynligt, at det er dette Billede, som Inventaret sigter til, ikke alene fordi det baade i Kvalitet og Størrelse er saa uanseligt, at det vanskeligt kan have været saa højt vurderet — som det senere skal ses, var Vurderingssummerne i flere Tilfælde ret vilkaarlige — men det er næppe malet af DENNER. Derimod har et andet Anna Sophie-Portræt paa Brahetrolleborg tilhørt hende selv, det smukke Maleri af Denner Fig. 47, der mærkværdigvis ikke er forsynet med Dronningens Monogram, men derimod paa Bagsiden med hendes Segl som Hertuginde af Slesvig. Det er ikke sikkert, at Billedet har været i Dronningens Eje ved hendes Død, hun kan have skænket det bort forinden.

Clausholm-Inventaret nævner fremdeles et Portræt af Dronningen »udi fuld Corpus en habit de Chasse med grøn brillantlakeret Ramme 6 Rdl.«, hængende i Sølvkabinettet. Som omtalt i det foregaaende fik FREDERIK LA CROIX i 1730 Betaling af Dronningen for at udføre et saadant Billede, men dette blev foræret til Anna Sophies Hofdame. Det er muligt, at dette Maleri inden Dronningens Død er kommet til Clausholm, men det er ogsaa tænkeligt, at Kunstneren har udført det i to Exemplarer, af hvilke Dronningen selv har beholdt det ene. Om Billedet paa Brahetrolleborg (Fig. 86) har tilhørt Dronning Anna Sophie, kan nu ikke afgøres, da det er rentoileret, uden at et eventuelt Ejermærke er overført til det nye Lærred. Billedets nuværende Ramme er desværre ikke den grønne brillantlakerede, der antagelig var udført af Hoflakerer CARSTEN TØNDER, men er af nyere Dato.

Ogsaa det i Ikonografien omtalte Anna Sophie-Portræt af JOHANNES BÖHLING paa Gammel Estrup (S. 91 Nr. 26f) har været i Dronningens Eje, det bærer paa Bagsiden hendes sædvanlige Ejermærke, endvidere hendes Navn og Numrene 170 og 148. Desuden er der skrevet D.S.v.H., hvilket antagelig betyder, at det senere har tilhørt Dronningens højt elskede Hofdame DORTHE SOPHIE VON HOLSTEIN. Billedet kan ikke føres tilbage til noget af de øvrige Anna Sophie-Portrætter, som Inventaret omtaler (26).

Endelig skal to Malerier omtales, der omfatter Portrætter af Dronningen, og som derfor har været berørt foran. De er nævnt i Inventaret saaledes: »Christus ledende en Dame, som bærer Korset, betegnet udi et Emblemate 10 Rdl.« og »1 do. med Christus og samme Dame udi et

Fig. 70. Christian VI.

Har tilhørt Anna Sophie. Malet 1729 af J. S. Wahl. Holsteinborg.

Skib 10 Rdl. Disse Stykker kan vel ikke sælges, eftersom det tydeligen viser, at den anførte Dame skulde repræsentere Dronningen«. Det sidste af Billederne kendes ikke mere, det første (Fig. 69) findes paa Rosenborg, antagelig endnu i sin originale Ramme. Paa Lærredets Bagside er malet »No. 184 Anna Sophia Verwittwete Königin zu Dännemarck und Norwegen, König Friderich des Vierten zweyte Gemahlin«. Dette Billedes kunstneriske Værdi er ikke stor, og det er for en moderne Betragtning mærkværdigt at finde det vurderet til samme Sum som et signeret Portræt af Rigaud. Man maa dog herved erindre Tidens Sans for Kuriositeter.

Maleriet af Christus, der fører Dronning Anna Sophie til sin himmelske Trone, vilde være en Attraktion af Rang for ethvert af den Tids Kunstkamre. Billedet er indkøbt til Rosenborg 1887—88 fra Jylland (27).

Inventaret af 1743 omtaler intet Portræt af Dronning SOPHIE MAGDALENE. I Audiensgemakket paa Clausholm fandtes derimod »KONG CHRISTIAN VI's Portræt udi fuld Positur med forgyldt Billedhuggerramme«, vurderet næsthøjest af alle Billederne til 50 Rdl. Dette Portræt maa være identisk med et af Billederne i Salen paa Holsteinborg, et Knæstykke af Christian VI som Kronprins staaende i Rustning mod en graablaa Baggrund. Billedet er et karakteristisk Arbejde af J. S. WAHL og et af hans bedste. Paa Bagsiden af Lærredet er paamalet Dronning Anna Sophies Ejermærke, Christian VI's Navn (som Kronprins) og forneden »NB. Originalstück gemacht von Du Wahl 1729« (28) (Fig. 70).

Skønt alle Frederik IV's og Dronning Anna Sophies Børn døde ganske smaa, naaede flere af dem dog at blive portrætteret. Clausholm-Inventaret nævner »Prinsesse FRIDERICHA CONRADINES Portræt i udarbejdet forgyldt Ramme med Krone over 6 Rdl.«, »et af de kongelige Prinsers Portræt udi Knæstykke med en gammeldags forgyldt Ramme og forsølvet Ornament 1 Rdl.« og endelig »et Portræt af en af Prinserne, Knæstykke udi forgyldt Ramme 3 Rdl.« (29). Ingen af disse Billeders Beskrivelse passer paa det eneste Portræt, der er bekendt, forestillende Dronning Anna Sophies Børn, det store Helfigursportræt af Prins FREDERIK CHRISTIAN (1726—1727) siddende paa en blaa Pude, uden andet Tøj paa end en rød Turban med en hvid Fjer og sit Elefantordensbaand. Man forstaar meget vel, at Kunstneren veg tilbage for at iføre det eet-Aars Pus Feltherreuniform og Kommandostav og som et Kompromis valgte at lade ham optræde som højt dekoreret Amorin. Maleriet er forneden tilhøjre signeret »J. S. Wahl« og bærer paa Bagsiden Dronningens Ejermærke, No. 171, rettet til 179, Prinsens Navn og Indskriften »NB. von Du Wahl gemacht« (Fig. 71).

Af Anna Sophies egen fædrene Familie ejede hun kun faa Portrætter. Over begge Dørene i Guldkabinettet hang to ovale Portrætter af Storkansler REVENTLOW og Storkanslerinden, de var vurderet til 8 Rdl., maaske er det de to Portrætter, som omtales blandt Anna Sophies Arvepart fra hendes Moder. Et andet ovalt Portræt af Storkansler Reventlow »gjort af [NICOLAI]

Fig. 71. Prins Frederik Christian.

Har tilhørt Anna Sophie. Malet af J. S. Wahl. Holsteinborg.

WICHMANN 5 Rdl.« nævnes paa Skiftet; det er formentlig identisk med det kendte og udtryksfulde ovale Portræt af Storkansleren, der findes paa Frederiksborg (tidligere paa Reventlowernes Gaard Sandbjerg i Sønderjylland) (30). Billedet, der stadig tilskrives Wichmann, er sat paa nyt Lærred, hvortil Dronningens Ejermærke og den afbildedes Navn er overført (31) (Fig. 2).

Alle de Portrætter, der er omtalt i det foregaaende, er eller maa med ret stor Bestemthed formodes at have været Oliemalerier. Dronningens Portrætsamling suppleredes først og fremmest af en Del Miniaturer, af hvilke nogle, som skal omtales i det følgende, endnu er bevaret. Nogle Miniaturer, der sad i Armbaand, Ringe og Snusdaaser, vil blive omtalt nedenfor i Forbindelse med Dronningens Smykker og Pretiosa.

Paa Rosenborg findes en firkantet Kabinetsminiature, malet paa Pergament, der er spændt ud over en Kobberplade, forestillende Frederik IV i

Knæfigur iført Rustning. Billedet er komponeret efter Rigauds Skema, men Portrættet er dog ikke ligefrem Kopi efter Rigaud. Omkring det er malet en Ramme i brunt og Guld med Armaturer og med Stades og Stenbocks Overgivelse. Paa Kobberpladens Bagside er Dronning Anna Sophies Ejermærke, No. 38, Kongens Navn og Indskriften »gemacht von Hiller«. Denne Kunstner, Stadsbygmester J. A. HILLER, var Tegnslærer for Kronprins Christian (VI) omkring 1709—13 (32). Miniaturen benævnes saaledes i Dronning Anna Sophies Inventar: »Frederik IV's Portræt en miniature med Tønningens og Stades Overgivelse, gjort af Hiller 20 Rdl.«.

Tre andre Miniaturer paa Rosenborg forestiller Frederik IV og hans to Brødre, Prins Carl og Prins Wilhelm. Portrættet af Kongen er en Kopi af Rigauds Portræt fra 1693. Kompositionen i Miniaturen, forestillende Prins Carl, er en Kopi af et Portræt, som Rigaud i 1696 havde malet af Ulrik Christian Gyldenløve, Forlægget til Prins Wilhelms Portræt er ikke bekendt. Alle tre Billeder har tidligere været tilskrevet Hiller, men er sikkert udført af GEORG SALEMAN (32). Prins Carls Portræt er kunstnerisk langt det interessanteste, det er malet med stor Finhed og endnu bevaret i sin originale brillantlakerede Ramme, maaske udført af Christian van Bracht eller af Carsten Tønder (33). Paa Bagklædningen er malet Dronningens Ejermærke, Numrene 46 og 80 (det første udstreget) og Prinsens Navn. Billedet er købt til Rosenborg i 1859 for 10 Rdl. De to andre Billeder, der vel fra Begyndelsen har været Pendanter, er købt omtrent samtidig, men hos en anden Sælger for tilsammen 12 Rdl. De er i nyere Rammer, men Prins Wilhelms har bevaret sin originale Bagklædning med Dronningens Ejermærke, Numrene 47, 81 og 121 (de to første Tal udstreget) og Prinsens Navn. De tre Billeder nævnes i Dronningens Inventar saaledes: »Frederik IV en miniature med brillantlakeret Ramme 10 Rdl., Prins Carls Portræt en miniature 10 Rdl., Prins Wilhelms Portræt en miniature 10 Rdl.« Maaske har »Christian VI som Kronprins, en miniature 10 Rdl.«, der nævnes i Sammenhæng med de andre, hørt til samme Serie (34).

Endnu skal nogle Miniaturer fra Clausholm-Inventaret omtales: Frederik IV en miniature, et Helfigursportræt af »Willandt« og to Miniatureportrætter af Dronning Anna Sophie udført af »Willards« samt endelig »et Stykke med Willarst udi Fængsel med sølvforyldt Ramme og Krone (!)

Fig. 72. Frederik IV.

Har tilhørt Anna Sophie(?). Vokspoussering. Rosenborg.

6 Rdl.« I sin Dagbog for 1722, d. 27' Januar omtaler Dronningen, at Kongen og hun er blevet malet af Wilars (12). Det drejer sig sandsynligvis om ADAM EDWARD DE WILLARST, Søn af Maleren OTTO DE WILLARST (der var død d. 3' Januar 1722). Formentlig er det ogsaa Adam Edward de Willarst, der har malet de Miniaturer, der nævnes i Inventaret.

Paa Rosenborg findes et Miniatureportræt af Frederik IV, der er signeret: »A. E. de Willarst Fecit 1721«, og paa Frederiksborg en usigneret Genta-gelse deraf. Om denne Kunstner, der endog, som det fremgaar af et Brev fra Gehejmerraad Gabel til General Numsen 1740, synes engageret i en Spionaffære (35), henvises til det foregaaende Afsnit. — Den bekendte lille Gouache paa Rosenborg af Frederik IV og Dronning Anna Sophie paa Anglebroen ved Fredensborg (Fig. 85), hvor man ser Kunstneren liggende i Vandet, kærtret med en Baad, klamrende sig til en Fiskesnøre, som Dronningen har kastet ud, sigter aabenbart til hans Befrielse fra Fængslet og er maaske som Tak tilsendt Dronningen. Kunstværket, der tildels er en Kopi efter et nu tabt Forlæg, som har forestillet to Grønlændere Keperoek og Poek i Kajak paa Esrum Sø Sommeren 1724, er dateret 1727. Willarsts Gouache er ikke nævnt i Dronningens Inventar og bærer ingen ydre Tegn paa at have tilhørt hende personlig. — Paa Frederiksborg findes en anden lille diletantisk Gouache, der forestiller Trondhjem og Munkholm, hvor en Arrestant (Kunstneren selv) knæler, bevogtet af to Soldater (Fig. 66), maaske er det dette lille Maleri, som har faaet Dronningen til at gaa i Forbøn. Sandsynligvis er det det samme, som er nævnt i Clausholm-Inventaret.

Dronning Anna Sophies Portrætsamling var ikke udtømt med denne lange Række af Portrætmalerier; endnu havde hun diverse plastiske Billeder, især forestillende Frederik IV (36). Et af de interessanteste var et, desværre nu ukendt (37) Relief af den berømte og af Kongehuset saa højt skattede Elfenbensskærer MAGNUS BERG, udskaaret i Elfenben og forestillende Kongen til Hest, indrammet i en brillantlakeret Ramme. Desuden fandtes nogle Gibsportrætter og nogle Voxpoussinger, forestillende Frederik IV, blandt disse sidste eet, i en rødakeret, og eet i en sort Ramme (2 Rdl.). — Paa Rosenborg findes et ualmindelig smukt lille Voxrelief af Kongen (Fig. 72) — et af de smukkeste Arbejder i denne engang saa yndede Kunst, der er bevaret i Danmark — udført i naturlige Farver og indfattet i en samtidig sort Træramme. Intet Mærke paa Billedets Bagside antyder, at det har tilhørt Dronningen, men det er dog ikke utænkeligt: det er indkøbt til Rosenborg i forrige Aarhundredes Midte fra en jysk Privatsamling og flere af Dronningens endnu eksisterende Ejendele kan føres tilbage til jysk Eje.

Kort efter at Dronning Anna Sophie var død, skrev CHRISTIAN VI til Exekutorerne i Boet, Kammerherre TØNNES REEDTZ og Justitsraad JACOB KAALUND: »Den Vox Masque af Vores Høyst-Salig Hr. Fader haver I til os allerunderdanigst at indsende« (38). Paa Rosenborg, hvor man skulde vente at finde denne Maske, om den var bevaret, er den ubekendt, derimod findes blandt Gibsmaskerne af de kongelige én, der formentlig forestiller Frederik IV.

Væggene paa Clausholm var smykket med andet end Portrætter; Dronningen ejede en Del religiøse, mytologiske, historiske og andre Malerier, men ingen af dem har — at dømme efter Vurderingspriserne — været store Kunstværker, og ingen af dem er bekendt. De to kostbareste var vurderet til 30 Rdl. Stykket og forestillede »et hollandsk Galleri, kunstig malet«. Disse Billeder leder Tanken hen paa GILLIS VAN TILBORGH'S Maleri af Kunstnerens Atelier i Statens Museum for Kunst. Dette Billede, der fra det 18. Aarhundrede har været i kongeligt Eje og fra 1784 fandtes i Møbelkammeret, er sat paa nyt Lærred og bærer ialtfald nu ingen Spor af at have tilhørt Dronningen (39).

Endnu to nu ubekendte Elfenbensrelieffer af MAGNUS BERG er nævnt i Inventaret, forestillende Adam og Eva i Paradis.

Alting tyder paa, at langt de fleste af de her omhandlede Kunstværker, som Inventaret nævner, Portrætter og andre Billeder, Oliemalerier, Miniaturer og Skulpturer er kommet i Dronning Anna Sophies Eje gennem Frederik IV. Samlingen bærer ikke Præg af nogen personlig Smag eller Kunstforstand; intet tyder paa, at Malerierne i Dronningens Øjne har været andet end Dekorationsgenstande til at pryde de mange hvide Vægge i hendes Slot, Portrætterne tillige et dyrebart Minde om hendes nærmeste. Man tror gerne Charlotte Dorothea Biehls Ord om, at Dronningens Øjne ofte med Taarer har hængt ved Portrætterne af hendes Gemal, men man faar ikke Indtryk af, at hun i sin Samling kræsent har udvalgt de bedste Billeder, selv om hun ofte maa have haft Lejlighed dertil. For hende synes ethvert Billede af Kongen at have været lige godt, et Middel til at genkalde hans elskede Træk i Erindringen. —

Det følgende skal omhandle nogle af Dronningens Smykker, først og fremmest dem, der laa i to Skrin, hvoraf det ene blandt andet indeholdt

dem hun daglig benyttede. Størrelsen og Kostbarheden af Anna Sophies Smykkesamling giver Indtryk af, at hun har omfattet denne Del af sine Ejendele med stor Interesse. Smykkerne har for hende dels været haandgribelige Værdier, dels et Middel til, at hun selv i sin Forvisning kunde optræde i kongelig Glans.

Paa et af de kongelige Slotte — efter alt at dømme paa Rosenborg — stod den Dag, da Frederik IV døde, det ene af disse to Skrin, vistnok forsynet med Kongens og Dronning Anna Sophies Segl. Allerede den 1. November havde Dronningen meddelt den nye Konge, Christian VI, hvad det indeholdt. I Skrinet laa en udateret Erklæring, underskrevet af Frederik IV og Dronning Anna Sophie, hvori det bestemtes:

»Alt, hvad der findes i denne Kuffert, det være sig Guld eller Juveler, skal tilhøre mig og Dronningen, min hjertelskede Gemalinde Anna Sophia uden Nogens Modsigelse og tilfalde den Længstlevende. . . . Dette have Vi paa begge Sider af Kjerlighed den Ene for den Anden, velbetænkende aftalt og med Vores begges egenhændige Underskrift og Kammerseigl stadfæstet (40)«. I et andet, ligeledes udateret Dokument, der var underskrevet af Kongen alene, var Skrinets Indhold opregnet: For 40.000 Ducater møntet Guld (ca. 80.000 Rdl.), nogle faa, men kostbare Diamantsmykker, nemlig en Kæde, to Naale og et andet Smykke, ialt vurderet til 23.166 Rdl. og endelig syv nærmere specificerede løse Diamanter, vurderet til 27.800 Rdl., den kostbareste af disse var en stor Rosensten til 15.000 Rdl., en ganske overordentlig stor Sum for en Ædelsten efter Datidens Priser (41).

I det for Dronningens Historie saa betydningsfulde Reskript af 11. November, udstedt en Maaned efter Kongens Død, bestemte Christian VI, at Skrinet ikke maatte udleveres til Dronning Anna Sophie paa Trods af den afdøde Konges testamentariske Bestemmelse. I samme Reskript fastsattes en Sum for Enkedronningen paa 100.000 Rdl. een Gang for alle. Naar man sammenholder disse to Dispositioner i samme Reskript, vil man være tilbøjelig til at antage, at Christian VI har haft andre Grunde til at komme i Besiddelse af Skrinet, hvis Indhold var værd omkring 130.000 Rdl., end de rent økonomiske. Det kan ikke have været Ducaterne, men Ædelstenene, han vilde have fat i: Christian VI sigter i sit Reskript sin Stifmoder for at have tilranet sig store Skatte og Pretiosa fra Rosenborg; hermed maa

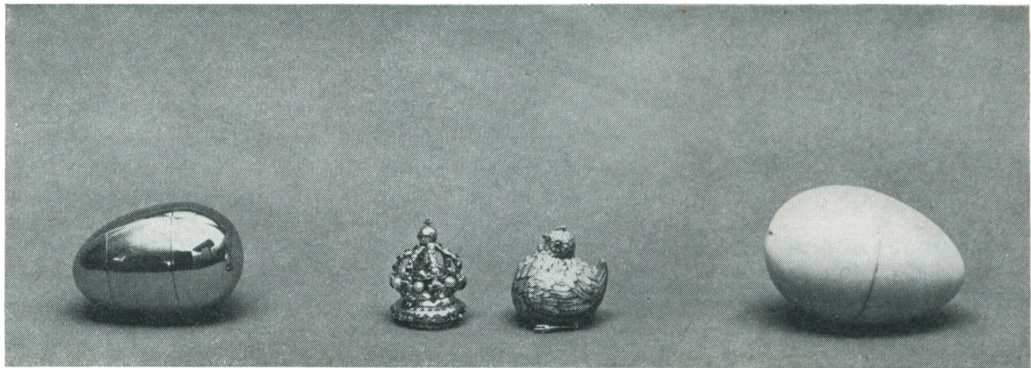
Fig. 73. Safirbrystnaal.

Har tilhørt Anna Sophie (?) og Sophie Magdalene. Rosenborg.

han have ment det omtalte Skrin, eller nærmere bestemt de omtalte Smykker eller Ædelsten.

Dersom Sigtelsen har nogen Hjemmel — hvilket ingenlunde er sikkert, da Christian VI synes at have næret overdrevne Forestillinger om de Gaver, som hans Fader havde foræret Anna Sophie (42) — fristes man til at tro, at de syv kostbare Ædelsten var taget ud af den Dronningekrone, som til det 18. Aarhundredes Begyndelse opbevaredes i Regaliekammeret paa Rosenborg, og som er omtalt i Rosenborgs Inventarium af 1696 med følgende Ord: »*Dronningens Guld-Krone*, den er baade om Randen og paa Bøylerne overalt rigelig beprydet med temmelig store Dikstene, ligeledes paa Løv-Verket« (43). Som bekendt udførtes i 1731 en ny Krone til Dronning Sophie Magdalene, den gamle blev liggende *uden* Ædelsten indtil et Stykke ind i Aarhundredet. Dronningekronen er ikke prydet med saa kostbare Sten som dem, der havde Plads i Dronning Anna Sophies Skrin; en af de største, der er anbragt fortil, og som dækker Christian VI's Monogram i Guldfiligran, blev anskaffet af Kronens Mester, FREDERIK FABRITIUS for 360 Rdl. (44).

Hvis den Teori er rigtig, at Diamanterne i Dronning Anna Sophies

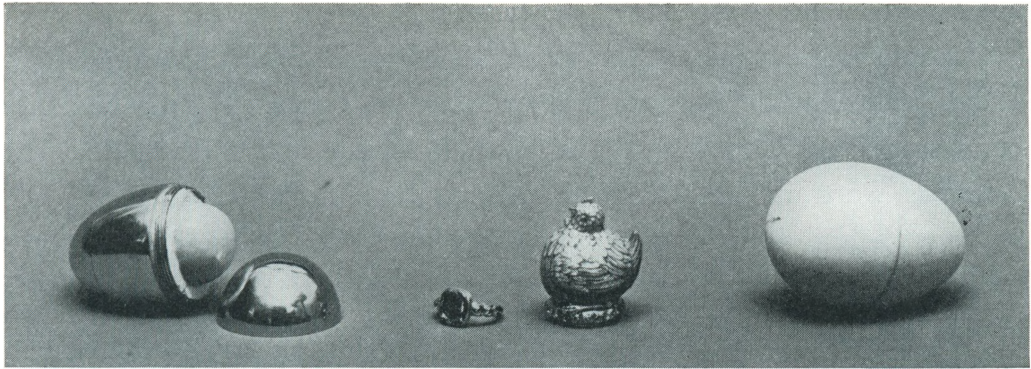
Fig. 74. Hovedvandsæg af Guld.
Har tilhørt Anna Sophie (?). Rosenborg.

Skrin stammede fra Dronningekronen, er det sandsynligt, at allerede Frederik IV havde tænkt sig at erstatte den gamle Dronningekrone med en ny og af den Grund udtaget og skænket Dronningen dens Ædelsten. Hvis Teorien ikke holder Stik, har Christian VI eller Sophie Magdalene gjort det, som han sigter Anna Sophie eller vel egentlig sin Far for: tilegnet sig Skatte, som tilhører Rosenborg, for de omtalte store Ædelsten i den gamle Krone blev brækket ud og har siden ikke kunnet paavises, selve Guldkronen blev omsmeltet (45).

Det andet Skrin, der i Papirerne vedrørende Dronningens Ejendele benævnes »den røde Lade«, havde Dronningen hos sig paa Fyen strax efter Kongens Død. Det synes, som om hun førte dette Skrin, der indeholdt saa at sige alle de Dragtsmykker, hun ejede, med sig, naar hun rejste (46).

Indholdet er første Gang opregnet i en Specifikation »auf die Jouvellen und Pretiosa, so wir hierbey uns haben«, underskrevet af Dronningen paa Bramstrup den 18. November 1730 (47). Ved et Par af Smykkerne er det bemærket, at Anna Sophie daglig bærer dem, det gælder:

Et Armbaad med Kongens Portræt, besat med otte Brillanter. Laasen med en Devise besat med tolv mindre, en Øsken med syv endnu mindre Brillanter. Dernæst: en Ring med højsalig Kongens Portræt, hvorover en flad Diamant, og endelig: et Repeterur af Guld med Kongens og Dronningens Monogram, besat med 3 Smaragder og 9 Brillanter, udført (hvad man erfarer gennem de andre Fortegnelser over Smykkerne) af den engelske Urmager DAVID HUBERT.

Fig. 75. Hovedvandsægget indeholder en Høne, en Krone, en Ring og et Signet.

Rosenborg.

Sorte Fløjels-Armbaand med en Miniature var højeste Mode i det 18. Aarhundredes første Del, i gamle Inventarer er de næsten altid omtalt som et Par Braceletter, idet de hørte sammen to og to, et til hver Arm. Som Pendant til et Fløjelsarmbaand med et Miniatureportræt hørte et lignende Armbaand med den paa Miniaturen afbildedes Monogram — men Monogrammer kunde vistnok ogsaa høre sammen to og to i eet Sæt. Dronning Anna Sophie ejede saaledes: En stor Bracelet med Dronningens Portræt, besat med tolv Rosenstene og Dronningens Navn med Glas over, indfattet udi en Bracelet med en grevelig Krone, og hun ejede »et Par sorte Fløjelsarmbaand, deraf det ene med Chiffre CA og kongelig Krone, besat med tolv smaa Diamanter og Spænde besat med 22 Diamanter. I det andet Armbaand et Chiffer CR med grevelig Krone og et Spænde, besat med 22 Diamanter (48).

Underligt nok nævner Dronningens Specifikation fra 1730 ikke nogen Pendant til Armbaandet med Kongens Portræt, dette maa sikkert bero paa en Forglemmelse, for der fandtes en Pendant, som er nævnt i Clausholm Inventaret: et Armbaand med Kongens Chiffer med ni smaa Brillanter, paa Laasen et lille Portræt, besat med sex endnu mindre Brillanter og sex smaa Rubiner. Armbaandet er virket af Haar, og Portrættet forestiller eet af de kongelige Børn.

Paa det store Portræt paa Brahetrolleborg, der viser Dronningen i hel Figur (Fig. 1), bærer hun foruden Perler og Aigrette i Haaret, Pendelokker i Ørene og Ædelstensbesætning paa Kjolen ogsaa to Armbaand, i det ene,

der synes at være af sort Fløjel, ses tydeligt Kongens Portræt. Armbaandet paa Dronningens venstre Arm er Pendant dertil og er sandsynligvis det andet, som Clausholm-Inventaret omtaler. — Charlotte Dorothea Biehl beretter: »Hun [Dronning Anna Sophie] havde et Par Armbaand med Kongens Portrait paa det eene, disse havde Frøken Holst[ein]..... formaaet hende til at lægge bort, og ikke bære dem meere, siden de allene tiente til at fornye og forøge hendes Smerte, og hun havde givet efter for hendes idelige Beden.« Jomfru Biehl fortæller, at Dronningen paa sit Dødsleje bad om at faa det Skrin frem, hvori Armbaandene gemtes, men at hendes Hofdame ikke vilde føje hende, for ikke at udsætte hende for Sindsbevægelse (49). Noget kunde tyde paa, at DORTHE SOPHIE VON HOLSTEIN alligevel har føjet hende, for ved hendes Død, da hendes Ejendele blev registreret, var Armbaandene sammen med Ringen, Gulduret og nogle andre Smykker, der er nævnt i Dronningens Specifikation, udtaget af den røde Lade og anbragt i et Skab i hendes Soveværelse (50).

Specifikationen over Indholdet af dette Smykkeskrin nævner udover de allerede omtalte en Mangfoldighed af Smykker. Der var Diamanter til at sætte i Haaret og en Aigrette, ligeledes til at anbringe i Haaret, i den var dog adskillige Sten udtaget og brugt til den Dekoration, der — som omtalt foran — blev skænket Hofdamen Frøken Gyldenkrone ved hendes Bryllup. Der var to kostbare Sæt Ørenringe af Brillanter med Pendelokker, eet Sæt af Smaragder og et af Granater. Der var Perlekæder, et Granatcollier og et Brillantcollier med et Kors af Brillanter, der var Perlearmbaand, Naale med forskellige Ædelsten, saasom en Naal med en stor Safir, besat med Rosensten, og en med Kongens Portræt, ligeledes besat med Rosensten, der var Spænder og andre Smykker i forskellige Former, der var Ure og et Hundehalsbaand, besat med Perler og Taffelsten, og der var ialt tolv forskellige Fingerringe, tolv Snusdaaser af Guld og andre ædle Materialer, en af dem prydet med Kongens Portræt, kranset med Diamanter. Nogle enkelte af alle disse Smykker skal nedenfor nærmere omtales. Og der var endelig en betydelig Mængde løse Ædelsten og Perler.

I det Reskript, hvorefter Christian VI konfiskerede Skrinet med de kostbare Ædelsten og de 40.000 Ducater, bestemte han, at Dronning Anna Sophie, saa længe hun levede, maatte *besidde og bruge* de øvrige Juveler og

Fig. 76. Lille Sølvtepotte paa Fad.

Har tilhørt Anna Sophie. Udført 1726 af Jens Christensen. Tilhører Grevinde Mimi Moltke.

Pretiosa, »som Vor i Gud hvilende Hr. Fader har foræret hende eller købt til Hendes Brug«, paa det Vilkaar, at hun lod opsætte et Inventar over disse Genstande. Det har været for at imødekomme dette Krav, at Dronningen lod skrive Specifikationen over Juvelerne i den røde Lade, som hun havde hos sig. Hun lod ogsaa opsætte en Fortegnelse over de Pretiosa, hun havde i København, men den blev saa mangelfuldt affattet, at hun bad sig fritaget for at underskrive den (51), og den er nu ikke bekendt. Paa Grundlag af en Fortegnelse over Dronningens Smykker og Pretiosa, som er skrevet efter hendes Død (52), og paa Grundlag af Clausholm-Inventaret faar man en Forestilling om hendes Pretiosa.

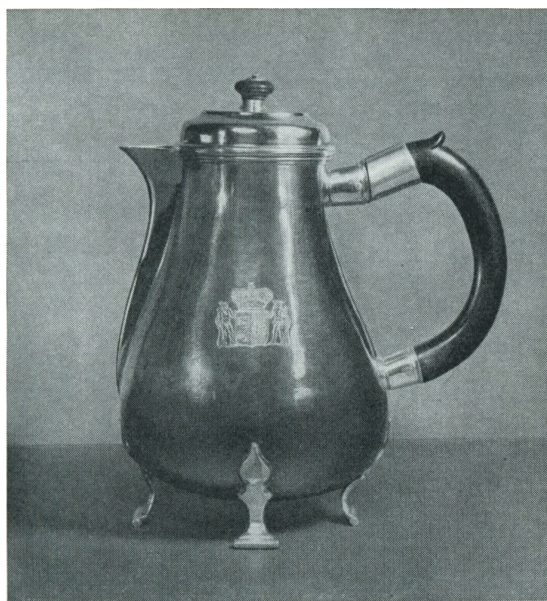
Allerede i Dronning SOPHIE AMALIES Skifte 1685 nævnes Snusdaaser, omend kun faa (53). Det blev ikke førend i det 18. Aarhundrede almindeligt, at fornemme Damer brugte Snus og dermed ejede Tabatièrer i større Tal. Der er ingen Grund til at tvivle paa, at Dronning Anna Sophie har snuset

Tobak: ved hendes Skifte omtales over 30 Snusdaaser af Guld, Rav, Skildpadde, Calcedon og andre Materialer.

Siden det 17. Aarhundredes seneste Del anvendte Damer efter orientalsk Skik Skønhedspletter (des mouches), der klistredes paa Ansigt og Hænder og opbevaredes i flade smaa Æsker, Musch-Daaser. Dronning Anna Sophie efterlod sig blot et Par saadanne, den ene af Guld. — Til Trods for — eller maaske netop paa Grund af — at hun havde saa daarlige og grimme Tænder, efterlod hun sig hele ni Tandstikkeretuier, en for Datidens fornemme højst uundværlig Ting, fire af dem var af Guld, andre af Elfenben, Skildpadde og Perlemor. Desuden havde hun sex andre Etuier, sandsynligvis ligeledes indeholdende Instrumenter til det daglige Toilette, saasom Neglerensere, Øreskeer, Naale etc. og tre Hovedvandsæg til Opbevaring af vellugtende Vande, det ene af Guld med Kongens Portræt paa Siden.

Den allervigtigste Rekvisit for en fornem Dame, Viften, savnedes heller ikke blandt Dronning Anna Sophies Kostbarheder. Fra Regnskaberne er det som nævnt bekendt, at hun i 1730 fra Paris havde ladet indkøbe sex Vifter. Iblandt hendes Pretiosa opbevaredes een, der omtales saaledes i Clausholm-Inventaret: »En gammel Elfenbensvifte med fine Mignaturer Skilderier og Malinger samt en Guldhank til Viftebaandet, hvortil er et sort Chagrins-Futteral, indeni med grønt Fløjel.« Et andet Sted (54) omtales samme Vifte som »Een paa Elfenben ganske fiin malet Vifte med en Guldring«. Aabenbart er denne den fineste af de Vifter, som Clausholm-Inventaret nævner. Denne Viftetype er sjælden, men ikke ukendt. I dansk Eje findes nogle faa Exemplarer, saaledes to paa Brahetrolleborg og een paa Rosenborg. Viften er dannet af tynde Elfenbensblade, der forneden er holdt sammen med en Stift eller en Bøjle, foroven med et smalt Bændel, der er klæbet paa Elfenbensbladene. Disse Blade er bemalet forneden med Kineserier i Filigranmønster, foroven med Landskaber og Figurer. I Udlandet antages denne Type Vifter almindeligvis for at være fransk, men det er ikke udelukket, at den kan være venetiansk. I nyere Tid har man — tilsyneladende uden nogen Hjemmel — antaget, at Rosenborgs Vifte var købt for 100 Ducater i Italien af Frederik IV og foræret Dronning Louise (55). Den afleveredes 1797 til Rosenborg fra Pretiosakassen, hvortil den var kommet sammen med Genstande fra Dronning Juliane Maries Bo. Den kan

Fig. 77. Sølvkaffekande.

Har tilhørt Anna Sophie. Udført 1717 formentlig af Nicolai Junge. Frederiksborg.

imidlertid næppe være identisk med Dronning Anna Sophies, skønt den i Inventarerne fra gammel Tid er omtalt med omtrent de samme Ord »en liden Elfenbeens fiin malet og lakeret Vifte i sort Futteral«. (56)

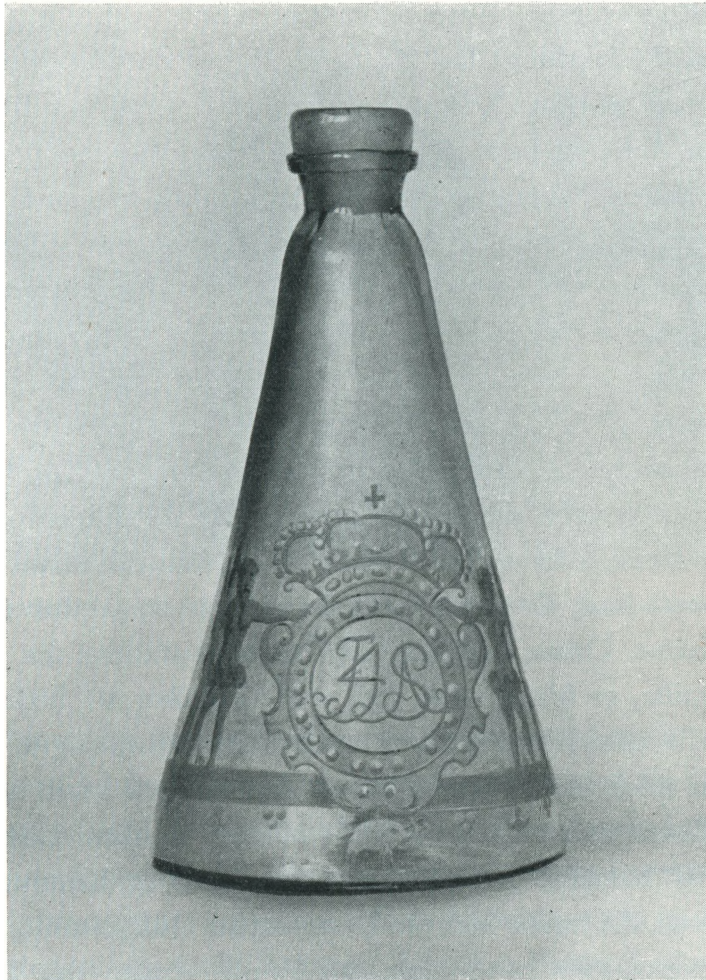
Foruden saadanne Pretiosa, der var sædvanlige i Datidens fyrstelige Damers Samlinger, og nogle Kuriosa, af hvilke enkelte nedenfor skal omtales, ejede Dronningen diverse Guldpokaler, Guldbægre, Guldopsatser o. s. v. For det første havde hun, som andre danske Dronninger før og siden har haft, et Guldmundtøj, som hun brugte daglig. Det bestod af Ske, Kniv, Gaffel, Saltkar, Sukkerskaal, Peberbøsse, Øreske og Tandstikker. Dernæst havde hun The- og Kaffestel af Guld: to Kaffekander, Thepotte, Thekedel, to Spølkummer, to Theflasker, to Sukkerskaale og sex Kaffekopper med Underskaale. I den ene Kaffekande, der vejede 145 Lod, og i Thepotten var Dronningens Navn med Fyrstekrone, i Kaffekopperne var Frederik IV's Navn emaillet, antagelig blaat ligesom i Kongens Guldsager paa Rosenborg.

Det kostbareste Stykke blandt Dronningens Guldtøj var en Vandkande (Gieskande) med tilhørende Fad, der bar Dronning ANNA SOPHIES og Kong WILHELM af Englands kronede Navnetræk. Kande og Fad vejede

tilsammen 278 Lod (omkring 4 ½ kg.). Medens dette Stykke utvivlsomt har været en Gave til Dronningen fra den engelske Konge, var nogle andre vægtige Guldsager, hvoraf eet Stykke vejede lidt over 100, et andet 250 Lod, Gaver, som hun ved forskellige Lejligheder havde faaet af Kongen, og af hvilke flere bar versificerede Indskrifter med Hentydning til de Lejligheder, ved hvilke de blev givet (57). Det berømte Holsteinbæger paa Rosenborg, der er af massivt Guld og prydet med Frederik IV's Navnetræk i Diamanter — en Gave fra Kongen til Anna Sophies Svoger — giver en Forestilling om disse Guldopsatsers Pragt. Holsteinbægret vejer omtrent 137 Lod (58). Endelig skal nævnes et Guldtoilette, bestaaende af Spejl, Toiletskrin (der alene vejede 201 Lod Guld), Lysestager, Smaaæsker, Bægre, Bakker og Børster, ialt 34 Dele — og et Skrivetøj af Guld, der i Clausholm-Inventaret beskrives saaledes: »Et Guldskrivetøj med fire Guldpyramider, staaende paa en Træfod. Udi de to Pyramider et Blækhorn, Sandbøsse og to Lysepiber, udi de andre to Pyramider findes 22 Stk. matematiske Instrumenter, udi Midten en Guld Caste med tre Elfenbens Bosser, ovenpaa en kongelig Krone, hvorunder en Guld Pitzer [Pittschaft d. v. s. Signet] med en rød Carniol. Guldet derpaa vejer ialt netto 63 Lod. NB. Pladen, hvorpaa Pyramiden og Kasten staar, er af Sølv forgyldt og vejer 41 Lod Sølv« (59).

I 1715 havde Guldsmed ANDREAS NORMAN for Dronning LOUISE udført »ein geschier zum schreib zeuch als piramiden von golt gemacht 42 L. 2 ½ Qv. Die unterste Plate da von von silber vergult wog 21 loht« (60). Begge Pyramider, Dronning Louises og Dronning Anna Sophies, maa have hørt til samme Sæt, af hvilket tre Guldskrivetøjer nu findes paa Rosenborg, det ene med fire Pyramider er forsynet med FREDERIK IV's Navnetræk, det andet med to Pyramider bærer Prinsesse SOPHIE HEDEVIGS Monogram, det tredie, der bestaar af fire Pyramider, er mærket med et C i Spejlmonogram, og har følgelig efter al Sandsynlighed tilhørt CHRISTIAN VI som Kronprins. Dette sidste bærer FREDERIK FABRITIUS' Mestermærke og kan at dømme efter Gardeinmærket (P. N. VAN HAVEN) tidligst være udført ca. 1729, men inden Efteraaret 1730, da Christian VI bliver Konge.

Dronning Anna Sophies Ret over Smykker og Pretiosa, som den var fastsat i Reskriptet af 1730, var kun en Besiddelses- og Brugsret. Det var tydeligt

*Fig. 78. Karaffel af Glas med Frederik IV's og Anna Sophies Navnetræk.
Frederiksborg.*

nok Christian VI's Mening, at han, naar Dronningen var død, vilde forbeholde sig at udtage af Boet, hvad han maatte ønske. 5 Dage efter Dronningens Død gav Christian VI Kammerherre TØNNES REEDTZ og Justitsraad JACOB KAALUND Ordre til at forsegle Dronningens Juveler og Pretiosa (38). Den røde Lade blev hurtigt indsendt til Christiansborg, og dens Indhold blev endnu engang opnoteret af to af Kongen dertil betroede Mænd (61). Den 11. Maj gav Kongen Reedtz og Kaalund Besked om at træffe Aftale med Arvingerne om at afsende de øvrige Pretiosa til København (12) »de os tilhørende Pretiosa og Guld«, som han andetsteds (38) udtrykkelig

omtaler Kostbarhederne i Anna Sophies Bo. Der er endnu bevaret to Lister, den ene med Overskriften: Den 14. Sept. 1743 er deels af denne røde Kiste udtaget og deels af Hans Kongl. Majtt. aparte leveret, som blev indpacket udi en liden Æske og hans Kongl. Majtt. igien Allerunderdanigst overleveret«, den anden, der antagelig er en Fortsættelse af den første, indledes med Ordene: »Pro Memoria. I den røde Kiste er af de andre Sager endnu nedpacket . . . . .«. Disse to Lister (12) sammenholdt med de bevarede Inventarer og Specifikationer viser, at Christian VI af Dronning Anna Sophies Bo har udtaget saa godt som alt, hvad der havde sin Plads i den røde Lade, altsaa Dronningens Smykker, deriblandt Armbaandene med Kongens Portræt og Chiffer, Ringen med Kongens Portræt, dækket med en flad Diamant, og de to Sæt Diamantørenringe med Pendelokker. Endvidere en Brystnaal med en stor Safir, hvilken Safir i Følge Listen skulde afleveres til Rosenborgs Kommandant, Oberstløjtnant LANGHORN for at forvares ved den kongelige Krone. Ogsaa Smykker, som synes at stamme fra Dronningens fædrene Familie, er blandt den Del, som Christian VI beslaglagde (62). Dronningens Kammerjomfru GRØNWALD havde udbedt sig to Skospænder, som Kongen tillod hende at udtage, og Dronningen havde testamenteret Grevinde DANNESKIOLD-LAURVIG Guldtoiletet, hvilken Disposition blev respekteret af Kongen. Derimod bestemte han, at Kammerlakajen og Taffeldækkeren, der havde bedt om Dronningens Guldmundtøj, ikke maatte faa det udleveret, men kunde dele dets Værdi i Penge (63). Sandsynligvis har Christian VI ogsaa udtaget Størstedelen af de øvrige Pretiosa, men herom haves ingen direkte Oplysning.

Hvor er nu alle disse Kostbarheder blevet af?

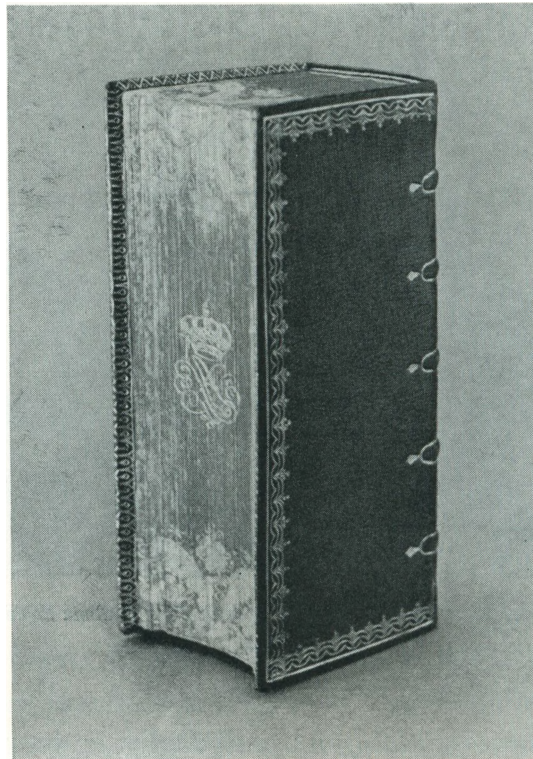
Guld og Ædelsten er de mest forgængelige af alle Materialer, de bliver omsmeltet, omslebet og benyttet til nye Smykker og Pretiosa. Saaledes er det uden Tvivl ogsaa gaaet de Kostbarheder, der har tilhørt Dronning Anna Sophie, baade den Part, som Christian VI udtog, og de Ting, som tilfaldt hendes Arvinger. Hendes Børn var døde før hun, og ingen af de kongelige var interesseret i at værne om hendes Ejendele, men tværtimod i at udslibe hendes Navn, hvor det forekom, i at glemme, hvorfra de havde de Genstande, der havde tilhørt hende, for om muligt helt at udlette Mindet om hende selv.

Fig. 79. Tepotte af ostindisk Porcelæn med Frederik IV's og Anna Sophies Navnetræk.
Rosenborg.

Af de Smykker, som Dronningen bar til daglig, er det muligt at spore det ene et Stykke ned i det 18. Aarhundrede. Sammen med de Pretiosa, som Kongen brugte til at bortskænke til Folk, han vilde vise sin Erkendtlighed, laa Dronning Anna Sophies Ur; det er omtalt i det første Inventar over dette Forraad af Pretiosa i 1771 og nævnt i de to følgende, 1779 og 1786. Det er beskrevet saaledes: »Et Guld Repeteer Uhr i et Futteral af sort Chagrin med en liden sterk forgyldt Kiede med en Uhr-Nøgle. Den indlagte Guld-Casse er prydet med det danske Vaaben, samt Friderich den 4. og Dronning Anna Sophies Chiffres. Indvendig i Uhret staaer David Hubert London 1462.« Uhret blev solgt til Omsmeltning hos Guldsmed FREDERIK FABRI- TIUS d. Y. i 1791 (64).

Brystnaalen med den Safir, som Christian VI bestemte skulde opbevares paa Rosenborg, kan ikke med Bestemthed paavises. Paa Rosenborg findes ganske vist en Guldnaal med en stor oval Safir, omkranset med Rosensten og med en Krone af Rosensten (Fig. 73). Denne Naal er testamenteret til Ro- senborg af Dronning Sophie Magdalene og nævnt saaledes i den afhende for- fattede Fortegnelse over hendes Smykker »1 anstek nadel von eingn runden Saphir mit rossenstein umfasst und eine Crone darüber, von meinen Hochseel.

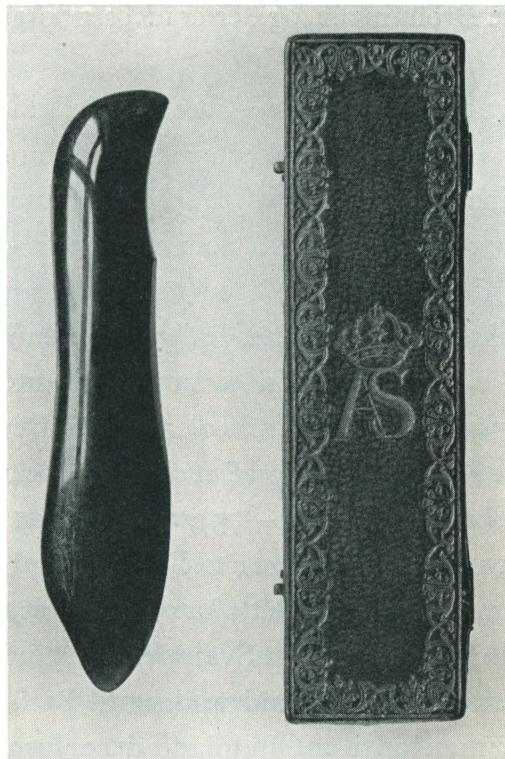
Fig. 80. Salmebog med A.S. i det ciserede Snit.
Rosenborg.

Schwiege Herr Vatter König F 4.« (65). Denne sidste Tilføjelse udelukker strengt taget ikke, at Naalen har tilhørt Anna Sophie; hendes Navn kan være et Mellemed, som det ikke vilde være passende for en Dronning af Blodet at nævne. Anna Sophie synes at have haft tre eller maaske flere Safirnaale (66). Beskrivelsen af en af dem passer nogenlunde paa den, der findes paa Rosenborg.

Dronning Anna Sophies Inventar (67) nævner en Stok af »Enhjørning« (c: Narhvaltand) med en Guldknapp paa og en glat Ring. Stokken angives at have tilhørt Christian IV. Paa Rosenborg findes en Stok med Christian IV's Navn. Den er tilkommet i nyere Tid og kan ikke have tilhørt Anna Sophie, da den er en senere Forfalskning.

Blandt Dronningens Pretiosa nævnes fremdeles »en Portugaleuse af Biskoppen af Lübeck« (68). En Portugæløser er en stor Guldmønt (10 Ducater), hvori er indpræget et Portugiserkors og Betegnelsen »nach portugali-

Fig. 81. Falsben af Onyx i Læderetui.
Har tilhørt Anna Sophie. Rosenborg.

schem Schrot und Korn«. I den kongelige Mønt- og Medaillesamling findes to Exemplarer af en Portugaløser med Fyrstbiskoppen af Lübeck Johan Adolphs Vaaben og Navn, sandsynligvis slaaet 1586. Der er en ikke helt lille Sandsynlighed for, at den ene af disse er det samme Exemplar, som tilhørte Dronning Anna Sophie, den er tilgaaet Samlingen paa et eller andet Tidspunkt, rundt regnet omkring Midten af det 18. Aarhundrede.

En af Dronningens smaa kostbare Kuriositeter var en lille »Kasse af Filigran med Glassten, deri en Svane, udskaaret af en ægte Perle, besat med en Taffelsten og smaa Rubiner« (69). Fra Frederik IV's Tid stammer en lille Svane, der findes paa Rosenborg (70), den ligger paa to Æg af Perler i en lille Kurv af Guldfiligran. Svanens Krop er udført af en stor uregelmæssig Barokperle, Halsen er emaillet. Det er dog meget tvivlsomt, om denne Svane er identisk med den, der er nævnt blandt Anna Sophies Ejendele, for hverken Kurven eller Svanen er besat med Ædelsten saaledes

som den, der tilhørte Dronningen, og der er i Rosenborgs Svane ikke Mærker efter udtagne Sten.

Den 26. Juli 1722 noterer Dronning Anna Sophie i sin Dagbog, at Kongen har foræret hende »ein golden eÿ, worinen eine hüne und in der hüne eine desvise mit kleine brillianten war« (12). Den samme Genstand er nævnt i den Fortegnelse over hendes Pretiosa, som blev opsat ved hendes Død (71) og i hendes Skifte, det sidstnævnte Sted med følgende Ord: Et Guldæg, hvori er en liden guldemailleret Høne. Inden i Hønen findes et Signet med en kongelig Krone, charmiseret med 40 smaa Brillanter, sex smaa Rosensten og fem Perler samt en rød Carneol med en Devise udskaaret. Paa Rosenborg findes et sandt Klenodie af et Guldsmedearbejde, der ret nøje passer til denne Beskrivelse (Fig. 74—75). Genstanden bestaar af et Elfenbensæg, der kan skrues fra hinanden i to Dele. Indeni ligger et Guldæg af Størrelse omtrent som et Hønsæg. Dette kan skrues op paa to Steder. Aabner man det i den ene Ende, kommer en Svampedaase til Syne; denne Del af Ægget har været beregnet som Hovedvandsæg til Parfume. Skrues den anden Ende af, kommer man ind til en Guldplade, der er formet og emailleret som en Æggehvide og en Æggeblomme; denne Plade kan aabnes, og under den ligger en lille Kylling med Øjne af to smaa Rosensten og beklædt med Emaille i naturlige Farver. Ogsaa Kyllingen kan lukkes op, inden i den ligger en lille Krone af Guld, Kronen er besat med sex Perler, 42 Brillanter og fire Rosensten, og dens Bund udgøres af en Karneol, der er udskaaret som Signet med en Ørn, der flyver over et Landskab og med Devisen »il defend«. Aabner man Kongekronen, kan man udtage en lille Fingerring, der er besat med Brillanter og med en Sten, hvorunder der i Filigran staar et Monogram, som kan tydes C 6.

Det maa indrømmes, at denne Genstand svarer saa nøje til Omtalen i Clausholm-Inventaret, at man paa Forhaand vil være tilbøjelig til at tro, at den har tilhørt Dronning Anna Sophie. Monogrammet C 6 kan være sat paa efter Dronningens Død, maaske i Anledning af at Christian VI har foræret den bort. Ægget er testamenteret til Rosenborg af Frederik VI's Datter Prinsesse WILHELMINE. Ifølge hendes Oplysninger havde hun faaet den af sin Mor, Dronning MARIE SOPHIE FREDERIKKE, der havde fortalt, at den var en Gave fra Hertuginde CHARLOTTE af Orleans til Dron-

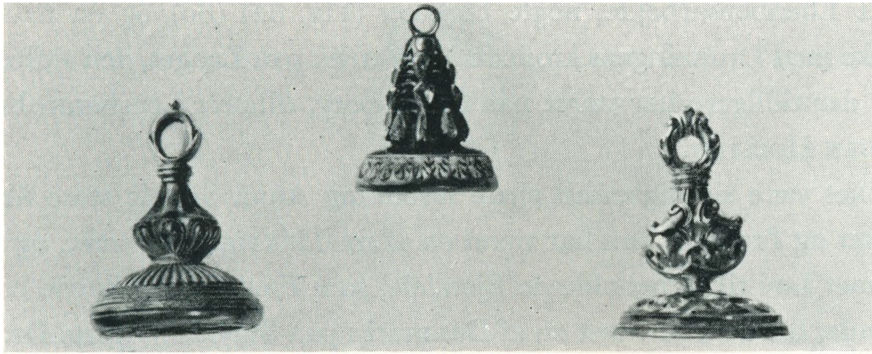

Fig. 82. Anna Sophies Signeter.
Rosenborg.

ning CAROLINE af England, Dronning Anna Sophies samtidige. Monogrammet i Ringen skulde da læses C C og hentyde til de to Fyrstinder. Heller ikke her tør man uden videre identificere Genstanden med det Æg, som Dronning Anna Sophie ejede, men der maa være en stor Sandsynlighed for, at det drejer sig om samme Ting, og at den tidligere Tradition er urigtig. Christian VI kan have skænket Ægget til sin Svigerdatter Dronning LOUISE, som var Mormoder til Dronning MARIE SOPHIE FREDERIKKE (72).

Saalidt er der blevet tilbage af alle disse Skatte, at intet i Dag med fuld Sikkerhed kan siges om dem.

Af Dronningens Sølvtoj, Glas og Porcelæn, og i det Hele taget af de Ting, der ikke henregnedes under hendes Pretiosa, kan derimod endnu adskillige Stykker paavises. Af Sølvtoj findes en Temaskine, udført 1739 af Københavnermesteren A. F. HOLLING (73), en lille Tepotte med Fad, dateret 1727 (Fig. 76) (74), to Kaffekander, udført 1717 (Fig. 77) og 1727 (75), alle forsynet med Dronningens Monogram eller Vaaben. Ogsaa et Fyrfad af Jern med Dronningens Navnetræk er bekendt (76). Af Porcelæn kendes en lille ostindisk Tepotte med Kongens og Dronningens Monogrammer (Fig.) 79, (77), af Glassager tre Flasker (Fig. 78) (78) og et Glas (79), alle forsynet med Frederik IV's og Dronning Anna Sophies Navne. Endelig skal nævnes diverse Smaating, et sort Falsben af Onyx i et rødt Læderetui med Dronningens Monogram (Fig. 81), en Sølvknap udført 1722 af Guldsmed JEAN MARIE LE NOIR, med Frederik IV's og Anna Sophies Navnetræk (Fig. 117), antagelig stammende fra et kongeligt Liberi, et Skrin med ud-

skaaret Elfenbensarbejde, nogle Signeter (Fig. 82) (80) og en flad rund Lakæske med Dronningens kronede Navnetræk paa Laaget, den sidste Genstand, der tidligere har været paa Friisenborg, tilhører Lensbaron BERNER SCHILDEN HOLSTEN.

Takket være sit Ægteskab ejede Dronning Anna Sophie store Skatte i Smykker og Pretiosa, hun har været en af sin Tids rigeste Damer, og havde hun faaet Lov til at beholde de Ejendele, som Frederik IV havde bestemt for hende, havde hun været en af Danmarks paa Smykker rigeste Dronninger.

Dronning SOPHIE MAGDALENES Samling af Smykker og Pretiosa omfattede paa hendes Skifte 1771 næsten 400 Numre, de kostbareste var et Par Brillantørenringe med Pendelokker til 34.000 og en Brillanthaarnaal med Pendelok til 40.000 Rdl., der begge testamenteredes til Rosenborg; ingen kan nu paastaa eller benægte, at de for en Del bestod af samme Ædelsten, som Frederik IV havde foræret Anna Sophie.

Dronning ANNA SOPHIES Samling af Kostbarheder er et mærkeligt Vidnesbyrd om den husholderiske, ja ofte til Gerrighed sparsommelige Gemals Forgudelse. I hver Perle, hver Diamant laa en Kærlighedserklæring, der ofte i bogstavelig Forstand var indridset i Smykket, som i en af Anna Sophies Fingerringe med Devisen:

F4

Mon coeur est dans votre main.

ANNA SOPHIE'S DRAGTER

Af Ellen Andersen.

Skulde man bedømme Dronning ANNA SOPHIES Paaklædning udfra samtidige Afbildninger, vilde man faa et helt forvansket Billede af den. Datidens Mennesker lod sig næsten altid male i Festdragt, og det gælder naturligvis ikke mindst kongelige Personer. De allerfleste Malerier af Anna Sophie viser hende derfor i grande toilette, medens Negligé-Dragterne, som har spillet en saa uhyre Rolle i 1700-Aarenes Paaklædning, næsten aldrig ses paa Afbildningerne. Dagligtøjet kender vi kun fra Skiftet.

I Brahe-Trolleborgs Arkiv findes en udførlig Fortegnelse over Dronningens efterladte Dragter, og sammenholder man denne Fortegnelse med Malerierne, er det muligt at faa et nogenlunde fyldigt Billede af en fornem Dames Paaklædning fra 1700-Aarenes Begyndelse. Skiftet viser Dagligtøjet, Malerierne hovedsageligt Ceremonidragterne.

Paa det store Maleri af Wahl i Salen paa Brahe-Trolleborg (Fig. 1) er Anna Sophie iført en pragtfuld blaa Fløjlsdragt med Sølvbroderi, bestaaende af »manteau« og Skørt. I 1600-Aarenes Mode brugte Damerne 3 Skørter. Det øverste, som kaldtes »manteau«, blev fra 1620'erne fæstet op omkring Hofterne, saa Underskørtet saas. I Slutningen af Aarhundredet blev dette øverste Skørt syet sammen med Livet og dannede en hel Overkjole, som nu fik Navnet »manteau«. Under Skørtet anbragtes i 1680'erne en Pude bagpaa, »cul de Paris« eller »criarde«, som den ogsaa kaldtes, fordi den var lavet af gummeret Stof, som knirkede fælt, hver Gang Damen bevægede sig. I de sidste Aar af 1600-Tallet erstattedes Pudens af Læg, foret med stift

Papir og holdt paa Plads af Naale eller Baand. Undertiden blev Læggene fæstet usymmetrisk hen paa den ene Side, saaledes som det ses paa Maleriet, hvor manteau'en er fæstet paa højre Hofte med et Juvelspænde. Det mest almindelige var dog en symmetrisk Opfæstning. Paa Dansk kaldtes denne Dragt »opstukken Klædning« (1). Forøvrigt vakte Moden stærk Modstand, da man mente, at den lokale Opvarmning af Hofter og Bagparti gav rød Næse (2). Den stive, forede Opfæstning af Kjolen gik af Mode i Paris omkring 1715 (3), manteau'en selv holdt sig her i Landet helt til 1750'erne, ja ved Hoffet bevaredes den som Ceremonidragt lige til 1770'erne.

Manteau'en var næsten altid dybt nedringet, som det ogsaa ses paa Fig. 1. Fortil sidder et stort Sølvbroderi, der viser Frederik IVs kronede Navnetræk. Broderiet ender nedadtil i en Spids, og Formen antyder en Smække (se S. 134).

Ærmerne er ret vide, kantede med Sølvbroderi og opslidsede fortill. Under Slidsen titter de posede Særkeærmer frem, kantede med brede stivede og plisserede Kniplingsflæser. Dette er de saakaldte »engageants«, som vi ogsaa finder paa andre Malerier af Dronningen. Engageanterne, der oprindelig blot var Flæser paa Særkeærmerne, udviklede sig efterhaanden til en selvstændig Pynt, der blev fæstet under Ærmeopslaget. I Skiftet nævnes 2 Sølv engageants til at hæfte til Opslag paa et Par Ærmer. »Andraskanterne«, som de kaldtes paa Dansk, kunde enten være enkelte, dobbelte eller 3-dobbelte Flæser, og der skal have været meget strenge Etiketteregler forbundet med Brugen af de forskellige Slags (4).

Manteau'ens Nederdel var aaben fortill, saa der maatte nødvendigvis et Skørt under den. De fleste Malerier af Anna Sophie er desværre kun i halv Figur, men paa Fig. 1 og paa Jagtdragten Fig. 86 har vi Lejlighed til at studere Nederdelen nærmere. Begge Steder har den et pragtfuldt Sølvbroderi, som dækker det halve Skørt. Dette er meget vidt og lagt i dybe Folder i Livet. Under Skørtet sidder en Krinoline, eller »Fiskebensskørt«, som det kaldtes dengang. Anna Sophie ejede ved sin Død 4 Fiskebensskørter: et af turqvins Illustring, et gammelt do. af grønt Damask med en Guldtakke omkring, et lille do. af rødt Taft og et ganske lille af graa- og hvidtribet Mohr med en Gjord i.

*Fig. 83. Detaille af Skærm (jfr. Fig. 94).
Brahe-Trolleborg.*

Foruden Fiskebensskørtet hørte der ogsaa et Korset med til Ceremoni-paaklædningen. Det ses tydeligt paa samtidige Malerier, hvor stramt snørte Damerne var. Man begyndte at snøre Pigebørnene fra de var smaa, og Modedamer laa endogsaa med Korset om Natten.

En anden, og lidt ældre, Dragttype finder vi paa Fig. 83. Her er Anna Sophie iført en silkeforet Overkjole, som er aaben hele Vejen ned fortil. Den er fæstet op paa Hofterne, men her er Opfæstningen symmetrisk i Modsætning til Fig. 1. For yderligere at understrege Hoftebredden har Underskørtet en »Falbelade« foroven. Falbelade eller Falbula var en Volant af Knipling, Baand eller Stof. Det var en meget yndet Pynt, som anbragtes overalt, hvor det blot var muligt. Fra 1690'erne brugte Damer, som havde flade Hofter, at anbringe en Falbelade foroven paa Skørtet for at skjule denne Skavank. Var de derimod saa heldige at have brede Hofter, anbragte de Falbeladen noget længere nede (5).

De brede Hofter og den smalle, snørte Taille er karakteristisk for 1700-Aarenes Mode og »Smækken« bidrog til at fremhæve denne Virkning. Under Kjolens Aabning i Livet sad et trekantet Tøjstykke, afstivet med Pap. Det anbragtes for at skjule Kjolens Lukning. Smækkens nedadvendte Spids endte i Begyndelsen af Aarhundredet i forskelligt formede Flige, senere blot i en Spids.

Til Kjolen bærer Anna Sophie dobbelte Kniplings Engageanter, men intet Fiskebensskørt. Damen ved Siden af er iført en Dragt af samme Type, men i en noget mindre pragtfuld Udførelse. Der er saaledes et lettere Foer under Kjolen, og Skørtet har kun en smal Bræmme forneden i Modsætning til Dronningens kostbare Broderi.

I Skiftet nævnes: 2 smaa kruseflors Toppe, 1 gl. hvidt Flors Sæt, indvirket med Sølvgaze, 4 Fruentimmer Merlins Flors besyede Sætter eller Topper med Hængler, meget gammeldags Facon. Saadanne Hovedtøjer kaldtes ogsaa »Fontanger«.

Fontangen var oprindelig kun en stiv Baandsløjfe i Haaret, men blev efterhaanden et højt Stativ af Staaltraad, pyntet med plisserede Kniplinger, Baand og Sløjfer. Stativet var som oftest anbragt paa en hvid Hue, der var rynket i Nakken.

De Hængler (eller »Barber«), som omtales i Skiftet, var Baand af Knipling eller Flor, som var syet fast paa Hovedtøjet bag ved Ørerne. De frie Ender kunde enten fæstes op paa Huen, bindes under Hagen eller hænge frit ned. Men Maaden at bære dem paa var absolut ikke ligegyldig, den var underkastet Etikettens strengeste Regler (6).

Paa de fleste Afbildninger har Dronning Anna Sophie Haaret skilt i Midten og med Krøller i Tindingerne. Ned over Skuldrene snor sig 2 lange Slangkrøller, ofte er der snoet Perlekæder om Krøllerne. I Begyndelsen af 1700-Aarene blev Forhaaret redt op over 2 halvmaaneformede Valke af Lærred, udstoppet med Bomuld, Hør eller Blaar og med Staaltraad i Siderne. I Valken satte Damerne »Bævrenaale« eller kunstige Buketter af Guld, Sølv og Juveler, som sitrede og blinkede, naar de bevægede Hovedet (Fig. 1). Pudret Haar har været moderne fra omkring 1700, men i 1709 blev det en Overgang forbudt at bruge Mel til Pudring. Omkring 1720 blev Frisuren ganske lav, saaledes som vi kender den fra de senere Afbildninger

Fig. 84. Anna Sophies Sko.
Brahe-Trolleborg.

af Anna Sophie, og fra Midten af Aarhundredet forsvandt Slangkrøllerne og brugtes nu kun til Ceremonidragt (7).

Der er ikke bevaret en eneste af Dronning Anna Sophies Dragter, ikke en Stump Baand, ikke en Knipling. Det eneste, der er tilbage af hendes Paaklædning, er et Par smaa Sko paa Brahe-Trolleborg. At de virkelig har tilhørt Dronningen, kan der ikke være Tvivl om; dels fortæller Traditionen i den Reventlowske Familie det, dels kan Skoene identificeres efter Skiftet. Der staar nemlig: »1 Par Røde Saffians Skoe med Sølv broderidt fra Paris, som er gandske smaae, og i henseende at de icke ordinaire maae bruges, ansættes de allene for 3 M.«. Disse smaa røde Saffiansko findes altsaa stadig bevaret paa Brahe-Trolleborg (Fig. 84). Deres Længde er kun 19 cm fra Hæl til Taa. Hælen er af brunt Skind, og de er foret med hvidt Taft, som er meget itu. Bag den høje Klap sidder 2 smaa Snipper, den ene med et Hul, hvorigennem den anden kan trækkes. Andre af Datidens Sko har været til at snøre sammen eller til at spænde med Skospænder af Guld, Sølv eller andet Metal. Muligvis har de 2 smaa Guld »Schnaller«, som omtales i Skiftet, været Skospænder.

Desuden efterlod Anna Sophie sig 2 andre Par røde og 10 Par gule broderede Parisersko, 1 Par sorte Fløjls Sko, 1 Par Ruskinds, 2 Par Tøfler og 2 Par »gramasqver« (Gamacher), det ene Par af Harehaar.

I 1600-Aarenes sidste Del begyndte man for første Gang at sy Kvinde-skoene i en Form, der afveg fra Mændenes Fodtøj. Dameskoene blev nu slanke og med spids Taa, og Hælen blev høj og smal, altsaa samme Type som Anna Sophies Sko. I de københavnske Skomageres Prislister fra 1605 tales der for første Gang om Hæle paa Fodtøjet (8).

Der er et mærkeligt Misforhold mellem de meget enkle Sko, som Dronningen efterlod sig, og de mange kostbare Strømper, som Skiftet opregner. Her er 15 Par Silkestrømper i couleur de rose, kødfarvede, grønne, bleu-morant, askefarvede, hvide og perlegraa, alle indvævet med Guld eller Sølv. Endelig nævnes et Par hjemmestrikkede Aske Kulørs Silkestrømper og et Par flossede sorte, dvs. med indvendige Løkker, formodentlig til Vinterbrug. De kostbare Strømper er sandsynligvis indførte Varer, selvom der nok var Strømpefabrikker i København. Fra Midten af 1600-Aarene kom de fineste Strømper fra Leyden og Venedig (9).

Til Anna Sophies Strømper hørte 2 Par Strømpebaand, det ene med Kongens og Dronningens Navnetræk broderet i Guld, det andet Par havde ligeledes Majestæternes Forbogstaver broderet i Guld og Sølv paa blaa Bund. Da man i 1700-Aarene endnu ikke kendte til Elastik, blev Strømpebaandene syet af et Stykke foret Damask eller af et virket Baand. De blev bundet under Knæet eller fastgjort med Spænder. Saaledes havde et af Anna Sophies Strømpebaand et Staalspænde.

Paa Fig. 83 ser vi Anna Sophie holde en Vifte op for Ansigtet som Værn mod Solen. Det ansaas for ganske upassende at være solbrændt, og naar Damerne en sjælden Gang vovede sig ud i fri Luft, beskyttede de altid Ansigtet mod Solen, enten med en Vifte, en Straahat eller en Parasol. Anna Sophie efterlod sig adskillige Vifter, f. Eks. en malet Pariservifte, en ordinær malet engelsk do. med kinesiske »Positurer«, en »dyb Sørge Vifte« etc. Ogsaa en Straahat finder vi i Skiftet. Den er gammel og overtrukket med blaa Bast.

Af Parasoller nævnes der 2: 1 gammel rød Damaskes Parasol besat med Guld Kniplinger og en Sølvring omkring Stokken, og 1 gammel sort Damaskes Parasol med Skaft. Paa det morsomme Billede af Frederik IV og Anna Sophies Fiskefangst i Esrom Sø (Fig. 85) holder en Lakaj en Parasol over Dronningens Hoved. I Orienten, Parasollens Hjemsted, var den op-

Fig. 85. Fiskerbilledet.

Ikongrafi Nr. 25. Malet 1727 af A. E. Willarst. Rosenborg.

rindelig et Værdighedstegn og blev altid baaret af en Tjener. Her i Europa blev den først og fremmest brugt som Værn mod Solen, men langt op i 1700-Aarene finder man den ofte baaret paa den oprindelige Maade, holdt af en Tjener over Damens Hoved.

Der er noget vemodigt over Dronningens gamle, sorte Parasol. Den, som oprindelig var et Symbol paa Magt og Ære, bliver her Sindbilledet paa svunden Storhed.

Da Frederik IV i Juni Maaned 1712 kom til Clausholm for at besøge Anna Sophie modtog hun ham i en simpel Jagtdragt (10). Hendes Mor, der var meget bekymret over Majestætens Forelskelse i Anna Sophie, har øjensynligt ikke tilladt Datteren at pynte sig i Anledning af den kongelige Tilbeders Besøg. — Hun fik da heller ikke Lov at tale med ham ved den Lejlighed. — Ligger der maaske en sentimental Erindring til Grund for Maleriet paa Brahe-Trolleborg af Anna Sophie i Jagt- eller Ridekostume (Fig. 86), skønt Dragten her ganske vist er alt andet end simpel? Dragten paa Maleriet bestaar af en hermelinsforet Kjortel af grønt Fløjl, grønt

Fløjlskørt, begge Dele smykket med pragtfulde Sølvbroderier og en »camisol« (se nedenfor) med Guldbroderi paa Opslagene fortil.

Det er meget karakteristisk for Datiden at finde Ride- og Jagtdragter i en fornem Dames Garderobe. I Skiftet nævnes saaledes: en grøn Fløjls Jagtkjortel og Skørt med Sølvbesætning, vel den Dronningen er malet i, en brun Klædes Ridekjortel og en lignende Ridedragt, bestaaende af Kjortel, rød Camisol med Sølvbroderi og Skørt, et Rideskørt af hvidt og gult Stof foret med blaat Taft, 2 Camisoler af Brokade uden Ærmer, 4 Jagthatte og 3 Rideparykker.

Jagt var den eneste udendørs Sport, som en Dame kunde drive. Ridning blev ikke betragtet som nogen Forlystelse, det var blot et nødvendigt Befordringsmiddel i de mange Tilfælde, hvor Vejene var for daarlige til de store, tunge Vogne. Men naturligvis red Damerne ogsaa paa Jagt. Kvinder red næsten altid i Damesaddel, kun saa emanciperede Fyrstinder som f. Eks. CHRISTINA AF SVERIGE, CATHARINA AF RUSLAND og CAROLINE MATHILDE sad til Hest en cavallier og iført Mandstøj med Bukser. Men selv de Damer, som ikke gik saa vidt, havde en meget maskulint præget Paa-klædning til Jagt og Ridning. Dragten bestod af Kjortel af Mandssnit, Camisol, foldrigt Skørt, Paryk og Hat. Camisolen var en Vest eller Undertrøje, som naaede til Hofterne. Den kunde syes med eller uden Ærmer; disse var oftest snævre og med Opslag af forskellig Form. I det hele taget varierede Camisolens Snit meget (11).

Camisoler brugtes ikke udelukkende til Ride- og Jagtdragter. Som det fremgaar af Skiftet, brugtes de ogsaa som Underklædning. Der omtales nemlig en Undercamisol af ponceau Fløjl med Ærmer og broderet med Sølv, en tilsvarende Ridecamisol og 11 andre af Sølvbrokade, Atlask, Fløjl, Damask etc., broderet med Guld, Sølv eller kulørt Silke eller med Frynser og Guldgalonier. Man lagde Vægt paa smukke Knapper i Camisolen, saaledes havde Dronningen 8 emailerede Guldknapper med en Diamant i hver til en Camisol. Klædningsstykket blev baaret baade af Mænd og Kvinder. Den sad lige oven paa Særken eller Skjorten, undertiden ogsaa paa den bare Krop.

Ridekjortlen eller Trøjen, som den ogsaa kaldtes, er opstaaet i 1620'erne, paavirket af 30-Aarskrigens militære Mandsmode. Den blev oprindelig baaret af fornemme Damer til Jagt og Ridning, senere anvendtes den mest

Fig. 86. Anna Sophie i Jagtdragt.

Ikongrafi Nr. 21. Malet af Frederik la Croix (?). Brahe-Trolleborg.

til Negligé. I Skiftet forekommer 23 Trøjer, sorte, hvide eller blomstrede i sort og hvidt. De er af Atlask, Damask eller andet rigt Stof, broderet med Guld eller besat med fine Kniplinger. Nogle af dem er snøret med sorte eller røde Baand. Endvidere findes et Guld point d'Espagne Garniture til en Trøje og endelig en »couleur de schiers Cassaquin« med Sølvstriber, foret med Taft i samme Farve, samt en Camisol af samme Stof med tilhørende Underærmer. Kasseking er et Klædningsstykke, som er udledt af Skødetrøjen i Begyndelsen af 1700-Aarene (12).

Trøjen eller Kjortlen var oprindelig syet uden Stivere, men fra omkring 1700 blev den som oftest afstivet. Den havde langt, tilsyet Skød med halv-lange eller lange, snævre Ærmer, som kaldtes »à l'Amadis«. De var opfundet af Sangerinden MARIE LE ROCHOIS, som i 1684 lancerede denne Mode i Operaen Amadis (13).

Ride- og Jagtdragter har øjensynligt været brugt i Flæng. I hvert Fald ser det ud til, at den grønne Fløjls Jagtkjortel, som nævnes i Skiftet, ogsaa har kunnet bruges til Ridning, for der hører til den et grønt Fløjls Rideskørt, kantet med Sølvbrokade.

Paa Maleriet har Dronningen et langt, kniplingsprydet Bind om Halsen, holdt sammen med en lille, rød Sløjfe. Det er af samme Type som Mændenes Halsbind, de saakaldte »Steinkerque«. Formen opstod under Slaget ved Steinkerque i 1692, da de unge franske Prinser blev kommanderet til Kamp saa hurtigt, at de ikke naaede at binde deres Halsklude i den sædvanlige elegante Sløjfe, men maatte nøjes med at slynge dem skødesløst om Halsen. Til Minde om Sejren bar baade Damer og Herrer herefter deres Halsbind à la Steinkerque, dog i noget varierende Former.

Paa Hovedet har Dronningen en »Rideparyk«. Skiftet nævner 3 saadanne Parykker, hvoraf den ene er af »Fru Grevinde BLOMES Haar, som hun selv har foræret Dronningen og er med blaat underfoeret«. Det var dog heldigvis ikke altid nødvendigt at ty til sine Bekendte for at faa Haar til sin Paryk. Der var »Haarkvinder«, som drog rundt i Landet og købte Haar op til Parykker. Det fortælles i 1735, at Handelen i Aalborg svækkedes betydeligt af disse Haarkvinder, fordi de, foruden at handle med Haar, ogsaa solgte Stoffer, Baand og andet udenlandsk Kram (14).

Moden at bruge Paryk til Ridning stammer fra 1650'erne. Først et

Aarhundrede senere blev det almindeligt for Kvinder ogsaa at bære Paryk ved andre Lejligheder (15).

Sammen med Rideparykken hørte en trekantet Hat af samme Façon som Mændenes. Anna Sophies Ridehatte var af grønt, rødt og sort Fløjl.

Paa Rosenborg findes et mærkeligt Billede af Anna Sophie, som af Kristus ledes op til Himlen, hvor en tom Stol venter hende ved Siden af Frederik IV. Dronningen er ledsaget af en Hofdame, som trofast slæber paa Majestætens Kors (Fig. 87). Anna Sophie er klædt i dyb Sorg: en lang sort Kjole, bræmmet med Hermelin. Under Ærmerne sidder »slette« Særkærmer, dvs. uden Kniplinger eller Broderi, saaledes som det brugtes til dyb Sorg. Paa Hovedet har hun »Gravor«. Gravor er et stort Sørgeflor; det beskrives malende af TYCHONIUS:

Dog veed jeg en Ting, som alt dette overgaaer
I Vegt og Tyngde svar, og det er et Gravor.
Gravor! Du tunge Beest, du Kampesteen at slæbe,
Hvor mangen Dame du dog færdig er at dræbe (16).

Under Sørgefloret sidder et glat, hvidt Lin, som dækker hele Panden. Hofdamen har derimod kun »spids Snip«, dvs. Floret er klippet af til en Spids i Panden. Dette Hovedtøj brugtes til Halvsorg og blev ofte baaret af Enker hele Resten af Livet.

I Skiftet staar nævnt en »dyb Sørges Vifte«. Selv til den dybeste Sorg har Viften altsaa den Gang været et uundværligt Tilbehør til Paaklædningen.

Dronning Anna Sophie levede i sine sidste Aar meget tilbagetrukket paa Clausholm. Hun klædte sig i en tarvelig Dragt, havde et »maadeligt« Taffel og en slet og ret Ekvipage. For, som hun selv sagde, hvis hun skulde føre sig op efter sin Stand, vilde hun ikke have saa meget at give de Fat-tige (17). Fortegnelsen over hendes efterladte Dragter viser da ogsaa, at hendes Garderobe har været meget enkel. Ikke eet eneste Ceremonikostume, kun Dagligdragter og nogle faa Jagt- og Ridekostumer. Der var en udpræget Forskel mellem det stive, pragtfulde og ubekvemme Hofkostume og den daglige Negligédragt, selvom denne nok kunde være baade elegant og kostbar (18).

De allerfleste af Anna Sophies efterladte Dragter er »Adrienner«. Der nævnes ialt 25 af denne Slags løsthængende Kjoler, der var syet ud i eet,

aabne fortil og som oftest bundet sammen med Sløjfer. Denne Facon skal være opfundet af Mme DE MONTESPAN, som var Ludvig XIV's Elskerinde 1667—79. Den var beregnet til at skjule hendes mange Svangerskaber, og ved det franske Hof kaldte man den maliciøst for »innocente«. Herhjemme hed den ofte »Slopkjole« (svarende til Slobrok = Schlafrock). Den blev efterhaanden det mest yndede Klædningsstykke i en elegant Dames Garderobe, en behagelig Afveksling fra det stramt snørte Ceremonikostume. Men det varede dog noget, inden den blev anset for helt comme il faut; der hang stadig en vis Sovekammerduft ved den. I 1703 fik Dragten Navnet Adrienne. Det skyldtes den franske Skuespillerinde Mme Dancourt den ældre, som spillede Glycerias Rolle i Skuespillet »Andria« iført en løsthængende Kjole. Fra nu af blev Adriennen godkendt som fashionabel Paaklædning, selv om den aldrig naaede at blive til Festrdragt. Men den blev ligefrem et Kendetegn for Damer af de »bedre« Kredse. I Barselstuen (I, 2) lader HOLBERG saaledes den ene Dame sige til den anden, da de ser Ane Kandestøbers komme: »Mener I, at den Ko har ikke ogsaa faaet Adrienne paa sig«.

Det ser ud til, at Adriennerne har været Anna Sophies Yndlingspaaklædning, hvor hun har udfoldet en vis Luksus. De er af Silke eller Fløjl, besat med Guld- og Sølvsløjfer, Kniplinger eller anden kostbar Pynt. Et Par af dem er vatterede eller foret med Pelsværk. Saaledes er en af dem af hvid Gros de Tour, helt foret med Zobel og med Zobelhaler paa Ærmerne og paa Opslaget paa Kjolen. Den har været Dronningens dyreste Dragt, vurderet til 600 Rd., en uhyre Sum i Sammenligning med de andre Adrienner, der varierer fra 6 til 60 Rd.

Skiftet nævner ogsaa en anden Slags Hjemmedragt, nemlig »Contouchen«. Af dem har Dronningen dog kun ejet 3. De er øjensynligt noget enklere i Udførelsen end Adriennerne, af Kattun, Toile de Marseille og Atlask. Contouchen var en vid Overkjole eller snarere en lang, vid Ærme-kaabe, bundet sammen i Halsen, altsaa nogenlunde svarende til Adriennen. Ligesom denne var ogsaa Contouchen oprindelig Hjemmedragt. I Peder Paars ifører Venus sig — lidt flov — en Contouche, som aabenbart egentlig ikke er nogen helt passende Paaklædning, naar man skal vise sig for Guderne. Og HOLBERG tilføjer med den for ham sædvanlige Malice: Meget

*Fig. 87. Detail af Himmelfartsbilledet (jfr. Fig. 69).
Rosenborg.*

trøsteligt for vort Fruentimmer: thi deraf kand sees, at contoucher er en Himmeldragt (19).

Til den aabentstaaende Adrienne hørte nødvendigvis et Underskørt. Det kunde ses under Kjolen, og det er Forklaringen paa den Pragt, hvormed det ofte udstyredes. Anna Sophie havde 16 Underskørter af Atlask, Taft og Damask, besat med Kniplinger, Guld- og Sølvgaloner eller helt overbroderede. Et af Skørterne er foret med Pelsværk. Saadant pelsforet Undertøj har sikkert været en Nødvendighed i Datidens daarligt opvarmede Stuer. Pelsskørtet, som var ret snævert, blev baaret lige oven paa Særken.

Paa Vemmetofte findes et morsomt Billede, som viser Anna Sophies Svigerinde, Prinsesse SOPHIE HEDEVIG i Haven sammen med Prins CARL og andre. Prinsessen er iført en kostbar Negligédragt: Guldbrokades Slaa-

brok og Skørt og Guldmors Snørliv. Det fremgaar tydeligt heraf, at Snørlivet, som i vore Dage udelukkende betragtes som Undertøj, dengang har været beregnet paa at vises frem. Her har vi Forklaringen paa den elegante Udstyrelse af dette Klædningsstykke i Anna Sophies Skifte: 2 gamle Snørliv af hvidt Mor, bestukken med Guld og det ene med Brokades Brystsmæk, som Dronningen tidligere har brugt. Samt 3 gamle røde Fløjls Livstykker, hvoraf det ene er med Sølvtakker paa og med 2 Ærmestykker uden Opslag eller Foer. Endvidere nævnes 2 »Hæfter« (Spænder) til Snørliv, det ene af Guldemaille med 4 ægte Perler, det andet med »3(?) maaelig store Stene«. Disse Snørliv har været beregnet til at ses under den aabentstaaende Slaabrok.

Livstykket var af samme Type som Snørliv og Korset, men maaske har det ligesom Korsettet været decideret Undertøj eller Natdragt. Det var som Regel mindre stift end Snørlivet og havde ingen Skulderremme.

I 1700-Aarenes Begyndelse hørte Snørliv nødvendigvis med til Paaklædningen; det var nærmest forargeligt at vise sig uden. Men et Stykke ind i Aarhundredet, da de løsthængende Adrienner blev moderne, kunde Damerne tillade sig at gaa uden Snørliv. I Den Vægelsindede (II, 3) siger Apicius: »Har Jomfruen Snørliv paa i Dag?« og Helene svarer: »Ney, vi gjør os ikke saa gemeen at gaae med Snørliv, det er alt for gammeldags.« Det var dog kun til daglig, at man kunde tillade sig at gaa usnøret, Cere-monidragten fordrede stadig den stramt snørte Taille.

En Dragttype, som kaldes »Kjol og Skørt« nævnes 5 Gange i Skiftet. Der maa her være Tale om Trøjer som de Side 140 nævnte. Om de tilhørende Skørter, som er af samme Stof som Kjol'erne, siges det udtrykkeligt et Par Gange, at Skørtet er udsmykket hele Vejen rundt. Der kan altsaa ikke være ment en Dragt af Manteau-Typen, da Overkjolen paa denne jo skjuler Skørtets Bagbredde, som det derfor vilde være meningsløst at ofre Pynt paa. Anna Sophies Kjol'er og Skørter er af sort Gros de Tour, hvidt uoverskaaret Fløjl broderet med Guld og sort paa Skørtet, Ærmerne og Opslaget — hvidt Damask broderet med sort Silke — hvidt Sølvmor besat med sorte Rupper og endelig hvidt Camelotte broderet med Guld. Flere af Dragterne betegnes som gamle og slidte.

Da Anna Sophie flygtede fra Clausholm med Kongen var hun iført en

rød Stofs Morgenkjole med sorte Knapper. Og da hun kom til Skanderborg maatte Søsteren, Grevinde Holstein, laane hende Nattøj — det havde Anna Sophie ikke naaet at faa med (20). Det var ikke Smaating, en Dame havde paa om Natten dengang: Nat-Camisol, Nat-Halsklæde, Nat-Hue, Nat-Handsker, Nat-Kaabe og Korset (21). Det virker derfor overraskende, at der i Skiftet kun nævnes 2 Nattrøjer (den ene af rød sars de soy, foret med hvidt Taft og med hvide Moiré Baand. Den anden af hvidt blomstret Atlask, foret med graa Bast og snøret med sorte Baand) og 10 Nathuer med 5 forskellige Baand til at binde dem med. Det beror uden Tvivl paa, at mange Camisoler, Trøjer etc. har været brugt om Natten, selvom de ikke udtrykkeligt opregnes under Nattøj.

De fleste Malerier af Anna Sophie viser hende med bart Haar, men i Skiftet omtales forskellige Slags Hovedtøjer. Der hørte nemlig ingen Kappe til Ceremonidragten; til Negligédragten derimod brugte Damerne næsten altid et eller andet Hovedtøj. Kun Enker eller gamle Damer bar Kappe ved formelle Lejligheder. Skiftet nævner blandt andet »2 skønne, fine Kniplings Coiffurer som er en Present af H. M. Kongen«, de er vurderet til 100 Rd. Coiffuren, som brugtes meget i 1700-Aarenes Begyndelse var en lille Kappe af Knipling eller fint Lærred, som anbragtes højt paa Hovedet, ofte med en Sløjfe bagtil (22). Undertiden blev Kniplingen fortil knækket i en lille Fold »Tip«, og hvis der hørte Hængler til Coiffuren, var disse som oftest hæftet op.

Et andet Slags Hovedtøj var en »Hat«, dvs. en Underhue besat med Kniplinger. Anna Sophies »Hamburger-Hat« maa være en saadan Underhue besat med point d'Hambourg. Da Ludvig XIV i 1685 tilbagekaldte Nantes-Ediktet, blev Europa oversvømmet med dygtige franske Arbejdere. Af Hansestæderne var Hamborg den eneste, som tog venligt imod Flygtningene, medens Lübeck og Bremen ikke vilde vide af dem. Emigranterne grundlagde her en stor Fabrikation af Guld- og Sølvkniplinger samt af en, nu ikke længere eksisterende Traadknipling, der gik under Navnet point d'Hambourg (23).

Dronningen har ejet 13 »Garnetter« foruden Baand, Kniplinger etc. til at pynte dem med. Efter Beskrivelsen i Skiftet bestod Garnettet af en Puld af Kammerdug eller lignende, besat med Kniplinger i 1 eller 2 Rækker

og udsmykket med pragtfulde Baand. Det er dog umuligt at afgøre, hvilken Forskel, der har været mellem Coiffure, Garnet, Hue og Hat.

Endelig er der flere »Kapperøllicher«. Ordet kommer af fransk chaperon og betyder en Hætte med Skulderslag. Den var som oftest sort — af Fløjl eller Taft og med sorte Kniplinger paa. Kapperøllichen brugtes til at tage ovenpaa et andet Hovedtøj, naar man gik ud.

Af de 7 Kaaber, som nævnes i Skiftet, er de 4 foret med kostbart Pelsværk, Zobel, Hermelin og Graaværk. Af dette er Zobelskindet langt det kostbareste. Saaledes er en carmoisinrød Fløjls Kaabe med nyt Zobelfoer og Opslag af sorte Zobelhaler vurderet til 400 Rd. (Den overgaaes kun af Adriennen med Zobelfoer til 600 Rd.). En tilsvarende Kaabe af Hermelin anslaaes kun til 80 Rd. Disse pelsforede Kaaber har naturligvis været Vinterklæder, mens de 2, som er foret med Taft, maaske kan henregnes til demie saison. En tynd drap d'or Kaabe foret med gros de Tours har formodentlig været til Sommerbrug.

Kaaben var et ærmeløst Klædningsstykke, enten helt lang eller gaaende til Hofterne. Den blev hægtet sammen i Halsen (2 Gange omtales Guldhager i Kaaben, den ene Gang med Rosensten paa Hagerne), og som oftest havde den Slidser til at stikke Armene igennem. Kaaben var ikke blot et Klædningsstykke til udendørs Brug, ofte ser man Afbildninger af Damer med Kaabe paa i Stuerne.

Endvidere nævnes 3 »Pelse«, den ene af gros de Tours, foret med Taft og Silkevat, en hvid Illustrings Pels med Zobel under Forstykkerne og i Ærmerne og iøvrigt foret med Taft, og endelig en kort Pels af rød Illustring foret med Egernskind. Pels betyder altsaa ikke, som nutildags, nødvendigvis et Klædningsstykke af Pelsværk. I Modsætning til Kaaben havde Pelsen altid Ærmer.

Endvidere omtales en lang sort Taftes »Capperølliche-Kappe«, som er stoppet med Bomuld og foret med kødfarvet Taft. Her maa vel Hætten (Kapperøllichen) være syet fast til en lang Kaabe. Saaданne Hættekaaber har været meget brugt som Overtøj. Paa Rach og Eegbergs Malerier af københavnske Bygninger ses ofte som Staffage Kvinder iført dette Klædningsstykke.

Anna Sophie har ogsaa ejet en »Mantille«. Det er et halvlangt Overstykke

uden Ærmer, dækkende Hovedet eller blot Skuldrene. Da Dragterne i sig selv var varme, ofte vatterede eller pelsforede, behøvede man ikke at gøre saa meget ud af Overtøjet. Forskellen paa Temperaturen ude og indendørs har utvivlsomt ogsaa været mindre end i vore Dage.

Paa næsten alle Afbildninger af Anna Sophie ses hun i dybt nedringet Dragt, kun med en lille Kniplingsflæse i Halsudskæringen. Til daglig har Dronningen dog brugt forskellige Klædningsstykker til at dække Halsudskæringen med, f. Eks. »Palatiner«, »Modester« og »Tørklæder«. Af disse omtales en Mængde i Skiftet. Palatin er en Krave, Tørklæde eller Halsbind af Pelsværk og Fløjl til Vinterbrug og af Flor om Sommeren (24). Navnet stammer fra Hertuginde ELISABETH CHARLOTTE AF BAYERN, Datter af Kurfyrste KARL LUDVIG AF PFALZ. Hun blev 1671 gift med Hertugen af Orleans og fik ved det franske Hof Tilnavnet la Palatine (25). Anna Sophies Palatiner er næsten allesammen af Flor, Gaze eller andet let Stof, pragtfuldt udsmykket med Broderi og kantet med Metalkniplinger. Til de fleste Palatiner hørte en Smække af samme Stof og Udsmykning.

En anden Maade at dække Halsudskæringen paa var ved Hjælp af en Modeste eller et Tørklæde. Weekly Register 1731 siger, at hvis Snørlivet næsten naar til Hagen, er »modesty« kun som en lille Halsflæse. Er Snørlivet derimod saa velvilligt, at det kun naar halvt op, saa er Modesten blot en gennemsigtig Skygge over Skønheden nedenunder. I Skiftet nævnes 14 Modester, de fleste dog ikke af gennemsigtigt Stof, men af Atlask, Fløjl eller lignende, broderede, galonerede eller kantet med Hermelin.

I Landsarkivet i Odense findes en Del Breve til en Jomfru HALS, som tidligere havde været Kammerpige hos Storkanslerinde Reventlow og som nu boede i Odense. Hun havde en Pension fra Dronningen og skulde skaffe hende Handsker fra Odense. Hver 14. Dag skulde der sendes et halvt Dusin med den ridende Post. Men selv dette har øjensynligt ikke været tilstrækkeligt, for et andet Sted hedder det: at Jomfru Hals skal continuere med at sende et halvt Dusin om Ugen (26).

Handsker fra Odense og Randers var meget efterspurgte, ogsaa i Udlandet, Randershandskerne især paa Grund af deres behagelige Lugt. Det skyldtes hovedsageligt, at Vandet i Fjorden, hvori Skindene blev udvandet, var fyldt med Kalmusplanter, hvis Lugt forplantede sig til Læderet (27).

Til Trods for sit umaadelige Handskeforbrug efterlod Dronningen sig kun 50 Par Handsker, hvoraf 12 Par glacerede Randers Handsker, som efter Paaskriften var glacerede i København. Glacéhandsker har været kendt fra 1680'erne og Opfindelsen er sandsynligvis bragt til Landet gennem Huguenotterne (28).

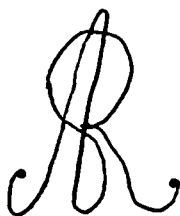
Endelig nævnes der i Skiftet en Mængde Smaating, f. Eks. et Utal af Silkebaand, hvoraf nogle er broderet med Majestæternes Initialer, Sløjfer, Blomsterbuketter, Kniplinger, Skærf, Forklæder, Muffer osv.

Desværre ved vi intet om, hvilken Forklædning Anna Sophie var iført den første Gang, Frederik IV saa hende ved Maskeraden paa Koldinghus i 1711, men maaske stammer en af de Maskeradedragter, hun efterlod sig ved sin Død, fra denne Begivenhed. Der fandtes bl. a. en grøn Sølv mors »persiansk« Maskeradedragt med Camisol, Hue, Turban og Flor, — en Grenaderkjole, — en Kardinalsklædning, — en sort Ras de Mors Camisol foret med sort Taft til en Studenter Maskeradedklædning, samt forskellige Hovedtøjer, saasom 3 Bondekonehuer, en rød, en blaa og en grøn, en »spaniolet« Hat, Kasketter af rødt, grønt og sort Fløjl eller Taft med Galoner, Fjerplumager etc.

Ved Frederik IV's Hof holdtes Maskerader hver Onsdag, og ikke mindst efter Kongens Rejse til Italien blev Kostumefester en af de mest elskede Adspredelser. Herom vidner Loftsmaleriet i »Rosen« paa Frederiksberg Slot. Der har altsaa været rig Lejlighed for Dronning Anna Sophie til at optræde i Karnevalskostume.

Maskeradedragterne i Skiftet giver os et sidste Glimt af Anna Sophies glade og lykkelige Dage. De staar i en skærende Modsætning til de enkle og alvorsfulde Dragter, vi ellers finder i hendes Bo.

En Kvindes Paaklædning kan røbe mange Ting. Næsten alle Malerierne af Anna Sophie viser os Dronningen i al sin Pomp og Pragt. Men læser vi Fortegnelsen over hendes efterladte Dragter, træder Billedet af en ensom og sorgfuld Kvinde tydeligt frem for os. Der er ingen Tvivl om, at Anna Sophie har elsket sin kongelige Gemal med en dyb og oprigtig Kærlighed. Hendes sidste Aar paa Clausholm var helt helliget Mindet om ham.

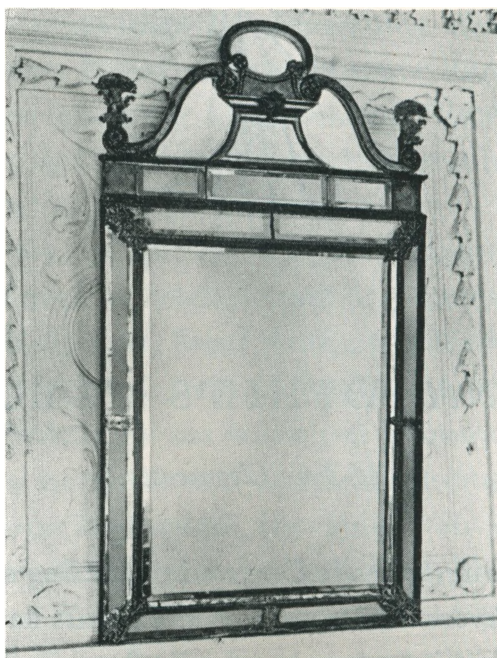

ANNA SOPHIE'S MØBLER

Af Tove Clemmensen.

Det vilde være en nærliggende Opgave i denne Bog at give en detailleret Beskrivelse af, hvorledes Dronning ANNA SOPHIE havde møbleret Clausholms mange Værelser i de Aar, hun boede fast paa Slottet, altsaa Tiden fra 1731 til hendes Død 1743, og samtidig gøre Rede for de enkelte Rums Anvendelse og deres Betydning i den lille Hofstats daglige Liv. Men desværre er det bevarede Arkivstof ikke tilstrækkeligt til, at vi kan gennemføre en saadan Plan. Ganske vist er der i Brahe-Trolleborgs Arkiv bevaret et Skifte optegnet paa Clausholm kort efter Dronningens Død (1), hvori alle de Genstande, som tilhørte hende, er opregnet Rum for Rum, men en Del af Hovedbygningens Inventar tilhørte Kongen og er derfor ikke opført i Dronningens Skifte. I Rigsarkivet ligger Listen over Kongens Ejendele paa Clausholm (2); Genstandene er imidlertid her opført sagligt og ikke Rum for Rum, hvilket medfører, at vi ikke om et eneste af Værelserne paa Clausholm med Bestemthed kan oplyse, hvormange Møbler det har haft og som Følge deraf heller ikke give et fuldstændigt Billede af, hvorledes det har været indrettet rent boligmæssigt.

De Oplysninger, Dronningens Skifte kan give os om Indretningen af Clausholm, har Lehnsbaron HANS BERNER SCHILDEN HOLSTEN udnyttet i sin interessante Afhandling: Dronning Anna Sophie paa Clausholm, trykt 1911 (3); der er derfor ingen Grund til her at fremdrage dem paa ny. Jeg har af disse Grunde valgt i dette Kapitel kun at behandle de af Dronningens Møbler, der endnu er bevaret; de findes spredt rundt om i Landet

Fig. 88. Régencespejl paa Clausholm med Anna Sophies Ejerstempel indbrændt paa Bagklædningen, jvf. Fig. 89. Højde 163 cm.

paa Herregaarde, Museer og i private Samlinger; flere af dem hører til det ypperste, vi kender i Danmark fra første Halvdel af det 18. Aarhundrede, og kun faa af dem har tidligere været publiceret. I min Bog: Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus har jeg opregnet, hvad jeg paa det Tidspunkt kendte af Dronningens Møbler (4); men kun de Par Stykker, der stadig staar paa Clausholm, er afbildet og nærmere omtalt i Bogen. Siden har jeg fundet frem til yderligere nogle af Anna Sophies Møbler, nemlig de to fornemme Kabinetter Fig. 93 og 96, Kaminskærmen Fig. 94—95 og Skrivepulten Fig. 99—100.

De Møbler, som her skal omtales, kan naturligt deles i to Grupper: 1) Inventar, som man med Sikkerhed kan paavise, har tilhørt Dronningen og 2) Inventar som ifølge Tradition skal have været i hendes Eje. Til den første Gruppe hører Fig. 88 til 100. Fem af disse Møbler (Fig. 89, 90, 93, 96, 97) har Anna Sophies Ejerstempel indbrændt i Træet (Fig. 89); paa Kaminskærmen og det store Skab Fig. 98 indgaar Dronningens Monogram som Led i Dekorationen, og paa to Skabe paa Clausholm sidder Rester af Anna Sophies Laksegl, som Skifteretten har anbragt umiddelbart efter hendes Død.

Fig. 89. To indbrændte Stempler paa Bagklædningen af Spejlet Fig. 88, det ene med Anna Sophies Monogram, det andet med Aarstallet 1731.

Indbrændte Ejerstempler som det, der ses paa Fig. 89, var almindelig brugt; samtlige danske Konger fra CHRISTIAN V til FREDERIK VIII har anvendt dem. De enkelte Konger brugte ofte flere forskellige Stempler, et som Kronprins og et eller flere i deres Regeringsperiode. Ogsaa adskillige Møbler med danske Dronningers Initialer kendes (5). Det, der gengives her, er indbrændt med to Metalstempler, det ene med Dronningens Monogram, kronet AS, det andet med Aarstallet. Stemplerne nævnes i Anna Sophies Skifte som »I Lidet Jern Brynde med Höyst Salig Dronningens Chiffre og Crone og et mindre Brynde Allene med Aarstal 1731« (6). Naar det har været nødvendigt at stemple Anna Sophies Møbler netop i 1731, skyldes det, at hun dette Aar flyttede ind paa Clausholm efter at være blevet Enke. De Møbler, som CHRISTIAN VI bestemte, hun maatte beholde som sin Ejendom, samledes alle her, men skulde tydeligt mærkes, for at man ved Dronningens Død straks kunde skelne dem fra det af Clausholms Indbo, som tilhørte Kongehuset, og som kun havde faaet Lov til at blive der, saa længe hun levede.

Kun ganske enkelte af de mange Møbler, der fandtes paa Clausholm ved Dronningens Død, er stadig paa Gaarden, nemlig Spejlet Fig. 88 og tre store Skabe.

Spejlet Fig. 88 er typisk for 18. Aarhundredes første Del. Baade Rammen og det høje Topstykke bestaar af facetslebne Spejlglasstykker, hvis Sammenføjninger er dækket af forgyldte Metalornamenter. Paa Bagklædningen ses Brandstemplerne Fig. 89. Man kan ikke gennem Skiftet fra 1743 afgøre, i hvilket af Clausholms Værelser Spejlet har hængt; Dronningen ejede syv af denne Type; blandt andet fandtes der et i Audiensgemakket af lignende Størrelse som det bevarede med Glasramme, men med en Krone øverst (se Teksten S. 160).

De tre Skabe, som endnu findes paa Clausholm, er fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede og af lignende Type og Størrelse som Fig. 98; men Dekorationen er en helt anden. Et af dem er afbildet som Fig. 7 i min nævnte Afhandling om Clausholm-Møblerne. Skabene er af Fyrretræ og malet med mørkebrun Marmorering og Rosetter i rødbrunt og drap. Bemalingen efterligner Samtidens finerede Møbler, der ofte har indlagte Motiver i samme Mønstre som her. Indvendig er Skabene betrukket med rødt Stof, saakaldt Trille. De har alle haft Hylder, men kun i det ene er de bevaret. Naar vi med Sikkerhed kan paavise, at disse Skabe har tilhørt Dronningen, skyldes det som nævnt, at der paa nogle af Skabsdørene findes Rester af de Laksegl, som blev anbragt, da Anna Sophie var død, for at Uvedkommende ikke skulde fjerne noget af det, der laa paa Hylderne. Seglene er af sort Lak som Skik var ved Dødsfald. I Skiftet efter Dronning Anna Sophie nævnes nogle Skabe, der maa være identiske med de her omtalte. I Riddersalen paa Clausholm (7) nævnes saaledes: »1 stoer Bruun Malet Klædeskab med tvende Laager for, og beklæd inden udi med Trille, og 2de Diverse Laase for, 8 Rdl.« I dette Skab opbevaredes en Del af Dronningens Garderobe. Ovenpaa Skabet var anbragt »Et Porcelaine opsats bestaaende af 3de stoere Krucker med Dækler, og 2de stoere beggere uden Dækkel, af blaae og hviid Gammel Porcelain« og »4 stöcker andre höye Porcelaine begre«, ialt vurderet til 48 Rdl. Det var Tidens Mode paa de store Skabe at anbringe saadanne »Sæt« af Porcelæn eller Fajance, der fremstilledes specielt til dette Brug her i Europa eller importeredes fra Kina eller Japan (8). Et andet af Skabene har antagelig staaet i »Sølv Cabinettet«, der laa yderst i Clausholms østre Fløj (9); her nævnes: »1 stoert Breed Furskab Bruun anströgen med Rum udi og beklæd indvändig

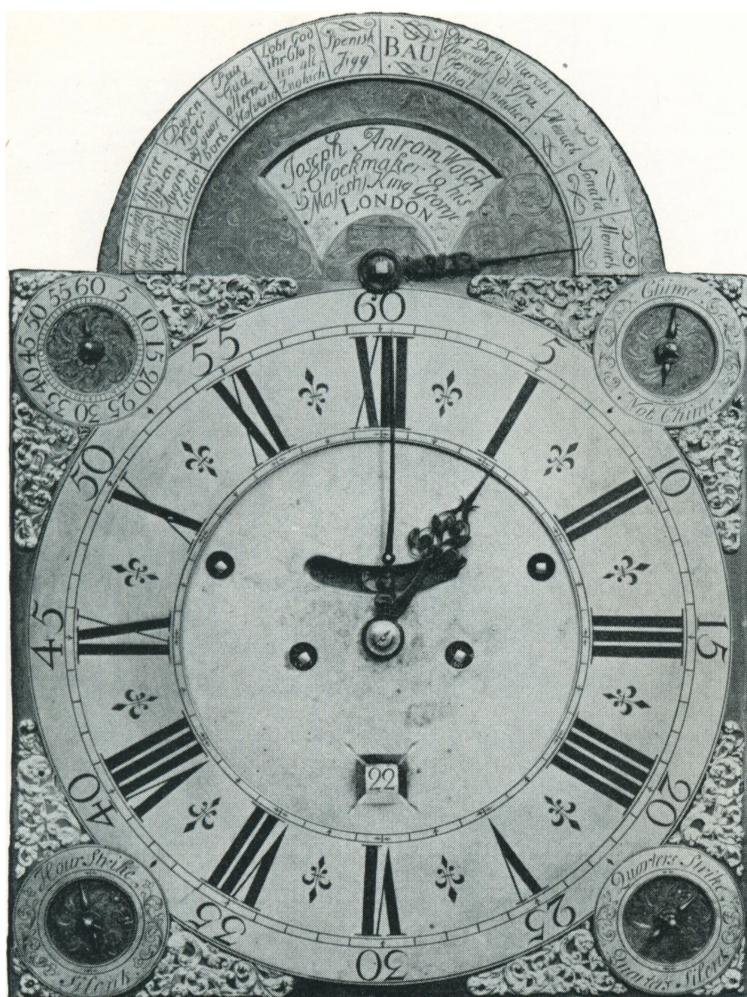
Fig. 90. Uhr paa Holsteinborg med Anna Sophies Monogram paa Soklen og hendes indbrændte Ejerstempel paa Bagklædningen svarende til Fig. 89. Uhret signeret : Joseph Antram, London. Soklen, der er broget lakeret, er antagelig udført i Danmark. Højde 205 cm.

med Rød trille, hvor Sølfvet har været udi, 8 Rdl.« I Dronningens »Gar-derobe« paa 1ste Sal (10) stod tre Skabe af lignende Udseende og Størrelse som de tidligere nævnte, og desuden et endnu større med tre Døre, alle fyldt med Klæder, Stoffer og Linned.

Et af de Møbler, der er allerhøjest vurderet i Anna Sophies Skifte, er »1 Engelsk Spillende Repeteer uhr staaende paa en Røed Brilliant Laqverred træ foed meeged Propre«. Det er ansat til 300 Rdl. Til Sammenligning kan anføres, at f. Eks. Dronningens Chatoller, hvoraf flere er med Skildpadde og Elfenben, vurderes til Priser fra 10 til 80 Rdl. Uhret eksisterer endnu; det staar paa Holsteinborg, hvortil det er kommet gennem Anna Sophie's Søster Storkanslerinde, Grevinde CHRISTINE SOPHIE HOLSTEIN; hun arvede bl. a. dette Uhr efter Dronningen. Det har paa Bagsiden Anna Sophies Ejerstempel og Aarstallet 1731, og paa Soklens Midterparti ses yderligere hendes Monogram i en Kartouche med Dronningekrone over (Fig. 90). Baade paa Uhrskiven og paa Værkets Bagside ses følgende Signatur: »Joseph Antram Watch & Clockmaker to his Majesty King George. London«. ANTRAM blev Medlem af Uhrmagerlavet 1706 og døde 1723 (11). Uhrkassen, der er finéret med sortfarvet Træ, som skal efterligne Ibenholt, er dekoreret med fint ciseleret og gennembrudt Messing. Hjørnesøjlernes Kapitæler, Baser og Stave i Kannelurerne samt de fem Toppe foroven er ligeledes af Messing. Skivens Udsmykning ses paa Fig. 91. Af de fire smaa Skiver i Hjørnerne er den øverst til venstre Sekundviseren, de øvrige tre til Indstilling af Spilleværket. I den lille fir-kantede Aabning i Midterfeltet ses Datoviseren. Spilleværket, der har tolv Klokker og en Messingvalse med Stifter, har Kvarter- og Timeslag med Repeteranordning, der udløses ved Hjælp af en Snor paa Uhrets ene Side. Dette havde Betydning, hvis man f. Eks. om Natten i Mørke vilde vide, hvor meget Klokken var; man trak saa i Snoren, og Spilleværket gentog det Timeslag, det sidst havde spillet. Desuden kan Værket spille tolv forskellige Melodier. Paa Fig. 91 kan man foroven se Viseren, med hvilken man indstiller paa de enkelte Melodier, hvis Navne er graveret i den halv-cirkulære Bue.

Der kan næppe være Tvivl om, at det er dette Uhr, Dronningen omtaler i sit Andragende til Christian VI 1731, hvori hun oplyser, at hun

Fig. 91. Detaillé af Uhret Fig. 90 med Joseph Antram's Signatur. Paa den halvcirkulære Bue foroven ses Navnene paa de Melodier, Uhret kan spille. Skivens Diameter 28,5 cm.

selv har indforskrevet det fra England gennem Baron SÖHLENTHAL (se nærmere S. 160). Det er derfor af særlig Interesse at se, hvilke Melodier Uhret kan spille, da Dronningen uden Tvivl selv har valgt dem. Der er to med dansk Tekst og Resten med tysk, saa det er næppe Mr. Antram, der har staaet for Udvælgelsen, derimod har han vel nok Ansvaret for de Stavefejl og Misforstaaelser, der synes at have indsneget sig i Titlerne. Repertoiret er følgende: Ein Lämlein geht und tragt die Schuldt — Unsere Müden Augen Lieder — Dagen Viger og gaar bort — Paa Gud alleene Hafverig — Lobt God ihr Christen all zugleich — Spanish Jigg — Bau

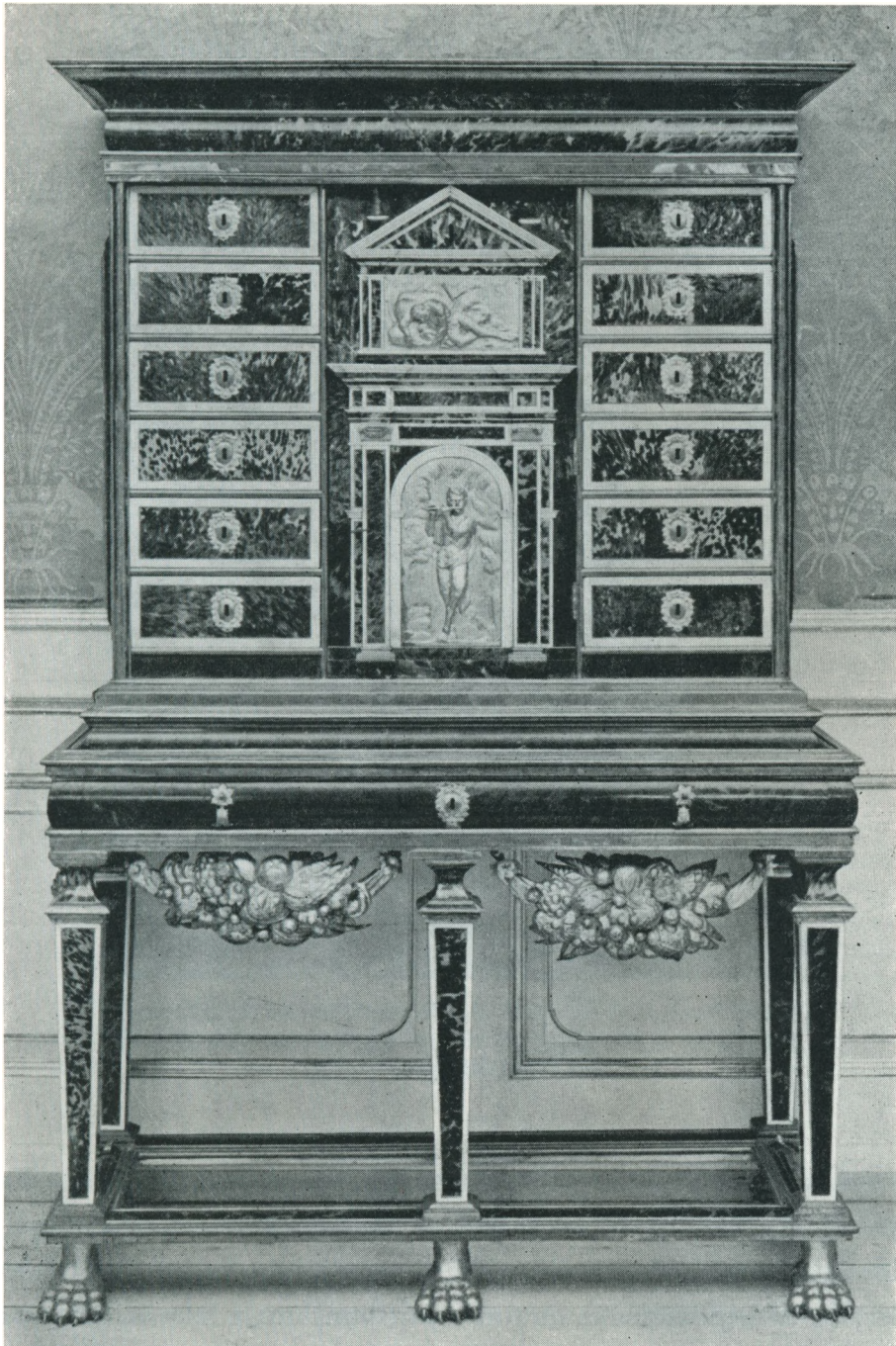

Fig. 92. Nøgle til Kabinettet Fig. 93 med Frederik IV's Monogram.

— Der Drey Generalen Gesundtheit-Marchs d'Granadier — Menuet — Sonata — Menuet. Som man ser en Blanding af alvorlige, religiøse Sange og muntre Melodier beregnet til Dans.

Den rigt udskaarne og kunstfærdigt lakerede Sokkel maa være udført her i Landet og fremstillet specielt til dette Uhr, da den foroven nøje følger Uhrkassens Kontur. Hvem, der har skaaret den eller givet Tegning til den, vides ikke; da der over Monogrammet er anbragt en Dronningekrone, kan man gaa ud fra, at den er blevet til i den Periode, Anna Sophie var regerende Dronning, altsaa Tiden mellem 1721 og 1730. Stilen er typisk Régence med de mange Baandornamenter og Lambrequins, der indgaar i Dekorationen. Set fra et rent æstetisk Synspunkt kan man maaske nok hævde, at Foden er lovlig broget og overlæst til det ret enkle Uhr; men Datidens Mennesker har sikkert ikke følt det saadan. Soklen er rødgylden, dækket af saakaldt Brilliant-Lakering, der bestaar af en klar Lak, hvori der er drysset ganske smaa Stykker Metalfolio, der »glimter gennem Lakken som Brillianter«. De udskaarne Ornamenter er grønne, blaa, røde

Fig. 93. Kabinet paa Holsteinborg med Anna Sophies Brandstempler svarende til Fig. 89. Fineret med Skildpadde, Elfenben, Ibenholt og Messing. Højde 198 cm. Hertil hører Nøglen Fig. 92 med Frederik IV's Monogram.

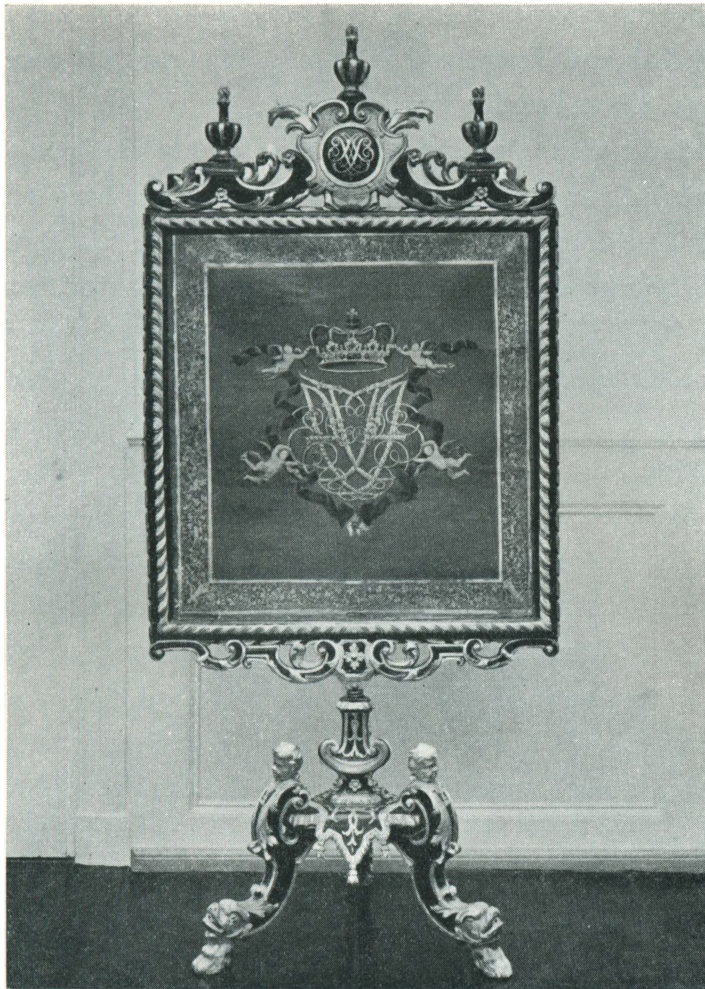

Fig. 94. Kaminskærm paa Brahe-Trolleborg med Portrætter bl. a. af Frederik IV og Anna Sophie. Højde 170 cm. Jvf. Fig. 83. Har tilhørt Dronning Anna Sophie.

og forgyldte; som Baggrund for Monogrammet er en kraftig blaa Farve, og Fyldingerne foroven er stærkt grønne. Anna Sophie interesserede sig — som iøvrigt mange af hendes samtidige — meget for kunstfærdigt lakerede Møbler, og af hendes Skifte kan vi se, at hun havde ikke mindre end 62 Lakmøbler staaende paa Clausholm; fem af disse er bevaret og ses paa Fig. 90 og 94-98. I den omtalte Bog om Møblerne paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus har jeg givet en detailleret Beskrivelse af den rent tekniske Side af Lakerekunsten og gjort Rede for den stilistiske Udvikling, saa jeg

Fig. 95. Bagsiden af Kaminskærmen Fig. 94 med Frederik IV's Monogram og øverst paa den udskarne Ramme Anna Sophies Initialer. Træverket oprindelig blaamalet med Forgyltning.

vil nøjes med her at henvise til det paagældende Afsnit (12). Sammesteds har jeg paavist, at baade Laker- og Decoupurekunsten paa Anna Sophies Tid har været drevet som fornem Hobby af kongelige og adelige Personer; meget tyder paa, at ogsaa Dronningen har beskæftiget sig med disse Ting.

Det er tydeligt, at Anna Sophie har sat særlig Pris paa det fine engelske Uhr, for blandt de meget faa Genstande, hun i sit Petitum beder Christian VI om kort efter Frederik IV's Død, er som nævnt netop dette Uhr, der paa det Tidspunkt stod paa Københavns Slot. Dronningen omtaler det

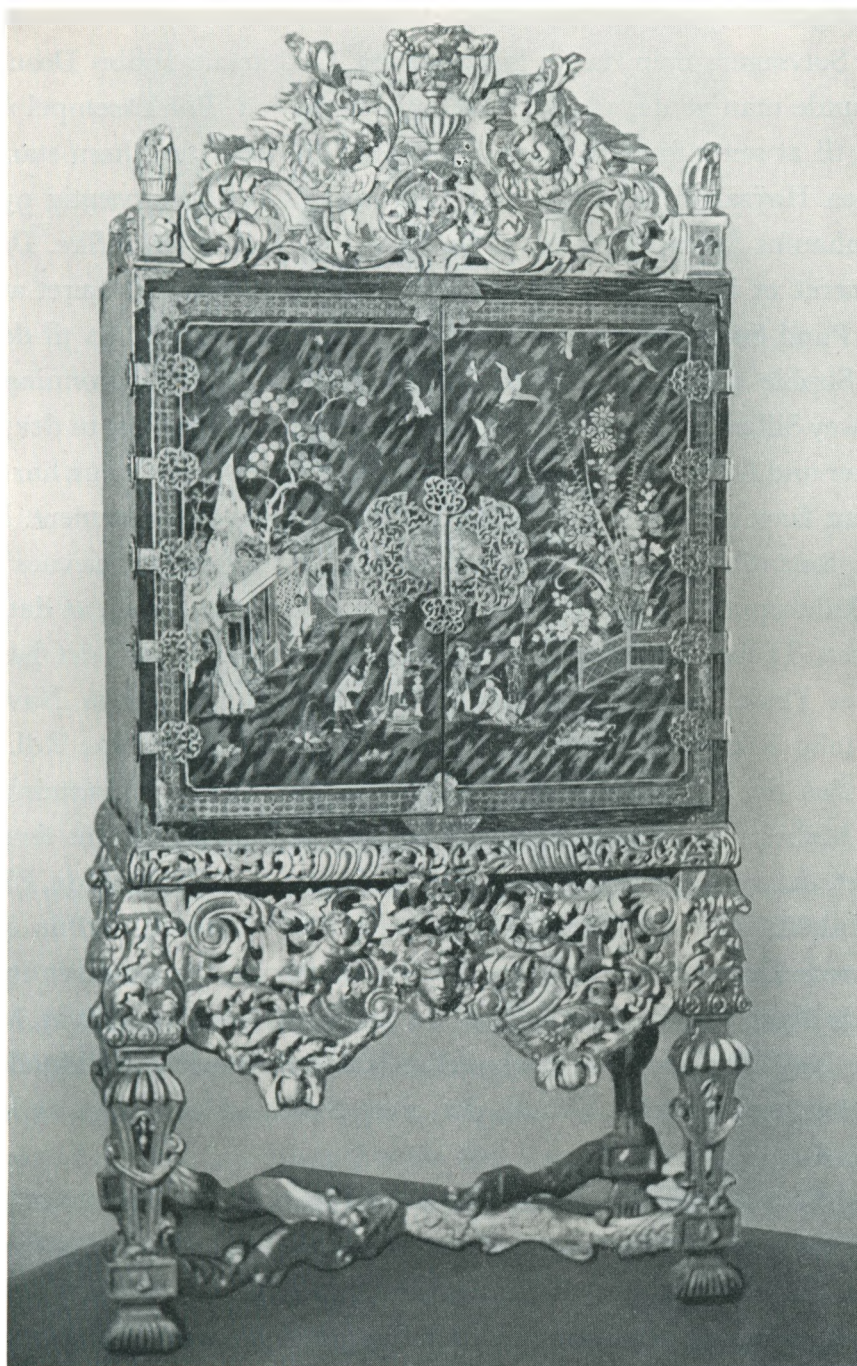
som »ein schwartz Englisch Uhr in dem Creutz-Gemach, welches von dem Baron Söhlenthal auss Engelland verschrieben, und von unserm eigenen Gelde auch an Ihme bezahlt worden« (13).

Som man kunde vente sig fik dette Uhr en fornem Plads paa Clausholm; det stod i selve Audiensgemakket (14), der var overmaade raffineret udstyret; Farverne var hovedsagelig holdt i hvidt med ganske lidt sort, kun brudt af faa kraftigt virkende Farver, som f. Eks. en Skærm betrukket med Carmoisinrød Damask. Loftet og Felterne over Kaminen og de fire Døre var i rigt skulpteret Stuk, saaledes som det stadig kan ses paa Clausholm. Tronhimlen bestod af hvid kinesisk Damask med dobbelte Kapper garneret med smalle sorte Snore og brede Frynser af sort Silke. Væggene var over Brystpanelet betrukket med samme hvide Silkedamask, og langs Loftsgesimsen hang en smal hvid Kappe kantet med sorte Skruesnore og sorte Kvaster. I Vinduerne var hvide Katunsgardiner med Frynser og Lidser. For alle fire Døre hang Portièrer af hvidt Møbeldamask underforet med hvid Svanebay og en hvid Damaskes Kappe garneret med sorte Snore. Yderligere nævnes »2de Spejl Gardiner af en hele Bredde med tilhørende Kapper Garneret med sorte Snoere af dito Damast«. Al denne Overdaadighed af Stoffer, Frynser og Kapper maa jo have virket næsten »klunkeagtigt«, selv om Farveskalaen har været en helt anden end 1880'ernes. Det er vel iøvrigt ikke udelukket, at Rummets sorte og hvide Farver skyldes, at det er indrettet efter at Anna Sophie var blevet Enke.

Af Møbler nævnes i dette Gemak foruden det engelske Uhr Fig. 90 en hvid Skærm og en rød, en Lænestol, et sort Bord med indlagt Stenplade, og et sortlakeret Skab med paaklistrede Decoupureblomster. Paa Væggene hang to store Portrætter af FREDERIK IV og CHRISTIAN VI (Figur 70), begge i hel Figur og rigt udskaarne, forgyldte Rammer; desuden et stort Spejl med Glasramme og Krone (det er til dette de ovennævnte Spejlgardiner hører) og endnu et engelsk Repeteruhr »hengende paa Væggen og staaende paa en Repoce« samt fire Lampetter med Spejlglas, Rammerne af forsolvet Tin.

Hvis der har været flere Møbler i det hvide Audiensgemak, maa de have tilhørt Kongen og er derfor ikke registreret i Anna Sophies Skifte. Det er dog ogsaa muligt, at nogle af Dronningens Sølv møbler har staaet her, de

Fig. 96. Lakeret og forgyldt Kabinet med Anna Sophies indbrændte Ejerstempel svarende til Fig. 89. Højde 207 cm. Tilhører Apoteker S. C. Strøberg, Aalborg.

er nemlig ikke opført rumvis i Skiftet, men vurderet sammen med Husets øvrige Sølvager; men da de hører til det kostbareste Indbo Dronningen ejer, kunde man vente, at de var anbragt netop her. For Eksempel »1 Sølv skierm til at sætte for Een Camin paa een Sølf foed med Jærn stang, paa skiermen Høysalige Dronningens Chiffre og Krone over, vægtig 957 Lod Kiøbenhaufn's Stempel à 3 M. 8 Sk. (ialt) 558 Rdl. 1 M. 8 Sk«. Det maa have været et imponerende Stykke, hvortil der altsaa har været anvendt ca. 30 Pund Sølv. Denne Skærm hører ligesom Uhret Fig. 90 til de Ting, Anna Sophie anmodede Christian VI om. Egentlig bad Dronningen om »Die zwey Silberne Schirms, so in Copenhagen auf dem Schloss in der Schlaf Cammer und Audience Gemach gestanden haben« (15); men hun har aabenbart kun faaet den ene. Ingen af disse Sølvskærme eksisterer mere. Da der blandt Smaatingene i Audiensgemakket paa Clausholm nævnes baade Chokoladepopper og Theservicer, kunde man ogsaa tænke sig, at det fineste af Husets Theborde ved særlige Lejligheder har staaet her; det havde en firkantet Plade helt beklædt med Sølv, hvori Anna Sophies Navnetræk og fyrstelig Krone var graveret; dets Værdi blev ansat til 204 Rdl.

Foruden det her omtalte engelske Uhr findes der paa Holsteinborg et andet Møbel, der har Relation til Anna Sophie, nemlig det fornemme Kabinet, der gengives som Fig. 93. Det er fineret med Skildpadde, Elfenben og Ibenholt, alle Profillister er beklædt med Messing, og de kraftigt skulpterede Dekorationer er forgyldte, den midterste, der gengiver en fløjtespillende Pan, er udskaaret i Træ, de øvrige er formet i drevet Messing ligesom Nøglebeslagene. Som et særligt Raffinement er al Skildpaddefinéren lagt paa en forgyldt Grund, der giver Skildpadden en lys og levende Farve (16).

Ifølge Familietraditionen skal Kabinettet være købt af FREDERIK IV paa en af hans Italiensrejser; men man har hidtil ikke været klar over, om Kongen har skænket det til Storkansler ULRIK ADOLF HOLSTEIN til Holsteinborg, eller om det ligesom Uhret Fig. 90 er kommet til Gaarden som Arv efter Anna Sophie (17). En Undersøgelse af Møblet, som jeg for nylig har haft Lejlighed til at foretage, har imidlertid vist, at det sidste er Tilfældet. Det har to Steder paa Bagklædningen Anna Sophies Brandstempel og Aarstallet 1731 nøje svarende til Fig. 89; der er altsaa ingen Tvivl om,

Fig. 97. Kinesisk Stol med Lakdekoration. I Sargen Anna Sophies indbrændte Ejerstempel. Højde 100 cm. Tilhører Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.

at det har tilhørt Dronningen, og at det har staaet paa Clausholm efter at hun var blevet Enke. Hvis Traditionen om, at Frederik IV har hjembragt Kabinettet fra Italien er rigtig (18), maa han selv have ejet det i nogle Aar, inden han forærede Anna Sophie det. Kongen vendte jo som bekendt hjem fra sin sidste Italiensrejse i 1709, altsaa et Par Aar inden den berømmelige Maskerade, hvor han første Gang traf Anna Sophie. Den Nøgle, som baade Kongen og Dronningen har brugt, hver Gang de skulde aabne en af Skufferne i det fine Kabinet, har fulgt Møblet i de næsten 250 Aar, der er gaaet, siden det kom til Danmark; som det ses paa Fig. 92 har den et Hoved med Frederik IV's kronede Navnetræk i gennembrudt Arbejde.

Det viser sig, at ogsaa dette Møbel er omtalt i Dronningens Skifte. Det har ved hendes Død staaet i det saakaldte Sølvkabinet, der laa paa første

Sal yderst i Østfløjen (19). Her nævnes nemlig blandt adskillige andre Møbler »Et med Skioldpade og Elphenbeen indlagt Skab med Skuffer og inder-skab«, vurderet til 80 Rdl. Materialebetegnelsen passer jo godt, og »Inder-skabet« findes bag Laagen i Midten; Væggene er her alle beklædt med Spejlglas, som Moden krævede det, og Gulvet er belagt med Finér, der danner kantede Baandslyng i typisk Régencemanér. Saadanne Efterligninger af Spejlkabinetter en Miniature var meget almindelige i Skuffemøbler i 17. og 18. Aarh.; de udførtes ofte med overdreven perspektivisk Virkning. Det er disse smaa Kabinetter, der har givet Navn til hele Møblet. Naar man med nogenlunde Sikkerhed kan godtgøre, at det omtalte Møbel netop er det, der staar paa Holsteinborg, skyldes det, at der i Skiftet opregnes, hvad der ligger i de forskellige Skuffer, og disse er omtalt som »Skuffen Nr. 1« o. s. v. indtil »Skuffen Nr. 12«. Nu viser det sig, at de tolv Smaaskuffer paa hver Side af Midterlaagen stadig er nummereret med store paamaalede Tal svarende til Tallene paa Skuffemellemrummene. Den dybe Skuffe over Midterlaagen og den brede i Underdelen har derimod intet Nummer.

I dette Kabinet opbevarede Dronningen bl. a. et Toiletspejl med Guldramme og et andet lille Spejl formet som en Skrivetavle beslaet med Guld og med tilhørende Skrivepen. Ogsaa Ting som Dragkistelaase og forgyldte Beslag, Søm, Skruer og lignende havde Dronningen anbragt her.

Paa Fig. 94 til 95 ses en Kaminskærm, hvis udskaarne Træramme og -fod minder en Del om Skæringerne paa Uhrkonsollen Fig. 90. Ogsaa her er det Régencetidens typiske Ornamentformer, der er anvendt: Knækkede og svungne Baand med Skedblade, nedhængende Lambrequins med Frynser og Kvaster, Delfinhoveder og flammende Urner. I Kartouchen midt paa Topstykket ses paa den ene Side af Skærmen Frederik IV's Spejlmonogram og paa den anden Anna Sophies. Træværket er nu sort med Forgyldning, oprindeligt har det været blaat og forgyldt.

Særlig interessant bliver Skærmen paa Grund af det indsatte Maleri med Portrætter af Frederik IV og Anna Sophie (Fig. 83 og 94), der paa en gylden brilliantlakeret Baggrund spadserer sammen paa en lille Ø, medens Solens Straaler falder paa et brændende Baal. Skilt fra dem ved en Kløft staar en Dame og en Dreng eller lille Mand. Spørgsmaalet er nu: hvem

Fig. 98. Blaalakeret Skab paa Herregaardsmuseet Gammel Estrup med Frederik IV's og Anna Sophies Navnetræk. Højde 216 cm. Har tilhørt Dronning Anna Sophie.

er disse to Personer? Skærmen nævnes i Anna Sophies Skifte; den stod ved hendes Død i et Møbelkammer og beskrives saaledes: »I Brilliant Laqveret Skierm staaende paa een blaa og forgylt foed og ligesaadan Ramme omkring, med Höysalig Kongen og Dronningens skielderier i fuld Positurer paa, 10 Rdl.«. Desværre nævnes der her intet om de to andre portrætterede. Paa Brahe-Trolleborg, hvor Kaminskærmen nu findes, er det blevet mig fortalt, at Damen til højre skulde være selveste Dronning LOUISE med sin Søn Kronprins CHRISTIAN; de betragter FREDERIK IV, medens han spadserer med den unge ANNA SOPHIE, paa hvem Naadens Sol skinner. Det er dog ikke videre sandsynligt, at Anna Sophie har været saa taktløs at beholde et saadant Billede, selv om hun eventuelt kunde have faaet det forærende af et Menneske, der mente at opnaa hendes Gunst derved. Efter

Fig. 99. Indlagt Skrivepult, der har tilhørt Dronning Anna Sophie. Fineret med Ibenholt og brogede Marketterier. Benene med tilhørende Sarg og Klappen er nyere. Ejers af Fru Præsident Sveinn Björnsson, Reykjavik.

min Mening er der mere Grund til at tro, at Damen til højre i Billedet forestiller Anna Sophies Søster Storkanslerinde Holstein, der hjalp med ved Flugten fra Clausholm 1712, og at den lille Mand i Baggrunden er Kongens betroede Kammertjener, ANDREAS LÜDERS, der ogsaa var behjælpelig ved den Lejlighed, og som Belønning modtog en Pengegave af Kongen (20). Et er i alt Fald givet, Anna Sophie har selv sat stor Pris paa denne Skærm, som hun i sin Dronningetid havde staaende paa Fredensborg Slot i det blaa Kammer, for hun anmoder Christian VI om at faa den udleveret, da hun var blevet Enke (21).

I »den store Rose« paa Clausholm, den nuværende Havesal (22), hvor de fornemste af Hoffolkene spiste i Anna Sophies Tid, stod et Møbel, der i Skiftet er beskrevet saaledes: »1 Ostindisk med Rød forgylt Lacqvering og med forgylt fødder og ditto Zirath ovenpaa, samt 2de Laager udi Messing beslag med 10 skuffer, 20 Rdl.«. Det er uden Tvivl det Lakkabinet,

Fig. 100. Skrivepulten Fig. 99 aaben. Paa de nederste Skuffer paamalede Numre. Højde 123,5 cm ; heraf Ben og Sarg, som er nyere, 39 cm. De originale Ben har muligvis været lavere, saa at Møblet ikke oprindeligt var en Staapult. Ifølge Anna Sophies Skifte hørte to tilsvarende Gueridoner sammen med Pulten.

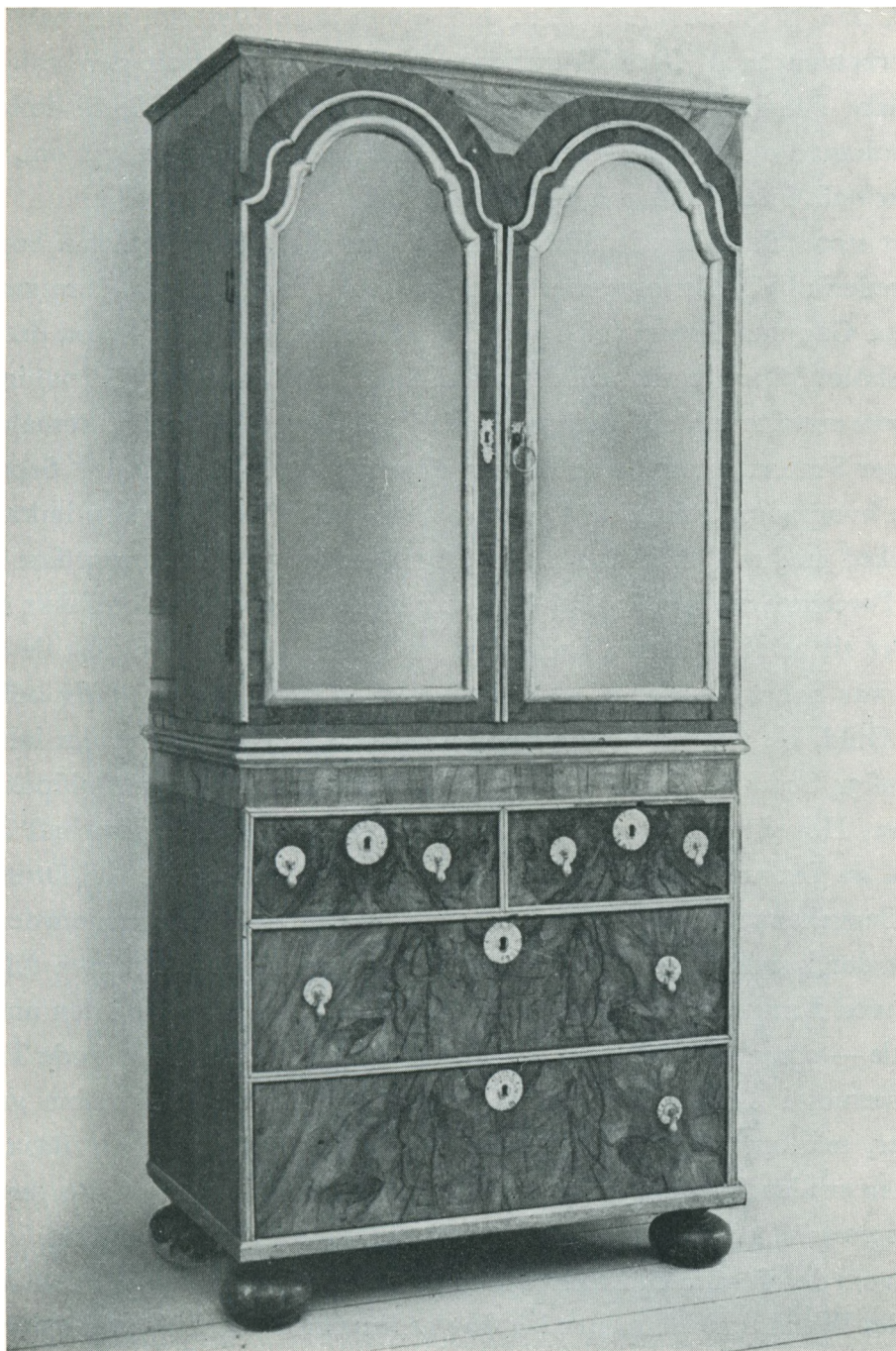
der er gengivet her som Fig. 96. Beskrivelse, Farver og Skuffeantal stemmer helt overens, og Møblet har paa Bagsiden Anna Sophies Ejerstempel og Aarstallet 1731 ganske som paa Fig. 89. Kabinettet ejes nu af Apotheker S. C. STRØYBERG, der har det staaende i sit Hjem i Jens Bangs Stenhus i Aalborg. Det er gaaet i Arv gennem mange Generationer i hans Slægt, og gennem Oplysninger bevaret som Familietradition kan man følge dets Vej fra Clausholm til Svaneapotheket i Aalborg (23).

Det er et stort og anseligt Møbel, 2,07 m højt. Den rigt udskaarne, forgyldte Fod og det tilsvarende Topstykke er typisk europæisk Arbejde, stilistisk paa Overgangen mellem Akantusbarok og Régence. Selve det lakerede Skab er trods sit kinesiske Udseende efter al Sandsynlighed ogsaa fremstillet her i Europa, hvor man ofte søgte at efterligne de ægte »ost-indiske« Arbejder saa nøje som muligt ikke blot i Motivvalg, men ogsaa med Hensyn til Beslag og Hængsler som her. Lakteknikken røber imid-

lertid, navnlig hvor der er anvendt »ophævet« Arbejde, at det ikke er en indfødt Lakerer, der har udført dette Skab. Der er heller ikke et eneste Sted kinesiske Tegn i Skuffer eller ved Samlinger, saaledes som man ofte finder det paa de originale Arbejder (se nedenfor). Det var meget almindeligt i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede at montere de kinesiske og japanske Skabe — eller europæiske Efterligninger af disse — paa den Maade, som det ses her med udskaaret Fodstykke og Top. Typen kendes fra de fleste Lande i Europa; paa de bevarede Eksemplarer er imidlertid Topstykket ofte forsvundet. Laaseplader og Hængsler er af gennembrudt, forgyldt Messing, Laagerne er dækket af rød marmoreret Lak, der muligvis skal efterligne Skildpaddefinér; Dekorationen er i Guldlak i forskellige Nuancer med sorte Konturer og Tegning. Figurerne er delvis udført i ophævet Arbejde. Samme Teknik og Farver er anvendt paa Laagerne Indersider og paa Forsiden af de 10 Skuffer, saaledes at Møblet ogsaa kunde præsentere sig smukt og danne en Helhed, naar det stod aabent. Indvendig er alle Skuffer brilliantlakerede i en rødbrun Tone (24).

Af de mange Stole, der i Dronningens Tid stod paa Clausholm, er fire bevaret, alle tilhørende samme Sæt og helt ens med Undtagelse af ganske smaa Variationer i Dekorationen. De har paa Undersiden af Sargen Anna Sophies indbrændte Ejerstempel svarende til Fig. 89, men uden Aarstal, desuden kronet KE (kongelig Ejendom). Den, der gengives her som Fig. 97, tilhører Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, der ejer to af disse Stole. Det kulturhistoriske Museum i Lund har ligeledes to (25). Stolene, der indvendig i Sargen har kinesiske Tegn malet med Tusch, er af eksotisk Træ, muligvis Jakaranda; de er ganske afgjort udført i Kina efter europæisk Forbillede og dekoreret af kinesiske Lakerere. Paa et senere Tidspunkt er de alle blevet overlakeret her i Danmark og Dekorationerne opmalet med Guldbronce samt rød og grøn Lak. Paa det Eksempel, der gengives her, er alle senere Laklag fjernet og den originale kinesiske Dekoration fremdraget (26). Bunden er mørkebrun, næsten sort og ganske svagt flammet; Dekorationerne er udført i Sletlakering med Anvendelse af rødt og graat samt Guld i mange forskellige Toner; Detaillerne i Blomster og Blade er meget fine og udført med ganske spinkle Pensler. Stolene har løst

Fig. 101. Nøddetræfineret Skab paa Holsteinborg ; i Laagerne Spejlglass. Antagelig engelsk Arbejde fra Begyndelsen af 18. Aarh. Højde 188 cm. Har muligvis tilhørt Anna Sophie.

Sæde, paa nogle af dem, bl. a. Fig. 97, er ikke blot det originale røde Læderbetræk med Gulddekorationer bevaret, men ogsaa den originale kinesiske Polstring (27). — Det er ikke lykkedes at identificere Stolene i Dronningens Skifte, saa vi kan i dette Tilfælde ikke oplyse noget om, hvor de har haft deres Plads paa Clausholm.

Det store blaalakerede Skab, der ses paa Fig. 98, med Anna Sophies og Frederik IV's Monogrammer paa Laagerne, findes nu paa Herregaardsmuseet Gammel Estrup (28). Ved Dronningens Død i 1743 stod det paa Clausholm i Gangen mellem det saakaldte »Guldkabinet« og Dronningens tidligere omtalte hvide Audiensgemak (29); i Skiftet er det beskrevet saaledes: »1 stoer Skab rum udi blaet Laqvered med forgyltde lister og 2de Separate dørre hvorpaa er Fridericii Qvartii og Annæ Sophiæ Chifre og inden udi betræked med rød Trille, 12 Rdl«. Ovenpaa Skabet var anbragt fem store blaa Porcelænskrukker, hvoraf de to var beskadiget; de vurderes ikke desto mindre til 20 Rdl., altsaa betydeligt mere end hele Skabet. Bag de store Døre var hobet en Mængde Kostbarheder sammen, hovedsagelig udført i purt Guld, bl. a. en Del af Dronningens Guldtoiletgarniture, der ialt bestod af 34 Stykker, altsammen en Gave fra Kongen; desuden Guldpokaler, Daaser, Hovedvandsæg m. m.; her har disse Ting sikkert ikke haft deres Plads, da Dronningen levede; de har staaet frit fremme bl. a. i Dronningens Sengekammer; men de kgl. Commissionærer maa have sat dem derind, for at der kunde laases for dem; Skabet er nemlig indrettet som Klædeskab med Knager i den ene Halvdel og kun en enkelt Hylde i den anden; overalt — ogsaa paa de grove Træknager — er den oprindelige røde Trille, der nævnes i Skiftet, bevaret. Udvendig har Skabet endnu sine gamle Farver, selv om de er noget frisket op ved en Restaurering i 1880-erne. Bunden er blaa Lazur-Maling paa Sølvbund, Listerne er forgyldte, medens Monogrammerne er holdt i rødt, grønt og blaet samt Forgyldning.

Selvom den fint indlagte Skrivepult Fig. 99-100 ikke er forsynet med Anna Sophies Brandstempel, mener jeg dog at kunne bevise, at Traditionen om at den har tilhørt Dronningen er rigtig. I Skiftet fra 1743 nævnes nemlig en Skrivepult, der uden Tvivl maa være identisk med den her afbildede; den beskrives som en indlagt »Pulpet« med fire smaa Skuffer indeni og tre Skuffer underneden samt derunder igen et Skab med tolv Skuffer i; Vurde-

Fig. 102. Rococoskab paa Holsteinborg, fineret med Nøddetræ, Udskæringerne forgyldte. Dansk Arbejde ca. 1740-60, muligvis udført af Mathias Ortmann, København. Højde 310 cm. Ifølge Familietraditionen skal det have tilhørt Anna Sophie ; men som anført i Teksten S. 174 er der ikke megen Sandsynlighed for, at dette er Tilfældet.

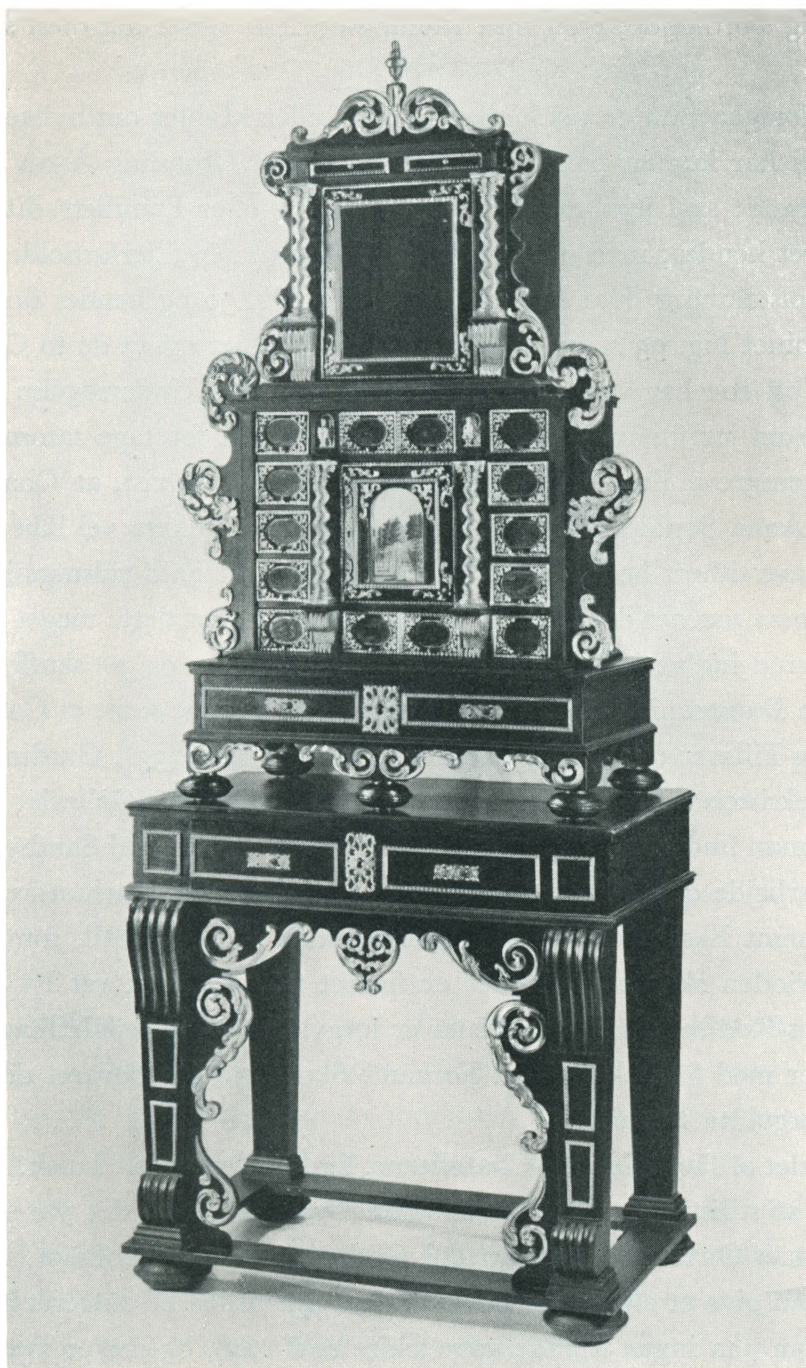

ringssummen er 16 Rdl. Som det ses af Fig. 100, hvor Skraaklap og Skabslaager er aabne, passer Antallet af Skuffer og deres usædvanlige Opdeling i 4, 3 og 12 Stk. nøjagtigt til Beskrivelsen i Skiftet, og Betegnelsen »Skab« skyldes Laagerne; ogsaa Indlægningen er nævnt. Møblet maa ifølge sin Stil være udført i Slutningen af 17. Aarh. eller meget tidligt i det 18. Aarh. (Benene med tilhørende Sarg og Skraaklappen er af ny Dato). Der er altsaa heller ikke stilistisk noget der taler imod, at Anna Sophie skulde have ejet dette Møbel; Bagklædningen er ikke den oprindelige, og det er muligvis derfor, at der nu ikke findes noget Ejerstempel.

Skrivepulten stod ved Dronningens Død i et lille Kabinet (Rum 40 paa den tidligere omtalte Plan af Clausholm), der laa mellem det hvide Audiensgemak og Guldkabinettet, og det anføres, at der hørte to Gueridoner til Pulten, men at disse var anbragt i Riddersalen. Dronningen ejede ogsaa et ovalt, kantet, sortlakeret Skrivebord med fire Skuffer, der ligesom Pulten havde to tilhørende Gueridoner; de var af samme Arbejde og Lakering som Bordet. Med Gueridoner menes paa denne Tid høje Søjleborde med en ganske lille Plade beregnet til Lysestager eller lignende; saadanne Gueridoner var Modemøbler i Slutningen af 17. og Begyndelsen af 18. Aarh.; de optraadte altid parvis og som oftest i meget fin Udførelse. Som Regel indgik de i et Møbelsæt; Anna Sophie havde mange Borde med tilhørende Gueridoner; men det er vist mere sjældent at finde dem i Forbindelse med en Skrivepult som her (30).

Fig. 99-100 tilhører nu Fru Præsident Sveinn Björnsson i Reykjavik. Hendes Fader, Apoteker, Justitsraad H. H. E. Hansen, har omkring 1870 købt Møblet af en Hotelvært i Hobro, hvis anden Kone havde bragt det ind i Ægteskabet; hun stammede fra Clausholm, oplyste Værten.

Skrivepulten er fineret med Ibenholt, og de rige Marketterier er af eksotiske Træsorter samt hvidt og grøntfarvet Elfenben. Skufferne bag Laagerne har store Tal malet paa Forsiden begyndende med No. 8 længst til venstre for oven og sluttende med No. 19 nederst til højre. Som nævnt er Benene og Sargen nye, saa man kan ikke med Sikkerhed sige, hvor høj Pulten oprindeligt har været; nu er den saa høj, at den maa bruges som Staapult, hvis man vil skrive ved den; men tænker man sig de originale Ben ca. 6 cm høje, bliver Højden til Klappen, naar den staar aaben 74 cm, hvad der er

Fig. 103. Barokt Skuffemøbel med tilhørende Bord, som ved senere Restaureringer er ændret en Del. Sortfarvet Fyr og Eg med forgyldte Udskæringer; i de fleste af Skuffeforsiderne er indsat Spejlglas. Samlet Højde 190 cm. Tilhører Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg. Iflg. Traditionen har Møblet tilhørt Anna Sophie, der skal have skænket det til sin Kammerjomfru Hylleborg Hasse, i hvis Slægt det har været indtil 1890.

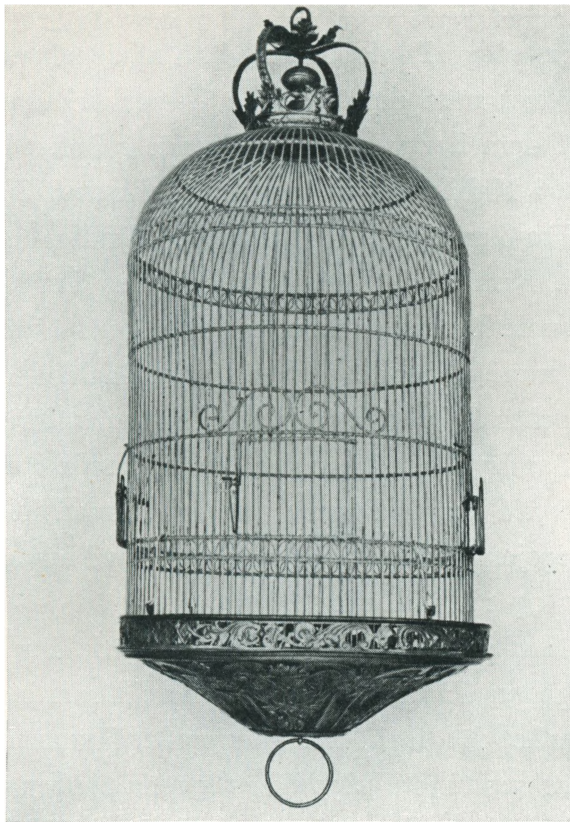
almindelig Bordhøjde; efter min Mening er dette sidste det mest sandsynlige (31).

I det foregaaende er udelukkende behandlet Møbler om hvilke vi med Sikkerhed har kunnet paavise, at de har tilhørt Dronning ANNA SOPHIE. I det følgende skal jeg omtale de Møbler, som efter Familietradition skal have været hendes; men om hvilke vi ikke kan *bevise* Ejerforholdet.

Paa Holsteinborg, hvor Dronningens Uhr Fig. 90 og hendes fine Skildpaddekabinet Fig. 93 staar, vil Traditionen vide, at ogsaa de to Chatoller Fig. 101 og 102 har været hendes. En indgaaende Undersøgelse af disse Møbler, som jeg for nylig har haft Lejlighed til at foretage sammen med Ejeren Lensgreve ERIK HOLSTEIN-HOLSTEINBORG, har vist, at Chatollerne ikke har Anna Sophies Ejerstempel; men dette udelukker vel ikke helt, at de kan have tilhørt hende (32). Fig. 101 passer i alt Fald tidsmæssigt godt, og yderligere nævnes der i Skiftet et Møbel, der ligner dette meget nemlig: »1 fournered indlagt Skab med Speilglas Laager for, og 4re skuffer under med røde Damaschis Gardiner Indvendig og 1 Kappe samt et Gallerie af 9 Messing Pillarer og 3 rader Messing traad, 50 Rdl« (33). Gardinerne og Kappen eksisterer naturligvis ikke mere; men heller ikke Galleriet af Messing kan man finde Spor af nogen Steder. Møblet er efter al Sandsynlighed engelsk Arbejde og er fremstillet i første Del af det 18. Aarhundrede. Det er et fornemt Eksempel paa den ganske enkle og sobre Stil, som Queen Anne Perioden skabte. Chatollet er fineret paa Eg med ret lys brunlig Nøddetræs-Rodfinér; alle Profillister er forgyldte. Bag Spejlglaslaagerne er tre Hylde med forskellig svajet Forkant. Skufferne har bevaret deres originale, forgyldte Beslag.

Det andet af Holsteinborg-Chatollerne, Fig. 102, er typisk dansk Arbejde; jeg vilde af stilistiske og snedkertekniske Grunde tro, at det var udgaaet fra MATHIAS ORTMANN's Værksted i Gothersgade i København, uden at jeg dog kan give et afgørende Bevis herfor (34). Stilen er outreret Rococo; Møblet kan paa ingen Maade være ældre end 1740, og det er mest sandsynligt, at det er fremstillet i Aarene omkring 1750. Hvis det har tilhørt Anna Sophie, maa hun have anskaffet det kort før sin Død, men det kan ikke paavises i Skiftet; det er snarere Søsteren, Storkanslerinde Holstein, der har købt det til sit Enkesæde Fuirendal, og herfra er Chatollet sammen

Fig. 104. Fuglebur af drevet Messing i Nationalmuseet. Udført i Begyndelsen af det 18. Aarh. Højde 107 cm. Har maaske tilhørt Anna Sophie.

med de Møbler, hun havde arvet efter Anna Sophie, kommet til Holsteinborg. — Det er et meget stort Møbel, det maaler 3,10 m i Højden. Udskæringerne og Profillisterne er forgyldte, Finéren, der ligger paa Fyr, er Nøddetræ. De forgyldte Messingbeslag er de originale (35).

Blandt de Ting, der ifølge Tradition skal have tilhørt Dronning Anna Sophie er ogsaa Fugleburet Fig. 104. Det ejes af Nationalmuseet og er omkring Aarhundredskiftet købt af »Antikvar Petersen, Kronprinsessegade, København«, der oplyste, at det skulde stamme fra Clausholm (36). Bund og Top er udført i drevet Messing med karakteristisk Régence-Ornamentik, saa der er ingen Tvivl om, at det er fra Anna Sophies Tid; den lukkede Krone øverst paa Buret kunde jo ogsaa pege i Retning af, at det har tilhørt hende; men nærmere kan vi ikke komme Sagen. Buret kan nemlig

ikke identificeres i Dronningens Skifte, til trods for, at der opregnes ikke mindre end 10 forskellige Fuglebure; ved to af dem nævnes udtrykkelig, at de er med Krone; men det er begge Gange firkantede Bure, der er Tale om. Flere af dem har været til at hænge i Loftet ligesom Fig. 104; i en af Skufferne i Kabinettet Fig. 93 laa f. Eks. »8 Stk. Egte forgylt tridser og 8 Stk. dito Skruer at hænge fugle buhre udi«, desuden 8 lignende i et andet Møbel. Kun i et enkelt Tilfælde giver Skiftet Oplysning om, til hvilken Slags Fugle Burene er beregnet, nemlig »1 Canarii Fugle Hecke Buur af Messing traee staaende paa een grøn Mahled og forgylt foed, hvorpaa ere 9 stöcker foer og Vandglasser og 12 stöcker hecke Kurver, 6 Rdl«. Efter al Sandsynlighed har det her afbildede Bur været beregnet til en Papegøje, hvad der jo ogsaa passer godt med Tidens Mode. Det eksotiske ved Papegøjen tiltalte i høj Grad Datidens Mennesker, paa samme Maade som Aber og turbanklædte Morianner.

Det barokke Skuffemøbel med tilhørende Bord, der er afbildet som Fig. 103, har ifølge en Familietradition tilhørt Dronning Anna Sophie; hun skal have skænket det til sin Kammerjomfru HYLLEBORG HASSE, i hvis Familie Møblet har været indtil 1890 eller 1891, da Frøken CAROLINE HASSE, med hvem Slægten uddøde, forærede det til Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg (37). Træværket er Fyr og Eg, der er farvet sort som Ibenholt, medens de mange udskaarne Dekorationer er forgylt. Paa de fleste af Skuffeforsiderne samt paa den øverste Laage er indsat Spejlglas. Kanalprospektet paa Midterlaagen hører ikke oprindelig til, det er fra ca. 1800, medens selve Møblet maa være fra omkring Midten af det 17. Aarhundrede; der findes bl. a. Vrængemasker i Bruskarok paa Sidefløjene. Alle Skuffer er indvendig beklædt med gammelt marmoreret Papir; dette gælder ogsaa Skuffen under Bordpladen, der tillige har bevaret sin oprindelige Laas svarende til de to i Laagerne, saa efter al Sandsynlighed er Bordfoden samtidig med det øvrige, selv om den uden Tvivl er ændret en Del ved senere Restaureringer.

Til Slut skal omtales den pragtfulde Ibenholtseng med tilhørende Canapé og fire Stole, som gennem adskillige Generationer har staaet paa Brahetrolleborg (Fig. 105 til 110). Ifølge Traditionen skal hele dette Sæt have tilhørt Dronning Anna Sophie, hvis Brodersøn Grev CONRAD DITLEV

Fig. 105. Barok Himmelseng af Ibenholt paa Brahe-Trolleborg. Udført paa Ceylon ca. 1650-75. Højde 340 cm. Jvf. Detaille Fig. 107. Iflg. Familietraditionen skal Anna Sophie have ejet denne Seng, men som anført i Teksten S. 176 ff. er det ikke sandsynligt. Den er ikke nævnt i Skiftet og har ingen Ejerstempler. Omhængene med Dronningens Initialer (jvf. Fig. 106) er betydelig yngre end Sengen. Stoffet, der oprindeligt har været Vægtapeter, er udført i 1720'erne. Kun Bagstykket ved Hovedgærdet og lidt af Kappen er af den originale Brocade, Resten er eftervævet i ny Tid.

REVENTLOW ejede Brahe-Trolleborg ved hendes Død. Som bekendt er Familien Reventlow stadig Ejer af det store Gods, saa det er nærliggende at tro, at Traditionen er rigtig. Det kan imidlertid ikke bevises. Ingen af Møblerne har Anna Sophies indbrændte Ejerstempel, hvad der er mærkeligt, hvis de har staaet paa Clausholm, hvor alt, som nævnt S. 151, skulde mærkes, for at man straks kunde afgøre, hvilke Ting, der tilhørte Dronningen, og hvilke Kongen. I den meget udførlige Skifteprotokol fra 1743 nævnes Møblerne heller ikke; navnlig Senge er her detailleret beskrevet med Materialeangivelse og Typebetegnelse, men ingen af dem er af Ibenholt; det samme gælder de Senge, der opregnes i Protokollen over Kongens Ejendele (38). Jeg har ogsaa gennemgaaet en Liste over de Ting, som Anna Sophie arvede efter sin Moder, der døde 1722, uden at finde de fine Ibenholtmøbler (39). Vi kan dog se lidt nærmere paa disse i sig selv interessante Møbler; maaske kan vi herigennem faa et Fingerpeg om, hvordan deres Tilknytning til Anna Sophie har været.

Himmelsengen er meget stor, den er 3,40 m høj og maaler 1,72 m i Bredden og 2 m i Længden. Materialet er massiv Ibenholt med enkelte Dekorationsdetaller af Elfenben, bl. a. Øjne paa Figurerne, enkelte indlagte Aarer (se Fig. 107) og den yderste Ende af den drejede Top paa Himlen. Baade de fire Hjørnestolper og Sprosserne i Hovedgærdet er udført i Spiraldrejning, medens al den rige Udskæring er samlet paa Hovedgærdets øverste Del. Af denne fremgaar det tydeligt, at vi staar overfor et indisk Arbejde (Fig. 107), hvad ogsaa den megen Ødslen med Ibenholt tyder paa; i Europa var det jo saa kostbar en Træsart, at den praktisk talt kun anvendtes som Finér. I Dr. V. I. VAN DE WALL's grundige Arbejde »Het Hollandsche Koloniale Barokmeubel« paavises det, at Sengens Hjemsted er Ceylon, hvor der fandtes en hel Skole af Billedskærere, der arbejdede i denne Stil. Dr. Wall fremhæver Brahetrolleborg-Sengens Dekorationer som et usædvanligt smukt Eksempel paa, hvad Datidens Singaleser formaaede paa Billedskærerkunstens Omraade (40). Selve Sengens Opbygning og Form er i Modsætning til Skæringerne helt europæisk og ganske afgjort udført efter Tegning eller andet Forbillede fra Europa, mest sandsynligt fra Spanien eller Portugal, hvor Senge af denne Type var moderne i sidste Halvdel af 17. Aarh. (41). Møbler som de her gengivne (Fig.

Fig. 106. Detaille af Silkebrocade paa Rosenborg med Anna Sophies kronede Navnetræk. Vævet i København i 1720'erne. Grøn Bund med Mønster i hvidt og rødt. Vævebredden 53,5 cm. Har tilhørt Anna Sophie. Jvf. Fig. 105.

105 til 110) udførtes dels til Brug for de Europæere, der havde slaaet sig ned i Østen, dels til Eksport til Europa; gennem de mange ostindiske Kompagnier bragtes de pr. Skib den lange Vej syd om Afrika til spanske, hollandske og engelske Havne. Ogsaa det danske ostindiske Kompagni, der oprettedes allerede 1616, handlede paa Indien og hjembragte baade Møbler, Stoffer og Porcelæn.

Angaaende Brahe-Trolleborg-Sengens Alder ansættes den i van de Wall's ovennævnte Værk til ca. 1650—75, hvad der jo ogsaa svarer godt til en Datering ud fra europæisk Stiludvikling. Naar vi kommer ind i det 18. Aarhundrede, gaar nemlig den snoede Drejning af Mode, og Ibenholtet mister sin Popularitet; yderligere gaar man over til en anden Form paa Sengehimlen end den, der ses her, med det høje »Tag«, som allerede i Slutningen af 17. Aarh. er ved at gaa af Brug. Det har været antydet, at dette Tag paa Brahe-Trolleborg-Sengen er tilsat paa et senere Tidspunkt (42); men efter at have undersøgt Sengen, mener jeg ikke, det er videre sandsyn-

ligt. Den drejede Top øverst er af ganske samme Arbejde som Sengens øvrige Dele og har samme Overflade som disse; derimod er de fire svungne Arme, der gaar ud til Hjørnestolperne, samt Midterstøtten nok sorte, men ikke polerede og virker derfor »tilsatte«; men Grunden er den, at disse Dele ikke har været synlige, da Sengen havde sit oprindelige Betræk; hele Taget har været betrukket med Stof fra Overkanten af Gesimsen til den drejede Top, saaledes som det kendes fra mange Senge hovedsagelig fra Midten af 17. Aarhundrede. (43). Dateringen af Brahe-Trolleborg-Sengen til ca. 1650—75 passer ogsaa godt med de tilhørende Stole og Canapéen (Fig. 108—110), der bl. a. paa Grund af de lave Rygge maa være fra samme Periode; naar vi nærmer os Slutningen af Aarhundredet bliver Stoleryggene meget høje og smalle.

Man maa altsaa gøre sig klart, at baade Seng, Canapé og Stole er ældre end Anna Sophie; det udelukker naturligvis ikke, at hun kan have ejet dem; men det gør det sandsynligt, at det er hendes Fader, Storkansler, Greve CONRAD REVENTLOW, der har *anskaffet* Møblerne. Han har iøvrigt haft store Muligheder for at faa fat i dem i sin Egenskab af Direktør for det dansk-ostindiske Compagni, og paa hans Tid var Møblerne højmoderne og meget eftertragtede.

Naar Anna Sophies Navn er saa stærkt knyttet til Sengen, skyldes det sikkert først og fremmest Sengeomhænget, der er af Silkebrokade med Dronningens Monogram og lukket Krone indvævet (Fig. 106). Det er naturligvis hævet over enhver Tvivl, at dette Stof har tilhørt hende; det omtales ogsaa i hendes Skifte, men vel at mærke ikke som Sengeomhæng, men som Tapeter til et Audiensgemak, der laa i Stueetagen paa Claus-holm (44); desuden fandtes der Overtræk til seks højryggede Stole og til to Tabouretter samt til et Bordtæppe syet af dette Brokade; medens den Seng, der stod i Værelset havde Omhæng af et helt andet Stof (45). Heller ikke Husets øvrige Senge, hvis Gardiner og Kapper beskrives meget nøje, har Omhæng af Brokaden med Dronningens Chiffre. Tapeterne derimod gik i Arv til hendes Slægtninge, maaske netop til Nevøen paa Brahetrolleborg, og paa et eller andet Tidspunkt, maaske allerede i 18. Aarhundrede, syes de om til den store Ibenholtsseng, og den kommer saa naturligt til at hedde »Anna Sophies Seng«, da hendes Navnetræk ses overalt paa Om-

Fig. 107. Detaille af Hovedgærdet paa Himmelsengen Fig. 105. Udført paa Ceylon ca. 1650-75 i Ibenholt og Elfenben.

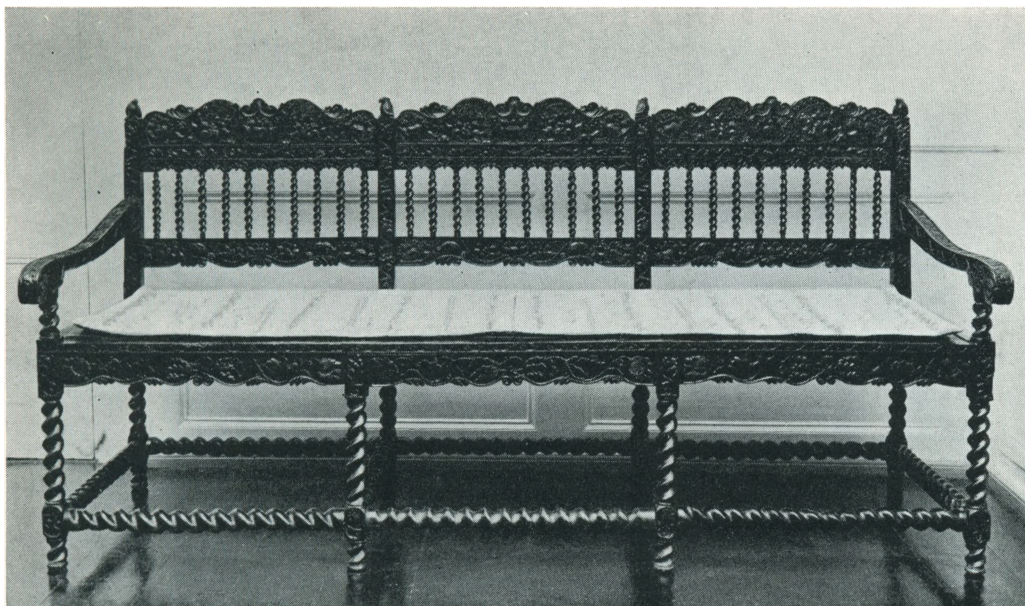
hænget. Om Sengen er gaaet i Arv fra Storkansleren, der døde 1708, til dennes Søn CHRISTIAN DITLEV REVENTLOW, som ejede Brahe-Trolleborg, eller om Datteren Anna Sophie har faaet den, kan ikke afgøres. Sidstnævnte kan jo have ejet den et Stykke Tid og derefter skænket Broderen den, inden Stemplingen af Clausholmmøblerne i 1731 og inden Inventarfortegnelsens Udarbejdelse; men jeg vil mene, at Omhænget først kan være kommet til efter hendes Død.

Kun en lille Del af den Brokade, der ses paa Fotografiet Fig. 105, er den originale. Størstedelen af den er eftervævet i Frankrig i den nuværende

Ejerindes Tid. Kun Bagstykket ved Hovedgærdet og lidt af Kappen er af det gamle Stof; desuden findes der paa Brahe-Trolleborg et ret stort Stykke af den originale Brokade, der nu hænger foran en Dør, og paa Rosenborg og paa Kunstindustrimuseet findes ligeledes Rester af den (46). I Skiftet beskrives Stoffet som »Liusegrøn, bruunt og hviidt Blummet tyk Kiøbenhavns Dammast med Dronning A: S: Chifre og Crone indvirket«. Det fremgaar altsaa heraf, at Stoffet er vævet i København, og da der over Monogrammet er en Dronningekrone, maa det være tilvirket i Aarene mellem 1721 og 1730 (47).

Canapéen og de fire Stole, Fig. 108 til 110, er samtidige med Sengen; men de er ikke af Ibenholt som denne. De er udført i en meget tung Træart, der ikke er helt saa dyb sort som Ibenholt, og hvori der er enkelte lysere, guldbrunne Striber hist og her; muligvis er det Coromandeltræ eller Pochenholtz (48). De smaa trivelige Papegøjer, der flankerer Kopstykkerne (Fig. 109) har Øjne af hvide Elfenbensringe, der er indlagt i Træet paa samme Maade som i Figurerne paa Sengens Hovedgærde. Paa Sæderne og paa Stoleryggene er Rørpletning, der nu er dækket af paasyede Puder betrukket med nyt Stof. Ifølge van de Wall er disse Møbler ikke som Sengen udført paa Ceylon; men tilhører den saakaldte Bataviaskole paa Java (49); derfor kan Seng, Stole og Canapé jo godt være kommet som et samlet Møblement til Europa.

Selv om man, som anført i det foregaaende, ikke helt kan komme til Klarhed over Anna Sophies Ejerforhold til den store Himmelseng paa Brahe-Trolleborg, saa er et i alt Fald givet, det er ikke den Seng, Dronningen selv brugte paa Clausholm, og som hun døde i den 7. Januar 1743; af Skiftet kan vi se, at den saa helt anderledes ud (50). Det var en saakaldt fransk Seng med Baldakin, altsaa ikke som Fig. 105 med fire Søjler; den havde forgyldt Karnisch og Gardiner af hvidt guldbroderet Stof med brede og smalle Guldfrynser, foret med rød Carmoisindamask svarende til det indvendige af Himlen og Rygstykket ved Hovedgærdet; alt dette var besat med Guldgalon. Kapper og Gardiner var af samme hvide kinesiske Damask som Sovegemakkets Vægge var betrukket med. Sengetæppet var af rød Damask med Galoner og Frynser af Guld og foret med Taft. Som man ser, var Sengen helt holdt i hvidt og rødt og rigt besat med Guld. Vi kan

Fig. 108. Canapé paa Brahe-Trolleborg, muligvis af Coromandeltræ eller Pockenholz. Udført paa Java i sidste Halvdel af 17. Aarh. Rørfletning i Sæde og Ryg dækket af Hynder med nyt Betræk. Højde 105 cm. Skal ligesom Fig. 105 og 110 have tilhørt Anna Sophie; men det er tvivlsomt, om Traditionen er rigtig (jvf. Teksten S. 176ff).

ogsaa af Skiftet se, hvad Dronningen har brugt af Sengetøj i den fine Paradeseng, nemlig en hvid Olmerdugs Madras stoppet med Krølhaar og med Dronningens Monogram, to store Bolster Underdyner med smalle blaa og hvide Striber besat med Silkesnore og med Dronningens Navnetræk, to lange Pøller, en Overdyne af rød stribet Olmerdug og nogle Damaskes Hovedpuder med Dun (51). Lagener og Pudevaar var af fin Hør-lærred med Monogram. Der er endnu bevaret to af Dronningens Lagener, et paa Langesø og et paa Nationalmuseet (52); men om de har været anvendt af Dronningen personlig vides ikke; paa Fig. 111 ses en Detaille af det sidstnævnte; med blaa Kontursting er broderet Spejlmogrammet A S med lukket Krone og Aarstallet 1742, desuden Løbenummeret No. 2. Man brugte meget store Lagener dengang; flere af Anna Sophies var over 3 m lange og syet af tre Vævebredder; hvor stort Fig. 111 oprindeligt har været, kan ikke siges, da det paa et senere Tidspunkt er blevet beskaaret. Til særlig fint Brug, bl. a. naar Dronningen modtog Barselsvisitter brugtes Lagener og Pudevaar med brede haandgjorte Kniplinger (53).

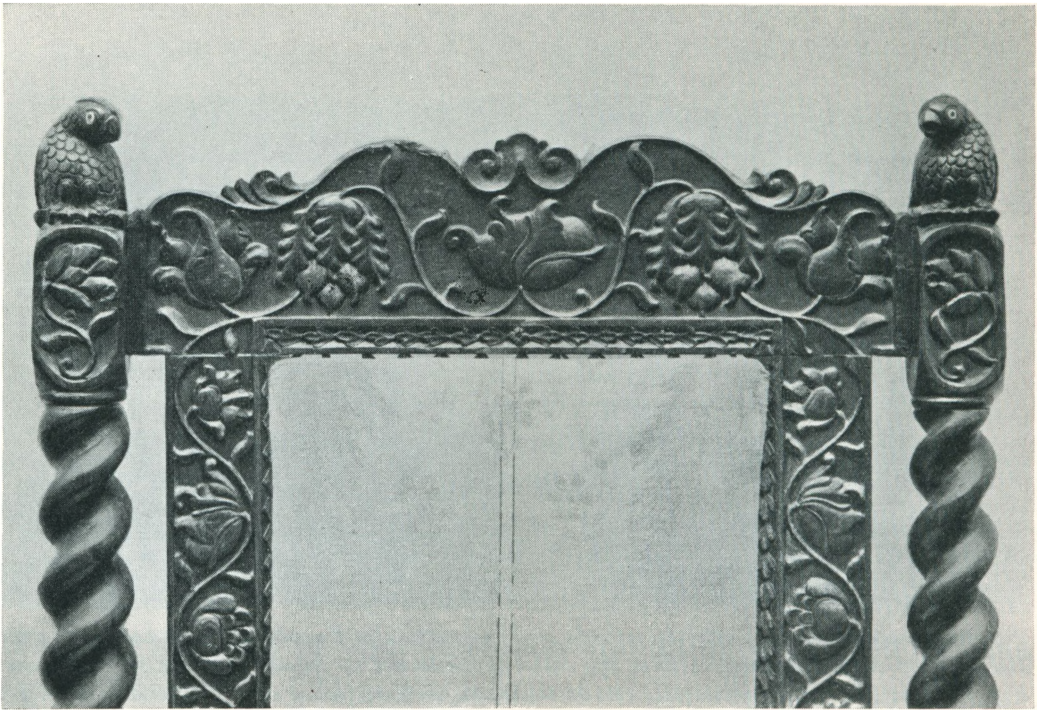

Fig. 109. Kopstykket paa Stolen Fig. 110. Udført paa Java i sidste Halvdel af 17. Aarh. Bredde 42,5 cm.

Det var meget store Summer, man ofrede paa Datidens Senge og deres Udstyr, og man gjorde alt, for at faa dem til at virke saa imponerende og kostbare som muligt. Det hænger sammen med, at Sengekammeret indgik som et meget vigtigt Led i den Suite af Repræsentationsrum, som fornemme Folk lod indrette i deres Slotte og Palæer. De Gæster, man i særlig Grad vilde hædre, modtoges ikke i Audiensgemakket, men i det tilstødende Paradesengekammer, der betragtedes som Husets fineste Rum. Af samme Grund ofrede man mange Penge paa Damernes Toiletbordsomhæng og Garniture, de var ikke blot til Glæde for Ejerinden, men skulde først og fremmest imponere Gæsterne. Som nævnt havde Anna Sophie et Toiletsæt paa 34 Stykker af purt Guld anbragt paa et Bord, der var dækket til Gulvet af kostbare Kniplinger (54). I Sengekammeret indtog Herskabet ogsaa ofte deres Maaltider ved et lille Thebord eller lignende, naar de vilde undgaa de store Tafler med mange Gæster og Hoffolk. Anna Sophie har gjort det samme. Naar hendes Taffeldækker beretter, at »dend höysaligste Dronning stædse har spiiised Udi Kammered« (55), menes der med dette

Fig. 110. Stol paa Brahe-Trolleborg. Materialer, Tilvirkningssted og Historie som Fig. 108. Højde 109,5 cm. Jvf. Detaille Fig. 109.

netop Sengekammeret. At det ikke drejer sig om en stor Opdækning til mange Personer, kan vi se af Maalene paa de Duge, der er blevet anvendt. I Skiftet opregnes »16 Stöcher ditto (Hørlærreds) Dugge for Cammer Bordet, af Aar 1740, i Længden $3\frac{2}{3}$ Allen og $2\frac{1}{2}$ Breden«. Men selv om Bordet har været lille, maa man ikke tro, at det af den Grund har været spartansk dækket, tværtimod. Dronningen brugte daglig Bestik af purt Guld, det saakaldte Guldmundtøj, der beskrives saaledes: »I guld ovenpaa Dækkeled Emailerid mundtöy Hvori er 3 stk smaae guld Doser dend Ene bruges til at tage Sukker udi og dend anden til Salt og dend 3die til Pebber, En guld skee gaffel og Kniv og Een Liiden guld Tandstikker, som Ligger

oven udi samme Mundtöy aldt sammen med höysalig Dronningens Naufn og Krone Emailerid« (56).

Til sin Opvartning under Maaltiderne har Dronningen haft Taffeldækker, Mundskænk, Pager og Lakaier, alle i kostbare Livreer med indtil 26 store Sølvknapper med Anna Sophies Navnetræk i Kjolen og 24 tilsvarende i Vesten (57). I sin sidste Levetid spiste Dronningen sammen med Kammerfrøken HOLSTEIN, medens de fornemste Hoffolk spiste i den store Rose, de mindre fine i andre af Slottets Værelser. Den skarpe Adskillelse mellem de mange Rangklasser, der var repræsenteret ved det lille Hof, mærkedes ogsaa paa anden Maade, idet ikke alle fik ny-serverede Retter. Maden fra Dronningens Taffel blev f. Eks. bragt til Kammerfruen og Kammerjomfruen, hvorefter disses Piger og Kammerlakaien fik Resterne. Hoffolkene i Rosen fik deres egen Servering, og naar de var færdige fik tre Kammerpiger, Fyrbøderen i Rosen og Damernes Tjener Lov at spise af det, der var tilbage. Resterne fra Pagebordet gik til Pagernes Tjener (58). Forskellen i Rang og Stand mærkes ogsaa i Udstyrelsen af de enkelte Funktionærers Værelser; Vurderingssummerne i Skiftet taler deres tydelige Sprog. Det vilde have været interessant, hvis der blandt de bevarede Møbler fra Clausholm ogsaa havde været nogle af de ganske jævne dagligdags Ting; men dette er desværre ikke Tilfældet; det vilde have givet et større Perspektiv, og gjort de fine Stykker endnu mere kongelige.

Fig. 111. Dronningens Spejlmogram broderet paa Lagen. Nationalmuseet.

ANNA SOPHIE'S GRAVKAPEL I ROSKILDE DOMKIRKE

Af Chr. Axel Jensen.

Alerede 1749, seks Aar efter Dronning ANNA SOPHIE's Død gav Arkitekten LAURITZ THURAH i anden Del af sin Danske Vitruvius en Beskrivelse af hendes Gravkapel i Roskilde Domkirke. »Høy-Salig Dronning Anna Sophia«, siger han, »er og i denne Kirke bisat; men som det Capelle, hvor Hendes Salige Herre med Hans første Kongelige Gemahl hviler, var for knap og snever, at Hendes Majests. Monument der ey kunde faae Plads, saa blev . . . et andet ziirligt Capelle til Høystsammes Hvile-Sted udseet, som er paa venstre Haand, naar man træder ind i Kirken ad Hoved-Indgangs-Porten. Der hviler Hendes Kongelige Liig i een af blaa og hvid Norsk Marmor forfærdiget Kiste, som er prydet med allehaande Ziirater af hvid Italiensk Marmor. . . I samme Capelle staae hos Hende de kongelige Børn, som Hun med den Høysalige Konge har avlet, ligeledes udi prægtige Marmor-Kister indsluttede. . . «

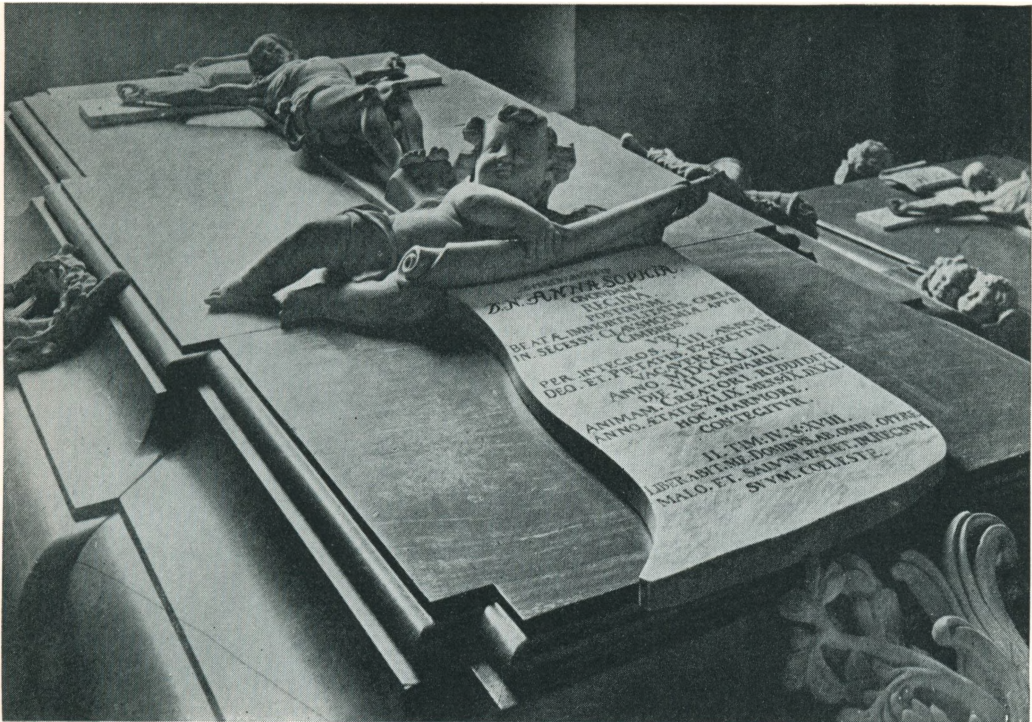
Denne Beskrivelse bærer Præg af at være skrevet af en Arkitekt, som ogsaa var Hofmand. Thurah vidste meget vel, at hans tilsyneladende saglige Forklaring i bedste Tilfælde kun dækkede en ringe Del af Sandheden. Af ganske andre Grunde var det utænkeligt, at CHRISTIAN VI skulde have ladet de jordiske Levninger af sin Moders Medbejlerske stede til Hvile i det kongelige Gravkor. Det var vel allerede store Ting, at der blev fundet et Compromis, saa at hendes Kiste kunde faa Lov til at komme

indenfor Domkirkens Mure. Initiativet til denne relativt forsonlige Løsning skyldes sikkert Kongen, og han maa have taget sin Bestemmelse hurtigt efter Anna Sophies Død, i hvilken Anledning der i 8 Uger blev baaret Hofsorg, og endnu før den foreløbige Bisættelse i Clausholm Slotskapel 5. Marts. Men Tilfældet kom ganske vist til Hjælp. Trolleslægtens, 1646 erhvervede, Gravkapel under Domkirkens nordre Taarn (hvor forhen Biskop PEDER JENSEN LODEHAT havde haft sit Hvilested) var nys hjemfaldet til Kirken og blev overtaget for en Sum af 500 Rd., der udbetaltes til Stiftsamtmanden, Baron NIELS VON GERSDORFF 14. Juni. I Realiteten var Afgørelsen dog sikkert truffet allerede 1. Marts, og de fornødne Reparationsarbejder iværksattes under Ledelse af Thurah, der altsaa har haft det intimeste Forhaandskendskab til Sagens Ordning.

Bygningsarbejderne fik nu kun et beskedent Omfang; det Trolleske Gravkapel blev bibeholdt uden Ændringer, selv Smedejernsgitteret med Slægtens talende Vaabenmærke, dominerende mellem de kunstfærdige Jernslyng, fik Lov til at blive paa sin Plads, og Arkitektens vigtigste Opgave blev den at forestaa Udførelsen af Marmorkisterne. At Thurah i sin store Vitruvius-Publikation fortier sit eget Navn, kan ikke forbavse, naar man veed, hvor stor Tilbageholdenhed han i saa Henseende kunde udvise; selvom det heller ikke i de skrevne Akter udtrykkeligt nævnes, hvem der har tegnet Kisterne, og selvom Originaltegningerne er forsvundne, viser Sammenhængen dog tydeligt, at de maa have været gjort af Hofbygmesteren.

De første Udkast har foreligget inden 21. Februar 1743, da Billedhuggeren DIDERICH GERCKEN afleverede et Overslag, ifølge hvilket Arbejdslønnen vilde beløbe sig til 1225 Rd., medens den efter en anden »Dessein« vilde løbe op til 2307 Rd., en Difference paa 1082 Rd. Og 25. Marts sluttede Thurah Kontrakt og Accord med Gercken, hvoraf fremgaar, at Kongen har foretrukket det billigere Udkast, endda med visse, nøjere specificerede Reduktioner.

Dronningens Ligkiste skal »efter hosheftede allernaadigst approberede Tegning i allemaader executeres og føres i Stand, baade i Henseende til Kistens Corpus som i Henseende til dens Laag, alleneste med den forandring, at de Ovaler eller Zierrather, som er paa Laagets stoore Rundstab, aldeles udelades, og Rundstaben glatt forfærdiges, dernæst at det

Fig. 112. Anna Sophies Sarkofag.

Billdthugger-Arbejde en basrelief, som er paa de hvide Marmor-Plader paa Siderne af Kisten, ligeledes ommitteres, og de hvide Plader glatte forfærdiges og poleres.« Foruden den store Kiste skulde udføres to mindre til sal. Dronningens kgl. Børn, af lige Størrelse og Facon, begge efter hosheftede Dessein No. 2. Marmormaterialet skulde leveres af Kongen, og Gerckens Arbejde skulde være helt færdig til Maj Maanedes Udgang 1744 og betales med ialt 1125 Rd.

Efter at Kongen 24. April havde approberet Kontrakten, fik Billedhuggeren fra Materialgaarden udleveret 152 Kubikfod norsk og 41 Kubikfod italiensk Marmor, og han modtog den første, i Kontrakten stipulerede Udbetaling, 300 Rd. Den anden Rate skulde falde, naar Kisterne i Oktober var komne saa vidt, at Ligene kunde nedlægges i dem, men det gik ikke helt efter Bestemmelsen. Gerckens Slutregning fremkom først 4. Juli 1746, og efter at Thurah havde godkendt Arbejdet, uden at Kongen ønskede nogen anden Besigtigelse, fik Gercken 825 Rd. udbetalt 21. Sep-

Fig. 113. Detaille af Barnesarkofagene.

tember. Den sidste kgl. Approbation gaves 20. Juli, kun et Par Uger før CHRISTIAN VI hensov paa Hørsholm Slot.

Den Dag i Dag staar Sarkofagerne paa deres oprindelige Plads. I Pragt og Skulpturudsmykning kan de naturligvis ikke maale sig med Frederik IV's og Dronning Louises Sarkofager, der iøvrigt ogsaa skyldes DIEDRICH GERCKEN og LAURITZ THURAH og først fuldendtes Aaret før Anna Sophie's Død. Men selv med de nys nævnte Reduktioner staar de ikke tilbage for de fornemste adelige Kister fra denne Tid. Stenhuggerarbejdet er teknisk ypperligt, de barokke Stilformer er mestrede med Dygtighed, og Englene demonstrerer Tidens og Billedhuggerens Evne til kunstnerisk at gengive barnlige Udtryk.

I Hovedsagen er de tre Kister ensartede. Deres retvinklede sorte Marmorcorpus har svungne Sider, hvis rige Profiler brydes af kraftige Forkrøpninger fra Sokkelen helt op til plane Laag, og paa alle tre Kister virker det norske Stenmateriale sammen med de hvide italienske Marmordetailler. De to Barnekister, der staar hver paa sin Side af Moderens, er i et og alt

Pendanter, men lidt enklere end den store. Paa deres Laag ligger et Krucifiks, ved deres Fodende et laurbærkranset Dødningehoved med to korslagte Knogler, hvilende paa en Pude. Laagkanterne er smykket med Englehoveder, der over Laagsiderne er grupperede parvis. Indskrifter findes ikke, men paa selve Kisternes Langsider er der kongekronede Kartoucher med Spejlmonogrammer; paa den ene er Bogstavet C gentaget i begge Kartoucher, paa den anden staar der til den ene Side FC, til den anden C, hvilket viser, at den førstnævnte rummer Datteren CHRISTIANA AMALIA, der døde 7. Jan. 1724, 2½ Maaned gammel, den sidste Sønnerne FREDERIK CHRISTIAN, død 15. Maj 1727, knap et, og CARL, død 10. Dec. 1729, næppe to Aar gammel.

Dronningens egen Sarkofag har ligeledes paa Langsiderne Kartoucher med kongekronede Spejlmonogrammer, men desuden paa Hjørnerne Bladvolutter med Englehoveder og Festons. Laagets Skulpturer er berigede med et Par krydslagte Laurbær- og Palmegrene og nedadvendte Fakler i Kranse, og medens Barnekisternes Dødningehoveder er udeladte, ses der under det store Krucifix et Englebarn, holdende en Skriftrulle med Gravskriftens Versaler

QVOD . MORTALE . HABVIT
D. N. ANNA SOPHIA
 QVONDAM .
 REGINA .
 BEATÆ . IMMORTALITATIS . CERTA .
 IN . SECESSU . CLAVSHOLMIÆ . APUD .
 CIMBROS .
 UBI .
 PER . INTEGROS . XIII . ANNOS .
 DEO . ET . PIETATIS . EXERCITIIS .
 VACAVERAT .
 ANNO . MDCCXLIII .
 DIE . VII . JANUARI .
 ANIMAM . CREATORI . REDDIDIT .
 ANNO . ÆTATIS . XLIX . MENS: IX. D. XXI .
 HOC . MARMORE .
 CONTEGITUR .

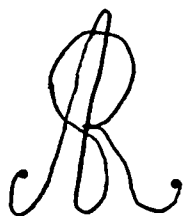
II . TIM: IV. V: XVIII .
LIBERAVIT . ME . DOMINUS . AB . OMNI . OPERE .
MALO ET SALVUM FACIET . IN . REGNUM .
SUUM . COELESTE .

Hvem der end har forfattet den latinske Text, er den betegnende ved sine Udeladelser. Den kunde naturligvis ikke titulere Anna Sophie højere end »fordums Dronning« uden Tilføjelse af »Danmark, Norge etc.«, som Christian VI havde nægtet hende. Men den forbigaar desuden, meget imod Datidens Skik, hendes Forældre, hendes Fødselsaar og Fødested, og den nævner ikke med et Ord hendes kongelige Ægtefælle saa lidt som hendes Børn, men dvæler udelukkende ved hendes fromme Enkesæde paa Claus-holm, og hverken Rigsvaabenet eller hendes Slægtsvaaben ses paa Sarkofagen.

Hermed falder det i Traad, at kun de tre Børn, der fødtes efter hendes Ophøjelse til Dronning, fandt Plads i Kapellet; de smaa Kister med hendes tre første Børn maatte forblive i Valløby Kirkes Sakristi, under hvis Gulv de synes at være blevne nedgravne i 1782. Og selve de tre fine Marmor-sarkofager gemtes decent bag Trollernes Jerngitter, saa lidet iøjnefaldende som muligt.

Anna Sophie Reventlows Skæbnetragedie kom ogsaa til at præge hendes sidste Hvilested.

EFTERMÆLET

EN KRONOLOGISK OVERSIGT

Af H. Topsøe-Jensen.

Dronning ANNA SOPHIES Skæbne og Karakter har i de to Aarhundreder, der er forløbet siden hendes Død, fremkaldt saa indbyrdes modstridende Domme, at selv en kort Oversigt over Litteraturen om hende vil give Indtryk af en fortsat Drøftelse, hvor Mening staar stejlt imod Mening.

Fra det Øjeblik, Frederik IV's Enke paa kgl. Befaling maatte tage sit Forvisningssted Clausholm i Besiddelse, var Anna Sophie død for Verden — som ved et Magtsprog slettet ud af det officielle Danmarks Bevidsthed. Hendes Navn nævnedes ikke i Sørgetalerne over hendes højsalige Gemal, og det forsvandt fra Kirkebønnen. Rang og Værdighed som Rigernes Enkedronning var hende nægtet; hendes Tilhængere var berøvet deres Magt og Indflydelse. Smigrerne, der Aar igennem havde bragt hende Røgelsesofre i Form af svulmende Barokdigte, var totalt forstummede. »Landets dyderige Moder«, »Des gantzen Nordens Schmuck . . . der Königinnen Zier« var nu overladt til sine Fjenders Forgødtbefindende.

Dette katastrofale Omslag i hendes Situation kan allerede faa Aar efter Kongens Død aflæses i det første betydelige historiske Værk om Frederik IV og hans Tid. Den fremragende Historiker ANDREAS HOJER (1690—1739), højt begavet, ærgerrig og hensynsløs af Natur, havde i denne Konges sidste Leveaar gjort en glimrende Karriere, der førte ham til højtbetroede Embeder; siden 1722 havde han været kgl. Historiograf, siden Sommeren 1730 Overbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek. Det var ingen Hemmelighed, at

han hørte til Dronning Anna Sophies Parti, og han havde ikke taget i Betænkning at hylde Dronningen i flere drabelige tyske Digte, hvor der ikke sparede paa Superlativerne.

Men Andreas Hojer blev nu et af de første Ofre for Systemskiftet ved Frederik IV's Død. 17. November 1730 fik han sin Afsked som Bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek; samtidig mistede han Historiografembedet, i hvilket han havde udarbejdet en annalistisk Skildring af Aarene 1700—1711, og fik Ordre til at aflevere sit store indsamlede Materiale. Det var altsaa hele hans Fremtid, der stod paa Spil. Med feberagtig Hast sammentrængte og omarbejdede han derfor sin Skildring af Frederik IV's Historie, førte den videre op til Kongens Død og kunde allerede 31. Marts 1732 overrække den lille Kronprins FREDERIK paa hans niaars Fødselsdag Manuskriptet til første Tome af »*König Friedrich des Vierten glorwürdigstes Leben*«; faa Aar senere blev det afsluttende andet Bind færdigt. Dette Værk, der indtager en berømmelig Plads i den danske Historieskrivnings Annaler, henlaa imidlertid i næsten 100 Aar i Manuskript, indtil NIC. FALCK udgav det i Tønder 1829; Manuskriptet opbevarede ikke, som man kunde have ventet, i Det kgl. Bibliotek, men i Tyske Kancellis Arkiv, men der fandtes (ifølge Suhms »Nye Samlinger til den danske Historie«, II, 1793, 181) »adskillige Copier« af det, hvoraf Suhm selv besad en, og det har inden Offentliggørelsen været benyttet i de i det følgende nævnte Arbejder af Gebhardi, Riegels og Baden (1).

Det springende Punkt i Forholdet mellem den gamle og den nye Konge var naturligvis FREDERIK IV's Optræden overfor Dronning LOUISE og hans hastige Giftermaal efter hendes Død. CHRISTIAN VI's haarde Behandling af Anna Sophie var i første Række dikteret af Trangen til at gengælde den Tort og de Ydmygelser, hans Moder havde maattet døje for sin lykkeligere Medbejlerskes Skyld. Hojer havde derfor intet Valg, hvis han vilde vinde de nye Magthaveres Øre, og han tog uden Betænkning sit Parti. Louise berømmes nu for sin for hele Norden uforglemmelige Guds frygt og Dyd (I, 7; II, 41).

Derimod omtales Anna Sophie med paafaldende Kulde. Under Aaret 1712 nævnes, at Kongen 1711 havde stiftet fortroligt Bekendtskab paa

Clausholm med den daværende Komtesse Reventlow, og Hojer fortsætter: »und obgleich derselben Frau Mutter . . . sich über diese Freundschaft betrübte, so mogten doch die andern Reventlowischen nächsten Verwandten von solchem vermeinten Glück sich grosse Vortheile versprechen, und es also, so viel an ihnen befördert haben. Die bekannten und unbekanntenen Umstände und Früchte dieses Werks werden hie mit Fleiss vorbeigegangen« (I, 241).

Ansvarer lægges altsaa paa Anna Sophies Slægt : paa den 1730 afskedigede Storkansler, Grev U. A. HOLSTEIN og hans Hustru, om hvem det antydes, at de saa deres personlige Fordel ved at støtte Partiet. I Skildringen af Situationen efter Dronning Louises Død forstaar man paa Forfatteren, at Samvittighedshensyn har bevæget Kongen til at legalisere sit Forhold til Fyrstinden af Slesvig. Det tidligere Giftermaal til venstre Haand nævnes ikke. Oprindeligt havde Kongen tænkt sig at lade det forblive ved Vielsen, men Anna Sophies Ambitioner gik videre:

»Da auch die neue Gemahlin noch einige Wochen den Namen der Herzogin behielt, und erst einige Zeit hernach vom Könige selbst durch Aufsetzung der Krone zur Königin erkläret ward; so ist es nicht unwahrscheinlich, dass Seiner Majestät Absicht anfänglich nicht weiter, als auf die blosser Vermählung gegangen sey, und die Erhebung zur Königin nachher erst von der Gemahlin erwirket worden« (II, 42—43).

Forbavsende virker det derfor paa et Tidspunkt, hvor Anna Sophie endnu maa antages at have været i absolut Unaade hos Kong Christian VI, i Aaret 1734, at finde to Hyldestdigte, trykt i selve det kgl. Bogtrykkeri hos 1. Universitetsbogtrykker JOHAN JØRGEN HØPFNER, til »Hendes Kongelige Majestæt Enke-Dronningen Vores Stormægtigste Allernaadigste Dronning ANNA SOPHIA«. Først et religiøst Nytaarsdigt, der bringer Dronningen en ydmyg Tak for hendes Miskundhed i det nu forgangne Aar, og som ender med at nedbede Himlens Velsignelse over hende:

Paa Hendes Majestæt GUDs blide Ansigt straalet!
For Hendes Majestæt GUD altid fuldt imaal
Af Naade, Sundhed, Trøst i Aar og Sneese Aar,
Til Ævighed gaaer ind og Tiden Ende faaer!

Dernæst et Fødselsdagsdigt til 16. April af »Hendes Kongel. Majestætes Allerunderdanigste ringeste Tiener og uafsladelige Forbeder CONRAD RYDER«. Her klinger de gamle Toner fra Dronningens Velmagtsdage:

En Dronning, i hvis Bryst GUD selv har fattet Bolig,
Hvis Siæl i GUD igien er fast og Himmel-rolig,
En Konninginde, som der intet fattes paa,
Saa vidt en dødelig Gudinde her kand naa.

Men slaar vi op i Wibergs Præstehistorie (2), finder vi Gaadens Løsning. Forfatteren var Forvaltersøn fra Clausholm, født 1703, Kandidat fra 1723 og gift med GJERTRUD POULSEN fra Anna Sophies Hof. 12. November 1734 blev han personel Kapellan hos Sognepræsten i Rær-Hansted-Viksø og var 1741—57 Sognepræst i Veggerby og Bislev. Conrad Ryder døde 1760.

7. Januar 1743 døde Dronning ANNA SOPHIE, og CHRISTIAN VI noterede uden Kommentar Dødsfaldet i sin Dagbog 11. Januar (3), men sørgede dog for, at hans Faders Enke blev bisat med Manér. *Ligtalen* holdtes i Clausholm Slotskapel 5. Marts af Dronningens pietistisk vakte Sjælesørger NIELS SCHIVE (1694—1764), der dog først efter Christian VI's Død fandt Øjeblikket inde til at udgive Talen. Den udkom 1748, da det oldenborgske Kongehus fejrede 300 Aars Jubilæet, og er tilegnet FREDERIK V, der havde overtaget sin Faders økonomiske Forpligtelser overfor Dronning Anna Sophies Betjente og Domestiker.

Mange Bidrag til den Afdødes Biografi indeholder denne vidtløftige Tale ikke. Det er den bodfærdige, den taalmodigt lidende Dronning, hvis Billede tegnes for Læseren, der strider sig gennem det vældige Opbud af Bibelcitater; den af Gud prøvede, der paa Dødslejet gør sit Livs Resultat op med Ordene fra Jobs Bog (7,17): »Hvad er et Menneske, at du vil agte Ham stort? og at du vilde lægge ham Dig paa Hiertet«, og hvis omskiftelige Skæbne Præsten hentyder til ved at citere ikke blot Kingos Salme: »Sorrig og Glæde de vandre tilhobe«, men ogsaa — Griffenfelds berømte Vers fra Fængslet: »Da Verden slog mig feil« o. s. v. Præsten sparer ikke sine Tilhørere for en realistisk Udmaling af den døende Koppepatients Lidelser og græselige, fast ukendelige Udvortes for derigennem des stærkere at kunne understrege sin Skildring af en sand Kristens opbyggelige Død, »den virkeligste og kraftigste Prædiken baade af Loven og Evangelio« (S. 40).

Taleren fremhæver Dronningens Længsel efter hendes forudgangne Ægtemage; hendes brændende Fromhed, om hvilken den gennemstregede Bibel paa hendes Bord vidnede; hendes Omsorg for Hoffolkenes aandelige Vel; hendes Beskedenhed i Levemaade. Ogsaa hendes store Godgørenhed mod Trængende, Syge og Sorgfulde prises.

Som hun levede kristelig, døde hun salig (S. 118). Paa Præstens Spørgsmaal: »Hvorfor hun var intet bange«, gav hun til Svar: »Jeg veed, sagde Hun, at min Forløser lever og Han skal opvække mig af Støven, og opvække mig til Herlighed« (S. 112).

Mærkeligt i denne Ligprædiken er Skildringen af et religiøst Gennembrud, som Dronningen oplevede paa Clausholm efter en svær Sjælekamp, fremkaldt af hendes grænseløse Sorg over Frederik IV's Død. Den er tidligere citeret i denne Bog S. 27.

Niels Schives Tale er sikkert kun blevet læst af en snæver Kreds. Anderledes med den næste Bog, hvori Dronning Anna Sophie omtales, *Erik Pontoppidan*: »*Den Danske Atlas*« (1763). ERIK PONTOPPIDAN (1698—1764) var saa gammel, at han selv havde oplevet Frederik IV's Dobbeltægteskab, som han som alvorlig Pietist ikke har kunnet billige, og han skyldte tilmed Christian VI sin Karriere. Men Afstanden i Tid har allerede svækket Kraften i Fordømmelsen; det aldrig helt oversete andet Synspunkt: den enevældige Konges Ret til at sætte sig over menneskelig Lov, kun ansvarlig overfor Gud, fremdrages nu igen. Den korte Omtale, Forf. i sin Oversigt over Danmarkshistorien i Værkets første Bind ofrer Dronningen, vidner paa en pudsig Maade om de Vanskeligheder, han har haft ved at forene tilsyneladende uforenelige Standpunkter uden at komme i Konflikt med sin Samvittighed:

»Nu mødte i denne store Konges Levnet, en Forandring, som efter ulige Hensigt, med ulige Øyne blev anseet, og adskillig udtolket. En Skiebne som høye Herrer, ikke mindre end smaa Folk, ja vel frem for dem, ere underkaste. De som saae allene paa en vis Formalitet i Landets almindelige Lov, stødte sig noget derved, at ANNA SOPHIA født Grevinde af Reventlov, men længe siden declareret Fyrstinde til Slesvig, nu blev Hans Kongelige Majestæts Ægte-Gemahl, ved ordentlig Vielse den 4. April, saa og siden den 30. May, ved Kongens egen høye Haand, æret med Kronens Paasettelse. Andre derimod, saae Sagen an fra en fordeelagtigere Side, meenende, at hos en Person, opløftet over de blot menneskelige, og allene bunden ved de guddommelige Love, burde det, som nu skeede, ansees for en Slags Erstattelse, og saa

vidt mueligt, en priselig Godgiørelse af det Foregaaende. Efter egen Forfaring kiendte Salamon den Vey, paa hvilken Kongerne snarest forderve sig, fordi de i større Frihed, finder større Fristelse end andre. At undtage Kong Friderich derfra, var at kalde Natten Dag. Men til GUDs kraftige Naades Priis, til Næstens Opbyggelse, samt Kongens eget Ære-Minde, bør ogsaa, om Sinds-Forandring aflegges et saadant Vidnesbyrd, som jeg, tillige med mange andre Ting, haver hørt af de Personers Mund, hvis Troeværdighed jeg ikke haver Aarsag at tage i Tvivl« (I, 1763, 354).

Aaret 1770 bragte to vigtige Arbejder til Belysning af Frederik IV's Historie. ANDREAS BUSSÆUS (1679—1735), fra 1718 til sin Død Borgmester i Helsingør, havde i Manuskript efterladt sig »*Historisk Dag-Register over . . . Kong Friederich den Fierdes . . . Levnets og Regierings Begivenheder . . .*«, som nu udkom i dansk Oversættelse (den tyske Original 1773). Her faar vi den ydre Ramme, selve Skelettet, for Kongens Liv og derigennem ogsaa for vigtige Begivenheder i Dronning Anna Sophies, men Bogen indeholder kun tørre Data uden Kommentar. Samme Aar forelaa Bd. XXXIII af den i Halle udgivne ansete store »*Allgemeine Weltgeschichte*«; Bogen indeholder Danmarks og Norges nyere Historie, skrevet af den tyske Historiker LUDWIG ALBRECHT GEBHARDI (1735—1802). Dette Værk oplevede fire Aar efter (1774) en ny forkortet Udgave (»*Die allgemeine Weltgeschichte. Neue Historie. XIV*«), og da det i en lille Menneskealder var den eneste tilgængelige Fremstilling af den dansk-norske Stats Historie i det 18. Aarhundrede, kom Gebhardis Bog i dansk Oversættelse i 6 Bind 1798; endnu i »*Verdens Krønike*« (1812) taler Grundtvig om »*Tydskeren Gebhardis tørre Remse*«. Anna Sophie omtales i de tre Udgaver henholdsvis S. 753—54, S. 641 og VI, 46—47. Gebhardi, der har haft Adgang til Hojers Manuskript, nævner, at Kongen 1711 lærte Komtesse Reventlow at kende. Om Kroningen hedder det, at Kongen uden Gejstlighedens Nærværelse og uden nogen Højtidelighed satte Kronen paa Anna Sophies Hovede med Ordene: »Hermed erklærer Vi hende for Dronning«.

Den mundtlige Tradition, der endnu omtrent trekvart Aarhundrede efter Begivenhederne levede mellem Folk, kan studeres i Jomfru CHARLOTTE DOROTHEA BIEHLS *historiske Breve*, skrevet i det bevægede Aar 1784 til hendes »elskede Johan«, Kronprins Frederiks Hofmarskal, Opdrager og nære Ven, Kammerherre JOHAN BÜLOW. De blev først udgivet af Overlærer J. H. BANG i »*Historisk Tidsskrift*« 3. R. IV; som Særtryk heraf 1865.

Den gode Jfr. Biehl (1731—1788) er naturligvis ingen Førstehaandskilde, naar det gælder Frederik IV's Historie — hun er først født otte Maaneder efter denne Konges Død —, men hendes livlige Fortællemaade svigter hende heller ikke i dette Afsnit, der indeholder Ting af Interesse og Værdi, selv om et og andet (f. Eks. Gengivelsen af Rygtet om, at Kongen skulde have ladet Dronning Louise forgive) maa betegnes som taabelig Sladder. Kuriøs er ikke mindst Skildringen af samme Louise. Hos Hojer var hun en Engel; her fremstilles hun — vist mere i Overensstemmelse med Sandheden — som et arrigt Fruentimmer, der overvældede Kongen med »bittre Bebrejdelser, Klagemaal, Graad, Skrig og de nedrigste og foragteligste Udtryk om hendes Medbejlerinde« (S. 9). I Modsætning hertil prises Anna Sophies »tækkelige og forekommende Væsen«; men der lægges ikke Skjul paa, at ogsaa hun paa sin Side gjorde, hvad hun kunde, for at hævne sig, ved at krænke Dronningen ved alle tænkelige Lejligheder. Dronning Louise lærte til Gengæld sin Søn Kronprinsen at hade og afsky Anna Sophie og tog ham i Ed paa, at han til sin Tid vilde hævne hende, en Ed, »som han ogsaa troeligen holdt«. Kongen havde oprindeligt ikke tænkt sig at lade Anna Sophie krone efter deres Giftermaal; naar han lod sig provokere til at foretage dette Skridt, skyldtes det Raseri over den uartige Optræden, der blev vist ham af hans Søkende, Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig (»den stolteste, myndigste og arrigste Person, nogen kan forestille sig«). Anna Sophies eneste Forfængelighed var »at holde som Dronning, et offentlig Indtog i en Bye, hvori det mindste Barn kiendte hende og havde seet hende utallige Gange. Iøvrigt var hun from, venlig, beleven mod alle, og meget gavmild mod trængende. . . . Ved Ildebranden 1728 gik hun saa vidt, at hun greb til sine Smykker for at forhindre de Huusvildes Elendighed, men først og fremmest blandede hun sig paa ingen Maade i Regierings-Sagerne eller søgte at befordre sine Yndlinger« (S. 23).

Jomfru Biehl fortæller, at Grevinde HOLSTEIN var den, der ivrigst talte Kongens Sag hos Anna Sophie, og hvem han især kunde takke for, at han fik sit Ønske om at vinde hende opfyldt. Et Par pikante Hofanedoter viser den nye Dronnings Angst for at komme til at dele sin Forgængers Skæbne: at miste Kongens Kærlighed. Jomfru Biehl kender Historien om Forsøget, Kongen inden sin Død gjorde paa at formilde C. A. PLESSEN,

idet han bad ham »være og viise sig Ven af hans efterladte Gemal; men han efterlevede sin døende Konges Bøn saa ilde, at han meget meere blev een af hendes største Forfølgere« (S. 28). Som Tilhænger af Anna Sophie vender hun sig derfor ogsaa imod den Maade, hendes Stedsøn Christian VI behandlede hende paa, og som ikke gjorde ham Ære: »hun blev saa at sige udplyndret, endog Meubler og Pretiosa som hun havde havt forhen blev hende frataget, naar man fandt at det var for Godt, de Eyendomme hendes Herre havde skienket hende tog man med, Clausholm, som hun havde arvet efter hendes Fader var det eneste hun beholdt med en meget maadelig Summa aarligen« (S. 35). Prinsesse CHARLOTTE AMALIA var den eneste, der vovede at gaa i Rette med Kongen i den Anledning.

Gennem Grevinde SOPHIE DOROTHEA DANNESKIOLD-LAURVIG, tidligere Hofdame paa Clausholm, er Jomfru Biehl endelig i Stand til at berette et Par Smaatræk fra Dronning Anna Sophies sidste Leveaar, tilbragt i bestandig Sorg over Kongens Død (S. 28—29).

Allerede to Aar efter, at Jomfru Biehl skrev sine Breve, blev det vigtigste Arkivmateriale til sidste Fase af Dronning Anna Sophies Historie udgivet. Udgiveren var en tilfældig Udlænding, en ung tysk Historiker ADAM CHRISTIAN GASPARI (1752—1830), meget skrivende Popularisator indenfor Historie, Geografi og Statistik, der efter at have haft Ansættelse ved forskellige tyske Universiteter endte som Professor i Königsberg. Mærkeligt nok havde han ikke blot faaet Adgang til Geheimearkivet, men havde der faaet udleveret saa prekære Dokumenter som Papirerne vedrørende Ordningen af Dronningens Forhold efter Frederik IV's Død — kun 55 Aar efter, at selve Begivenhederne havde fundet Sted. Uden Udgivernavn publicerede han 1786 det første af tre Bind »*Urkunden und Materialien zur nähern Kenntniss der Geschichte und Staatsverwaltung Nordischer Reiche*«, der den Dag i Dag er den vigtigste trykte Aktstykkесamling til Anna Sophies Historie. Nu fik man dokumenteret Besked om, hvad der virkelig var foregaaet, og der blev et anderledes solidt Grundlag end før for en Vurdering af Forholdet mellem Frederik IV, hans Dronning og hans Søn og Efterfølger. Første Del af dette Bind er helliget Frederik IV's Historie, bl. a. findes her en Række Privatbreve fra Kongen til Grev U. A. Holstein og hans Kreds, hvoraf flere angaar Anna Sophie og viser Kongens Kærlighed

til hende. S. 143—66 aftrykkes 8 vigtige Dokumenter under Kapiteloverskriften: »Schriften, die Königin Anna Sophia von Dänemark, gebohrne von Reventlow, betreffend«. Hovedstykket, som vi bestandig kommer tilbage til, er Christian VI's Reskript til Greverne HOLSTEIN og RANTZAU samt Geheimeraad BLOME af 11. November 1730 om Stedmoderens Fremtid med de lidenskabelige Anklager mod hende for hendes »höchstärgerlichen, sündlichen und strafbaren Lebens und Wandels«, der nok maatte give Lærerne et og andet at tænke paa. Udover Udvekslingen af Skrivelser angaaende Dronningens Forhold efter Kongens Død indeholder Gasparis Samling endvidere et udateret reciprokt Testamente mellem Frederik IV og Anna Sophie (jfr. S. 114) samt Dronning Anna Sophies eget Testamente, underskrevet paa Dødslejet paa Clausholm.

Spredte nye Bidrag til Dronningens Historie fremkom i de efterladte »Antegnelser til Kong Friderich IVdes Historie af Etatsraad Torm«, der 1793 tryktes i Suhms »Nye Samlinger til den danske Historie«, II, 1—48. ERIK TORM (1684—1764) havde været Kongens højtbetroede »Livkarl« og fulgt ham gennem de fleste af hans Regeringsaar paa nærmeste Hold. Her fik man for første Gang Datoen for Kongens Besøg paa Clausholm 1712 og for Bortførelsen til Skanderborg (S. 12 og 14).

I den store Samling Anekdoter og Smaatræk i P. F. SUHMS »Samlede Skrifter«, XIV, 1798, handler ogsaa et Par Sider (246—48) om CARL ADOLPH PLESSEN, hvem Suhm (1728—1798) havde kendt personlig. Naturligvis faar vi ogsaa Historien om Frederik IV's Forsøg paa at omstemme Dronningens haarde Modstander ved at hænge sin egen Elefantorden om hans Hals; »men Pless, som var ubøielig i hvad han meente der var Ret, gav derfor dog tilligemed flere Kong Christian og Dronning Sophie ei de blideste Raad, saa at man endog raadslog om at betage Dronning Anna Sophie Dronningnavn, ja at sætte hende i Kiøbenhavns Castel; men endelig lod man sig dog nøie med at forvise hende til Clausholm«.

Ingen dansk Historiker har vel faaet saa slet et Skudsmaal som NIELS DITLEV RIEGELS (1755—1802). Om hans Upaalidelighed, Partiskhed og hadske Sindelag har der været almindelig Enighed. JENS MØLLER gaar saa vidt, at han kalder ham »en Mand, som forventte Historiens Vidnesbyrd, Philosophiens Sandheder og Religionens Bud, for at smigre den groveste

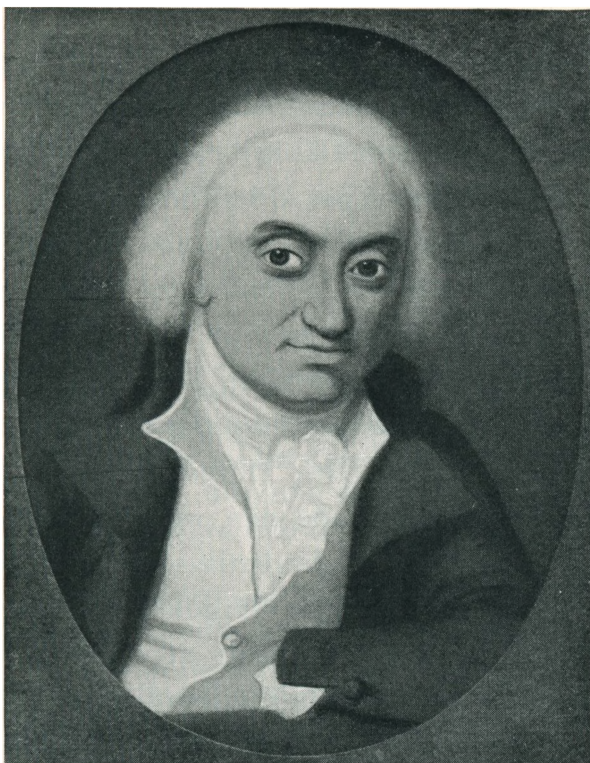

Egoismus« (4). Endnu JOHANNES STEENSTRUP hævder, at man under »Læsningen af hans Bøger har Indtrykket af en ond Natur og en halvdannet Aand« (5). Man mærker Jakobinernes beundrende Lærling i hans voldsomme Had mod Adel og Gejstlighed, hans Opgør med slette Konger og hans grove, bravadefyldte Deklamationer mod Uret og Undertrykkelse. Naar denne Mand i sine Skrifter optræder som Anna Sophies svorne Ridder, kan man være vis paa, at det ikke blot sker for hendes smukke Øjnes Skyld, men fordi hendes Fjender og Modstandere repræsenterer alt det, han først og fremmest vil tillivs. Riegels elskede at stille Tingene paa Hovedet, trodse og forarge Borgerskabet. Dydens sande Repræsentanter er Frederik IV og Anna Sophie; Skurkene er den arme Dronning Louise, Kongens Søkende og Kronprinsparret.

Derfor morer det ham i »*Fierde Friderichs Historie*« (1795—99) at sætte den krænkede Hustru, der af Hojer var prist som en Engel, i det aller ufordelagtigste Lys. Det er fra Riegels, at Historien stammer om Dronningen, der med Pistol i Haanden vil tvinge Kongen til Troskab (I, 42); ikke mindre end Jomfru Biehl svælger han i hendes ubehagelige Væsen, hendes Heftighed og Skinsyge, og han ytrer sin dybe Medfølelse med den stakkels Konge. Heldigvis gjorde Skæbnen nu Ende paa hans Hjertes Kummer; den lod ham uventet finde, hvad han hidtil forgæves havde søgt efter. Overfor den sure og forgræmmede Dronning staar nu den yndige unge Pige med »den uskyldige Tilbageholdenhed og Blyfærdighed«, der var hende medfødt, og som yderligere forøgedes ved at hun var under Opsyn af Moderen, »som var saa stræng forsigtig, at hun straffede sin nitten Aars Datter med et Ørefigen, fordi hun havde svaret Kongen med for stor Mildhed paa det, han havde spurgt om«.

For første Gang faar man en indgaaende Beretning om Kongens mislykkede Besøg paa Clausholm i Juni 1712 og selve Bortførelsen. Riegels synes her at bygge paa en Overlevering, der gaar tilbage til Øjenvidner; hans Skildring har netop flere af de smaa levende Træk, som overbeviser (se foran S. 14).

Riegels lægger ikke Skjul paa, at han mener, at Grev og Grevinde Holstein er gaaet Kongen tilhaande i denne betænkelige Affære. Men er det noget at forarges over? »Man burde jo og mildt bedømme Holsteins og

Fig. 114. N. D. Riegels.
Pastel af Jens Juel. Frederiksborg.

Kones Umage med at gjøre fiende Friderich lykkelig ved Anne Sophie« (II, 60) . . . »Holstein troede, at Friderich kunde blive lykkelig, naar han ikke savnede fortrolig og oprigtig Deeltagelse i sin Kummer, forsødet med det smukke Kiøns Yndigheder, som i høi Grad vare forenede hos Anne Sophie, der ikke trængte til ved Adspredelser at føre Herredømmet over sin Elsker« (II, 66). Meget smagfuldt siges til Kongens Forsvar, efter at Forf. har konstateret, at Polygami var »Tidernes Smag og Vane«: »Ja Dronning Lovise 45 Aar gammel burde ikke fordre kielen ægteskabelig Elskov af Friderich, og at Anne Sophie siden efter ofte kom i Barselseng langt over den Tid at Lovise mere kunde faae Børn, retfærdiggjorde Friderichs Handlemaade, der uden Elskov ikke kunde være lykkelig« (II,66). Derfor: »Hvo finder, uden Fiender, noget lastefuldt i denne Friderichs Elskov?« (II, 67). Selv Storkanslerinden maa efter seks Aars Prøvetid kapitulere under Indtrykket af »det vennehulde og dydige Liv, hendes Datter og

Friderich førte« (II, 143). — I »*Skilderie af Siette Christian*« (1798) samler Modpartiet sig til Aktion, og efter Frederik IV's Død tager det Hævn over hans Enke. Virksomme Fjender var allerede i mange Aar Kongens Søkende, Prins CARL og Prinsesse SOPHIE HEDEVIG og deres Raadgivere CARL og LUDVIG PLESSEN. »De vedbleve paa det allerlumskeste at forgivte Anne Sophies Dage og med hende Friderichs« (S. 25-26). Dramaets store Skurk er imidlertid ikke, som man kunde vente det, Christian VI, skønt hans berygtede Reskript af 11. November 1730 (der aftrykkes i dansk Oversættelse) karakteriseres som det »æreløse Brev«. Han undskyldes halvt foragtelig som »et Rør, der maatte bevæge sig efter dens Aande han nærmest omslyngedes af« (S. 40). Nej, Hovedfjenden er SOPHIE MAGDALENE. Riegels brændemærker hende som »et uopdraget Fruentimmer«, slet, opblæst og — tysk. »Pragt, Underdanighed, egen Villie føiet, var al den jordiske Lyksalighed, Sophie Magdalena kiendte, vare de Øiemeede hun her i Livet dagligen stræbte at opnaae«. Overfor hendes Hoffærdighed stilles hendes og hendes Families Velgørerinde Anna Sophies Borgerlighed og Venlighed mod jævne Folk og hendes Godgørenhed. »Anna Sophia sluttede fra sit eget gode Hierte til Sophia Magdalenas. Vidste at hverken Stolthed, Nid eller Pragtlyst havde forandret hende« (S. 39). Hun avancerer hos Riegels til at blive Danmarks Engel, »Dyden selv« (S. 72).

Den anden radikale Oppositionsmand mellem Historikerne omkring det 19. Aarhundredes Begyndelse, GUSTAV LUDVIG BADEN (1764—1840), delte Riegels' Had til Adel og Gejstlighed, var som han ivrig for at omvurdere de fastslaaede historiske Vurderinger og derfor Polemiker om en Hals, men han var paa ingen Maade hans Meningsfælle, naar Talen var om Dronning Anna Sophie. Ogsaa Baden havde en vis Sympati for Frederik IV, om han end skarpt kritiserede hans Udenrigspolitik. Men denne Sympati udstraktes ikke til ogsaa at omfatte hans anden Dronning. I »Ny Minerva«, Oct.—Dec.-Hæftet, 1808, findes S. 328—43 et Kapitel om Frederik IV som Led i en Samling Karakteristiker af »*De danske Konger af det oldenborgske Huus*«. Baden, som har benyttet Hojers Manuskript, fremhæver Kongens Sparsommelighed, Jævnhed og Arbejdsomhed, men dadler hans Mangel paa boglige Kundskaber: »Som om en Første uden alle

Videnskaber kunde blive en stor Regent!« (S. 339). Mest fortrydelig er han dog over Kongens »utidige Frygt for sine Præster«, der ikke engang sparede ham selv fra Prædikestolen. Dernæst syntes han heller ikke om Kongens »Elskovshandler«. Ikke af moralske Grunde, men fordi det overhovedet var ham imod, at en Mand lod sig beherske af Fruentimrene. Han fordømmer derfor Giftermaalet i 1721, og med største Skarphed vender han sig mod Riegels i sin Karakteristik i »Ny Minerva« (1808) af Christian VI. Det hedder S. 350—51:

»Ei kan jeg derfor heller istemme deres Skrig, som søge at kaste Skygge paa Kristian den Siettes Karakter for Behandlingen mod sin Stifmoder. Man glemmer her ganske Stifmoderens Omgang med den bortdøde, Kristian naturlig saa kiære, Dronning Lovise. Man glemmer, hvorledes Komtesse Reventlau og Familie, for at være vis paa deres Sager, fik Kong Kristian [o: Frederik] til at ægte Komtesse, uden at oppebie den Tid efter Dronning Lovises Død, Velanstændigheden foreskriver Regenten som den Private. Man sætte sig i den sin bortdøde Moder sønlig hengivne Kristians Sted, hvorledes Alt om ham ja hele Landet offentlig bevidner deres Sorg for den hedengangne Dronning, hvem kun hans Fader strax søger at glemme, ved midt under Landets Sorg at forene sig med en ny Ægtemage. Man oversee dertil ikke det politisk Urigtige, der saameget ligger i dette Parti, at man vel maa ønske, de, hvis Lod det bliver at undervise vore Tronarvinger i Fædrelandets Historie, endelig herpaa ville gjøre vore Prindseynglinger opmærksomme. Thi vel har Kristian den Siette havt Grund til at sige, som i hans Brev til Geheimeraaderne Holstein, Rantzau og Bluhme(!) siges: at denne Formæling og derpaa fulgte Kroning var uhørt og synderlig. Man læse overalt dette hele Brev, og de bidende Bebreidelser, grundede paa Fakta, heri gøres Anna Sofie især for de mange Krænkelser, hun havde voldet Dronning Lovise, og man vil da efter upartisk Undersøgelse finde, at Kristian den Siette for sin Opførsel mod sin Stifmoder ikke trænger til Undskyldning, men kan fuldelig retfærdiggjøres. Mangen en, som ikke kan eller vil heri bedømme denne Konge upartisk, har maaskee behandlet sin afdøde Faders Maitresse eller sin Moders Galan langt haardere og haanligere, end Kristian den Siette behandlede den ham og det hele Kongehuus med al Grund ubehagelige Anne Sofie«.

Baden havde ikke skiftet Mening, da han 24 Aar senere skildrede Frederik IV's Historie i »Danmarks Riges Historie«, V, 1832. Han citerer endog S. 358 med Tilslutning Hojers Ord om Dronning Louise: »at med denne fromme Dronnings Død tabte sig den lykkelige gjensidige Fortrolighed baade i Kongehuset og imellem Undersaatterne« (6). Og han hævder paa egne Vegne: »Naturligviis gjorde dette ilige, dertil med Kongeværdigheden upassende, Givtermaal stor Opsigt baade ved Hoffet og i Staden. Med grundet Indignation blev det omtalt temmelig lydelig« (S. 358).

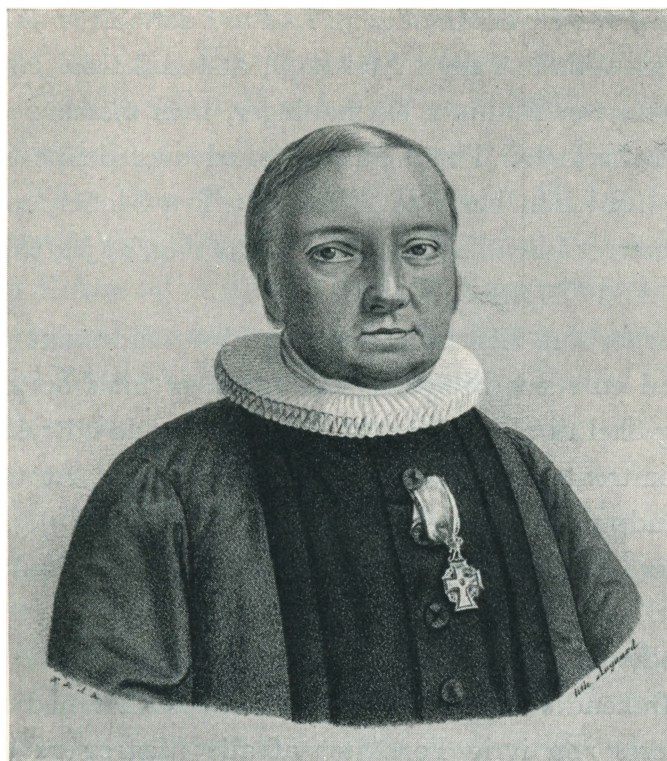
Inden vi gaar over til den næste Historiker, der udførligt har udtalt sig om Dronning Anna Sophie, skal kort nævnes et Par Smaa bidrag til hendes Biografi. I »Nye Danske Magazin«, III, 1810, 143—44 meddelte en tidligere højtstaaende Embedsmand, fhv. Amtmand Konferensraad MICHAEL TRESCHOW (1741—1816) en Række »Indskrivter, uddragne af Inventarium over Dronning Anne Sophies Pretiosa«. Han genfinder »den muntre, vittige Anne Sophie« i de fordringsløse Smaavers (selv om han ikke vil hævde, at hun selv er Forfatter til dem) og hører paa ingen Maade til Badens Parti: »Danmarks 4de Friderich var lykkelig med sin elskede Anne Sophie, hvis behagelige Munterhed gav Kongens medfødte alvorlige Karakter en blidere Stemning, og bidrog ikke lidet til at gjøre ham almindelig elsket« (S. 143). Iøvrigt paastaar Treschow, at Anna Sophie talte Dansk med Kongen.

Og i »Politik og Historie. Et Hæfteskift af Jens Kragh Høst«, I, 1820, 321—26 findes aftrykt Vicelandsdommer i Odense JACOB BIRCHEROD'S (1693—1737) »Journal over Begivenhederne fra Kong Frederik 4des Ankomst til Odense og indtil hans Død« med enkelte Smaatræk om Dronningen. Denne Dagbog er senere paany udgivet af G. L. WAD i »Fra Fyens Fortid«, III, 1920, 71—108.

En samlet Fremstilling i monografisk Form af Dronning Anna Sophies Historie faar vi for første Gang 1832 i Theologen og Historikeren Professor JENS MØLLERS store Afhandling »Bidrag til Kong Frederik IVdes Privathistorie«. Den er trykt i »Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter«, XXIII, 1832, 1—196, hvoraf Anna Sophies Biografi alene fylder S. 56—196.

JENS MØLLER (1779—1833) synes at have faaet Interesse for Emnet under sin flittige Indsamling af Materialer til Christian VI's Historie, hvis Frugter findes i hans »Mnemosyne eller Samling af fædrenelandske Minder og Skildringer« I—IV (1830—33). Samme Aar han udsendte Skriftet om Frederik IV's Privatliv, kunde han i Bd. III af det nævnte »Mnemosyne« (1832), der bar Undertitlen: »Anhang til Kong Christian VI's og hans Tids Historie«. I«, fremlægge et meget vigtigt Aktstykke til Frederik IV's Historie, nemlig »Skildring af Danmarks Hof, Cabinet og Krigsmagt, som samme vare kort før Christian VI's Thronbestigelse. Af den franske Minister Camilly«.

Af andet nyt Stof, der kommer Biografien tilgode, kan nævnes fire Breve fra Frederik IV til Dronning Anna Sophie, vistnok alle fra 1729; nye Oplys-

Fig. 115. Jens Møller.

Litografi af J. Aagaard.

ninger om Brylluppet 1721, bl. a. om Kongens Planer i en offentlig Bekendtgørelse at forklare Undersaatterne, at han »for at stille Samvittigheden tilfreds« havde indgaaet Ægteskabet med Fyrstinden af Slesvig (han opgav dog at udsende en saadan Meddelelse); endvidere — støttet paa CARL DEICHMANN'S Vidnesbyrd — det senere saa hyppigt diskuterede Træk, at Bryllupsgæsterne saa at sige kom direkte fra Bisættelsen, saa at de mødte med Sørgekapper over Bryllupsklæderne. Som Gaspari har J. Møller haft Adgang til Gehejmearkivet, hvor han har gjort nye Fund, der tillige er suppleret med Dokumenter fra Kancelliets Arkiv (S. 147—48). Opgørelsen af Dronning Anna Sophies Formue ved Kongens Død kan derfor nu blive mere udtømmende. Støttet til et nyfundet Brev (7) fra Christian VI af 25. Januar 1735, som Møller formoder er skrevet til Grev ZINZENDORF, men hvis sandsynlige Adressat ifølge EDV. HOLM er Grev CHR. ERNST STOLBERG, kan J. Møller redegøre for Hofpræsten BLUHME'S Bestræbelser for at stemme

Kongen mildere overfor Stedmoderen. Endnu i dette Brev omtaler Kongen hende som »min afdøde Faders Maitresse, den saakaldte Dronning Anna Sophie«; han nævner Bluhmes Formaninger, men tilstaar: »Jeg gjør mig endnu ingen Bebreidelser i min Samvittighed over denne Sag; thi naar jeg betænker, hvad hun har gjort imod min Fru Moder, som jeg endnu elsker og respecterer i hendes Grav, saa tykkes mig, at jeg endnu har gjort for lidet imod Anne Sophie« (S. 173).

Om Jens Møller som Historiker dømmer BJØRN KORNERUP, at han »udmærker sig ved en stærk Billighedsfølelse; det er hans oprigtige Stræben at gøre Ret og Skel til alle Sider« (8). Paa sin Maade udtrykker JOHANNES STEENSTRUP omtrent det samme, naar han skriver: »At tage et skarpt udpræget Standpunkt laa i det Hele ikke for ham« (9). Blandt Anna Sophies tidligere Historieskrivere ligner han i den Henseende Erik Pontoppidan mest.

Det er saaledes en Selvfølge, at han tager Dronning Louises Parti overfor Riegels, der frakendes saavel Følelse for Velanstændighed som historisk Sans og tituleres »en ivrig Forfægter af alle Mætresser« (S. 28). Han paastaar, at Dronningen ved sin Død efterlod sig »et med Rette dyrebart Minde iblandt det danske Folk« (S. 97). Men derfor bryder han ikke Staven over Frederik IV og Anna Sophie.

I det hele behandles Kongen baade med Respekt og Sympati. Selvfølgelig kan Møller paa ingen Maade billige hans Dobbeltægteskab. Som Baden paataler ogsaa han »den usømmelige Iilfærdighed, hvormed Kongen et Par Dage efter Dronningens Begravelse høitideligholdt sit Bryllup med Anna Sophia. . . . Hvis Nationens sædelige Følelser allerede var saaret ved Kongens Dobbeltægteskab, da kunde denne Maade at gjøre Forbindelsen med Fyrstinden god paa, ingenlunde formilde hiin bittere Følelse« (S. 98). Men Bebrejdelseerne fremsættes i en urban Tone, og Jens Møller benytter enhver Lejlighed til at fremhæve Kongens ømme Hengivenhed og Kærlighed til Anna Sophie og den ægte Religiøsitet, der præger hans sidste Leveaar. Med Hensyn til Giftermaalet til venstre Haand i Skanderborg 1712 lægger Jens Møller en Del af Skylden over paa Ægteparret Holstein.

Om Spliden i Kongehuset efter 1721 hævder han overfor Riegels, at der

intet Aktstykke er fundet, »som i denne Henseende falder SOPHIA MAGDALENA til Last« (S. 104). Det er nemlig i første Række Prinsesse SOPHIE HEDEVIG og CARL ADOLPH PLESSEN, der ved »idelige Bagvaskelser« har opmuntret Kronprins CHRISTIAN til at hævne den Uret, der var tilføjet hans Moder. Efter Frederik IV's Død formoder Møller, at IVER ROSENKRANTZ har søgt at modvirke C. A. Plessens Krav om de haardeste Forholdsregler overfor Enken og at dæmpe den nye Konges Harme (S. 145). Han kan ikke begribe, at »den ellers saa retsindige Konge Christian VI for en saa liden Vindings Skyld vilde overtræde sin høisalige Faders Villie og tilintetgiøre hans Testament. . . . Det smerter derfor enhver følende Dansk, og det ligesaa meget for Christian VI's som for Anna Sophias Skyld, at see den Strænghed og tildeels Uretfærdighed, som blev viist imod Enkedronningen« (S. 147—48). Dog fremhæves det som en formildende Omstændighed ved Kongens Reskript af 11. November 1730, at de tre Kommissarier, Majestæten udpeger, ikke er Dronning Anna Sophies Fjender, men — de to af dem — endog hendes nære Slægtninge. Og trods Kongens uridderlige Forsøg paa gennem SCHULIN at forstyrre Anna Sophies Brevveksling med Familien BLOME, er Forf. tilfreds med at kunne fremlægge Beviser for, at hans Vrede mod »den ulykkelige Dronning Anna Sophie« (Kongens egne Ord) omsider mildnedes.

At Jens Møller ikke kan optræde med en Badens Strenghed overfor Anna Sophie, siger sig selv. Han fremhæver hendes Skønhed og hendes muntre Væsen i Ungdommen, men anser hende ogsaa for »ærgjerrig og høihjertet« (S. 85) og deler Riegels' Opfattelse, at hun har haft betydelig Indflydelse paa Kongen. Efter Kroningen fortjener hun »uomtvistelig Agtelse« for den Maade, hvorpaa hun omgikkes Kronprinsen og Kronprinsessen og søgte at vinde dem (S. 103—04). Møller vil ikke nægte, at hendes Familie efterhaanden i høj Grad kom til Magt og Ære; »en Lykke for hendes Eftermæle, at *de Fleste* af hendes Slægtninge vare dygtige Folk« (S. 110). Den eneste af Kongens og Dronningens Omgivelser, J. Møller med Hæftighed vender sig imod, er Søhelten Admiral GABEL, »denne rænkefulde Mand«, der paastaas at have tjent »Løgnens og Falskhedens Aand«; »en foragtelig Høfsnog og endda vedligeholdte sig ved Forstillelse saa mange Aar i en ædel og frisindet Konges Naade« (S. 125—26).

Efter Frederik IV's Død tager Jens Møller, som det vil ses af hans Syn paa Christian VI's Holdning overfor Stedmoderen, klart Parti for Anna Sophie. Afgørende for ham som for Pontoppidan bliver den Omstændighed, at baade hun og Frederik IV under Indtryk af Himlens Straf omvendte sig, og at den Kvinde, der »som letsindig Ungmø havde hengivet sit Hjerte til en givt Mand, vistnok Danmarks beundrede Konge; men ligefuldt imod al Pligt og Ære, imod Religion og mødrene Bud«, nu kom til at »udsone sine Ungdomssynder og befæste sig i de gode Forsætter og øve de Kjærlighedsgjæringer, som hun allerede i nogle Aar havde deelt med sin kongelige Gemal« (S. 179).

Naturligvis fik denne udførlige Levnedsskildring en væsentlig Betydning for senere Historikere. Vi ser ligeledes, hvorledes Popularisatorer udnytter Jens Møllers Materiale uden selv at føje noget nyt til, ikke engang i Vurderingen af hans Bogs Hovedpersoner.

Ringest i saa Henseende er et lille Skrift »*Frederik den Fjerdes, Danmarks og Norges store Konges, Privatlevnet*« (1855). Det er forfattet af den kendte, men just ikke ansete Litterat JOH. NIK. HØST (1780—1854), tidligere Overretsprokurator og Broder til JENS KRAGH HØST, og det er et diletantisk, rent kompilatorisk Arbejde, et mekanisk Sammenpluk af Stykker fra Forgængernes Skrifter.

I Jens Møllers Gæld staar fremdeles OSKAR HOLMBY, der har skrevet en vakker Artikel »*Anna Sophie Reventlow. Et historisk Portræt fra Frederik IV's Tid*« i »*For Romantik og Historie*«, V, 1871, 120—43. Synderlig kyndig har han dog næppe været; *Torm* kaldes saaledes haardnakket for *Vorm*. Ny er Benyttelsen af Jomfru Biehls historiske Breve, der — som tidligere nævnt — var blevet udgivet 1865 i »*Historisk Tidsskrift*« 3. R. IV.

Ogsaa en usigneret Artikel: »*Komtesse Reventlows Bortførelse af Kong Frederik IV*« i »*Nordisk Folkelæsning. En Samling af Skildringer fra Historien, Folkelivet og Naturen. Udg. af L. Both*«, 1876, 69—77, vistnok af Udgiveren, bygger i alle Enkeltheder paa Jens Møller (og gennem ham paa Riegels). Den indeholder absolut intet nyt.

Det finder man derimod i *Chr. H. Brasch*: »*Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster. Et Kildeskrift med Skildringer til Danmarks indre Historie*«, II, 1860. CHR. H. BRASCH (1811—1894), Klosterpræst paa Vemmetofte

1847—86 og en udmærket Historiker, faar under sin Skildring af Vemmetofte som Residens for Frederik IV's Søskende Lejlighed til at belyse Forholdet mellem Anna Sophie og Kongefamilien fra en helt ny Side og paa Grundlag af nye Dokumenter, fremdraget i Vemmetofte Klosters righoldige Arkiv. Diskussionen havde hidtil været ført mellem Tilhængerne af Kongen og Anna Sophie paa den ene Side, Dronning Louises og Kronprinsens paa den anden. Den nye Advokat plæderer Sagen for »de kgl. Højheder«, Prins CARL og Prinsesse SOPHIE HEDEVIG, og for deres tro Ven og Raadgiver C. A. v. PLESSEN. Disse tre høje Personer havde i levende Live været Dronning Anna Sophies argeste Fjender. Det er menneskeligt forstaaeligt, at deres Følelser forsvares og deles af deres loyale Historieskriver. Brasch staar i al Fald absolut afvisende overfor Dronningen. Han mangler enhver Sympati for hende.

Afgørende, set fra Brasch' Synspunkt, er den rette Forstaaelse af Begivenhederne i 1721. Brasch hævder her, og det synes med Føje, at Hovedarsagen til det for Anna Sophie saa skæbnesvangre Brud mellem Kongen og hans Søskende ikke var det hastige Giftermaal, hvor forargeligt det end maatte forekomme, men Kroningen af Anna Sophie. Man havde i Anledning af Giftermaalsplanerne, siger Brasch, forsikret Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig — »hvad der utvivlsomt var Kongens fulde Overbevisning — at Anne Sophies Hensigter ikke paa nogen Maade gik videre, og saaledes underkastede de sig ogsaa, da det under de givne Omstændigheder var dem aldeles ligegyldigt, om Anne Sophie var viet til den høire eller til den venstre Haand, og om hun hed Hertuginde af Slesvig eller Fyrstinde, Høihed eller Durchlauthed, naar hun kun holdtes borte fra Thronen, og hendes Stilling ikke vedkom den Kgl. Familie« (S. 115). Men her havde de Kgl. Høiheder forregnet sig: »Saa stærke Prøver de end havde seet paa Anne Sophies Spil, og paa hvor hensynsløst hun drev sig frem, saa overtraf hun dog Muligheden af enhver Forestilling om sig« (S. 116). Hendes Maal var Kronen, og hun naaede det.

Kongen arbejdede i de følgende Aar paa en Forsoning med sine Søskende. Der indtraadte tilsyneladende en Afspænding, da Stiftamtmand CHR. LUDVIG PLESSEN, der hørte til Vemmetoftekredsen, 1725 blev udnævnt til virkelig Gehejmerraad og Medlem af Konsejlet, og 1728 gik den skikkelige

Prins CARL ind paa at staa Fadder til Kongens og Anna Sophies yngste Søn. Men Prinsessen var en langt haardere Natur og hendes Raadgiver C. A. Plessen ganske uforsonlig. Brasch giver en interessant Skildring af Kredsens Forberedelser til Magtovertagelsen og dermed Hævnen under Kongens dødelige Sygdom. Hensigten var, at Dronningen »paa det strengeste skulde undgielde for, hvad hun havde forbrudt mod dem, i hvis Magt hun nu var, og behandles uden Persons Anseelse« (S. 188). Naar Christian VI alligevel i det afgørende Øjeblik veg tilbage for de drastiske Forholdsregler, som Prinsessen og Plessen synes at have ønsket, skyldes det »Indflydelsen af hendes [Anna Sophies] fornemme Slægtskab, der hørte til de første Familjer i Hofkredsen, over hvilke den Kgl. Unaade ikke saaledes kunde eller vilde udgyde sig. Der kan endelig ogsaa have ligget et personligt Baand paa Kongen, idet det ikke er usandsynligt, at der i de egenhændige Breve fra ham til Anna Sophie, som det var ham saa magtpaaliggende at faae tilbage, har været forbindtlige Yttringer til hende for Tienester, hun havde udvirket for ham hos Kongen« (S. 191).

Iøvrigt er Brasch ganske paa Christian VI's Parti, naar Talen er om den Maade, hvorpaa Anna Sophie blev behandlet efter Frederik IV's Død. »At Christian VI i Bestemmelserne med Anne Sophie er gaaet til den yderste Grad af Mildhed, som han kunde efter sin Følelse, maa ansees for vist« (S. 191). Forresten mener han, at det var Plessen og Rosenkrantz, der havde konciperet det famøse kgl. Reskript, »og navnlig efter hele Stilen Plessen« (S. 194).

Medens Brasch for at rense *sin* Prinsesses Eftermæle — iøvrigt paa det spinklest mulige Grundlag og uden Skygge af virkeligt Bevis — hævder: »Vi maa antage, at hun ikke alene har tilgivet Anne Sophie inden sin Død, men muligen ogsaa medvirket til at Anne Sophie fik Kongens Tilgivelse« (S. 209), undser han sig ikke for at udpege »Prindsesse Sophie Hedevigs og Plessens Fiender, Anne Sophie og det reventlov-holsteinske Parti« som ansvarlige for det i det 18. Aarh. vidt udbredte og populære Rygte, at Carl Adolph Plessen og Prinsessen skulde have levet i hemmeligt Ægteskab. »Det kan ikke nægtes, at Intet kunde give dette Parti bedre Vaaben til Frederik IV mod Prindsesse Sophie Hedevig og Plessen, end et saadant Rygte, der opløste disses Afsky for Anne Sophie i et dydigt Hyklerti, og som

var af en saadan Beskaffenhed, at var det ikke Sandhed, saa maatte det siges at kunne være Sandhed, og vistnok for Anne Sophie ogsaa var Sandhed, idet hun maalte Prindsesse Hedevig med sin Alen« (S. 121). Kommentarerer synes overflødige!

Skønt FREDERIK ROSTGAARD var gift med Dronning Anna Sophies Halvsøster, og skønt han selv spillede en saa ynkelig Rolle som Offer for Den gehejme Kommission, der ogsaa har sin Plads i Dronningens Biografi, beskyldt for Bestikkelse og Majestætsfornærmelse, indeholder CHR. BRUUNS store Værk »*Frederik Rostgaard og hans Samtid*« (1870) intet af Interesse for vort Emne. Forfatteren forklarer selv Grunden hertil: Rostgaard og hans Kone synes ikke at have hørt til Anna Sophies Kreds, og Dronningen kunde afgjort ikke lide ham (se S. 303—06).

Kirkehistorikeren, Provst L. KOCH (1837—1917), der i sit Skrift »*Kong Christian den Siettes Historie*« (1886) skildrer denne Konge som Repræsentant for Enevælden »i sin agtværdigste Skikkelse«, behandler hans Forhold til Dronning Anna Sophie med mindre Lidenskab og mere Bonsens, end C. H. Brasch havde gjort det, om han end paa flere Punkter er hans Meningsfælle. Koch gør opmærksom paa, at Forholdet mellem Kongeparret paa den ene Side, Kronprins Christian og Kronprinsesse Sophie Magdalene paa den anden, ikke i Begyndelsen synes at have »været ligefrem fjendtligt, men at man i det mindste har bevaret den ydre anstand, og lige så vist er det, at kronprinsen og hans hustru senere nærrede et bittert fjendskab mod Anna Sofie« (S. 8). Forklaringen maa efter hans Skøn søges i, at Den gehejme Kommission maa have draget Folk, der stod Kronprinsen nær, ind under sine Undersøgelser. Tanken synes at støttes, naar man betænker den meget haarde Behandling, der blev Kommissionens Medlemmer til Del, da Christian VI kom til Magten. Fra 1725 var der altsaa to Partier i Landet: Dronning Anna Sophies og det, der støttede sig til Kronprinsen og Hoffet paa Vemmetofte (S. 9—10). Om Kongens Optræden overfor sin Stedmoder efter Frederik IV's Død dømmer Koch — der NB! som sine Forgængere kun kendte det i Gasparis Samlinger trykte gensidige Testamente — saaledes: »Om man end kan sige, at det er en egen sag, at en søn tilintetgør faderens testamente, forekommer det os ikke, at Anna Sofie kan siges at være behandlet hårdere, end hun fortjente, og omstændig-

hederne medførte. Det kan i den tid ikke ventes, at mange skulde have mod til at forsvare den, der var i kongens unåde« (S. 17).

Den danske Enevældes store Historiker EDVARD HOLM (1833—1915) førtes i Kraft af sit Studieomraade flere Gange til at beskæftige sig med Dronning Anna Sophies Skæbne, da han i Aarene omkring 1890 afsluttede sine Arbejder vedrørende Frederik IV's Historie, og han har derigennem faaet Lejlighed til at yde vigtige Bidrag til hendes Biografi og Karakteristik. Som Jens Møller søgte Holm at gøre Ret og Skel til alle Sider, men hans Horisont er langt videre, hans Kundskaber mere omfattende og hans Dømmeevne skarpere. Den træffende Vurdering af Holm som Historiker, POUL ENGELSTOFT har givet, har ogsaa Gyldighed, naar Talen er om vort Emne: »Udgaaet af et kultiveret nationalliberal Hjem var han i en sjælden Grad Balancens Mand; Historieskrivningen var for ham den modne Forskers dokumenterede og objektive Dom over Mænd og Udvikling, og han naaede ud fra dette Synspunkt vistnok videre end nogen anden dansk Historiker« (10).

Under sine myreflittige Arkivstudier, der gik forud for Udarbejdelsen af de store samlede Fremstillinger, lykkedes det Holm at fremdrage en Mængde hidtil ubenyttet Materiale. Saaledes meddelte han syv meget betydningsfulde »*Aktstykker vedrørende Frederik IV's sidste Levetid og dødelige Sygdom*« i »Danske Magazin«, 5. Rk. II, 1889—92, 243—64.

Her finder man (S. 254—55) den af Sorg nedbøjede Konges gribende Plan om sammen med sin Dronning at trække sig helt tilbage fra Verden og hellige sine sidste Dage til Bod og fromme Betragtninger paa Fredensborg Slot uden kongelig Glans og Pragt. Fremdeles to samtidige Beretninger (S. 256—64) om Kongens Sygdom og Død (11); den ene skyldes Datteren, Prinsesse CHARLOTTE AMALIE, den anden Storkanslerinden, Grevinde CHRISTINE HOLSTEIN, der allerede omtaler, hvorledes den døende Konge giver C. A. Plessen det Blaa Baand »et lui dit mesme, qu'il le prioit de conserver toujours un attachement parfait pour la Reine son Epouse, et d'observer ces interets apres sa mort«.

Men mest sensationel er Fremdragelsen af *Kong Frederik IV's Testamente af 19. Marts 1722* (S. 243—50). Forskningen havde tidligere kun opereret med det af Gaspari udgivne, udaterede reciproke Testamente, der aaben-

Fig. 116. Edvard Holm.

Fotografi. Det kgl. Bibliotek.

bart kun har været en Kodiciel, omhandlende visse kontante Beløb og Pretiosa, hvad der forklarer Jens Møllers Forundring over, at den retsindige Christian VI »for en saa liden Vindings Skyld vilde overtræde sin høisalige Faders Villie«. Nu viser det originale Testamente sig at have været en saa betydningsfuld Brik i Spillet efter Kongens Død, at vi forstaar Christian VI's Ængstelse ved at vide dette farlige Dokument i Modpartens Hænder. Thi heri tilsikrede Frederik IV ikke blot Anna Sophie alle en Enkedronnings Rettigheder; men Testamentet indeholder en egenhændig Paategning af 25. Februar 1725 med Kronprinsens Haand, hvor denne erklærer ikke at finde det ringeste at indvende mod Testamentet, men lover frivilligt »und ohne Contreinte« at sørge for, at det bliver opfyldt til Punkt og Prikke. Holm kendte allerede dette Aktstykke, da han skrev Anna Sophies Biografi i

Brickas Leksikon. Siden det kom for Dagen, har Christian VI staaet adskilligt uheldigere i denne Sag, end hans tidligere Forsvarere havde tænkt sig.

De Arbejder af Edv. Holm, der kommer i Betragtning, er Dronningens Biografi i »Dansk biografisk Lexikon, udg. af C. F. Bricka«, I, 1887, 289—93; »Danmark—Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720«, II, 1886, og »Danmark—Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse«, I—II, 1891—94. De vil i det følgende blive behandlet under et. Hertil kommer Bd. V af »Danmarks Riges Historie«, omhandlende Perioden 1699—1814, der dog intet nyt bringer i Forhold til de tidligere Skrifter.

Edv. Holm bestræbte sig, som allerede nævnt, for at være retfærdig og upartisk, men han var det paa en mindre slap Maade end Jens Møller. Skildreren af Tvillingrigernes Historie i det 18. Aarhundrede var afgjort Moralist. Dette ses allerede i de allerførste Linier af Biografien i Brickas Leksikon (I, 289), hvor det nævnes, at Anna Sophie er den eneste danske Dronning, der ikke har været af fyrstelig Æt, »men uheldigvis knytter der sig ikke noget tiltalende Minde til hendes Ophøjelses Historie«. Og derfor gaar Holm i ganske anderledes Grad irecte med *Frederik IV*, end hans Forængere imellem Historikerne under Enevælden har villet eller turdet gøre. Denne dygtige og nøgterne Hersker, der ikke brød sig om Svir eller Jagter, og som man paa Forhaand vilde tro, havde levet et jævnt borgerligt Liv uden store Udskejelser, »var uheldigvis udsvævende. . . . Det var flere Gange i hans Liv, som om en dæmonisk Magt ved hans Sanselighed fik Herredømmet over den stærke Følelse af sin Pligt som Konge, der i det hele besjælede ham« (12). Værst var det dog, at han to Gange levede i formeligt Bigami; sidste Gang — med Anna Sophie — gav han endda, »ligesom for at gøre Skandalen mere offentlig«, Medhustruen Titel af Fyrstinde af Slesvig. »Enhver, der dristede sig til at kritisere en souveræn Hersker, havde god Lejlighed til at dømme skarpt om en Konge, som ugenert levede baade med en Kone til højre Haand og en til venstre, og saaledes gjorde sig skyldig i det, hvorfor han, naar han ikke havde været Konge, ifølge Danske Lov skulde miste sin Hals« (12).

Men Edv. Holm understreger paa den anden Side ogsaa den Lykke, som Kongen fandt i sit Samliv med Anna Sophie, hvorom Tonen i hans

kærlige Breve endnu i de sidste Leveaar saa tydelig vidner med deres rørende »kiere hierte, hiertens hierte, allerkiereste hierte, Engelshierte« midt i den tyske Brevstil. Og han skildrer med Sympati og Deltagelse hans sidste, af Sorger, Selvbeprejdelse og religiøse Skrøbler formørkede Aar, hvor han vilde trække sig tilbage fra Regeringsmagten, gøre Bod og søge Guds Naade.

Ogsaa Dommen over *Anna Sophie* er fældet ud fra meget omhyggelige Præmisser. Trods hendes Svagheder synes det alligevel, som om Vægtkaalen tilsidst synker til hendes Fordel. At den unge livsglade og forfængelige Kvinde nærrede store Ambitioner, fremhæves; ifølge Familietraditionen havde hun ikke blot megen Aand, men var samtidig »stolt, lunefuld og bydende« (13). Der har aabenbart været noget intrigant over hende, og flere af de Mænd, hun virkede til at drage frem, har ikke efterladt sig noget godt Vidnesbyrd fra Karakterens Side. Selv om hun ikke direkte blandede sig i Statsstyrelsen, var Dronning Anna Sophies Parti, »den Reventlowske Bande«, en Magtfaktor i dansk Politik, som fremkaldte stærk Opposition (13). Den Uvilje, som i Kongens sidste Regeringstid gærede imod Partiet, var derfor vistnok ogsaa rettet mod Dronningen selv; trods sin personlige Godgørehed forstod hun ikke at vinde Folks Hjerter (14).

Alligevel — sammenlignede man hende med Dronning Louise, der aldrig havde haft nogen Sympati hos den store Almenhed, kunde det ikke nægtes, at Anna Sophie, i det mindste hvad det Ydre angik, i langt højere Grad havde de Egenskaber, der passede til en Dronning. Og skønt Kongen undertiden kunde give hende Anledning til Skinsyge, og Ægteskabet ikke var helt uden Brydninger, bevarede hun stadig Magten over ham.

Rygterne om hendes personlige Indflydelse var ifølge Holm overdrevne, men eet staar fast: »Hun har ingenlunde misbrugt Frederik IV's Kjærlighed til at skaffe sig særlig store Indtægter af Statskassen eller af Partikulærkassen. Hvad der har været fortalt om, at hun forstod at skrabe Penge sammen paa mindre tilladelige Maader, har været Bagvaskelse« (15).

I Juli 1730 begyndte Kongeparrets sidste, skæbnesvangre Rejse. »Selv var han taalmodig nok,« skriver Holm, »men uheldigvis var Dronningen det modsatte. Hendes urolige Natur, hendes virkelige Kjærlighed til Kongen

og sikkert ogsaa hendes nagende Angst for, hvordan hendes Stilling skulde blive, naar han døde, alt dette gjorde hende til en højst uforstandig Sygeplejerske, der ved sine Klager og det heftige i sin Deltagelse gjorde mere Fortræd end Gavn« (16).

Saa kom det store Opgør efter Kongens Død. »Det var i rigt Maal, at Formædelsen kom over Anna Sofie netop samtidig med, at Smerten over Tabet af hendes Ægtefælle nagede som et frisk Saar. Hun saa sig ligesom brændemærket i den offentlige Mening« (17). Det blev hende forment at deltage i Kongens Ligfærd. Man lod Uvedkommende gennemlæse Kongens Kærlighedsbreve til hende. Og i Reskriptet af 11. November 1730 stempledtes hun »som den store Forbryderske, der havde bragt Skjændsel og Ulykke over Konge og Land. . . . Den Skyld, Anna Sofies Fortid visselig var betyngtet af, maatte hun altsaa i denne Tid haardt bøde for; men, naar man tænker paa det lidenskabelige Had, hun var Gjenstand for hos det nye Kongepar og dem, der stode det nærmest, maa den Lod, Kristian VI bestemte for hende i Fremtiden, endda kaldes naadig« (18). Hun opnaaede da ogsaa i sine bodfærdige sidste Aar paa Clausholm at se Fordømmelsesdommen over sig udslettet (19).

Edv. Holm anfører en Familietradition i Grevinde Holsteins Slægt, gaaende ud paa, at Frederik IV kun havde vundet Anna Sophie ved at give hende sit kongelige Ord paa, at han baade »vilde ægte hende og hæve hende paa Tronen ved Siden af sig, naar Dronningen døde« (20). Dette Løfte blev som bekendt hurtigst muligt indfriet, og Forf. bemærker spydigt i Anledning af, at man forordnede et Aars Landesorg efter Dronning Louises Død: »Hvis virkelig nogen har været saa ukjendt med Forholdene, at han mente, Frederik IV trængte til Medlidenhed, kom han snart til at mærke, at han havde taget fejl« (21). Selvfølgelig billiger Holm, at Forbindelsen mellem Kongen og Anna Sophie, naar han ikke ønskede at afbryde den, »klart og tydeligt traadte frem som et virkeligt Ægteskab. . . . Men fuldstændig uanstændig var det Hastværk, hvormed det skete. Det var at bide Hovedet af al Skam« (22).

Værre var det, at Brylluppet for den ærgerrige Anna Sophie kun var et første Trin paa Vejen op ad. De næste var Udnævnelsen til Hertuginde af Slesvig, Optagelse i Kirkebønnen og endelig 30. Maj 1721 Kroningen;

Folks Forventning om, at den maatte komme, gik hurtig i Opfyldelse (23). Her dømmes Edv. Holm hende strængt (24):

»Naturligvis var denne Kroning en forargelig Begivenhed. Visselig ikke i den Forstand, at Anna Sofie ved sin Byrd skulde være mindre værdig til at bære en Dronningkrone end mange af de Fyrstinder, der, stammende fra tyske Smaaahertugdømmer, i Tidens Løb ere blevne hævede til at dele Tronerne med Konger og Kejsere i forskjellige europæiske Stater. . . . Men at hun blev hævet paa Tronen efter i 9 Aar at have levet i Bigami med Kongen, var en Usømmelighed af den groveste Natur, et paafaldende Bevis paa, hvilken Magt hun havde over sin kongelige Ægtefælle«.

Som en direkte Følge af Kroningen forlod ikke blot Kongens Søkende i Vrede Hoffet, men Forholdet til *Kronprinsen* blev ødelagt. »Enhver kan tænke sig med hvilken Bitterhed han allerede tidligere havde set paa sin tilsidesatte Moders lykkelige Medbejlerinde. Men at hun, der i hans Øjne kun havde været hans Faders Frille, nu blev hans egen Stifmoder, og at han skulde vise hende Hyldest som Landets Dronning, var ham en Tort over al Beskrivelse« (25). I Aarenes Løb ægges han yderligere til Had mod Anna Sophie af sin »alt andet end godmodige Gemalinde Sophie Magdalene« (26). Det har ikke skortet Kongen paa god Vilje til at forsone Sønnen, som förstod at skjule sin Modbydelighed og til en vis Grad at vise sin Stifmoder Ærbødighed. Ogsaa Anna Sophie prøvede paa at gøre sit bedste: »Nogensomhelst personlig Krænkelse havde hverken han [Christian VI] eller hans Dronning nogensinde lidt af hende, saa de havde intet personlig at gjengjælde; men det hjalp hende ikke« (27).

Da det kom til Stykket, viste det sig, at Christian VI uden Betænkning brød sit givne Ord: »Den ubehagelige Kjendsgjerning, at han havde givet et skriftligt Løfte om at behandle hende ganske anderledes, end han i Virkeligheden gjorde, tyngede ikke paa hans Samvittighed« (28). Alligevel vovede han ikke at følge hendes haardeste Fjenders Raad, og hertil bidrog nok i høj Grad, at Anna Sophie ikke satte Sagen paa Spidsen, men selv bad ham om Tilgivelse og lagde sin Fremtid i hans Haand. Kongen følte sig derved løst fra sine Forpligtelser, og den Omstændighed, at hun ligesom havde kastet sig for hans Fødder, har næppe undladt at gøre Indtryk paa ham. Han vilde ikke gaa til Yderligheder. Og det turde være en afgjort Sag, at det ikke havde gavnet hans Eftermæle, hvis han havde handlet strengere mod hende, end han gjorde.

Til Gengæld forsvarer Holm Christian VI mod Bebrejdelser fra modsat Hold. Han paaviser, hvorledes Kongen respekterer Dronning Anna Sophies Testamente og sørger for, at hun faar en sømmelig Ligbegængelse:

»Kongen, det maa sikkert indrømmes, havde taget denne Sag paa en passende Maade, han havde i Gjerningen vist, at han havde tilgivet hende, thi at han skulde have behandlet hende ganske, som om det var en regerende Dronning, der var død, vil dog næppe kunne forlanges. Og dog er det blevet sagt, at han viste sin Hævngrjærlighed imod hende, indtil hun laa i Graven« (29).

»Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede i Tidsrummet 1770—1827. Udg. ved Louis Bobé« indeholder kun i Bd. I (1895) to Smaatræk til Anna Sophies Biografi. En reventlowsk Familietradition fortæller, at »Storkanslerinden, da hun efter Datterens Ophøjelse til Dronning første Gang maatte gjøre Knæfald for hende, skal have ytret, at hun vel kyssede sin Dronnings Haand, men afskyede sin Datters« (S. XXIV). Historien lyder lidet trolig, da Forsoningen mellem dem flere Aar tidligere maa antages at være kommet istand. S. 274 (i Noterne) citeres Otto Blomes Brev, dat. Copenhague 31. May 1721, til Ditlev Reventlow om Kroningen paa Frederiksberg Slot Dagen forud: »Gar zu courieuse ist es, dass die Crönung solchergestalt cachiret worden, dass keine Seele etwas davon gewust, bevorab man die Crohne sahe«.

LÆGEN A. LÜBBERS (1860—1923) har i sin Afhandling om »De oldenborgske Kongers og deres nærmeste Families Sygdomme og Død« (1906, Særtryk af »Ugeskrift for Læger«) S. 151—64 stillet Dronning Anna Sophies Diagnose paa Grundlag af hendes tyske Dagbog og bevarede Lægejournaler: »Dronningen har været ikke saa lidt af en Neurasteniker, hvortil den Mangel paa Anerkendelse, Kongens Sødskende viste hende, kan have bidraget en Del, naar hun i Forvejen havde Dispositionen« (S. 154). Den yderst ydmygende Behandling, hun efter Kongens Død blev Genstand for fra Christian VI's Side, har sandsynligvis forværret hendes Neurasteni. En lang Sygehistorie fra 1732 tyder paa indbildt Syge; »man mærker hendes meget omhyggelige Observation af enhver ubetydelig Fornemmelse og hypokondre Tilbøjelighed til at tro det værste« (S. 163). Forf. tør her ikke afgøre, »hvor vidt hun maa betragtes som en Hysterica eller en Neurasteniker«, men er tilbøjelig til at hælde til den sidste Mulighed (S. 164).

Der var Grund til at antage, at Dronning Anna Sophies romantiske Skæbne vilde have fristet Digterne. Men saa vidt mig bekendt, har hun kun tre Gange været Hovedperson i en Roman. Første Gang — vi gaar nu en halv Snes Aar tilbage i Tiden — 1895 i »*Anna Sofie Reventlow*« af MARIE HENCKEL (1844—1931). Hun var Datter af den fra Istedslaget saa hæderlig bekendte Oberstløjtnant Frederik Henckel og udsendte i Aarene 1892—1912 ialt 11 historiske Romaner, ikke stor Kunst, men kultiveret Underholdningslektüre. Visse litterære Ambitioner har hun dog aabenbart næret; Anna Sofie-Romanens Undertitel: »Interieurer fra Frederik den Fjerdes Tid« leder Tanken hen paa »Marie Grubbe«; ganske upaavirket af den store J. P. Jacobsen er hverken hendes Naturbilleder eller de omhyggeligt udførte Portrætter af Hovedpersonerne, og Dialogen er holdt i en tillempet Holberg-Stil med et kraftigt Opbud af de Fremmedord, som sætter Kulør paa Komedieme. Naar hendes vakre Bog imidlertid set fra vort Synspunkt kun er af beskeden Interesse, skyldes det dens meget frie Behandling af den foreliggende Tekst. Hovedpersonen har kun ydre Skæbne tilfælles med den historiske Dronning Anna Sophie, men ligner hende ellers meget lidt.

Roman Nr. 2 er fra 1907: Carl Ewalds »*Anna Sophie Reventlow*«. CARL EWALD (1856—1908) skulde paa Forhaand have alle Betingelser for at blive en ny Riegels. Hans Radikalisme fra Tiden omkring 1890 svarede nøje til den gæve falsterske Proprietærs hundrede Aar tidligere. Han »tog tydeligt Parti ud fra de dengang mest frisindede Synspunkter«, som hans Biograf Chr. Rimestad naivt siger (30), kæmpede for den fri Kærligheds Ret og nærrede den for et ægte »Frisind« obligatoriske Ufordragelighed overfor Medlemmerne af den gejstlige Stand. Ligesom Riegels følte han det som en kær Pligt at forarge Borgerskabet.

Og at forarge det skikkelige victorianske Borgerskab i Kongens København i det første Tiaar af det 20. Aarhundrede var naturligvis ogsaa Hensigten med den Serie, hvoraf Romanen om Anna Sophie var et Led. »*Danske Dronninger uden Krone*« — alene Titlen maatte fornemmes som en Udfordring. Havde Jens Møller kaldt Riegels »en ivrig Forfægter af alle Mætresser« (31), vilde Ewald sandelig i Gerning bevise, at han i ikke ringere Grad fortjente dette Hædersnavn. Anna Sophie kunde, som de øvrige kgl. Udenomsforbindelser, paa Forhaand regne med Forfatterens Sympati.

Læser man imidlertid Bogen nu omtrent et halvt Aarhundrede efter dens Fremkomst, vil man i Virkeligheden forbavses over, hvor tam og decent den er. Udviklingen i det 20. Aarhundrede i Retning af det hemningsløse har forlængst distanceret den. Er den saaledes anstændig nok, kan man til Gengæld ikke paastaa, at den er talentfuld. Det er et træt Rutinearbejde af en alt for flittig Romanfabrikant; Anstrengelsen for endelig at være pinlig historisk korrekt (som ikke er lykkedes) har sat saa snævre Skranker for hans skabende Fantasi, at det hele nærmest virker som en mat Genfortælling af det, først og fremmest fra Jens Møller, velbekendte Stof. Men Bogen er skrevet af en behændig Stilist, der omgaas Anvendelsen af gammelmodigt Sprog og af outreret Lokalkolorit med besindig Forsigtighed og derfor undgaar den Faldgrube, som Pastichen betyder for de fleste uerfarne Forfattere af historiske Romaner. Videre end til at lade Frederik IV tale, omtrent som hans højsalige Oldefader Christian IV gør det i Heibergs »Elverhøi«, driver Ewald ikke sine stilistiske Eksperimenter. Til Gengæld er der heller ingen rigtig »Atmosfære« om Bogen. Man tror ikke paa den. Dertil kommer, at den som Fiktionsværk er paafaldende ringe komponeret. Forhistorien er anbragt, som i gamle ubehændige Komedier, i en Samtale mellem to Personer, der udførligt betror hinanden, hvad de begge saa udmærket ved Besked med i Forvejen. Jo mere Handlingen skrider frem, desto tættere klamrer Ewald sig til sit givne historiske Stof. Fra og med Bortførelsesscenen kan man i Grunden ikke mere tale om nogen Roman, men Tiden 1712—1743 fylder rigtignok ogsaa kun sidste Tredjedel af »Anna Sophie Reventlow«. Det har kort sagt været en bunden Opgave, Carl Ewald har stillet sig, med et kort Tøj, der ikke gav ham megen Bevægelsesfrihed.

Samtiden kunde ikke andet end opfatte det som et Svar paa de ewaldske Letsindigheder, naar to unge begavede kvindelige Historikere, ELLEN JØRGENSEN og JOHANNE SKOVGAARD, to Aar efter Carl Ewalds Død søgte at sætte de *rigtige* Dronninger (med Krone) et Æreminde i et stort folkeligt Værk: »*Danske Dronninger*« (1910). Anna Sophie, som jo kunde henregnes til begge Kategorier af Dronninger, behandles her S. 194—218 af JOHANNE SKOVGAARD (f. 1879).

I dette meget sobre og stoffyldte Arbejde er i klar og smuk Form fremlagt,

hvad der paa dette Tidspunkt vidstes om Dronningens Karakter og Liv. Forfatterinden, der naturligvis behersker hele den trykte Litteratur, har ogsaa benyttet utrykte Kilder som f. Ex. Anna Sophies tyske Dagbøger.

Efter Holm har det været vanskeligt at føje nye Træk til Dronningens Billede. Dommen over hende dækker ogsaa hans:

»Noget andet og mere end Byrd og Nationalitet giver imidlertid Anna Sofie en Særstilling blandt danske Dronninger — den Forsmædelse, hvormed hun købte sin Krone« (S. 195). — »Den Trofasthed og vedvarende Forelskelse, som kaster et forsonende Skær over Forholdet mellem Frederik IV og Fyrstinden af Slesvig, kan dog naturligvis ikke berøve Forbindelsen dens anstødelige Karakter, og ved Dronning Louises Død naar det forargelige paa en vis Maade sit Højdepunkt« (S. 198).

Ogsaa Johanne Skovgaard fremhæver Anna Sophies stærke Ærgerrighed og hendes store Magt over Kongen. Den geheime Kommission i 1724 var et beklageligt Udslag af hans Iver for at sikre hendes Stilling; den kom i Undersaatternes Øjne til at »staa som en mørk Plet paa Frederik IV's Regering, og til denne Plet var Anna Sofies Navn uopløseligt knyttet« (S. 203). At den »Reventlowske Bande« kom til Magten, betød »Tilbage-skridt baade med Hensyn til Nationalitet og Dygtighed« (S. 204); Dronningen maatte dele den Upopularitet, der omgav hendes Tilhængere. Positiv national Interesse savnede hun; hun skrev helst paa Tysk eller Fransk. Om Christian VI's Fordømmelsesdom i Reskriptet af 11. November 1730 hedder det: »Beskyldninger, der savner ethvert Grundlag, er blandede med retfærdige Anklager, der ikke kan andet end svække Helhedsindtrykket« (S. 214).

Stoffet syntes efterhaanden at være udtømt. Ikke desto mindre kunde der Aaret efter, 1911, i »Fra Randers Amt V« fremdrages hidtil upaaagtet, vigtigt Materiale. Dette sker i Lensbaron H. BERNER-SCHILDEN-HOLSTEN's (f. 1881) store Afhandling »Dronning Anna Sophie paa Clausholm« (ogsaa som selvstændig Bog s. A.). Foruden en Skildring af Dronningens sidste Leveaar og Død er der her paa Grundlag af Synsforretninger 1731 og 1743 givet en Oversigt over Clausholm Slots Tilstand i Anna Sophies Tid og over de Forandringer og Forbedringer, hun lod udføre i Bygningerne og i Haven. Inventarlistes fra Skiftet efter Dronningen 1743 (i Brahe-Trolleborg Arkiv) tegner dernæst den ydre Ramme om det slet ikke ubetydelige Hof. Forfat-

teren fortæller om Stuernes Indretning, Hofholdningens Størrelse (den talte 66 Personer), dagligt Liv paa Clausholm med dets faa Adspredelser. Interessante Meddelelser om Dronningens Bibliotek viser hendes og Tidens Smag. Theologi og Opbyggelighed dominerer, men ogsaa Historie, lidt Jura og især fransk Skønlitteratur var repræsenteret. Forfatteren kommer ved sin omhyggelige Gennemgang af Materialet til det Resultat, at Ligtalens stærke Fremhævelse af Dronningens beskedne Livsførelse maa siges at være vel overdreven. Anna Sophies Tilværelse synes helt igennem at have svaret til hendes høje Stand.

Alle gode Gange tre — der mangler endnu en Roman med den overraskende Titel »Kongens Grenader«. Den udkom 1916 og naaede i Løbet af et Aar 6 Oplag, men den skyldes ogsaa Tidens faste Hovedleverandør af historiske Sukcesromaner, Forfatteren BØRGE JANSSEN (1867—1933), der allerede i Trilogien om Rosenborg-Krucifikset (1904—06) og i »Prinsessens Kammerherre« (1920) havde behandlet Sujetter af Frederik IV's og hans Søskenes Historie. I Modsætning til sine to Forgængere gør Forfatteren sig til af sin historiske Lærdom — »han har gennemgaaet hver Trevl, som kan siges om Emnet og til Belysning af Tiden i Bibliotek og Arkiv; han har Dokumenterne i Orden«, skrev en begejstret Anmelder om en af hans Bøger. Der er Fodnoter under Teksten; Kildehenvisningerne fylder over 25 Sider; Forfatteren oplyser, at han personlig har gæstet alle de Lokalteter, hvor Dronningen har levet og virket, og endog har søgt at opspore mundtlig Tradition om hende, ligesom ogsaa utrykt Materiale har været stillet til hans Disposition.

Det kunstneriske og psykologiske Resultat er kummerligt. Bogen er den tyndeste (i enhver Henseende) af de tre Anna Sophie-Romaner, skrevet i Autors noksom (om just ikke for sine stilistiske Dyder) bekendte Manér, der udmærker sig i samme Grad ved sproglige Besynderligheder og umaadeholden tykt paasmurt Tidskolorit. Ideen til Titlen har Børge Janssen faaet ved at studere Skiftet efter Dronningen. Her figurerer mellem forskellige Maskeradedragter en Grenaderkjole (se S. 148). Forfatteren lader nu Anna Sophie Reventlow møde Kongen i dette Kostume under Maskeballet paa Koldinghus; Dragten følger hende Livet igennem, og som Bogens Ledemotiv giver den Anledning til (ikke meget varierede) Betragtninger af

Kongen, Anna Sophie selv og Forfatteren om hendes Mission i Livet som »Kongens lille Grenader«. Et fersk Paafund i en fersk Udførelse!

Endnu skal nævnes en lille opsigtsvækkende Artikel af Sognepræsten i Sulsted og Ajstrup L. VESTEN (f. 1869): »*Hvad skete der i Skanderborg den 26. Juni 1712?*« (»Præstehistoriske Samlinger«, I, 1933, 278—80). Den hævder, at THOMAS CLAUSEN overhovedet ikke har været præsteviet, da han foretog Vielsen til venstre Haand i Skanderborg; det blev han først, da han 1713 afløste den tyske Hofpræst CASPAR WILDHAGEN, og Forfatteren gør opmærksom paa, at Ordene »priesterliche Copulation« i Kongens Rundskrivelse angaaende Giftermaalet 1721 er rettet til »eheliche Copulation«.

»Der siges om Anna Sophie, at hun midt i sin Letsindighed dog havde bevaret saa megen kvindelig Æresfølelse, at hun nægtede at give sig Kongen i Vold blot og bart som hans Elskerinde. For da at berolige hende begik Kongen et lidet ridderligt, end sige kongeligt Bedrag overfor det letsindige og uvidende Pigebarn; han lod iværksætte en fingeret Vielse, og Clausen var ham behjælpelig dermed. — Par nobile fratrum! Men Kongen opnaaede, at Anna Sophie gik ind i den ny Forbindelse med Kongen i Bevidsthed om, at hun virkelig var hans Hustru, og han undgik den Vanskelighed, at nogen »juridisk« kunde forekaste ham en saa halsløs Lovovertrædelse, som Bigami var« (S. 279).

Som vor Oversigt begyndte med en stor Historiker fra det 18. Aarhundrede, Andreas Hojer, skal det sidste Ord tilfalde en anden stor Historiker, hvis lange Virke faldt fra sidste Fjerdedel af det 19. Aarhundrede ned gennem første Tredjedel af det 20., JOHANNES STEENSTRUP (1844—1935). I »*Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor. 1701—1917*«, I, 1917, 180—81 hedder det, efter en kort Omtale af »den forpinte Dronning Louise«, der »hverken ved Aandsevner eller Karakter havde . . . Styrke til . . . at gøre sig gældende«:

»Helt anderledes var hendes Efterfølgerske ved Kongens Side Anne Sofie stillet, idet Kong Frederik elskede hende inderlig, og hun med den dybeste Kærlighed hængte ved ham. Hun maatte ogsaa efter den Maade, hvorpaa hun, efter at have været den bigame Konges Ægtefælle, var naaet op til Tronen, ønske at vise sin Magt, saaledes som det iøvrigt ogsaa stemmede med hendes Karakter. Dronningens Kroning var derfor ledsaget af et Skifte af Rigets højeste Embedsmænd, og hendes Svoger U. A. Holstein fik Stillingen som Storkansler. Det var en Ændring i tysk Retning, og der findes i Anna Sofies Virksomhed heller intet, der har et særlig dansk Præg, selv om hun med sin livlige Natur fandt Behag i Holbergs Aktører ved »den danske Bande«. Det huede ogsaa Dronningen at beskytte og at være Talsmand;

da det Rygte opkom, at der i den Anledning gik Stikpenge ind i hendes Kasse, fik hun den sørgeligt bekendte Gehejme-Kommission nedsat; den viste Rygtets fuldkomne Usandhed, men godtgjorde mange Misbrug. Om der nu end blev bejlet til Dronningens Gunst, ogsaa af Udlandets Diplomater, har hun aldrig blandet sig i Landets almindelige Styrelse eller i den ydre Politik, hvad der sikkert ogsaa helt laa over hendes Synskreds«.

Hermed er vor Vandring tilende. Og Resultatet? Anna Sophies egne skriftlige Efterladenskaber er for fattige til at løse hendes Gaade, og samtidige Vidnesbyrd er faa og lidet sigende. Mest fortæller Kongens Breve, der altid vil veje tungt til hendes Fordel, naar Dommen skal afsiges. Men hvor de skriftlige Kilder svigter, taler de fremragende Portrætter deres levende Sprog om den dejlige unge Kvinde, hvis »ildfulde sorte Øjne« for bestandig tryllebandt den lidt tunge og nøgterne Enevoldskonge, og som den Dag i Dag fængsler enhver, der betænker hendes paa Omskiftelser saa rige Skæbne: fra Ungdommens stormende Forelskelse til den modne Alders farlige Ophøjelse — og derfra gennem Sorgen og Forsmædelsen til den ensomme Enkes Forsagelse og Meditation paa den samme jydsk Herregaard, hvor engang en livsglad purung Pige havde drømt sine rosenrøde Drømme.

NOTER OG KILDEHENVISNINGER

Albert Fabritius: Anna Sophie. Slægt og Personlighed

1: Mnemosyne III, 1832, S. X. I Ledreborgske Haandskriftsamling (Kgl. Bibl.) findes under 4to Nr. 506 en Del Breve fra J. G. Holstein til Conrad Reventlow fra 1692—93. Desværre har Brevene ingen Udskrifter, men af Indholdet maa det formodes, at Conrad Reventlow 15. April 1693 var i København. Er Anna Sophie født paa Sandbjerg, har han altsaa ikke selv været til Stede. — 2: Trap: Danmark IX, 1930, 578. — 3: Dansk biografisk Leksikon 2. Udg. XIX, 1940, 443f; Danmarks Adels Aarvog LVI, 1939, 1—92. — 4: Dansk biografisk Leksikon anf. Bd., 440. — 5: Danmarks Adels Aarvog XXVIII, 1911, 281—83. — 6: Albert Fabritius: Ahnetavlen i Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten's Slægtbog, Tavlebind, 1940—42. — 7: Jens Møller i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter XXIII, 1832, 60. — 8: Suhm Nye Samlinger til den danske Historie, II, 1793, 12. — 9: Riegels: Frederik IV, II, 60. — 10: Kabinetskassen. Andreas Lüders' Regnskab 1712—14 (RA). — 11: L. Vesten i Præstehistoriske Samlinger I, 1933, 278—80. — 12: Suhms Nye Samlinger II, 24. — 13: Jens Møller anf. St. 84f. — 14: sst. 100. — 15: Hverken Daab eller Begravelse er indført i Valløby Kirkebog. — 16: Danmarks Kirker. Præstø Amt, 1933—35, 315. — 17: Reventlowske Familiepapirer, I, 1895, 274; jfr. Slægten Heering, 1900, 35. — 18: Edv. Holm: Danmark—Norges Historie I, 1891, 38f.; jfr. J. G. Holsteins Dagbog (Ledreborgske Haandskriftsamling 4to 441), der under 30. Maj 1721 har den lakoniske Tilførsel: La Duchesse fut déclarée Reine et couronnée. — 19: Chr. H. Brasch: Vemmetoftes Historie, II, 1860, 115—19. — 20: Gustav Ludvig Wad: Mindeskrift . . . for Oprettelsen af Det adelige Stift Vallø, 1888, 55, Artiklerne IV—VI. — 21: Edv. Holm: anf. St. S. 48. — 22: A. Lübbers: De oldenborgske Kongers og deres nærmeste Families Sygdomme og Død, 1906, 151—64. — 23: Danske Mag. 5. II, 1889—92, 254f. — 24: Historisk Tidsskrift 3. IV, 1865, 23. — 25: Suhms Nye Samlinger II, 44. — 26: Fra Fyens Fortid III, 1921, 71—108. — 27: Brasch: anf. Arb., 189; H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm, 1911, 6. — 28: Suhms Nye Samlinger II, 46. — 29: H. Berner Schilden Holsten: anf. Arb. S. 14. — 30: Danske Mag. 5. II, 250. — 31: Suhms samlede Skrifter XIV, 1798, 246—48. — 32: Jens Møller anf. St. S. 173. — 33: Niels Schiwe: Ligprædiken over Dronning Anna Sophie, S. 98. — 34: Th. Thaulow i Slægten, 1. Aarg., 1926—27, 109—11. Efter velvillig Meddelelse fra Forf. er der endnu fremdraget et Par Smaavers i Arkivet paa Ravnholt. — 35: Ligprædiken, S. 102f. — 36: Historisk Tidsskrift 3. IV, 1865, 28f. — 37: Johs. Tholle i Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten's Slægtbog III, 1947, 56f. — 38: H. Berner Schilden Holsten: anf. Arb. S. 74—76. — 39: Ligprædiken S. 94. Tilføjelsen har ingen Mening, saaledes som den moderne Bibeloversættelse gengiver Es. 52, 12. Niels Schiwe anfører Stedet i Formen: Herren skal gaae for Eder og Israels Gud skal slutte (eller efter Luthers Oversættelse samle) Eeder.

Henrik Berner: Anna Sophie's Vaabener og Segl

1: Se iøvrigt H. Berner Schilden Holsten: Nogle genealogiske Studier i dansk Heraldik i Smaa-studier tilegnet Christian Axel Jensen (ogsaa i Fortid og Nutid) 1945. — 2: P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaab, 1926, 136. — 3: P. B. Grandjean: Dansk Heraldik, 1919, 208. — 4: Rosenberg 10—210. Karneol med Guldfatning, formentlig gammelt paa Rosenberg, kan dog ikke med Sikkerhed paavises i Inventarer før 1877. (Fig. 82c). — 5: Rosenberg 10—209. Trekantet Bjergkrystal uden Ind-

fatning. Fra 18de Aarhundrede i Regaliekammeret paa Rosenborg. — 6: Rosenborg 10—208. Pendant til ovenstaaende. — 7: Rosenborg 10—175. Tosidet Karneol uden Indfatning. Paa Rosenborg før 1877. Maaske er det til dette, der hentydes i Dronningens Skifte med Ordene »1 liden rød Carniol med det Slesvigske Vaaben uindf.« — 8: Rosenborg 10—217. Karneol med Guldindfatning og Guldhaandtag. Fra 18de Aarhundrede i Regaliekammeret paa Rosenborg. Maaske dette Signet, der i Dronningens Skifte omtales som »1 Guld Signet med rød Carniol og det danske Vaaben iskaaren«. (Fig. 82a). — 9: Rosenborg 12—37. Karneol med Guldindfatning og Guldhaandtag. Fra 18de Aarhundrede i Regaliekammeret paa Rosenborg. — 10: P. B. Grandjean, Det danske Rigsvaaben, 207 Note 2 og 214, Note 3. — 11: sst. 217, Chr. VI, Nr. 2. — 12: Rosenborg, 12—10. Karneol med Guldindfatning og Guldhaandtag. — 13: P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben, 217, Chr. VI, Nr. III. — 14: I Skiftet omtales ialt 4 Signeter. Foruden det her nævnte og de i Noterne 7 og 8 omtalte 1 Guld Signetring. Ifølge Skiftet skal alle Signeter samlet sendes til »Grev Lauervig« — utvivlsomt Anna Sophies Svoger FERDINAND ANTON GREVE DANNESKIOLD-LAURVIG, 1688—1754. — 15: P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben, 209, Fr. III, Nr. 5. — 16: jfr. Frederik IV's Rytter-Statuette paa Rosenborg. Paa Sokkelen er her anbragt talrige Smaaskjolde, heriblandt et rødt med et svævende hvidt Kors. — 17: Frederiksborg. — 18: Se iøvrigt Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens Slægtbog III, 373ff.

Harald Langberg: Arkitektonisk Baggrund

1: H. Berner Schilden Holsten: »Clausholm« i »Danske Herregaarde ved 1920«, III, (1923) S. 21, redigeret af Louis Bobé, H. Berner Schilden Holsten, Vilh. Lorenzen og Palle Rosenkrantz. Genoptrykt i »Danske Slotte og Herregaarde« IV (1945), S. 234. — I Lehnsbaron H. Berner Schilden Holstens Slægtbog vil jeg give en Redegørelse for Clausholms Bygningshistorie med udførlig Dokumentation for de i nærværende Skrift givne Meddelelser om, hvem der har bygget Clausholm m. v. — 2: Om Clausholm Have se Vilh. Lorenzen: »Clausholm« i »Danske Herregaardshaver«, Hefte 8 (1934). Genoptrykt i »Lehnsbaron H. Berner Schilden Holstens Slægtbog« III, 1. Halvbind s. 41 ff. Nærmere Redegørelse for Forholdet mellem Reventlow, Tessin, Hårlemann og Nicolai Brandt vil blive givet i Slægtbogens kommende Afsnit om Clausholm. — 3: Fr. Weilbach m. fl.: »Frederiksberg Slot« (1936), S. 6 ff. E. Nystrom: »Frederiksbergs Historie«, I (1942), S. 121 f. — 4: Bredo Grandjean: »Nogle senbarokke Stuklofter i Danmark 1700—1730« i »Kulturminster«, 1941—42, S. 181. — 5: Erik Pontoppidan: »Danske Atlas« II (1764), S. 224. Sml. V. Wanscher: »Arkitekturens Historie« III (1931), S. 387. — 6: Vilh. Lorenzen: »Den danske Centraladministration« (1921), S. 80—82. — 7: Partikulærkammerets Regnskaber 1712, Bilag 98, 119, 120; do. 1713, Bilag 81 — 100. — 8: Partikulærkammerets Regnskaber 1713, Bilag 101, Hofmester Bruuns Regning. Nyt Tovværk til Bordet (»Postillon«) blev anskaffet. — 9: Mario Krohn: »Danmarks og Frankrigs kunstneriske Forbindelse i det 18. Aarh.« II (1922), S. 180—82; Partikulærkammerets Regnskaber 1719, 16/9. — 10: E. Nystrom: »Frederiksbergs Historie« I (1942), S. 161. — 11: Fr. Weilbach: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarhundrede (1930) S. 64. Fr. Weilbach: »Fredensborg«, (1928), S. 12—14. — 12: Lysthuse paa Fredensborg, i Kongens Have, Frydenlund Slot etc. — 13: Arkitektens Ugehefte 1949, S. 177—182. — 14: Fr. Weilbach i Historiske Meddelelser om København 2. Rk. II (1925—26), S. 505 ff. C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Frydenlund. Ed. Albert Fabricius, (1950) S. 23—27, 101—10. — 15: Partikulærkammerets Regnskaber 1722, 10/6. — 16: Historiske Meddelelser om København 2. Rk. II (1925—26), S. 490—500. — 17: C. A. Jensen i »Danske Slotte og Herregaarde« II (1943), S. 25—26. — 18: F. R. Friis: »Bidrag til dansk Kunsthistorie« (1890—1901), S. 265 ff. — 19: Historiske Meddelelser om København 2. Rk. II (1925—26), S. 509. — 20: Suhm: »Nyere Samlinger til den danske Historie« I, 1793, Erik Torm: »Antegnelser til Kong Frederik IV's Historie«, S. 44. — 21: E. Nystrom: »Fra Nordsjællands Øresundskyst« (1938), s. 440. — 22: C. A. Jensen i »Danske Slotte og Herregaarde«, II (1943), S. 26. — 23: Wad: »Fra Fyns Fortid« III (1921), S. 107. — 24: Heller ikke Gyldenløves mindre Palæ (nu »Haandværkerforeningen«, Hj. af Bredgade og Dronningens Tværgade) havde Brandenburger funderet ordentligt (cfr. Historiske Meddelelser om København, 2. Rk. II (1925—26), S. 393 ff.) — 25: H. Berner Schilden Holsten: »Dronning Anne Sophie paa Clausholm« i Randers Amts Aarbøger 1911 (ogsaa Særudgave).

1: Dronning Anna Sophie, Uge Extracter af Kammerkasse Regnskabet 1730, Partikulærkammeret. R.A. Læg 52. — 2: ibid. Læg 11, 16 og 19. — 3: ibid. Læg 14, jvf. ogsaa 18, 30 og 49. — 4: ibid. bl. a. Læg 41. — 5: ibid. Læg 14. — 6: ibid. Læg 40, 41 og 52. — 7: ibid. Læg 14 jvf. 16. — 8: ibid. Læg 31 jvf. 21. — 9: ibid. Læg 14 jvf. 16. — 10: ibid. hhsvis Læg 33 og 27. — 11: JENS RASCH's Broder, Regimentsskriver O. C. RASCH var bosat i Esum jvf. Gerhard L. Grove i Ph. T. 5. V, 1908, S. 176. — 12: Pakken Dronning Anna Sophie, Kongehusets Arkiv, R. A. — 13: H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm 1911 S. 65, Noten. — 14: Rentekammerets Expeditionsprotokol No. 10—1718 S. 422—464 (Extrakt af Købekontrakten af 26. April 1718). Jeg takker Frøken LOTTE NISSEN for denne Henviisning. Naar Malerierne er nævnt i Købekontrakten, er det formentlig, fordi de har været vægfaste. — 15: H. Berner Schilden Holsten l. c. S. 93 Noten. — 16: Den Del af Bohavet paa Frydenlund, der tilfaldt Dronning Anna Sophie efter hendes Moder, var vurderet til godt 700 Rdl. jvf. Ny kgl. Saml. 699 Fol.-No. 9 (Det kgl. Bibliotek). — 17: E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter VIII 1902 S. 152. — 18: Fra sin Moder havde Dronning Anna Sophie arvet »ein grosser Spiegel übern Schorsteine mit dem gottseel. Königin Louise Portrait, 80 Rdl.« (Fortegnelsen over Dronningens Arvelod jvf. foran Note 12). Dette Møbel kan ikke paavises i Clausholm-Inventaret, der udover de allerede nævnte Portrætter af Dronning Louise kun omtaler »Dronning Louise 2 Rdl.« og »Dronning Louise beskadiget 4 Mk.« Af udenlandske Fyrsteportrætter nævner samme Inventar: »Kong FREDERIK udi Sverrigs Portræt udi Knæstykke med forgyldt Ramme og Krone, en Original« og »Dronning ULRICA ELEONORA udi Sverrig«, hvert af disse Billeder var vurderet til 20 Rdl. De hang begge ved Frederik IV's Død paa Københavns Slot. I sine Petita anmodede Dronningen i 1730 om at faa dem udleveret, da de var skænket hende selv af den svenske Konge (Petita af 18. November 1730 No. 5 in fine, Pakken Dronning Anna Sophie, Kongehusets Arkiv, R. A.). — 19: E. F. S. Lund l. c. S. 151. — 20: Christian Elling: »Bendix le Coffre« i Kunstmuseets Aarskrift XXIII 1936 S. 21—22, E. F. S. Lund l. c. S. 152; mindre Gentagelser af dette Billede er bekendt bl. a. paa Rosenborg. — 21: Frederiksborg Inv. No. A 39, Kat. 1943 No. 4352. — 22: Frederiksborg Inv. No. A 2894; Fortegnelse over Baroniet Gaunøs Malerier 1914 S. 80 No. 254; Udvalg af Frederiksborgmuseets Erhvervelser 1925 No. 126; Frederiksborg Kat. 1943 No. 3453. — 23: Det ene af disse Brystbilleder gengiver Kongen i Harnisk, malet af en ubenævnt Kunstner (4 Rdl.), et andet angives at være malet af Wahl i brillantlakeret Ramme med Krone (10 Rdl.), et tredje, kopieret af Wahl. — 24: Kabinetsskassen 27/9 1717, Partikulærkammeret, R. A. — 25: E. F. S. Lund l. c. S. 153—54. — 26: Disse er (foruden de to forannævnte): Anna Sophie uden Ramme 1 Rdl.; et Bryststykke med brillantlakeret Ramme, en Kopi efter Wahl 5 Rdl., et Bryststykke uden Ramme 4 Rdl.; og følgende, der var ophængt i Sølvkabinetet: Et Knæstykke, blaa Habit uden Ramme 10 Rdl., et do. Drap d'or Habit uden Ramme 6 Rdl., et Brystbillede med brillantlakeret Ramme 10 Rdl. — 27: P. Brock: Historisk Realregister over Rosenborg-Samlingens Forøgelser 1903 S. 47. — 28: Ogsaa af Christian VI's Søster Prinsesse Charlotte Amalie ejede Dronningen et Portræt »i Knæstykke med forgyldt Ramme og Krone over, smukt udarbejdet 20 Rdl.« — 29: jvf. Note 35 og 38. — 30: E. F. S. Lund l. c. S. 116. — 31: Foruden Forældrenes Portrætter nævnes et ovalt Portræt af Dronningens Søster, CHARLOTTE AMALIE REVENTLOW (1683—1700). — 32: Hillers Maleri tilhørte senere Greve Otto Thott og solgtes paa hans Auktion 1787 S. 77 No. 99. — Om Hiller jvf. nærmere Torben Holck Colding: Om Georg Saleman og samtidige danske Miniaturemalere i Kunstmuseets Aarskrift (under Udgivelse). — 33: Brillantlakerede Rammer tilskrives almindeligvis CHRISTIAN VAN BRACHT. Dronningens Regnskaber viser (jvf. Note 7), at ogsaa van Brachts Slægtning CARSTEN TØNDER har udført saadanne. Iøvrigt har vistnok ogsaa andre udført disse af Samtiden saa yndede Rammer. 1725 leverer SIMON DRAMEN til Kongen en stor lakeret, udskåret Ramme med brillant og forgyldt Krone (Partikulærkassens Regnskaber 1725, 16. Maj No. 166, R. A.). — 34: Inventaret nævner iøvrigt to Miniaturer forestillende Frederik IV og Dronning Anna Sophie i sølvforgyldte Rammer med Krone (15 Rdl. pr. Stk.) »Kongens Portræt en miniature udi oval paa Papir« (1 Rdl.) »3 smaa Miniature Portrætter af Frederik IV og Anna Sophie«. Af Dronningen fandtes desuden en Miniature udført af Dram (d. v. s. den norskfødte Miniaturemaler SIMON VON DRAMEN) og en Miniature i Sølvramme (6 Rdl.). Desuden fandtes følgende Miniaturer af diverse Personer: CHRISTIAN V (i sølvforgyldt Ramme), Prins WILHELM, Prinsesse SOPHIE HEDVIG,

ANNA SOPHIES Datter PRINSESSE FREDERIKKE SOPHIE, Anna Sophies Søster Storkanslerinde HOLSTEIN (30 Rdl.) og hendes Halvsøster CONRADINE ROSTGAARD, født REVENFELDT (i sølvforyldt Ramme 6 Rdl.) og KARL XII (i forgyldt Ramme). Endelig fandtes to Emailler, en af CHRISTIAN V (4 Rdl.) og en af Grevinde SAMSØE (3: SOPHIE AMALIE MOTH) (4 Rdl.). — 35: Indkomne Breve til Overkrigs Sekretariatet 1740 Litr. G. R. A. — 36: Af Datteren FREDERIKKE SOPHIE fandtes foruden den i Note 34 omtalte Miniature ogsaa hendes Portræt, udskaaet i Elfenben med Skildpadderamme og Krone. Fremdeles nævner Inventaret »4 Stk. Gibsmasker, blev ej vurderet, eftersom de formodentlig er Kongens og de kongelige Børns Effigier«. — 37: Relieffet er ikke omtalt af Lorentz Dietrich: Magnus Berg 1912. — 38: Ny kgl. Saml. 699 Fol.-No. 3 (Det kongelige Bibliotek). — 39: Et Landskab af Prins WILHELM var vurderet til 4 Rdl., et aabenbart mindre talentfuldt af Prins CHRISTIAN (død 1695) til 2 Rdl. — Paa en Auktion i København 1811 forekom to »Perspektivstykker«, det ene forestillende Christus, der uddriver Kræmmerne af Templet (Marcus Ev. 11, 15), det andet Christus og Synderinden (Johs. Ev. 7, 8) begge var malet paa Træ og angaves at have tilhørt Dronning Anna Sophie (Gudes Auktion, Marts 1811 No. 11 og 12). — 40: Kopi (paa tysk) i Pakken »Dronning Anna Sophie«. Citeret efter Oversættelse hos J. Møller »Bidrag til Kong Frederik IVdes Privathistorie« i Det skandinaviske Literaturselekskabs Skrifter XXIII 1832 S. 146—47. — 41: Pakken »Dronning Anna Sophie. Trykt i Gaspari: Urkunden und Materialien zur nähern Kenntniss der Geschichte und Staatsverwaltung Nordischer Reiche 1786 S. 143—144, nedennævnte Resolution (ligeledes i R. A.) trykt sammesteds S. 145—49 og i Oversættelse af J. Møller l. c. S. 150—156. — 42: J. Møller l. c. S. 149. — 43: H. Holck: Det kongelige Kunstskammer paa Christiansborg Slot Samt Rosenborg Slots Inventarium, 2 Oplag u. A. S. 48. — 44: Partikulærkassens Regnskaber 1731 Bilag No. 235 R. A. — 45: Jeg takker Inspektør, cand. mag. GUDMUND BOESEN for at have oplyst mig om den gamle Dronningekrones senere Skæbne. — 46: H. Berner Schilden Holsten l. c. S. 84. — 47: Afskrift i Pakken Dronning Anna Sophie, R. A. De anførte Smykker har i Dronningens Fortegnelse No. 14, No. 9 og No. 52. — 48: Omtalt i Clausholm-Inventaret, der tillige nævner en Bracelet med Gehejmeraadinde BLOMES Portræt en miniature i sølvforyldt Fatning og med Indskriften »Filié à marier« — og et Armbaand med Storkanslerindens Haar. — 49: J. H. Bang: »Charlotte Dorothea Biehls historiske Breve« i Historisk Tidsskrift 3 Rk. IV 1866 S. 173. — 50: Nævnt i Clausholm-Inventaret jvf. H. Berner Schilden Holsten l. c. S. 85. — 51: H. Berner Schilden Holsten l. c. S. 13. — 52: At denne Fortegnelse er forfattet efter Dronningens Død fremgaar af Omtalen af en Guldkaffekande (No. 24) »med Høyst Sl. Dronningens Navn og fyrstelig Krone«. — 53: Dronning Sophie Amalies Dødsbo, Inventarium og Protokol S. 103 f., Testamenter A. B. Kongehusets Arkiv, R. A. — 54: Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne optaget efter Dronningens Død No. 137. — 55: Fr. Stouenbergs: Rosenborg Slot 1840 S. 59; P. Brocks Katalog over Rosenborg 1902 S. 99; Bering Liisbergs Katalog over Rosenborg 1917—1922; Rosenborg, en Fører 1947 ff. No. 3722. — 56: Pretiosa-Inventaret 1786 No. 693. Rigsarkivet jvf. Rosenborg-Inventar 1797 S. 187 No. 7. Rosenborgs Arkiv. — 57: Treschow i Nye Danske Magasin III 1810 S. 143—44. — 58: Carl Andersen: Rosenborg, Mindeblade fra De danske Kongers kronologiske Samling 1867 S. 65. — 59: De her nævnte Genstande er baade nævnt i Clausholm-Inventaret og i Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne, optaget efter Dronningens Død, det sidstnævnte Sted Numrene 1—60. — 60: Protokol over Dronning Louises Indkøb 1715, 27. August, Partikulærkammeret, R. A. — 61: »Specifikation over de Prætiosa og andre Sager, som er forefundne udi den af Hr. Oberhofmester REVENTLOW fra Clausholm overleverede liden røde Kiste«, underskrevet af VON DER LÜHE og SCHRÖDER. Ny kgl. Saml. 699 Fol. No. 4., Det kongelige Bibliotek. At denne Fortegnelse ikke stemmer helt overens med den af Dronningen 13 Aar før opsatte, kan ikke forundre, nogle Smykker er udtaget og anbragt andesteds, nogle er omgjort, enkelte er indkøbt siden eller foræret bort. — 62: J. H. Bang i Historisk Tidsskrift 3 Rk. IV 1866 S. 179. — 63: Dronningens Testamente af 5. Januar 1743 Punkt 5 (trykt af J. Møller l. c. S. 184) sammenholdt med Christian VI's Ordre af 19. April 1743 i Ny kgl. Saml. 699 Fol. No. 3, Det kongelige Bibliotek. — 64: Pretiosa-Inventar 1771, 1779 og 1786, alle No. 1, Partikulærkammeret, R. A. — 65: Originalen i Rosenborgs Arkiv. — 66: Fortegnelsen over Dronning Anna Sophies Arvelod fra Storkanslerinde Reventlow, dateret 3. Juni 1722 nævner: »Ein Poinson mit einem blauen Stein und 8 Diamanten 150 Rdl.« Dronningens Specifikation af 18. Nov. 1730 over Juvelerne i den røde Lade omtaler: »No. 11 Ein Nahtel mit ein vierechtig grosser Saphir mit Rosensteine umb und einen Crone von Rosensteinen über, No. 51 Ein Nathel mit ein klein schlechter Saphir,

die kleine Rosensteine so darumb gewesen sind ausgebrochen und zu anders gebraucht worden.« Von der Lühes og Schrøders Fortegnelse af 6. April 1743 over Indholdet af den røde Lade omtaler: En Brystnaal med en stor blaa Safir og 42 maadelige og mindre Rosensten. Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne, optaget efter Dronningens Død omtaler: »En guldbryst Naal med en Saphir og derover en grevelig Crone besat med 8 Diamanter«. Endelig omtaler Clausholm-Inventaret den sidstnævnte Safir, som aabenbart er identisk med den, Dronningen arvede fra sin Moder. — 67: Clausholm-Inventaret; Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne, optaget efter Dronningens Død No. 151. — 68: Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne, optaget efter Dronningens Død No. 143. — 69: Samme Fortegnelse No. 153; desuden omtalt i Clausholm-Inventaret. — 70: Tilkommet til Rosenborg fra Hoffet (Charlotte Amalies Bo?) 1783. — 71: Rigsarkivets Fortegnelse over Smykkerne, optaget efter Dronningens Død No. 61. — 72: Jeg er Museumsinspektør, cand. mag. G. BOESEN Tak skyldig for, at han har diskuteret med mig og delagtiggjort mig i sine Undersøgelser vedrørende denne Genstand. — 73: G. Boesen og Chr. A. Bøje: Gammelt dansk Sølv til Bordbrug 1948 No. 158. — 74: Tilhørende Grevinde Mimi Moltke. Tepotten bærer Jens Christensens Mestermærke. — 75: Den første tilhørende Frederiksborg, den sidste gengivet i G. Boesen og Chr. A. Bøje l. c. No. 103. — 76: Hans Tegners Auktion, Winkel og Magnussen 1932, Nr. 84. — 77: Tilhørende Rosenborg. — 78: Tilhørende Rosenborg, Frederiksborg og Museumsinspektør Fru Ellen Andersen. Sidstnævnte Flaskske er indkøbt i Jylland. — 79: Tilhørende Museumsinspektør Fru Ellen Andersen. Proveniensen som foregaaende. — 80: Alle tilhørende Rosenborg. Om Skrinet med udskaaet Elfenbensarbejde, der ikke er mig bekendt, henvises til P. Brock: Historisk Realregister 1903 S. 48. Om Signeterne, der i Dokumenterne vedrørende Dronningens Skifte henregnes blandt hendes Pretiosa, henvises til Kapitlet om Dronningens Vaabener og Segl.

Ellen Andersen: Anna Sophie's Dragter

1: C. F. Wadskiær: Brude-Vers. Digt til Hr. Claus Flyng og Jomfru Søster Møllers Bryllup, 2. Opl. 1743. — 2: A. v. Heyden: Trachtenkunde, Lpz. 1889, 218. — 3: L. Quicherat: Histoire de Costume en France, Paris 1877, 554f. — 4: Mrs. Bury Palliser: History of Lace, Lond. 1902, 167f. — 5: F. de Collières: Des mots à la mode, 1690. — 6: Bury Palliser: anf. Arb., 180. — 7: Nutzbares, galantes und Curiöses Frauenzimmerlexicon, Lpz. 1715, Haar-Püffe, Haar-Wulst, Zitter- und Flimmernadeln. — 8: E. Jäfvert: Skomod och skotillverkning, Sthlm. 1938, 52, 64. — 9: Chr. Christensen: Tilstanden i Himmerland i Fra Himmerland og Kjær Herred 1915—17, 482. — 10: Jens Møller i Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter XXIII, 1832. 11: Frauenzimmerlexicon: Courset, Cossäcklein, Camisol. — 12: L. Quicherat: anf. Arb., 554. 13: M. v. Boehn: Das Bühnenkostüm, Berlin 1921, 154. — 14: Chr. Christensen anf. Afh., 482. — 15: R. Turner Wilcox: The Mode in Hats and Headdress, N. Y., 1946, 150. — 16: C. L. Tychonius: Samling af Vers og Indfald, 1776, Vers 292, 293, 392. — 17: Jens Møller: anf. St., 182. — 18: Gunnel Hazelius-Berg: I obeständig och »klädd« dräkt. Det glada Sverige, XI, Sthlm. 1947, 1320. — 19: Holberg: Peder Paars, ed. Georg Christensen, 1949, 228, 3. Bog, 3. Sang, Str. 165. — 20: Jens Møller: anf. St. 72. — 21: Frauenzimmerlexicon: Nacht-Zeug. — 22: Turner Wilcox: anf. Arb. 150. — 23: Bury Palliser: anf. Arb., 264. — 24: Frauenzimmerlexicon: Palatine. — 25: E. Nienholt: Die deutsche Tracht im Wandel der Jahrhunderte. Berlin og Lpz. 1938, 119. — 26: H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm, 1911, 81f. — 27: C. Behrend: Lidt om Randers Handsker i Saml. til jysk Historie og Topografi 3. V, 1906—08, 463ff. — 28: F. M. Kelly & R. Schwabe: Historic Costume, Lond., s. 186, 233.

Tove Clemmensen: Anna Sophie's Møbler

1: Inventarium optaget paa Clausholm 1743 over Indbo og Genstande tilhørende Dronning Anna Sophie. Originalen i Brahetrolleborg Arkiv. Jvf. Note 6. — 2: Forrætning over Clausholms Gaards og Godsdes Overlevering A^o 1743 Litra A. Rigsarkivet RK.C.A.a VI13. — 3: H. Berner Schilden

Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm, Randers 1911. Ogsaa i Aarboeg udg. af Randers Amts historiske Samfund 1911, Randers 1911, S. 5—103. — 4: Tove Clemmensen: Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus, Kbh. 1946, S. 13 ff. Ogsaa i Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten's Slægtetog III Række, Bd. 1, S. 163—346. — 5: Tove Clemmensen: Signerede og stemplede Møbler (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, S. 17—22.). — 6: Dette og alle følgende Citater fra Anna Sophies Skifte (se Note 1), der gengives i denne Afhandling, er bogstavret gengivet efter Originalen i Brahetrolleborg Arkiv. Da Originalen imidlertid ikke er pagineret, har jeg ikke kunnet anføre Sidetal til de enkelte Citater. — 7: Rum 37 paa de Planer af Clausholms Hovedbygning, der er gengivet S. 22—24 i det Note 3 anførte Værk. De samme Planer er ogsaa gengivet i Danske Herregaarde ved 1920, Bd. III S. 29, og i Danske Slotte og Herregaarde, Bd. IV S. 239. — 8: Se f. Eks. Thomas Thomsen: Kineseriets Tid og de danske Kinafarter (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942, S. 59 ff.). — 9: Rum 34, jvf. Note 7. — 10: Rum 29—30, jvf. Note 7. — 11: G. H. Baillie: Watchmakers and Clockmakers of the World, 2. Udg., London 1947, S. 7. — 12: Tove Clemmensen: Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus, Kbh. 1946, S. 24—38. — 13: (Gaspari:) Urkunden und Materialien zur nähern Kenntniss der Geschichte und Staatsverwaltung Nordischer Reiche, 1786, S. 157 f. Den omtalte »Baron Söhlethal« er Rigsfriherre Henrik Frederik von Söhlethal (1685—1752), der var dansk Gesandt i London 1713—31 og 1737—51. — 14: Rum 42, jvf. Note 7. Der var paa Clausholm ialt 3 Audiensgemakker alle med tilhørende Forgemak og Sengekammer; men kun det her beskrevne, Rum 42, var i Brug i Dronningens sidste Tid. — 15: Note 13, S. 157. Som Svar paa Anna Sophies Anmodning om disse Møbler udtaler Chr. VI: »Dass von dem Königl. Schlosse, das allergeringste weggebracht werde, können Wir nicht zustehen, behalten Unss vor, der Königin Anna Sophia davon zu schicken, was nach dem Königl. Schlosse nicht hingehöret«. — 16: Samme Teknik er bl. a. anvendt paa et Kabinet paa Rosenborg, Udstillings Nr. 921. — 17: Note 4, S. 20. — 18: Om adskillige af Fr. IV's Møbler vil Traditionen vide, at de er hjembragt fra Italien af Kongen selv; men i ingen af Tilfældene kan Paastanden bevises. Det eneste af hans Møbler man med Sikkerhed ved er kommet fra Italien, er det Bord, han fik som Gave fra Hertugen af Toscana; nu i Rosenborg Samlingen, Udstillings Nr. 3758. Jeg takker Museumsinsp. Gudmund Boesen, der venligst har givet mig disse Oplysninger. — 19: Rum 34, jvf. Note 7. — 20: Ansigtet paa Damen til højre er for skitsemaessigt udført til at man kan paavise nogen Portrætlighed. Anna Sophie og Fr. IV er derimod let kendelige. — 21: Note 13, S. 158 f. — 22: Rum 13, jvf. Note 7. — 23: Jeg takker Apoteker S. C. Strøberg, der venligst har gjort mig opmærksom paa Møblet og tilsendt mig Oplysninger om dets Historie samt det her gengivne Fotografi. Ifølge Familietraditionen skal Møblet være købt paa en Auktion paa Clausholm efter Dronningens Død af Hans Wissing, som skulde have været Forvalter paa Clausholm i Anna Sophies Tid. Han bragte Kabinettet til Herregaarden Odden ved Hjørring, som han erhvervede 1743. Senere kom Møblet til Købmand Jacob Kjellerup i Aalborg, derefter til Birkumgaard paa Gjøel og efter 1880 arvedes det af den nuværende Ejers Farfader Jørgen Jacob Kjellerup Strøberg, Svane Apoteket i Jens Bangs Stenhus i Aalborg, hvor det siden har staaet. Se nærmere i Nationalmuseets 3. Afd.'s Billedarkiv. — 24: Ang. de forskellige Lakteknikker se det i Note 12 anførte Sted. — 25: Katalog over de udstillede Portrætter og Genstande paa Frederiksborg, 2den Udg. 1943, Udstillings Nr. 3339—40. — Stolene i Kulturen i Lund har Museums Nr. K. M. 18011. — 26: I min Afhandling: Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus er Stolene omtalt S. 19 f; da jeg paa det Tidspunkt ikke havde haft Lejlighed til at undersøge de afdækkede Eksemplarer, lod jeg dengang Spørgsmaalet om deres Tilvirkningstid staa aabent. De meget forskelligartede Teorier, der er fremsat af andre Forfattere, er anført med Litteraturhenviisninger i ovennævnte Afhandling S. 200 Note 37 og 38. — I Kunst i privat Eje, Bd. 2, Kbh. 1945, S. 337, Fig. 23 er gengivet og omtalt en Stol, der ejes af Direktør L. F. Foght, Kbh. Den svarer ganske nøje til de fire her omtalte Stole, men har aabenbart ikke tilhørt Anna Sophie; den har Dronning Juliane Maries Ejermonogram indbrændt i Sargen samt Stemplet: KE med Krone (Kongelig Ejendom). — 27: Sædet bestaar af en løs Træramme; underst er en meget aaben Snorefletning og derover en noget tættere Spanskroesfletning, hvorpaa Stopningen ligger; denne bestaar af Fæhaar. Se William Karlson: Dansk Möbelkonst i Kulturen (Kulturen, en Årsbok 1943, S. 99.). — 28: Skabet er deponeret paa Gl. Estrup af Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg. — 29: Rum 41, jvf. Note 7. — 30: Amarantes: Nutzbares, galantes und curioses Frauenzimmer-Lexicon. Lpz. 1715, s. v. Gueridon. — Om Møbelsæt, hvori Gueridoner indgaar, se: Gud-

mund Boesen: Kongelige Slotsinteriører omkring 1700 (Til Knud Fabricius 13. Aug. 1945, Kbh. 1945, S. 201 f.). — 31: I 1870-erne lod den daværende Ejer, Justitsraad, Apoteker H. H. E. Hansen, Møblet restaurere, ved hvilken Lejlighed Ben og Sarg blev fremstillet; Klappen manglede helt, og en ny blev udført i Paris. Et Lag sort Lak, der helt dækkede den gamle Finér, blev fjernet. — Jeg takker Fru Præsident Sveinn Björnsson, der venligst har tilsendt mig de to her gengivne Fotografier af Pulten og Oplysningerne om den. — 32: Der er jo bl. a. den Mulighed, at de originale Bagklædninger med Ejerstemplet senere er blevet fornyet, som man ofte ser det; men efter alt at dømme er dette ikke Tilfældet her. — 33: Ifølge Anna Sophies Skifte stod dette Møbel i det Rum, der har Nr. 40 paa de i Note 7 omtalte Planer. — 34: Til Støtte for min Teori kan bl. a. anføres, at der paa Holsteinborg findes en *signeret* Ortmann Kommode, der ligesom Chatollet er gammelt Inventar paa Gaarden. Ortmann har altsaa leveret Arbejde til Holsteinborg. — 35: Skabets Overdel er indvendig rødmalet; der er fire Hylder; den øverste har svejet Forkant med Indhak til Skeer. Nederst i Overdelen bag de store Laager er to ret flade Skuffer. — 36: Nationalmuseets III Afd. Museums Nr. L. 216a. — 37: Katalog over de udstillede Portrætter og Genstande paa Frederiksborg, 2den Udg. 1943, Udstillings Nr. 3664. I Museets Protokol anføres, at Frk. Hylleborg Hasse skal have været en Barndoms- og Ungdomsveninde af Anna Sophie, i Museets trykte Katalog, at hun var Dronningens Kammerjomfru. Hun blev gift med Præsten Christian Arctander; deres Søn Jacob Lauritz Arctander antog Navnet Hasse. Den sidste af Slægten var Frk. Caroline Hasse, der skænkede Møblet til Frederiksborg Museet. — 38: Jvf. Note 2. — 39: Verzeichniiss was Ihr. Mayst der Königin in Ihrem Loss zugefallen. Copenhagen d. 3te Juny Anno 1722. I Pakken »Dronning Anna Sophie« i Rigsarkivet. — 40: V. I. van de Wall: Het hollandsche koloniale Barokmeubel, Antwerpen 1939. Sengen er afbildet som Fig. 106 og 113 og omtalt S. 177 f. Jeg takker Museumsinspektør André Leth for Henvisning til denne Bog. — I Vilh. Slomann: The Indian Period of European Furniture (The Burlington Magazine 1934) er Sengen kort omtalt S. 158 og Billede af Hovedgærdet gengivet. — 41: V. I. van de Wall (jvf. Note 40), S. 142. — 42: Anf. St. S. 144. — 43: Se f. Eks. Robert Müllerheim: Die Wochenstube in der Kunst, Stuttgart 1904, S. 189. — 44: Rum 15, jvf. Note 7. — 45: Sengen var ifølge Skiftet »1 Fransk Sengestæd med drap d'ors overtræck samt ditto Gardiner, underfoeret med Couleur de Roese dammast, og Kapper over og under besat med Sølv fryndser«. I Garderoben laa i en Fyrretræslade et »Gemaks Betræksel« ganske svarende til det, der hang i Rum 15 med Anna Sophies indvævede Navnetræk, men nyere; hertil hørte Kapper af malet Lærred og desuden Betræk til 6 Stole og 2 Tabouretter samt »1 Bord Dæcken (ligeledes) af Dammast hvorudi er væfvet A:S: Chiffre med Crone over, Litzer og Qvaster til, saa og een Mahlet Lærrets Kappe dertil«. Øjensynlig er der her Tale om en Bordhimmel. — 46: Rosenborgs Brocade har Mus. Nr. 25—995, Kunstindustrimuseets Mus. Nr. B 18/1922. Vævebredden er 53,5 cm. Den eftervævede Brocade paa Brahetrolleborg er let at skelne fra den originale, da den førstnævnte mangler den vandrette Streg i A'et. — 47: Paa Rosenborg findes to lignende Stykker Brocade med Frederik IV's og med Christian VI's Navnetræk, der ser ud til at være tegnet af samme Kunstner; det, der har Fr. IV's Monogram, er gengivet i Sigrud Flamand Christensen: De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg, Kongedragterne fra 17. og 18. Aarhundrede, Kbh. 1940, Bd. I, S. 209. — 48: I de i Note 40 anførte to Afhandlinger er Træsarten angivet at være Ibenholt; men jeg har nøje undersøgt Møblerne paa Stedet og mener ikke dette kan være Tilfældet. — 49: V. I. van de Wall (jvf. Note 40), S. 98. — 50: I Skiftet staar tydeligt anført, at den Seng, der beskrives i det følgende, var Dronningens, nemlig »Hendes Majestæts egen Seng, hvorudi den høysalige Dronning døde«. — 51: Dronningens personlige og Clausholms øvrige Sengetøj laa ved Skiftets Udarbejdelse flere Steder i Huset. Jeg har imidlertid kun medtaget de Stykker fra disse forskellige Steder, som udtrykkelig anføres som hørende til hendes Seng. Det er derfor muligt, at der blandt det øvrige Sengetøj har været et og andet, som ligeledes har været hendes personlige. — 52: Lagnet i Nationalmuseet er 182 cm bredt, syet af to Vævebredder; Længden er nu 270 cm. Nationalmuseets 3. Afd. Mus. Nr. 663—1948. — 53: Vugge-Lagner og -Pudebetræk med Kniplinger svarende til Dronningens nævnes i Skiftet; de hørte til en rigt udstyret Paradevugge. — 54: Den i Note 3 anførte Afhandling S. 66f. — 55: Citat fra Anna Sophies Skifte, jvf. Note 1 og 6. — 56: som forrige Note. — 57: som forrige Note. Disse Sølvknapper fik Lakajerne ifølge en hævdvunden Skik Lov til at beholde som deres Ejendom efter Anna Sophies Død. — 58: Den i Note 3 anførte Afhandling S. 25f.

Chr. Axel Jensen: Anna Sophie's Gravkapel i Roskilde Domkirke

Forf. skylder Redaktionen af »Danmarks Kirker« og Magister H. LANGBERG Tak for Adgang til at benytte Forarbejderne til Bindet om Roskilde Domkirke med Uddrag af Rigsarkivets Materiale vedr. Anna Sophies Kapel, endvidere den kgl. Particulær-Kasses Regnskaber 1743, S. 194 (Bilag 864) og S. 234 f. (Bilag 1256), 1746 S. 181 (Bilag 1098) samt Protokol, über Ausgabe Ord. und Approb. 1742—44. S. 70 Nr. 45. — Jvfn. Thurahs Danske Vitruvius 1749 II. 157 F. R. Friis: Bidrag til dansk Kunsthistorie 335. — Fr. Weilbach: Lauritz Thurah 1724, 124. — E. Holm: Danm.-Norges Historie 1720—1814 II, 328. — Sjæll. Tegnelser. 1743.

H. Topsøe-Jensen: Eftermælet

1: NIC. FALCKS Fortale til Hojers Skrift (I, S. VI). G. L. BADEN: Ny Minerva, 1808. — 2: S. V. WIBERG: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, III, 1871, 486f. — 3: Danske Samlinger 2. IV, 1874—76, 297. — 4: Biskop, Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester, 1817, 113. — 5: JOHS. STEENSTRUP: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede, 1889, 150. — 6: Smlgn. König Friedrich des Vierten glørværdigstes Leben, II, 1829, 40. — 7: JENS MØLLER trykte senere hele Brevet i dansk Oversættelse i Mnemosyne, IV, 1833, 310—12. — 8: Dansk biografisk Leksikon XVI, 1939, 414. — 9: Historieskrivningen i Danmark, 1889, 133. — 10: Dansk biografisk Haandleksikon, II, 1923, 120. — 11: En tilsvarende Beretning af Hofpræsten PEDER HERSLEB (1689—1757) tryktes allerede 1790 i Magazin for Lidende, I, 35—42 og for anden Gang i Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv, VI, Tillæg, 1876—82, 42—45. — 12: Danmark-Norges indre Historie, II, 128f. — 13: Bricka, I, 1887, 291. — 14: Danmarks-Norges Historie 1720—1814, I, 593. — 15: sst. 265. — 16: sst. 596. — 17: samme II, 11. — 18: sst. 12. — 19: sst. 326f. — 20: Bricka I, 290. — 21: Danmark-Norges Historie 1720—1814, I, 34. — 22: sst. 36f. — 23: Bricka anf. St. — 24: Danmark-Norges Historie 1720—1814, I, 39. — 25: sst. 41. — 26: Bricka anf. St. — 27: Danmark-Norges Historie 1720—1814, II, 7. — 28: Bricka I, 293. — 29: Danmark-Norges Historie 1720—1814, II, 328. — 30: Dansk biografisk Leksikon, VI, 1935, 474. — 31: Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter XXIII, 1832, 28.

ORDFORKLARINGER

Bast, silkelignende Stof, oftest brunt eller mørkegult, fremstillet i Ostindien af den tynde, sejge Hud eller Skal, som ligger mellem Træernes Ved og Bark.

bleumorant, matblaa

Camelotte, 2 skaftet Uldstof, ofte mønstret eller sribet, oprindeligt udelukkende af Kamelgarn. I 1700-Aarene ogsaa af andre Materialer.

Chenille, lodden, fløjsagtig traad eller snor.

Couleur de schiers, kødfarvet, rosa.

Decoupurekunst, Udsmykning af Møbler med Billeder klippet ud af Stik eller lign., som klæbes paa og dækkes med klar Lak.

Drap d'or, Guldmor.

Dækkel, Dæksel, Laag.

Gros de Tours, fransk Silkestof, kipret, glat eller mønstret. Gros betegner en stærk, god Vare, ofte i Forbindelse med Tilvirkningsstedet: Gros de Berlin, Gros de Naples, etc.

Illustring, glansfuldt, mønstret Stof af Silke eller Kamgarn.

Kannelure, lodrette, rundhulede Furer i Søjle- eller Pilasterskaft.

Kruseflor, crepeagtigt, tyndt Stof.

Lambrequin, tunget Bort eller Kappe.

Marli, stærkt, stift Gaze eller netagtig Knipling.

Mor (eller Mohr), vatret Stof af Silke, Halvsilke, Kamelhaar eller Lærred. Glat eller mønstret, ofte indvævet med Guld- eller Sølvtraad.

Point d'Espagne, Guld- eller Sølvknipling.

ponceau, stærk rød farve (valmuerød).

Ras, kortfaset Silkestof med aabne og utvundne Traade. Oftest glatvævet.

Sarg, Ramme af kantstillede Brædder (Rigler), der bærer et Stolesæde eller en Bordflade.

Sars de soy, let Silkestof.

Skedeblade, Blad, hvis nederste Del svøber sig skedeformet omkring en Stiik.

Stof, fr. étoffe, Stof af Silke eller haardt, blankt, presset Uldstof med Blomster og Ranker, en- eller flerfarvet. Senere ogsaa glatvævet.

Svanebay, hvidt, tykt, kipret Flonel, som er opkradset.

Toile de Marseille, fint Lærredsstof.

Trille, toskaftet, glittet Bomuldsstof.

turquins, kraprødt.

REGISTER

(Navnene Anna Sophie, Christian VI, Frederik IV, Louise og Sophie Magdalene er ikke optaget i Registret)

- D'Agar, Jakob, Portrætmaler, 102f.
Ahlefeldt, Burchard, Greve, Overlanddrost 35
Anna Cathrine, Dronning, g. m. Kong Christian IV 102
Anna Sophie, Prinsesse, g. m. Kurfyrste Johan Georg III af Sachsen 102
Antram, Joseph, Urmager 154f.
Arctander, Christen, Præst, 233
Arctander, Jacob Lauritz, 233
Auzoni, Antonio, Stukkatør 53, 58
- Baden, Gustav Ludvig, Historiker 194, 204f., 208f.
Bang, J. H., Overlærer 198
Below, Anne, g. m. Lorenz Reventlow 31
Berg, Magnus, Elfenbensskærer 112f.
Berg, Peter, Medaillør 80f.
Bernier Schilden Holsten, Hans, Lehnsbaron, 64, 72, 77, 82, 85, 89f., 92, 94, 101, 130, 149, 223f.
Biehl, Charlotte Dorothea, Forfatterinde 24, 27, 113, 118, 198—200, 202, 210
Bircherod, Jacob, Vicelandsdommer i Odense 206
Blome, Charlotte Amalie 100, 140, 230
Blome, Otto, Gehejmerraad 26, 201
Bluhme, J. B., Hofpræst 26, 207
Bobé, Louis, Historiker 220
Boesen, Gudmund, Museumsinspektør 230—232
Both, L., Litterat 210
Bracht, Christian van, Lakerer 110, 229
Brandenburger, Ernst, Clausholms Bygmester 46—49, 52, 64, 228
Brandt, Nicolai, Gartner 49
Brasch, C. H., Historiker 21, 210—213
Brenno, Carl H., Stukkatør, Billedhugger 58f.
Bruun, Chr., Overbibliotekar, Historiker 213
Bruun, J. J., Miniaturemaler 71
Busch, G. P., Kobberstikker 83
Bussæus, Andreas, Historiker 198
Bülów, Johan, Kammerherre, til Sanderumgaard 198
Bøhling, Johannes, Maler 68, 84, 91, 106
- Camilly, Pierre de, Greve, fransk Gesandt 8, 18, 20, 66f., 206
Carl, Prins, Broder til Frederik IV 20f., 110, 143, 199, 202, 204, 211f.
Carl, Prins, Søn af Frederik IV og Anna Sophie 20, 191
Caroline, Dronning af England 129
Caroline Amalie, Dronning, g. m. Kong Christian VIII 104
Caroline Mathilde, Dronning, g. m. Kong Christian VII 99, 138
Catherina I, Czarevna, g. m. Peter den Store 17
Catherina II, Czarevna, 138
Charlotte, Hertuginde af Orléans 128
Charlotte Amalie, Dronning, g. m. Kong Christian V 74, 102—104
Charlotte Amalie, Prinsesse, Datter af Frederik IV 24, 200, 214, 229
Christian II, 42
Christian IV 31, 42, 102, 126, 222
Christian V 37, 41, 45, 78, 102, 104, 151, 229f.
Christian, Prins, Frederik IV's Broder 230
Christiana Amalia, Prinsesse, Datter af Frederik IV og Anna Sophie 20, 22, 94, 191
Christiane, Grevinde, g. m. Hannibal Sehested 31
Christina, Dronning af Sverige, 138
Clausen, Thomas, Konrektor i Flensborg 14, 16, 18, 225
Coffre, se Le Coffre
Coning, Jacob, Maler, 103

- Coning, Johan Herman, Maler 68, 76, 100, 102, 105
 Croix, se La Croix
 Coeleman, P., Billedhugger 49
- Danckert, Cornelis, 95
 Danneskiold-Laurvig, Ferdinand Anton, Greve 228
 Danneskiold-Laurvig, Sophie Dorothea, Grevinde, f. v. Holstein, se Holstein, Dorothea Sophie
 Deichmann, Bartholomæus, Biskop 14
 Deichmann, Carl, Kancelliraad 207
 Denner, Balthasar, Maler 68, 70, 72—74, 76, 84f., 96f., 105f.
 Dramen, Simon v., Miniaturemaler 229
 Dyppel, J. C., Statsfange paa Hammershus 22
- Ehrenstrahl, David Klöcker von, Maler 102
 Elisabeth Charlotte, Hertuginde af Bayern 147
 Engelstoft, Poul, Historiker 214
 Ernst, J. C., Arkitekt 52f., 58
 Ewald, Carl, Forfatter 221
 Evertsen, Joachim, Arkitekt 46
- Fabritius, Frederik, d. Y., Guldsmed 125
 Fabritius, Frederik, Guldsmed, Stadshauptmand, 115, 122
 Falck, Nic., Historiker 194
 Fortling, E., Litograf 83
 Frederik II 58
 Frederik III 42, 102
 Frederik V 194, 196
 Frederik VI 42, 128, 198
 Frederik VIII 151
 Frederik, svensk Konge 229
 Frederik Christian, Prins, Søn af Frederik IV og Anna Sophie 20, 56, 95, 108, 191
 Frederikke Amalie, Prinsesse g. m. Hertug Christian Albrecht af Gottorp 102
 Friderica Conradine, Datter af Frederik IV og Anna Sophie 20, 108
 Friderica Sophia, Datter af Frederik IV og Anna Sophie 20, 230
 Friis, Charlotte Amalie, Comtesse, se Blome.
 Friis, Christian, Greve, til Boller 15, 17
- Gabel, Anna Margrethe, g. m. Greve Conrad Reventlow 9—11
 Gabel, Christian Carl, Viceadmiral, Gehejmeraad 112, 209
 Gabel, Christopher, Statholder 9
 Gaspari, Adam Christian, Historiker 200f., 207, 213f.
- Gebhardi, Ludwig Albrecht, Historiker 194, 198
 Gercken, Diderich, Billedhugger 188—190
 Gersdorff, Charlotte Amalie, se Sehested.
 Gersdorff, Niels v., Baron, Stiftamtmand, 188
 Gianelli, D. M., Billedhugger 96
 Glenorcky, John Campbell, Lord, 3. Jarl af Breadalbane, engelsk Gesandt i København 86
 Graa, Lars, Bogbinder 99
 Grandjean, Poul Bredo, Heraldiker 30, 41
 Griffenfeld, Peder, Greve, Kansler 196
 Grundtvig, N. F. S., Præst, Digter, Videnskabsmand 198
 Grønwald, Kammerjomfru hos Dronning Anna Sophie 124
 Gyldenkrone, Regitze Sophie, Baronesse, Hoffrøken hos Dronning Anna Sophie, g. m. Holger Skeel 85, 100, 118
 Gyldenløve, Ulrik Christian, Greve af Samsø, Generaladmiral 110
- Härleman, Johan, svensk Hofgartner 49
 Hagensen, Anna Cathrine 11
 Hahn, Sophie Amalie, g. m. Storkansler, Greve Conrad Reventlow 11, 14, 17f., 58, 101f., 108, 137, 147, 178, 195, 203
 Hahn, Vincent, Overjægermester 11
 Halle, Christine von, g. m. Statholder Henrik Rantzau 31, 34, 36
 Hals, Jfr., Kammerpige 147
 Hansen, H. H. E., Apoteker, Justitsraad 172, 233
 Hasse, Caroline, 176, 233
 Hasse, Hylleborg, Anna Sophies Kammerjomfru, 176, 233.
 Hasse, Jacob Lauritz, se Arctander.
 Haven, P. N. van, Guardein 122
 Heiberg, J. L., Digter 222
 Henckel, Frederik, Oberstløjtnant 221
 Henckel, Marie, Forfatterinde 221
 Hennings, Paul, Overretssagfører, Personalhistoriker 98
 Hersleb, Peder, Hofpræst 234
 Hiller, J. A., Stadsbygmester 110
 Hoffmann, Johan Thomas, Justitsraad, Dronning Anna Sophies Kammersekretær 39, 44, 90
 Hojer, Andreas, Historiker, Jurist 12, 56, 193—195, 198f., 202, 204f., 225
 Holberg, Ludvig, Digter og Historiker 142, 144, 221, 225
 Holck, Christian Christopher, Rigsgreve, Oberst 31f.

- Holck, Henrik, Rigs greve, Feltmarskal 31f.
 Holck, Henrik Ditlev, Rigs greve, til Skaføgaard, Sønderhald og Billesbølle 32
 Holck, Margrethe, Baronesse 92
 Holling, A. F., Guldsmed 129
 Holm, Edv., Historiker 22f., 207, 214—220, 223
 Holmby, Oskar, Forfatter 210
 Holst, Hartvig, Ædelstensskærer 78
 Holstein, Christine Sophie, Grevinde, f. Comtesse Reventlow, g. m. Greve Ulrik Adolph H. 12—14, 17: 63, 145, 154, 166, 174, 195, 199, 202f., 208, 214, 230
 Holstein, Dorothea Sophie von, Hofdame hos Dronning Anna Sophie, g. m. Admiral, Lens greve Christian Conrad Danneskiold-Laurvigen 93, 106, 118, 124, 200
 Holstein, J. G. Greve, Statsmand, 227
 Holstein, Ulrik Adolph, Greve, Storkansler 13, 16, 22, 26, 122, 162, 195, 200, 202f., 208, 225
 Holstein-Holsteinborg, Erik, Lens greve, 174
 Hubert, David, Urmager 116, 125
 Hvass, Fruc, Rolighed, Randers 98
 Høpfner, Johan Jørgen, Universitetsbogtrykker 195
 Høst, Jens Kragh, Historiker 206, 210
 Høst, Joh. Nik., Litterat 210
- Jacobsen, J. P., Digter 221
 Jacobsøn, Juchum, Gartner paa Clausholm 49
 Jansen, Didrik, Billedhugger 82
 Jansen, Evert, Arkitekt 46
 Janssen, Børge, Forfatter 224f.
 Johan Adolph, Fyrstbiskop af Lübeck 126f.
 Jørgensen, Godsejer, Tidselholt 98
 Jørgensen, Ellen, Historiker 222
- Kaalund, Jacob, Justitsraad 113, 123
 Karl XII, svensk Konge 230
 Karl Ludvig, Kurfyrste af Pfalz, 147
 Keperoek, Grønlænder 88, 112
 Kingo, Thomas, Biskop, Digter 196
 Kjellerup, Jacob, Købmand 232
 Koch, L., Kirkehistoriker 213
 Kornerup, Bjørn, Kirkehistoriker 208
 Krag, Frederik, Baron, til Stensballegaard 46
 Krieger, Johan Cornelius, Arkitekt 56—58, 60f.
 Krock, Heinrich, Maler 49, 52—54, 58, 60, 69, 104
 Køhler, Major 90
 König, J. H., se Coning, J. H.
- la Croix, Frederik, Maler 68, 84, 100, 106
 Langberg, Harald, Kunsthistoriker 234
 Langhorn, Oberstløjtnant, Rosenborgs Kommandant 124
 Largillierre, N., Maler 83
 le Coffre, Bénéoit, Maler 49, 52—54, 58, 69, 102, 104
 Le Noir, Jean Marie, Guldsmed 100, 129
 Leonora Christina, Grevinde til Slesvig og Holsten, g. m. Corfitz Ulfeld 26, 28
 Leopold, Joh. Christ., Kobberstikker 96
 Le Rochois, Marie, Sangerinde, 140
 Leth, André, Museumsinspektør 233
 le Vau, Louis, Arkitekt 57
 Lind, C. M., Læge i Assens 88
 Lodehat, Peder Jensen, Biskop 188
 Louise, Dronning, g. m. Kong Frederik V 129
 Ludvig XIV, Konge 145
 Luxdorph, Bolle, dansk Gesandt i Stockholm 49
 Lübbers, A., Læge 220
 Lüders, Andreas, Frederik IV.s Kammertjener 14f., 166
 Lühe, v. d. 230
- Mander, Karl van, Maler 102
 Marie Sophie Frederikke, Dronning, g. m. Kong Frederik VI 128f
 Montespan, Mme de, Ludvig XIV's Elskerinde, 142
 Moth, Sophie Amalie, Grevinde af Samsø, 230
 Munk, Kirstine, Christian IV.s Hustru 31
 Møller, Andreas, Portræt- og Miniaturemaler 69, 87
 Møller, Jens, Theolog og Historiker 11f, 16—18, 201, 206—210, 214—216, 221f.
- Nielsen, Rasmus, Handskemager, Aarhus 99
 Nissen, Lotte 229
 Norman, Andreas, Guldsmed 122
 Norman, Peter, Sølvsmed, Randers 101
 Numsen, Michael, Overkrissekreter 112
 Nygård-Nilssen, A., Rigsantikvar 98
- Ortmann, Mathias, Snedker 174
 Ottesen, Ellen, Malerinde 73
- Peter I (den Store), Czar 17
 Planitz, J. D., Landkonduktør, 59
 Plessen, Carl Adolph v., Gehejmerraad 25f., 199—201, 204, 209, 211f., 214
 Plessen, Christian Ludvig v., Gehejmerraad 204, 211
 Poek, Grønlænder 88, 112

- Pontoppidan, Erik, Theolog, Historiker 52, 197f., 208, 210
- Poulsen, Gjertrud, g. m. Sognepræst Conrad Ryder 196
- Rantzau, Cai, til Hanerau og Holtenklinken 31
- Rantzau, Catharine, g. m. Henrik Rantzau til Neuhaus 31
- Rantzau, Christian, Greve, Gehejmerraad 26
- Rantzau, Christian, Rigsgreve, Overstatholder 35
- Rantzau, Christine, g. m. Kansler Ditlev Reventlow 31
- Rantzau, Ditlev, Rigsgreve, Statholder i Hertugdømmerne 35
- Rantzau, Elisabeth, g. m. Cai Rantzau 31
- Rantzau, Henrik, til Neuhaus 31
- Rantzau, Henrik, Statholder i Hertugdømmerne 31, 34
- Rasch, Jens, Miniaturemaler 100f., 229
- Rasch, O. C., Regimentsskriver, 229
- Reedtz, Tønnes, Kammerherre 113, 123
- Repholtz, Albert, Kobberstikker 74
- Revenfeld, Conrad 35
- Revenfeld, Conradine, g. m. Frederik Rostgaard 11, 35, 230
- Revenfeld, Ditlev, Generallojtnant 35
- Reventlow, Charlotte Amalie 229
- Reventlow, Christian Ditlev, General 12—14, 181
- Reventlow, Christine Sophie, Comtesse, g. m. Greve Ulrik Adolph Holstein, se Holstein, Christine Sophie
- Reventlow, Conrad, Greve, Storkansler 8—11, 29—31, 35f. 45—49, 58, 63, 108f, 180f., 227
- Reventlow, Conrad Ditlev, Greve, 176—178, 180
- Reventlow, Ditlev, til Holtenklinken, Gehejmerraad 220
- Reventlow, Ditlev, Kansler 8f., 31
- Reventlow, Ditlev, Greve, Overkammerherre, Gehejmerraad 33
- Reventlow, F., Greve 91
- Reventlow, Frederik, Dronningens Overhofmester 44
- Reventlow, Henning, til Ziesendorf og Reetz 8, 31
- Reventlow, Lorenz, til Ziesendorf og Reetz 31
- Reventlow, Magdalene, g. m. Henrik Holck til Rønhave 31
- Reventlow, Sophie Amalie, Grevinde, f. Hahn, se Hahn, Sophie Amalie
- Riegels, Niels Ditlev, Historiker 12, 14f., 194, 201—205, 208f., 221
- Rigaud, Hyacinthe, Maler 83, 104f., 107, 110
- Rimestad, Chr., Forfatter 221
- Rosenkrantz, Iver, Gehejmerraad 209, 212
- Rosenkrantz, Mette, til Vester Vallø, g. m. Rigshofmester Peder Oxø 59
- Rostgaard, Frederik, Gehejmearkivar 11, 79f, 213
- Ryder, Conrad, Sognepræst 196
- Saleman, Georg, Miniaturemaler 74, 110
- Scheel, Hans S., Ingeniørkaptajn, Arkitekt 52
- Schenck, Pet., Kobberstikker 94
- Schindel, Charlotte Helene, Grevinde, 53
- Schive, Niels, Sognepræst i Voldum 27f., 196f., 227
- Schmidt, Albrecht, Kobbertrykker, Augsburg 96
- Schmiegelow, Ernst, Professor, Dr. med. 87
- Schulin, Johan Sigismund, Lensgreve, Gehejmerraad 209
- Schröder 230
- Schultz, Anton, Medaillør 79f.
- Sehested, Charlotte Amalie, f. Gersdorff, g. m. Christian Sehested 99
- Sehested, Chr., Oversekretær i Tyske Kancelli, Gehejmerraad 22
- Sehested, Hannibal, Rigsskatmester 31
- Simonsen, Andreas, Hofmester paa Clausholm 14
- Simonsen, P., Købmand, Kristiania 98
- Skeel, Holger, til Birkelse, Stiftamtmand, Gehejmerraad 85, 100
- Skovgaard, Johanne, Historiker 222f.
- Sophie Amalie, Dronning, g. m. Kong Frederik III 26, 102, 119
- Sophie Hedeveg, Prinsesse, Frederik IV.s Søster 21, 25, 122, 143, 199, 202, 204, 211f., 229
- Sperling, Sophie, g. m. Henning Reventlow 31
- Steenstrup, Johannes, Historiker 202, 208, 225f.
- Stolberg, Chr. Ernst, Greve 207
- Storck, H. B., Arkitekt, Heraldiker 38f.
- Stoy, Abraham, Stukkør 58
- Stouenberg, F., Slotsforvalter paa Rosenborg 70
- Strøyberg, Jørgen Jacob Kjellerup, Apoteker 232
- Strøyberg, S. C., Apoteker, 167, 232
- Sturmberg, J. C., Stukkør, Billedhugger 53, 58
- Suhm, P. F., Historiker 194, 201
- Sveinn Björnsson, Fru 172, 233
- Söhlenthal, Henrik Frederik v., Rigsfriherre, Gesandt, 155, 160, 232

- Tagliati, Carlo, Stukkør 49
 Tessin, Nicodemus, d. Y., Arkitekt 49, 52
 Thaulow, Th., Oberstløjtnant, 227
 Thornborg, A., Maler 98
 Thott, Otto, Lensgreve, Gehejmerraad, Bog-
 samler 33
 Thrane, Mogens Christian, Maler 88, 101
 Thurah, Lauritz, Arkitekt 187—190
 Tilborgh, Gillis van, Maler 113
 Torm, Erik, Frederik IV.s Livkarl 14, 17, 24f.,
 201, 210
 Treschow, Michael, Amtmand, Konferens-
 raad 206
 Trolle, Slægten 188
 Tychonius, C. L., Præst, Forfatter 141
 Tønder, Carsten, Hoflakerer 100, 106, 110,
 229
 Ulrika Eleonora, Prinsesse, g. m. Kong Karl
 XI af Sverige 102, 229
 Wad, G. L., Landsarkivar 206
 Wahl, J. S. du, Maler 68, 78, 84, 90, 100, 108,
 131
 Wall, V. T. van de, Kunsthistoriker, 178f., 182
 Walter, Frederik, Etatsraad, Overhofmester 105
 Vesten, L., Sognepræst 225
 Vibe, Ditlev, Oversekretær i Danske Kancelli
 18, 20, 22
 Wiberg, S. V., Præstehistoriker 196
 Wichmann, Nicolai, Maler 109
 Wielandt, Joachim, Bogtrykker 11
 Vieregg, Elisabeth Helene v., Grevinde 70
 Wildhagen, Caspar, Hofpræst 225
 Wilhelm, Prins, Broder til Frederik IV 110,
 229f.
 Wilhelmine, Prinsesse, g. m. Hertug Carl af
 Glücksborg 128
 Wilhelmine Ernestine, Prinsesse, g. m. Kur-
 prins Karl af Pfalz (Simmern) 102
 Willarst, Adam Edward de, Miniaturemaler
 22, 68, 78, 85, 87—90, 110—12
 Willarst, Otto de, Maler 111
 William III, Konge af Storbritannien 121
 Wissing, Hans, Forvalter 232
 Wuchters, Abraham, Maler 102
 Wulff, Justitsraad 15
 Zinzendorf, Nikolaus Ludwig, Greve, Brødre-
 menighedens Stifter 207

BILLEDFORTEGNELSE

Portrætter

Anna Sophie. Ikonografi 1	12	Anna Sophie. Ikonografi 26b. Malet af J. S. Wahl(?). Gaunø	93
Anna Sophie. Ikonografi 2. Miniature. Rosenborg	69	Anna Sophie. Ikonografi 27	95
Anna Sophie. Ikonografi 5b. Malet af Balth. Denner. Brahe-Trolleborg.	72	Anna Sophie. Ikonografi 29. Himmelfartsbilledet. Rosenborg	103, 143
Anna Sophie. Ikonografi 5d. Malet af Balth. Denner. Holsteinborg.	73	Anna Sophie. Ikonografi 34. Stik	89
Anna Sophie. Ikonografi 5e. Miniature af G. Saleman. Holsteinborg.	71	Anna Sophie. Ikonografi 36. Pibeler. Pousseret af D. M. Gianelli. Nationalmuseet	98
Anna Sophie. Ikonografi 5g. Miniature i Flusdaase. Tilhører Grosserer Carl-Eilert Wivel	101	Anna Sophie og Frederik IV. Ikonografi 6. Skærm paa Brahe-Trolleborg.	133, 158
Anna Sophie. Ikonografi 7. Brahe-Trolleborg	75	Anna Sophie og Frederik IV. Ikonografi 12. Kroningsmedaille skaaret af Anton Schultz	80
Anna Sophie. Ikonografi 8a. Erholm.	76	Anna Sophie og Frederik IV. Ikonografi 17. Ovnplade 1724. Dansk Folkemuseum	86
Anna Sophie. Ikonografi 8c. Rosenborg.	77	Anna Sophie og Frederik IV. Ikonografi 25. Fiskerbilledet. Malet 1727 af A. E. de Willarst. Rosenborg.	137
Anna Sophie. Ikonografi 9. Miniature i Obsidianskaal. Rosenborg	79	Christian VI. Malet 1729 af J. S. Wahl. Holsteinborg	107
Anna Sophie. Ikonografi 10. Miniature. Frederiksborg	84	Frederik IV. Malet 1693 af Hyacinthe Rigaud. Frederiksborg	13
Anna Sophie. Malet af J. S. Wahl(?). Ikonografi 11. Brahe-Trolleborg	2	Frederik IV. Vokspoussering. Rosenborg.	111
Anna Sophie. Ikonografi 15. Medaille skaaret af Peter Berg.	81	Frederik Christian, Prins. Malet af J. S. Wahl. Holsteinborg	109
Anna Sophie. Ikonografi 16. Medaille skaaret af Peter Berg	81	Hahn, Sophie Amalie. Maleri. Brahe-Trolleborg	9
Anna Sophie. Ikonografi 18. Stik ca. 1721—22	85	Holm, Edv., Historiker. Fotografi	215
Anna Sophie. Ikonografi 21. Malet af Frederik la Croix(?). Brahe-Trolleborg	139	Holstein, Ulrik Adolph Greve, Storkansler. Maleri paa Water Neversdorf	16
Anna Sophie. Ikonografi 22. Rosenholm	88	Møller, Jens, Teolog og Historiker. Lito­grafi af J. Aagaard	207
Anna Sophie. Ikonografi 23a. Frederiksborg	91	Reventlow, Christine Sophie Comtesse. Maleri paa Water Neversdorf	17
Anna Sophie. Ikonografi 24. Munkholm­billedet. Malet af A. E. de Willarst. Frederiksborg	97	Reventlow, Conrad Greve, Storkansler. Malet af Nic. Wichmann. Frederiksborg	8
Anna Sophie. Ikonografi 26a. Malet af J. S. Wahl(?). Holsteinborg	92		

Riegels, N. D., Historiker. Pastel af Jens
Juel. Frederiksborg 203

Dokumenter og Facsimiler

Anna Sophie. Ejernavn i David Martin:
La Sainte Bible, Paris 1707. Vemmetofte Kloster 21
Anna Sophies Dagbog. Hos Frøken Inger
Marie Plum 19
Lüders Kabinetsskasseregnskaber. R. A. . . 15

Vaabener og Segl

Ditmarsken. Segl. Storcks Seglsamling
R. A. 36
Greve Holck. Originalpatentet 30
Greve Reventlow. Storcks Vaabenbog .. 32
Rigsvaaben-Hertuginde af Slesvig. Segl.
Storcks Seglsamling. R. A. 37
Rigsvaaben. Graveret i Sølv paa Alterbog
paa Clausholm 41
— Malet paa Portdør paa Clausholm. 43
— Segl. Vallø 44
Slesvig. Segl. Storcks Seglsamling. R. A. 36
Hertuginde af Slesvig. Storcks Vaaben-
bog 33
Hertuginde af Slesvig. Segl. Rønninge-
søgaards Arkiv. Odense L. A. 34
— Segl. Storcks Seglsamling, R. A. .. 35
Hertuginde af Slesvig. Graveret paa Al-
terdisk. Vallø 39
Grevskaftet Vallø. Storcks Vaabenbog .. 33
Seglrester paa en Dør paa Clausholm ... 40
Guldsigneter. Rosenborg 129

Bøger

Anna Sophies Anetavle. Joachim Wie-
landt, Kbh. 1718 10
Salmebog. Rosenborg 126

Bygninger. Eksteriører

Billesborg. Malet af Rach og Eegberg ... 61
Clausholm. Stukket 1767 af J. Haas. Fra
Pontoppidans Danske Atlas 25
Clausholm. Hovedflojen set fra Slots-
gaarden 48
Clausholm set fra Nordvest 47
Clausholm set fra Sydvest 46

Fredensborg. Gouache af J. J. Bruun 1739 56
Frederiksborg Slot. Gouache af J. J. Bruun
ca. 1740 53
Frydenlund. Gouache af J. J. Bruun 1741 57
Københavns Slot og Slotspladsen. Stik
efter Tegning af C. Marselis 1718. 54
— efter Ombygningen 1724—27.
Gouache af J. J. Bruun 55
Vallø. Malet 1718 af Jacob Coningh 60
Facadetegning 65

Bygninger. Interiører

Clausholm. Stueetagens sydøstre Hjørne-
gemak 50
Clausholm. Stueetagens sydvestre Hjørne-
gemak 51
Clausholm. Slotskapellet set fra Dronnin-
gens Bedestol 63
Odense Slot. Et af Anna Sophies Gemak-
ker 62

Skulptur

Clausholm. Stukarbejde af Brenno 59
Anna Sophies Sarkofag 189
Barnesarkofag. Detaille 190

Møbler

Canapé, ostindisk. Brahe-Trolleborg 183
Himmelseng. Ostindisk. Brahe-Trolle-
borg 177
— Detaille 181
Kabinet. Holsteinborg 157
Kabinet. Tilhører Apoteker S. C. Strøy-
berg, Aalborg 161
Kaminskærm. Brahe-Trolleborg 158, 159
Régenespejl. Clausholm 150
Skab. Gammel Estrup 165
Skab. Holsteinborg 169
Skab. Rococo. Holsteinborg 171
Skrivepult. Tilhører Fru Præsident Sveinn
Bjørnsson, Reykjavik 166, 167
Skuffemøbel. Frederiksborg 173
Stol, kinesisk. Frederiksborg 163
Stol, ostindisk. Brahe-Trolleborg 185
— Detaille 184
Ur. Udført af Joseph Antram. Holstein-
borg 153
— Urskiven 155

Tekstiler

- Brokade med Anna Sophie's Navnetræk. 179
Navnetræk paa Lagen. Nationalmuseet.. 186

Guldsager

- Ejderstrømsbægeret. Ikonografi 13. Rosenborg 82, 83

Sølvstøj

- Alterstage. Vallø 23
Kaffekande. Udført 1717 af Nicolai Junge
Frederiksborg..... 121
Tepotte paa Fad. Udført 1726 af Jens
Christensen. Tilhører Grevinde Mimi
Moltke 119

Glas og Keramik

- Karaffel. Frederiksborg 123
Tepotte, ostindisk. Rosenborg 125

Smykker og Pretiosa

- Hovedvandsæg. Rosenborg 116, 117
Safirbrystnaal. Rosenborg 115

Forskelligt

- Brandstempler 151
Falsben af Onyx i Læderetui. Rosenborg. 127
Fuglebur. Nationalmuseet 175
Livréknep. Udført 1722 af J. M. Lenoir
Rosenborg 246
Nøgle med Frederik IV's Monogram ... 156
Anna Sophies Sko. Brahe-Trolleborg ... 135

DRONNING
ANNA SOPHIE

Udarbejdet som Festskrift til Lehnsbaron H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN
i Anledning af hans 70-Aars Dag 18. Juli 1951.

Teksten er skrevet af *Ellen Andersen, Otto Andrup, Henrik Berner, Tove Clemmensen, Torben Holck Colding, Albert Fabritius, Chr. Axel Jensen, Harald Langberg og H. Topsøe-Jensen* og redigeret af *Torben Holck Colding og Albert Fabritius*.

Af Segltegningerne er tre taget fra Storcks Vaabenbog, en er tegnet af Arkivar *N. B. Seesten* og Resten af *Margrethe Berner*.

Titelvignetterne er Dronningens Superexlibris og hendes egenhændige Navnetræk ASR, begge fra »*Reflexions sur l'humeur de la nation Angloise en matières de Religion et de Politique*«, London 1713, i Det kgl. Bibliotek.

Omslaget er tegnet af Faktor *Kai Pelt*.

Klicheerne er fremstillet af *F. Hendriksens Reproduktionsatelier*.

Bogen er sat med Monotype Baskerville og trykt hos *J. Jørgensen & Co. Bogtrykkeri*.

Papiret er svensk Naturkunstryk fra *H. Christensen & Son*.

Fig. 117. Livrèknap af Sølv. Udført 1722 af J. M. Lenoir. Rosentorg.